

Δημήτρης Ραβάνης Ρεντής

ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΠΡΟΫΦΥΓΙΑΣ ΕΝΟΣ ΑΝΤΑΡΤΗ

ΕΛΛΑΔΑ ΤΕΛΟΣ
ΑΠΟ ΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΑ
ΤΥΠΟΤΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
"ΗΡΩΔΑΝΟΣ..

Ἐξώφυλλο, σκίτσο: Σπύρου Ὀρνεράκη

Δημήτρη Ραβάνη — Ρεντῆ

*Τό ἡμερολόγιο
τῆς προσφυγιᾶς
ένός ἀντάρτη*

ΗΡΙΑΔΑΝΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

Είσαγωγή	σελ.. 7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	13
Ἡ Πηγή μέ τό πικρόξυνο νερό	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	39
Ἵταν μιά κοπέλα σου ζητάει τό μαντήλι νά στό πλύνει...	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	65
Ἵ Μαϊντανός...	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	93
Τό Χρυσό Ἐπόθεμα...	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	113
Ἵ Ἀλέξης ντρέπεται...	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ	131
Τό κορίτσι πού γαργαλιότανε στήν ἄμμο...	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ	153
Προβλήματα ἐπικοινωνίας	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ	169
Ἵ ἀσφαλτίτις	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ	193
Οἱ δύο Μάνες	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ	223
Φύλαγέ μας θεέ μου ἀπό αἰφνιδίους θανάτους καί ἐμφυλίους πολέμους!	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ	241
... Ἵνα παράθυρο στόν ἥλιο.	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	265

Δημήτρη Ραβάνη — Ρεντῆ

*Τό ἡμερολόγιο
τῆς προσφυγιᾶς
ένός ἀντάρτη*

(Ἔγλικό γιά μυθιστόρημα)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΗΡΩΔΑΝΟΣ

Ἄσκληπιοῦ 3 - Ἀθήνα τηλ.: 36.17.942

25-1

OPUEPAKH 80

*Στους συντρόφους μου
πού βρίσκονται ακόμη στην ξενιτιά...*

Τό «ήμερολόγιο» αυτό μαζεύτηκε από πολύ καιρό, και γράφτηκε ξανά στο Παρίσι τό 1968. Πρωτοδημοσιεύτηκε στην «Έλευθεροτυπία» τό 1980, από τόν Κώστα Νίτσο, πού πρώτος ένδιαφέρθηκε, τό διάβασε και βοήθησε «νά μήν ξεπεράσει ή πίκρα τόν άγώνα». Τόν εύχαριστώ.

Ὁ Δημήτρης Ραβάνης, συγγραφέας τῆς «γενιάς τοῦ πολέμου» (γ. 1925), ἀνάπτυξε πλούσια λογοτεχνική δράση στό ἐξωτερικό, καί ἰδιαίτερα στή Ρουμανία, ὅπου ἐξῆσε σάν πολιτικός πρόσφυγας ἀπό τό 1949. Μέ τό ψευδώνυμο *Δῆμος Ρεντῆς* κυκλοφόρησαν πολλά βιβλία του, ποιήματα, μυθιστορήματα, ἔργα γιά παιδιά καί παίχτηκαν θεατρικά του ἔργα, σέ σκηνές τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ποιήματά του πρωτοδημοσιεύτηκαν τό 1943, στό περιοδικό «*Νεανική Φωνή*», πού ἐβγαζε μιά ομάδα νέων, καί πού ὁ Δημήτρης Ραβάνης ἦταν ἀρχισυντάκτης. Στήν κατοχή ὁ Δημήτρης Ραβάνης χρησιμοποίησε πολλά ψευδώνυμα, γράφοντας δέ διάφορα νόμιμα καί παράνομα περιοδικά ὅπως *Στέφος Ροδάνθης* (*Νεανική Φωνή*), *Φώτης Ἀθηναῖος* (σέ διάφορα ἀντιστασιακά περιοδικά) κ.ἄ. Μέ τά ψευδώνυμα αὐτά κυκλοφόρησαν πολλά ἀντιστασιακά του ποιήματα πού ἔγιναν τραγούδια τῆς ἀντίστασης, ὅπως τό «*Παιδιά σηκωθεῖτε νά βγοῦμε στούς δρόμους*», «*Σάν ἀτσάλινος γίγας*», «*Ἐργάτες ἀγρότες*» κ.ἄ., πού πρωτοπαγγέλθηκαν στό «*Οἶκο τοῦ Φοιτητῆ*», καθώς καί ἄλλα νεώτερα ἀντιστασιακά τραγούδια, ὅπως «*Ὁ Μπελογιάννης*» κ.λ.π.

Στήν Ἑλλάδα ἀρχισαν νά δημοσιεύονται βιβλία του ἀπό τό 1974, μέ τό «*Ρεπορτάζ γιά ἓνα ζεστό Νοέβρη*» — ποιήματα.

Ὁ συγγραφέας, μετά τήν ἐπιστροφή του στήν πατρίδα, ἀποφάσισε νά δώσει τίς ἐργασίες του μέ τό ὄνομα *Δημήτρης Ραβάνης - Ρεντῆς*, κρατώντας καί τό ψευδώνυμο, γιά «*σύνδεση*» μέ τήν προηγούμενη δουλιὰ του.

Έργα Δημήτρη Ραβάνη-Ρεντή:

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΗΡΙΑΝΟΣ:

Ὁ Δρομάκος μέ τήν Πιπεριά — μυθιστόρημα ἀπό τήν Κατοχή 4η Ἔκδοση

Τά δώδεκα σπύρτα — παραμύθι - σύνθεση

Καί ἡ θάλασσα ἦταν τόσο κοντά — διηγήματα γιά
παιδιά

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ:

Ρεπορτάζ γιά ἓνα ζεστό Νοέβρη — 16 ποιήματα γιά
τό Πολυτεχνεῖο

Τό Φιμωμένο Φῶς — διηγήματα ἀπό τόν Ἐμφύλιο

Τό πιά παράξενο ταξίδι — σατιρικό ἀφήγημα γιά
παιδιά

Τό προκομένο ραφτάκι — σατιρικά παραμύθια

Τό πουλί τῆς γνώσης — λυρικά παραμύθια

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ:

Πῶς ἔγινε πῶς; — εὐθυμες καί δραματικές στιγμές
τῆς Μυθολογίας

Οἱ Ἀργοναῦδες — ἐπικό ποίημα γιά παιδιά

Παραμύθι - Μῦθοι: Τό πρῶτο κυνηγετικό ἀτύχημα

Στό ἐξωτερικό ἐκδόθηκαν στά ἑλληνικά, ρουμάνικά καί
ἄλλες γλώσσες 25 βιβλία τοῦ συγγραφέα.

ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ:

Διαβάζοντας αυτό τό βιβλίο, μπορεί κι έσείς νά διαπιστώσετε πώς δέν μπορούσα νά του δώσω άλλο χαρακτηρισμό. Πού άλλου νά τό κατατάξω;

Ήμερολόγιο είναι καί δέν είναι. Γι' αυτό καί τό χωρίζω σέ ένότητες: *Σελίδες από ήμερολόγιο — Μαρτυρίες καί σχόλια — Τά πρόσωπα — Άπλά περιστατικά — Καθυστερημένο Ρεπορτάζ — Ίστορία αγάπης.*

Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει ένα «ύλικό» γιά μυθιστόρημα. Πώς νά τό γράψω; Πώς γράφεται ένα τέτοιο μυθιστόρημα; Έχω τά πρόσωπα, τό χώρο, τά περιστατικά, τό κοινωνικό «φόντο», πού λένε οι «ειδικοί». Έχω όλα τά στοιχεία γιά ένα μυθιστόρημα. Άκόμη καί τήν πλοκή: στήν ιστορία αγάπης, στήν ιστορία του Τρύφωνα, στίς σχέσεις των ανθρώπων... Άλλά πώς νά τό γράψω;

Δέν μπορώ νά άποσπαστώ από τό «ύλικό μου» - πού είναι ζωή δική μου καί άλλων συντρόφων μου.

Δέν μπορώ νά ανέβω, νά τά δώ από ψηλά καί νά γράψω «άντικειμενικά».

Δέν έχω καμμία αντίρρηση νά χρησιμοποιήσει τό ύλικό αυτό κάποιος άλλος πιά άξιως. Τό λέω έτσι, άπ' τήν καρδιά...

...Συχνά, οι συγγραφείς δηλώνουν: «Αυτά πού θά διαβάσετε, τά περιστατικά, τά πρόσωπα, τά όνόματα δέν έχουν καμμία σχέση μέ τήν πραγματικότητα, είναι φαντασία του συγγραφέα. Κάθε όμοιότητα μέ άληθινά περιστατικά είναι συμπτωτική...»

Λυπάμαι, αλλά έγώ δηλώνω άκριβώς τό αντίθετο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ἡ πηγὴ μὲ τὸ πικρόξινο νερό...

Ξεφυλλίζω τὰ κιτριτισμένα χαρτιά καὶ διαλέγω: τί θά γράψω — τί ὄχι. Τί εἶναι γενικό, τί προσωπικό. Τί εἶναι ἐκεῖνο πού ἐνδιαφέρει κι ἕναν τρίτο, τί θά πετάξω...

Πρὶν ἀρχίσω τὴν ἀφήγησή μου, πρέπει νά τό ξεκαθαρίσω: αὐτό πού γράφω δ ἔ ν ε ἶ ν α ι ν τ ο κ ο υ μ ἔ ν τ ο. Πέστε το ἡμερολόγιο, πέστε το σχέδιο γιά μυθιστόρημα, μόνο γιά ντοκουμέντο νά μὴν τό πάρετε.

Θά πῶ γιά τὴ δική μου πείρα, ὅπως ἐγὼ τὴ μάζεψα λεπτό μὲ λεπτό στήν πλάτη μου, μὲ τὴ δική μου ἀντίληψη, τὴ δική μου σκέψη. Κι ὅσα ξῶ ἀπό μένα θ' ἀναφέρω: τ' ἄκουσα. Θά τό δεῖτε ἄλλωστε καὶ μόνοι σας: ε ἶ μ α ι ὕ π ο κ ε ι μ ε ν ι κ ὅ ς.

Νά, πάρτε ἀκόμη καὶ τ' ὄνομα πού 'χαμε διαλέξει ἀπό μοναχοί μας: α ὕ τ ο ε ξ ὀ ρ ι σ τ ο ι. Κι αὐτό ἀκόμη δέν εἶναι «τεκμηριωμένο». Τί θά πεῖ «αὐτοεξόριστοι»; Τέτοιοι εἶμαστε; Μετά μᾶς εἶπαν «ἐκπατρισμένους», καὶ «πρόσφυγες», καὶ «ἐμιγκρέδες», καὶ «ἐξόριστους». Ποιό ἀπ' ὅλα μᾶς ταιριάζει;

(Κι εἶναι καὶ ἡ Στέλλα... Θά τὴ γνωρίσετε στήν ἀφήγησή μου. Αὐτό πιά εἶναι πού εἶναι καθαρά ὑπο-

κειμενικό ζήτημα!...)

Ἔχω κι ἄλλα, πολλά προβλήματα. Ἐδῶ, νά σᾶς δείξω μόνο ἓνα ἀπό δαῦτα: τὰ ὀνόματα. Λέω, νά μὴν ἀναφέρω ὀλόκληρα τὰ ὀνόματα καί τὰ σωστά βιογραφικά στριχεῖα γιά τούς ἥρωές μου — τούς συντρόφους μου. Μπορεῖ, ἐκεῖνοι πού ζοῦνε, νά μή θέλουν νά γράψω τό ὄνομά τους. Ὅπου λέω ὀλόκληρο ὄνομά, ἦ εἶναι καί τώρα κοντινοί μου καί γράφω μέ τήν ἄδειά τους ἦ εἶναι ἠγέτες καί τούς ξέρουμε ὄλοι, ἦ δέν νοιάζονται πιά: πέθαναν. Τούς σκότωσαν, τούς ἐκτέλεσαν... Ἄλλοι πέθαναν στά νοσοκομεῖα, στήν ξενιτειά, κι ἄλλοι στά κρεβάτια τους — ἐλάχιστοι αὐτοί.

Μά κι ἀπ' αὐτούς τούς τελευταίους θά κρύψω τὰ ὀνόματα ἐκείνων πού, γιά μένα, γιά τή δική μου ἀντίληψη καί κρίση, ἦταν «οἱ κακοί».

Ἄς εἶναι ἡσυχοί οἱ ἄνθρωποι, γιατί καί αὐτοί πολλά δώσανε καί πολύ ὑποφέρανε...

« Ὑποχρεωθήκαμε...»
 (Καθυστερημένο ρεπορτάζ)

—« Ἔρχονται!...»

Εἶναι μιά κραυγή πού πετάγεται ἀπό χιλιάδες στήθια. Δέν νοιώθεις ἄν εἶναι χαρά, ἀγωνία, πίκρα...

Ἕνα σύννεφο σκόνη στριφογυρίζει πάνω ἀπ' τή Δημοσιά πού ἔρχεται ἀπό τήν Καρδίτσα. Πλησιάζει γοργά.

—« Ἔρχονται!...»

Δέν εἶναι, ὁμως, αὐτό πού περιμένει ὁ κόσμος. Δύο καβαλάρηδες τοῦ ἵππικοῦ τοῦ Μπουκουβάλα πλησιάζουν καλπάζοντας μέσα σ' ἕνα σύννεφο σκόνη κι ἀπομακρύνονται πρὸς τὰ Τρίκαλα.

Ἕνας παράξενος, πολύμορφος κόσμος, πάνω ἀπὸ 100.000 ἄνθρωποι, ἔχουν πιάσει τή Δημοσιά πού μπαίνει στήν πόλη. Ἄντρες καί γυναῖκες. Παιδιά καί γέροι. Κι ἕνα ντύσιμο παρδαλό - ἀποκρητάτικο πές. Οἱ πῖο πολλοὶ φορᾶνε ὄ,τι βρήκανε. Αὐτό τό «ὄ,τι βρήκανε», γιὰ ἐκείνη τήν ἐποχή, εἶναι πεντακάθαρα πρωτοφόρετα σεγκούνια, πού τὰ βγάλανε βιαστικά ἀπό τοὺς γιούκους μέ τίς προΐκες οἱ ντόπιοι γιὰ νά ντύσουν τοὺς πικραμένους μουσαφίρηδες, εἶναι φουστάνια, ἀκόμη κι ἀπὸ τήν ἐποχή τοῦ 1920 συνδυασμένα μέ ἄρβύλες, τρύπιες οἱ περισσότερες, εἶναι ἀμπέχωνα γερμανικά, μέ ἀγγλικό παντελόني, σκαρπῖνι προπολεμικό καί ζωστήρες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ...

Κι ἔχουν καί ντουφέκια οἱ πῖο πολλοὶ. Καί νέα παιδιά μέ τίς ἀραβίδες στὸν ὤμο, καί γέροι μέ κάπες καί δίκανο....

Παράξενος κόσμος...

Ὅπως τὰ ροῦχα καί ἡ διάθεση μπερδεμένη.

“Όπως ό ούρανός — μιά σύννεφο μιά ήλιος — έτσι
καί τά μάτια, καί τά μέτωπα. Τή μιά φωνάζουν συν-
θήματα, τήν άλλη στιγμή τό ρίχνουν στό τραγούδι.
“Όχι ένα στρωτό τραγούδι πού τό λένε όλοι μαζί.
Αυτές οί έκατό χιλιάδες είναι άπλωμένοι, σκορπι-
σμένοι στίς άκρες του δρόμου, στίς πλαγιές, στους
χωματόλοφους, μέ τόν κύριο όγκο τους κοντά στήν
πόλη καί τίς έμπροστοφυλακές τους, χιλιόμετρα
μπροστά, όλο κι άραιώνοντας...

—«“Ερχονται!»

Μά ούτε τώρα είναι αυτό πού περιμένουν. “Ενα
τζίπ στρατιωτικό τής ΕΤΑ (‘Επιμελητεία του ‘Αν-
τάρτη), τρέχει σά νά κουτροβαλάει, περνάει ανά-
μεσα από τόν κόσμο, τόν γεμίζει σκόνη. Μερικοί
προλαβαίνουν νά φωνάξουν:

—«Τί έγινε!; Φάνηκαν!»

—«Μιλᾶτε, βρέ! “Ερχονται!»

...Περιμένουν τήν αντιπροσωπεία του ΕΑΜ, πού
έχει πάει στήν ‘Αθήνα γιά διαπραγματεύσεις. Μάθα-
με πώς ή συνάντηση έγινε σέ μιά βίλα στή Βάρκιζα,
καί πώς τώρα τελειώσανε. ‘Υπογράψανε τή συμφω-
νία καί γυρίζουν στήν «πρωτεύουσα τής ‘Ελεύθερης
‘Ελλάδας», στά Τρίκαλα. Τί νά συμφώνησαν τάχα;
“Εχουνε, βέβαια, έμπιστοσύνη σ’ αυτούς πού τους
αντιπροσώπευσαν — δέν είναι όποιοι όποιοι: Σιάν-
τος, Παρτσαλίδης, Τσιριμῶκος, Σαράφης...

‘Ακούγεται κάτι σάν τραγούδι. “Ενα ανακάτεμα
από τραγούδια, καθώς ή κάθε ομάδα τραγουδάει
κάτι δικό της. “Ετσι πού ‘ναι σκόρπιοι, δέν μπορούν
νά συντονιστούν. Πότε πότε, οί πιό άραιωμένοι στα-
ματᾶνε καί στήνουν αυτί ν’ άκούσουν τί τραγουδᾶνε
οί άλλοι καί νά μπούνε στόν ίδιο «σκοπό», στά ίδια
λόγια... Δέ γίνεται.

Ἔτσι, αὐτό πού ἀκούγεται μπορεῖς νά τό πεῖς παράξενο φάλτσο μοιρολόγι, κραυγή ἀγωνίας, μουγκανητό θανάτου.

—«Ἔρχονται!»

Ναί! Τώρα εἶναι αὐτοί. Εἶναι ἡ Ἀντιπροσωπεΐα! Μπροστά μιά μοτοσυκλέτα, πίσω τὰ τζίπ, παραπίσω μερικές «κοῦρσες».

Τώρα ἡ φωνή ἐνώθηκε καί βρῆκε τό δρόμο της.

—«E-AM, E-ΛΑΣ!»

Τ' αὐτοκίνητα τῆς ἀντιπροσωπεΐας τρέχουν πρός τὰ Τρίκαλα, καί ξωπίσω τους ξεχύνεται ὁ πολύμορφος χείμαρος, πατεῖς-με, πατῶ-σε, γιά τήν Πλατεία...

Οἱ ἀντιπρόσωποι ἀργοῦν νά βγοῦνε στό μπαλκόνι. Τίς μαῦρες σκέψεις πού φέρνει αὐτή ἡ ἀργοπορία, προσπαθοῦν νά τίς διώξουν οἱ ὑποθέσεις:

—«Στάσου, ντέ, νά πάρουν ἀνάσα οἱ ἀνθρωποί!»

—«Στάσου, ντέ, νά βγάλουν τίς σκόνες ἀπό πάνω τους!»

—«Στάσου, νά πλύνουν λίγο τὰ μοῦτρα τους!»

—«Κάτσε, νά φορέσουν κάτι καθαρό!»

Καί τραγουδᾶνε πάλι, γιά ν' ἀκούσουν τῆ φωνή τους, φαίνεται, νά δοῦνε πόσο δυνατή εἶναι.

Σάν βγαίνει ἡ ἀντιπροσωπεΐα στό μπαλκόνι, δέν ἔχει ἄλλη δύναμη ὁ κόσμος νά φωνάξει, παρά μόνο ἀπό τήν ἀνάγκη νά βογγήξει...

«E-AM! E-AM!»

Κι ἡ πρώτη λέξη πέφτει κεραυνός στά κεφάλια τους:

—«Ὑποχρεωθήκαμε!...»

Βουβάθηκε ὁ κόσμος. Σάν νά μήν ἀκούει τίποτα ἄλλο πιά: «ὕποχρεωθήκαμε...» Σά νά τοῦ φτάνει αὐτό γιά νά καταλάβει τί ἔγινε στή Βάρκιζα. Σά νά ξε-

ρουν, πιά, τί θά πεί παρακάτω.

Κάτι δέν πῆγε καλά. Ἄλλιῶς, γιατί νά πεί ὁ Παρ-
τσαλίδης «ὕποχρεωθήκαμε»; Θά ἔλεγε κάτι ἄλλο:
προσπαθήσαμε, πετύχαμε, καταφέραμε... Γιά ὄνο-
μα τοῦ Θεοῦ, ὄχι αὐτό τό καθοριστικό, τό συννεφια-
σμένο, τό — κακῶν μαντάτων ἄγγελο — «ὕποχρεω-
θήκαμε»...

Ἐκείνες τὶς μέρες στὰ Τρίκαλα...
(Σελίδες ἀπὸ ἡμερολόγιο)

Δέν εἶχε ξημερώσει, ὅταν βρόντηξε ἡ αὐλόπορτα τοῦ παπᾶ. Σά νά τή χτύπαγε κάποιος μέ πέτρα. Καί μιά ἄγρια φωνή, πού μπερδευότανε μέ τό γαύγισμα τοῦ σκύλου καί δέν μπόραγες νά τήν ξεχωρίσεις.

Πετάχτηκα στό παράθυρο, τήν ἴδια στιγμή μέ τόν ἀλαφιασμένο παπᾶ, πού ἔχε, ρίξει μιά κουβέρτα, πάνω ἀπό τ' ἄσπρο ὑφαντό νυχτικό του.

—Τί τρέχει;

Ἡ Φρόσω καί ἡ Ἐλένη ξύπνησαν κι αὐτές.

Κοιμόμαστε κατάχαμα σ' ἓνα μικρό δωμάτιο. Ἡ Ἐλένη, ἡ Φρόσω κι ἐγώ. Μᾶς φιλοξενοῦσε ὁ Παπαγιάννης ἐκείνες τὶς δύσκολες μέρες. «Φιλοξενοῦσε» - ἔ... μισό τό ἔθελε ὁ Παπαγιάννης, μισό ἡ ἀνάγκη καί τό ζόρι. Δέν ἔχει μείνει τρύπα στὰ Τρίκαλα, σ' ὄλες τὶς γειτονιές, καί στίς πιό ἀπόμακρες, πού νά μὴν ἔχουν ἀπλώσει στρωσίδια γιὰ τοὺς Ἀθηναίους πρόσφυγες, μετὰ τὰ Δεκεμβριανά.

Ἡ Ἐλένη ἦρθε κοντά, μέ τό πιστόλι στό χέρι.

Καί ξανά ἡ φωνή καί τὰ χτυπήματα, δυνατά, στήν αὐλόπορτα.

Τό σκοτάδι - πῖσα. Αὐτό πού λένε: τό πιό βαθύ, λίγο πρὶν ἀπὸ τό ξημέρωμα.

—Ἀνοῖξτε, μωρέεε! ἀκούστηκε πιο καθαρά ἡ φωνή.

—Ὁ Σωτήρης! εἶπε ἡ Ἐλένη.

—Ἐντάξει, δέν εἶναι τίποτα, δικός μας εἶναι καθυσύχασα τόν Παπαγιάννη πού ἔχε τρομοκρατηθεῖ.

Πονηρές μέρες. Θά πεῖς: τί πονηρές, ἐκεῖ, στὰ Τρίκαλα, ἀνάμεσα σέ δικούς; Ἀλλά, ἔ... δέν γινόντουσαν καί λίγα...

— Ἄντε, λέει ὁ Σωτήρης. Φεύγουμε - Φρόσω καί Ἄλέξης.

— Φεύγουμε; Καί πού πᾶμε;

— Κι ἐμένα πού θά μ' ἀφήσετε; ἔβαλε τίς φωνές ἡ Ἐλένη.

— Ἐσύ ξανακοιμήσου. Δέν ξημέρωσε ἀκόμη, ἔκανε ὁ Σωτήρης.

Ἄρχισαμε νά μαζεύουμε τά πράγματά μας, χωρίς νά ξέρουμε καλά καλά τί γίνεται. Ποῦ πᾶμε τέτοια ὥρα; Γιά πού φεύγουμε; Καί γιατί ὄχι καί ἡ Ἐλένη; Μαζί φτάσαμε στά Τρίκαλα, περπατώντας δεκαπέντε μέρες, ἀπό βουνά χιονισμένα καί κάμπους λασπωμένους, γιά νά ξεφύγουμε τό κυνηγητό τῶν ἐγγλέζων.

— Ἄντε, πᾶμε! Ἄκόμη; βιαζότανε ὁ Σωτήρης.

— Στάσου ντέ, ξάδερφε, νά μαζέψουμε τά πράματά μας!...

Ἡ Φρόσω τούς ἔλεγε τούς κοντινοὺς της «ξάδερφε». Ἦταν μεγαλύτερη ἀπ' ὄλους μας: 23 χρονῶν. 22 ὁ Σωτήρης, 21 ἡ Ἐλένη, 20 ἐγώ.

Τώρα, τί πράγματα θά μαζεύαμε, ἄλλο!... Ἐγώ μιά ἀλλαξιά ὄλη κι ὄλη, ἓνα πέτσινο βασανισμένο σακάκι καί μιά ξυριστική μηχανή. Ἡ Φρόσω εἶχε κάτι παραπάνω: ἓνα φουστάνι κι ἓνα ζευγάρι παπούτσια, γιά ὅταν θά ἤθελε νά «ντυθεῖ γυναίκα». Νά βγάλει, δηλαδή, τό παντελόνι καί τό ἐγγλέζικο ἀμπέχωνο...

Δέν ἦταν, λοιπόν, ἡ καθυστέρηση γιά νά τοιμάσουμε τίς ἀνύπαρχτες ἀποσκευές μας. Ἦταν αὐτό τό ξαφνικό «φεύγουμε», πού θέλαμε νά τό σκεφτοῦμε, καθένας μέ τό μυαλό του. Φεύγουμε - γιά πού; Ρωτᾶς - δέ ρωτᾶς, τέτοιες μέρες. Ἐνα φευγιό εἶμαστε. Κι ὅσο νά φτάσουμε στά Τρίκαλα ἀπό τήν Ἄ-

θήνα, μιά ὥρα δέν ξαποστάσαμε ἡσυχά.

—«Φεύγουμε!»

Φύγαμε ἀπό τήν Ἀθήνα, φύγαμε ἀπό τό Τατόι, φύγαμε ἀπό τό Βόλο, τά Βοῦρλα, τήν Ἀταλάντη, τή Θήβα, τήν Καρδίτσα, τή Λαμία... Δέν προλαβαίναμε νά μποῦμε σέ κανένα σταῦλο καί νά πέσουμε ξεροί στά τριμένα ἄχυρα καί τίς ξεραμένες καβαλίνες: φεύγουμε!

Τώρα, φεύγουμε καί ἀπό τά Τρίκαλα. Τώρα πού λέγαμε πῶς ἀπό δῶ δέ θά φύγουμε παρά μόνο γιά τήν Ἀθήνα πιά, μιά καί εἶχαμε κάνει καί τή συμφωνία, ἐκείνη στή Βάρκιζα.

Μόνο σά φτάσαμε κοντά στήν αὐλόπορτα, ἡ Ἐλένη ξαναμίλησε, παραπονεμένη αὐτή τή φορά:

—Κι ἐμένα ποῦ μ' ἀφήνετε;

Πῶς νά τῆς ποῦμε «ποῦ» τήν ἀφήναμε, μιά καί δέν ξέραμε «ποῦ» πηγαίναμε;

—Ποῦ πᾶμε, ξάδερφε; ξαναρώτησε ἡ Φρόσω, μόλις βγήκαμε στό μονοπάτι.

—Ξέρω κι ἐγώ ποῦ πᾶμε; μουρμούρισε ὁ Σωτήρης. Τώρα πᾶμε κάτω, στήν καντίνα.

—Ρέ Σωτήρη, δέν ξέρεις πραγματικά;

—Δέν ξέρω, σοῦ λέω.

—Τότε γιατί τό λές ἔτσι;

—Πῶς τό λέω, δηλαδή;

—Τό λές ἔτσι, μέ μυστήριο: «δέν ξέρω — δηλαδή, ξέρω, ἀλλά δέν τό λέω, γιατί δέν μπορῶ νά τό πῶ σέ σᾶς!»

Αὐτό τό ἔχε ὁ Σωτήρης: πάντα μυστήριο, πάντα ἤξερε κάτι πού δέν ξέραμε ἐμεῖς, οἱ ἄλλοι. Μεγάλα μυστικά; τάχα, πού δέν ἦταν γιά μᾶς τούς ἀπλούς...

Στό καφενεῖο τῆς κεντρικῆς πλατείας, πού εἶχε γίνεϊ ἐστία γιά τούς πρόσφυγες Ἀθηναίους, ὅπου πη-

γαίναμε καί τρώγαμε, καί τά λέγαμε — περισσότερο τά λέγαμε, παρά πού τρώγαμε... — περιμένανε κι άλλοι, καμιά δεκαριά. "Όλοι 'Αθηναῖοι, κι ὄλοι γνωστοί, ἀπό τήν παρέα πού 'χαμε κάνει τίς δεκαπέντε μέρες ποδαρόδρομο γιά νά φτάσουμε στά Τρίκαλα. Μᾶς παράλαβε ὁ Βασίλης Παναγόπουλος.

—Πηγαίνετε στό πατάρι νά πάρετε ἀπό ἕνα περίστροφο.

—Στό πατάρι, τά πιστόλια τά μοίραζε ἡ Στέλλα...

Ἡ Στέλλα καὶ ὁ Ἀλέξης
(Ἱστορία ἀγάπης...)

(Μπορεῖ κάποιος νά πεῖ: «αὐτό, τώρα, τί τό θές; Δέν χωράει ἐδῶ!» Ἡ ἀγάπη, θά πῶ, χωράει παντοῦ. Καί στίς πιό δύσκολες μέρες. Κι ὕστερα, θέλω νά δείξω πῶς ἡ τύχη τοῦ ἀτόμου μπλέκεται, συμβαδίζει ἢ συγκρούεται μέ τή γενική μοίρα. Θά τό παρακολουθήσω αὐτό τό ζευγάρι μέχρι στό τέλος τῆς ἱστορίας μου...)

Ἡ Στέλλα μέ τόν Ἀλέξη ἀνταμώναν σ' ἓνα σταῦλο στά Καμένα Βούρλα, στήν ὑποχώρηση. Στρώνανε κάτω νά ξαποστάσουν γιά λίγο οἱ κυνηγημένοι Ἀθηναῖοι ἐαμίτες. Ἡ Στέλλα καὶ ὁ Ἀλέξης ἦσαν κομμουνιστές. Ἐκείνη ἀγρίεψε μόλις εἶδε τόν Ἀλέξη.

—Τί γυρεύεις ἐσύ ἐδῶ!;

Ἐκεῖνος τήν κοίταξε. Τήν ἤξερε. Εἶχαν ἀνταμώσει πολλές φορές, τότε πού πολεμούσανε τούς φασίστες. Δέν ἦταν στήν ἴδια ἀχτίδα, μά τύχαινε νά ἀνταμώσουμε σέ παράνομες συνεδριάσεις.

—Ἐσύ δέν εἶσαι ὁ Ἀλέξης; ρώτησε ἡ Στέλλα.

—Ναί, ἐγώ... Κι ἐσύ εἶσαι ἡ Στέλλα, εἶπε ὁ Ἀλέξης.

—Κι εἶσαι μαζί μας;

—Ἔμ... σήκωσε τούς ὠμους του ὁ Ἀλέξης.

—Εἶχαμε μάθει πῶς πρόδωσες, πῶς πῆγες μέ τούς φασίστες.

—Ἐ, καλά...

—Τότε, στό Παλιό Ἡράκλειο...

—Τό ξέρω...

—Τί γύρευες σ' ἐκεῖνο τό σπίτι, στό λόφο, δίπλα

στό ψωμάδικο;

—Μέ κυνηγούσανε καί κρυβόμουνα. Είμωνα παράνομος.

—Ένας γείτονας εἶπε πώς εἶσουνε ἔβραϊος.

—Έτσι τούς εἶπα... γιά νά μ' ἀφήσουν ἡσυχο.

—Θυμᾶσαι ἐκεῖνο τό βράδυ πού 'χαν ἔρθει τέσσερις δικοί μας νά σέ ρωτήσουν ποιός εἶσαι καί τί γυρεύεις ἐκεῖ;

—Τούς εἶπα: εἶμαι παράνομος.

Ἡ Στέλλα τόν κοίταξε σά νά μήν πιστεue στά μάτια της.

—Καί γιατί τό 'σκασες; ἐπέμενε ἡ Στέλλα.

—Γιατί εἶπανε πώς «θά ρωτήσουν» τόν τομέα μου.

—Καί γιατί τό 'σκασες; ἐπέμενε ἡ Στέλλα.

—Έ, γιατί... γιατί ὅσο νά «ρωτήσουν» τόν τομέα μου, ξέρεις...

Πραγματικά ἤξερε ἡ Στέλλα. Καί πάλι ὁμως δέν μποροῦσε νά τό χωνέψει πώς ἦταν «μαζί τους».

—Τό ξέρεις πώς τήν ἄλλη μέρα πιάσανε δυό ἀπό ἐκείνους πού 'ρθανε στό σπίτι πού κρυβόσουνε;

—Τό 'μαθα...

—Τό ξέρεις πώς τό Γάβρη τόν σκοτώσανε;

—Τό 'μαθα...

—Τό ξέρεις πώς ψάχνανε νά σέ βροῦνε, γιατί σκέφτηκαν πώς τούς πρόδωσες ἐσύ;

—Τό 'μαθα, χαμογέλασε ὁ Ἀλέξης.

—Καί γιατί δέν ἔκατσες νά ἐξηγηθεῖς;

—Τό Κόμμα μου ἀπαγόρευε νά πῶ σέ ποιιά δουλιὰ μέ εἶχε βάλει.

—Τό ξέρεις πώς ψάχναμε νά σέ βροῦμε γιά νά σέ σκοτώσουμε;

—Τό 'μαθα, χαμογέλασε ὁ Ἀλέξης.

—'Εγώ είμαι από τή Ριζούπολη... Εϊμουνα κι ἐγώ σ' ἐκείνη τήν ομάδα.

—Πού θά μέ σκότωνε;

Ἡ Στέλλα σά νά ντράπηκε:

—Πού ξσαχνε νά σέ βρεῖ...

Μπορεῖ νά ἤθελε ἐκείνη τή στιγμή νά σιάξει τό φουστάνι της, μά δέ φοροῦσε φουστάνι. Ἕνα χοντρό ἀντρικό παντελόκι, πού τοῦ ἔχε γυρίσει τρεῖς φορές τό ρεβέρ καί τό ἔχε πιάσει μέ μιὰ τεράστια παραμάνα, κι ἕνα ἀγγλικό μπουφάν. Ἦταν λεπτοκαμωμένη καί μικρότερη ἀπ' ὄλους, 16 μέ 17. Τά μαλλιά της κατάμαυρα καί μακριά, γεμάτα ἀχυρα. Ξαφνικά σταμάτησε τίς ἐρωτήσεις κι ἄρχισε νά τραγουδάει ἕναν ἀμανέ.

«Πάρε ἀγάπη μου,

πάρε ἀγάπη αὐτό τό τριαντάφυλλο,

τό ἔκοψα ἀπό τό μπαχτσέ μου-ἀμάν, ἀμάν!

Ὁ ἀφέντης μου θά μέ σκοτώσει.

Πάρε ἀγάπη μου αὐτό τό τριαντάφυλλο,

κι ἄς μέ σκοτώσει ὁ ἀφέντης μου-ἀμάν, ἀμάν!»

Ἄν οἱ στίχοι τοῦ τραγουδιοῦ ἦταν στά ἑλληνικά, μπορεῖ νά μὴν τό τραγουδάγε ἡ Στέλλα. Θά κορόιδευαν ὄλοι. Ὅπισθοχώρηση, πείνα... Βρωμιά...

Ἄν βγάλεις τό «σκοτώσει», τίποτα ἄλλο δέν ταίριαζε μέ τήν περίσταση.

Ὁ Ἀλέξης τήν κοίταζε τήν ὥρα πού τραγουδοῦσε. Δέν καταλάβαινε τά λόγια, γιατί ἦταν τούρκικος ἀμανές, μά ἔβαζε ὁ ἴδιος δικά του.

Ἐκείνη τή στιγμή ἔνοιωσε πώς τήν ἀγαπάει...

Οἱ πολλοί
(*Τά Πρόσωπα...*)

Τά πρόσωπα τῆς ἱστορίας μου εἶναι πολλά. Εἶναι σαράντα χιλιάδες. Καί παραπάνω. Ἑκατό χιλιάδες. Ζωντανοί...

Νεκροί...

Ἄντε, τώρα, νά τά βάλεις στήν «πλοκή» τοῦ ἔργου, νά τά παρουσιάσεις, νά τά φέρεις μέσα στή δίνη, στά γεγονότα. Δηλαδή, ὄχι νά «τά φέρεις», γιατί εἶναι ἀπό μόνα τους μέσα στή δίνη. Ἄς πῶ, νά τά ἀναφέρεις.

Μέσα στήν ἱστορία μου θά περάσουν πολλοί. Ἄλλοι μέ μικρά ὀνόματα, ἄλλοι μέ ψευδώνυμα ἢ παρατσούκλια, ἄλλοι μέ τά πραγματικά τους ὀνόματα.

Καί ξέχωρα, θά παρουσιάσω ἀπό κανέναν ξεμοναχιασμένο, ὄχι γιατί ἔχει κάτι τό πολύ πιό ξεχωριστό ἀπό τούς ἄλλους, ἀλλά ἐπειδή σ' ἐμένα ἔκανε ἐντύπωση ἡ ζωή του.

Οἱ ἄλλοι; Οἱ ἑκατό χιλιάδες πού εἶπα;

Ἔχουν ὄλοι σπίτια καμένα, χωράφια ἄσπαρτα ἀφημένα στίς κάργες.

Κι εἶναι νοικοκυραῖοι - πού λένε - μέ τά σπίτια τους, τίς οἰκογενεῖς τους στήν Ἀθήνα, στή Θεσσαλονίκη, στό Βόλο, στήν Κομοτηνή, στό Κιλκίς...

Ἔχουν κάτω, στήν πατρίδα, ἀδερφές γιά παντρεῖά. Κι ἀδέρφια πού ἔχουν ἀνάγκη τήν ὀρμήνεια τους.

Ἔχουν ἕναν πατέρα πού δέν μπόρεσαν ποτέ νά τοῦ ποῦν:

—«Νά, πατέρα, πάρε αὐτά γιά τά τσιγάρα σου!»

Τ' ἀναβάλλουν ἀπό χρόνο σέ χρόνο, ἀπό τήν Ἀλβανία, ἀπό τήν Κατοχή, ἀπό τό Δεκέβρη, ὥσπου γί-

νονται αὐτοί πατεράδες, στήν ξενητιά.

Κι οὔτε στήν μάνα πρόλαβαν νά χαρίσουν ἕνα σά-
λι:

—«Νά, μάνα! Πάρε αὐτό... ἀπό τόν πρῶτο μου
μιστό!»

Ἦ Τρύφωνας...

Ἦ Σάββας...

Ἦ Μάος...

Ἦ Πάνος, ὁ Λεωνίδας, ὁ Λάκης, ὁ Μαχαραγιᾶς,
ὁ Ἑρμῆς...

Κι οἱ κοπελιές μας μέ τίς ἄχαρες στολές, πού δέν
ἦταν κάν στολές. Ὅ,τι βρέθηκε ἀπό τά λάφυρα.
Κάτι ἀπό τούς Γερμανούς, κάτι ἀπό τούς Ἀμερικά-
νους, κάτι ἀπό τούς Ἑγγλους.

Οἱ κοπελιές μας, πού δέν καταφέραμε νά τούς κά-
νουμε κάποιο δῶρο. Σάν τύχαινε καί βρῖσκαμε κα-
νένα σκουριασμένο τσιμπιδάκι στά χαλάσματα, τό
τρίβαμε μέ τό χῶμα, μέ στάχτη νά τό καθαρίσουμε,
καί νά τό προσφέρουμε!

Ἦ Φρόσω..

Ἦ Βάσω...

Ἦ Κούλα...

Ἦ Μαρία, ἡ Ξανθή, ἡ Μυροφόρα, ἡ Δόξα, ἡ Ἀ-
σπασία...

ᾠ, Θεέ μου, πόσα κορίτσια! Πόσα κορίτσια πού
δέν πρόλαβαν νά φορέσουν μεταξωτά μπλουζάκια,
νά κατσαρώσουν τά μαλλιά τους, καί νά τά κάνουν
σκάλες!

Θεέ μου, πόσες κοπελιές, μέ χοντροαρβύλες πέν-
τε νούμερα πάνω ἀπό τό πόδι τους, μέ χλαῖνες, γυρι-
σμένα δυό κάτια τά μανίκια, περήφανες καί πικρα-
μένες μέσα στό χοντρό τους χακί!...

Τώρα πού τούς σκέφτομαι — πολλοί ἀπό αὐτούς

βρίσκονται ακόμη στην ξενητιά — έναν έναν και δ-
λους μαζί, δσους ζοῦνε καί δσοι σκοτώθηκαν ἢ πέ-
θαναν μακριά από τήν πατρίδα, νιώθω ἕνα παράξε-
νο συναίσθημα. Ὁχι μόνο ἀγάπη. Ὁχι μόνο περη-
φάνεια. Ὁχι μόνο νοσταλγία. Κάτι σά σεβασμό.

Ναί. Σεβασμός εἶναι. Γιά δλους.

Νά... Θέλω νά σταθῶ ἴσιος... καί νά βγάλω τό κα-
πέλο μου...

«Capture and kill—Πιάνε καί σκότωνε!»
(*Μαρτυρίες καί σχόλια...*)

Είχε φύγει ὁ πρῶτος κόσμος ἀπό τὰ Τρίκαλα μέ τόν «κωλοσούρτη» τοῦ Βόλου... Γυρνᾶνε στήν ἸΑθήνα, στά σπίτια τους.

Στά σπίτια τους; Δέν ξέρουνε ἀκόμη ποῦ θά πᾶνε κι ἂν πρέπει νά πᾶνε στά σπίτια τους. Στήν ἸΑθήνα, ὁμως πρέπει νά γυρίσουν. Μέ τό πρῶτο τραῖνο φύγανε οἱ πιό θαρραλέοι. ἸΑπό δύο ἀδέρφια, ἔφευγε ὁ ἔνας:

—«Στάσου, ἔσύ, καί φεύγεις μέ τό ἄλλο τραῖνο...»

ἸΑπό δύο φίλους ἔφευγε ὁ πιό γερός:

—«Μεῖνε ἔσύ, εἶσαι ἀδύνατος ἀκόμη, φεύγεις μέ τ' ἄλλο τραῖνο...»

Τ' ἄλλο τραῖνο πού ἴρθε νά πάρει κόσμο, ἔφερε καί τὰ μαῦρα μαντάτα:

—«Μᾶς σκοτώνουν!»

Τούς περιμένανε στά μπλόκα, ἔξω ἀπό τήν ἸΑθήνα, καί πέφτανε ἀπάνω τους μέ ξύλα, μέ πέτρες, μέ πιστόλια. Πρῶτοι καί καλύτεροι οἱ Χίτες τοῦ Γρίβα. Εἶχαν φιάζει καί μιὰ ομάδα «ἀγανακτισμένοι πολίτες», ἔτσι γιά κοινωνικό καμουφλάρισμα. Οἱ ἔφημερίδες εἶχαν κιόλας νά γράφουν γιά νεκρούς, γιά τραυματίες, γιά συλλήψεις...

ἸΗταν ἐκεῖνη ἡ μικρή παράγραφος τῆς Συμφωνίας τῆς Βάρκιζας πού τοῦς εἶχε ἀφήσει ἐκτεθειμένους καί στό Κράτος καί στό παρακράτος. ἸΗ παράγραφος γιά τήν ἀμνηστία πού ἄφηνε ἔξω ἀπό τήν ἀμνήστευση «... τὰ ἀδικήματα κατά τῆς ζωῆς καί τῆς περιουσίας, τὰ ὁποῖα δέν ἦσαν ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα διὰ τήν ἐπιτυχίαν τοῦ πολιτικοῦ ἀδικήματος...»

Ποιός θά ἔκρινε σέ ποιά παράγραφο ἀνήκουν τά «ἀδικήματα»; Ποιός θά ἔκρινε ἀν-ῆσαν ἀναγκαῖα καί πόσο; «Ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα!»

Θά'περάσουν πολλά χρόνια ἀπό τότε, γιά νά μάθει ὁ κόσμος τήν ἀλήθεια, γιά τό πῶς γινόντουσαν τότε οἱ καταγγελίες, οἱ ἀνακρίσεις, οἱ δίκες, οἱ καταδίκες. Ἀργότερα, σ' ἄλλες ἐποχές, θά γράψουν ἀκόμη καί δικαστές, ὅπως στό «Ἡμερολόγιο ἑνός Πιλάτου», τή διαδικασία τῆς δικαιοσύνης ἐκεῖνη τήν περίοδο... Ἔγιναν δίκες καί καταδικάστηκαν ἄνθρωποι, ὄχι μόνο γιά ἐγκλήματα πού δέν εἶχαν κάνει, ἀλλά γιά φόνους πού... τά θύματα ζοῦσαν ἀκόμη.

Θυμᾶμαι πῶς τή μέρα ἐκεῖνη πού ἔχαμε συγκεντρωθεῖ στήν πλατεία, στά Τρίκαλα, ἡ λέξη τοῦ Δημήτρη Παρτσαλίδη, τό «ὑποχρεωθήκαμε», μοῦ ἔφερε στό νοῦ μιά ἄλλη λέξη: «πιστεύομεν!»

Ἦταν τότε, στήν Πλατεία Συντάγματος, πού ὁ πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου ἔβγαζε τόν παρθενικό του λόγο, σάν ἐπί κεφαλῆς τῆς Κυβέρνησης τῆς Ἐθνικῆς Ἐνότητος, καί ἀπό τό μπαλκόνι τοῦ Ὑπουργείου Συγκοινωνίας εἶχε ἀρχίσει νά ἀναπτύσσει τά «πιστεύω» του. Ὁ κόσμος ἀπό κάτω, ἑκατοντάδες χιλιάδες ἄνθρωποι, τοῦ φωνάζανε, σάν νά κάνανε τόν ὑποβολέα:

«Λαο-κρα-τία!»

Καί ὁ Παπανδρέου εἶπε ἐκεῖνο πού θά μείνει στήν ἱστορία τῆς δημαγωγίας: «πιστεύομεν καί εἰς τήν Λαοκρατίαν!»

Τώρα, γιά τό τί «πίστευε» ἐκεῖνη τή μέρα, θά τό μάθαίναμε πρὶν κλείσουν δυό μῆνες, ὅταν κροτάλισαν τά πολυβόλα ἀπό τά Παλιά Ἀνάκτορα, σκοτώνοντας τόν κόσμο, μπροστά στό Μνημεῖο τοῦ Ἀ-

γνώστου Στρατιώτη...

Μιά ἐξήγησι:

Ὁ Παπανδρέου, γιά τίς σημερινές γενιές, εἶναι ὁ στυλοβάτης τῆς Δημοκρατίας, «ὁ Γέρος». Τότε δέν ἦταν. Τότε ἦταν ὁ ἄνθρωπος πού χρησιμοποίησε ἡ ἀγγλική πολιτική γιά νά βάψει τόν τόπο στό αἷμα, ὁ ἄνθρωπος πού ἄκουγε καί ἐκτελοῦσε τίς διαταγές, πρωθυπουργός αὐτός μιᾶς ἐλεύθερης χώρας, ἐνός ξένου στρατηγοῦ: τοῦ Σκόμπυ.

Νομίζω πώς πρέπει νά τά λέμε αὐτά, ὄχι γιά νά ἀνοίγουμε κιτρινισμένα τεφτέρια, ἔστω καί ματωμένα, μά γιατί κρίνω πώς δέν εἶναι σωστή ἡ ἀντίληψη νά σβύνουμε τά καλά πού ἔκανε κάποιος, σάν τόν πιάσουμε νά κάνει μιά στραβοτιμονιά, ὅπως καί δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε τό κακό πού μᾶς ἔκανε, στό ὄνομα τῆς ἀλλαγῆς πού ἔδειξε ἀργότερα. Γι' αὐτό μιλάω γιά τόν τότε Παπανδρέου, τόν ἄνθρωπο τοῦ «πιστεύομεν». Τόν ἄνθρωπο τῶν πολυβόλων πού κροτάλισαν ξαφνικά καί ἀμείλικτα, ὅταν πετάχτηκε ἡ φωνή τοῦ πλήθους, τό ἴδιο ξαφνική καί ἀμείλικτη:

—«Παπανδρέου Παπατζῆ,

ξεσκεπάστηκες κι ἐσύ!»

Καί ἡ ἄλλη κραυγή:

—«Παπανδρέου - δο-λο-φό-νε!»

Ἄπό ἑκατοντάδες χιλιάδες στόματα...

Δέν μιλάω, λοιπόν, γιά τό «Γέρο», ἀλλά γιά τό νεότερο κατά 24 χρόνια Γεώργιο Παπανδρέου, τόν κακό δαίμονα τῆς χώρας, στήν πιό ἀνοιξιὰτικη ἐποχὴ τῆς Ἑλλάδας. Τό «Γέρο» προσπαθῶ νά τόν τοποθετήσω κάπου στήν μνήμη μου, νά τόν περάσω σάν καθυστερημένο ἀνανήψαντα δημοκράτη, μέ ὄλες τίς ἐπιφυλάξεις πού ὁ ἴδιος μου πρόσφερε, ὅπως ἐ-

κείνη στήν όμιλία του στήν Πλατεία Κλαυθμῶνος, τόν Δεκέβρη τοῦ 1964, εἴκοσι χρόνια μετά τά Δεκεμβριανά: «... Τόν Δεκέμβριο τοῦ 1944 νικήσαμε μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Τώρα θά νικήσουμε μέ τή βοήθεια τοῦ λαοῦ...»

...Πρέπει νά τά λέμε αὐτά, γιά νά μήν ἀποπροσανατολιζόμαστε, γιά νά μήν φτάνουμε στά «πιστευόμεν καί σέ... », καί στά «ὑποχρεωθήκαμε»...

Μάθανε πώς εἶχαν σκοτώσει 125 ἑλασίτες, τίς πρῶτες κιόλας μέρες.

—«Τί κάνουμε; Πῶς γυρνᾶμε ἔτσι, ἀνυπεράσπιστοι;»

—«Ξάδερφε, ἔλεγε ἡ Φρόσω, ἀφοῦ ὁ Μεγάλος Ξάδερφος εἶπε «ὑποχρεωθήκαμε», τί ἄλλο θές;»

—«Ναί, μά ὄχι κι ἔτσι! Πρέπει νά διαμαρτυρηθοῦμε».

—«Σέ ποιόν;»

—Στό Σκόμπυ! γέλασε ὁ Σωτήρης - μαῦρο γέλιο.

—«Capture and kill — Πιᾶνε καί σκότωνε!»

Ἦταν ἡ διαταγή τοῦ σύμμαχου στρατηγοῦ. Ἡ διαταγή πού ἐκτέλεσε κατά γράμμα ὁ πρῶθυπουργός τῆς κυβέρνησης τῆς Ἑθνικῆς Ἐνότητος: ὁ «Γέρος»!

(... Καί εἶναι Φλεβάρης τοῦ 1944. Ὁ φασισμός μαζεύεται στή φωλιά του. Οἱ ἀγγλοαμερικάνοι τοῦ κόβουν τά πλοκάμια του καί φτάνουν στό Ρῆνο. Οἱ Ρῶσοι τοῦ τσακίζουν τά κόκαλα στή Βουδαπέστη.. Στή Γιάλτα, μιά μέρα μετά τήν ὑπογραφή τῆς Συμφωνίας τῆς Βάρκιζας, οἱ Μεγάλοι ὑπογράφουν γιά ἕναν κόσμο καλύτερο. Οἱ ἑλληνικές ἐκπομπές ἀπό τήν Ἀγγλία, τήν Ἀμερική, τή Σοβιετική Ἐνωση μι-

λᾶνε γι' αὐτόν τόν κόσμον τοῦ μέλλοντος. Λένε πῶς δέν θά ὑπάρχουν ἀποικίες. Λένε πῶς θά σέβεται ὁ ξενας λαός τόν ἄλλον. Δέν θά ὑπάρχουν μικροί καί μεγάλοι. Γιατί μικροί καί μεγάλοι μάτωσαν, πόνεσαν, πολέμησαν γιά τήν ἀνθρωπιά. Λένε πῶς θά γίνεαι ἕνας Διεθνῆς Ὄργανισμός σέ ἄλλες βάσεις ἀπό ἐκεῖνες τίς σαθρές τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, πού ἄφησε τόν Ἰταλικό φασισμό νά πνίξει στό αἷμα τήν Αἰθιοπία, πού ἄφησε τούς χιτλερικούς νά καταλάβουν τήν Τσεχοσλοβακία, τήν Αὐστρία, τήν Πολωνία... Λένε...

Τί γίνεται, λοιπόν; Αὐτό πού-συμβαίνει στήν Ἑλλάδα νά τό πάρουμε σάν μιά δυσάρεστη συγκυρία, ἢ ν' ἀκούσουμε τά ἑλληνικά τοῦ Βερολίνου πού προπαγανδίζουν χαιρέκακα ὅτι στήν Ἀθήνα ἄρχισε ὁ Τρίτος Παγκόσμιος Πόλεμος; (Ὅτι οἱ Μεγάλοι μείρασαν τόν κόσμον σέ ζῶνες ἐπιρροῆς;)

Ἡ πηγὴ μὲ τὸ πικρόξινο νερό ...
(Ἄπλά περιστατικά...)

Σ' ἓνα στρατιωτικὸ τζίπ, σκεπασμένο μὲ μουσα-
μᾶ, εἶχαμε στριμωχτεῖ δώδεκα ἄτομα - ὄλοι ἀθη-
ναῖοι. Ἀρχηγὸς τῆς ομάδας ὁ μπάρμπα Νικολός, ἓ-
να ταλαιπωρημένο στέλεχος τοῦ κόμματος, Ἀκρο-
ναυπλιώτης, κοντός, κάπως παχύς. Κούτσαينه ἀπὸ
ἓνα τραῦμα στὸ πόδι καὶ κράταγε μπαστούνι. Ἦτα-
νε ἀκόμη ὁ Βασίλης ὁ Παναγόπουλος, ὁ Ἔψιλον ὀ-
πως τὸν λέγαμε κρυφά, γιατί ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς
πέντε καθοδηγητὲς τῆς Πολιτοφυλακῆς. Καὶ ἐμεῖς
οἱ ἄλλοι, οἱ νέοι: ἀπὸ 17 ἢ Στέλλα, μέχρι 23 ἢ μεγα-
λύτερη, ἢ Φρόσω.

Προσπαθούσαμε νὰ προσανατολιστοῦμε, νὰ δοῦ-
με ποῦ πηγαίναμε. Κάθε πού ἔστριβε τὸ φορτηγὸ ψά-
χναμε μὲ τὸ μυαλό, μὰ καὶ φωναχτά:

—Γιὰ τὴν Ἀθήνα πᾶμε!

—Ὁχι, στρίψαμε!

—Ἄμ δέν πᾶμε ἴσια, κάνουμε ἐλιγμό. Εἶναι μυ-
στικὴ ἀποστολή.

—Νά! νότια πᾶμε!

—Φύλα τὴν δρεξή σου! Γυρίσαμε πάλι!

Ὁ Βασίλης, ὁ μεγάλος ξάδερφος, μὲ τὸ πλατὺ χα-
μόγελο, τόσο πλατὺ πού τὰ μάτια του κλείνανε γιὰ
νὰ τὸ χωρέσει τὸ πρόσωπό του, ἄρχισε νὰ τραγου-
δαί:

*Μᾶς πῆραν τὴν Ἀθήνα
νανούμ, νανούμ, νανούμ,
μόνο γιὰ ἓνα μῆνα,
Κάπα Κάπα Ἔψιλον,
Κούκου Κούκου—Ε!*

Ἐνά παλιό γερμανικό φοιτητικό τραγούδι πού τοῦ ἄχαιε βάλει λόγια γιά τήν περίσταση, στήν ὑποχώρηση.

Τό τραγούδι εἶχε πρὶν στίχους ἐπιθετικούς: «Οἱ Ἄγγλοι θά νικήσουν ὅταν οἱ μαῦροι ἀσπρίσουν»...

Τραγουδάγαμε ὄλοι ἀνόρεχτα.

Τ' ἀπόγεμα φτάσαμε στήν Ἔδεσσα.

—Κάντε μιά βόλτα, εἶπε ὁ Βασίλης καί σέ μιά ὥρα στό Φρουραρχεῖο τοῦ ΕΛΑΣ!

Φίσκα κι ἡ Ἔδεσσα. Ἐλασίτες ἀπ' ὄλες τίς περιοχές τῆς Ἑλλάδας.

—Εἶδες λοιπόν, πού δέν τό βάζουμε κάτω; εἶπε ἡ Σωτήρης.

—Δηλαδή, ξάδερφε;

—Τί δηλαδή; Δέν καταθέτουμε τά ὄπλα!

—Ἄμ, τά καταθέσαμε ἐκεῖ, στήν Πλατεία στά Τρίκαλα πού... «ὑποχρεωθήκαμε» μουρμούρισα.

—Ἄντε, ρέ! Ἦττοπαθῆ! Μακεδονία πᾶμε, δέ βλέπετε: Κι ἂν δέ βλέπεις, δέ βάζεις τό νιονό σου νά δουλέψει: Γιατί δέν κατέβηκαν οἱ Μεραρχίες τοῦ στρατηγοῦ, τοῦ Μάρκου νά βοηθήσουν τήν Ἀθήνα:

—Γιατί:

—Γιά νά μὴν φθαροῦν, νά εἶναι ἐτοιμοπόλεμες, γι' αὐτό! Καί μέ τή Βάρκιζα νά κερδίσουμε χρόνο θέλαμε, τί θέλαμε νομίζεις: Μισή μισή ἡ Ἑλλάδα: μέχρι τά Τρίκαλα αὐτοὶ ἀπό κεῖ καί πάνω ἐμεῖς!

Κάτι σά νά πετάρισε μέσα μας.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς σ' ὄλη τῆ διαδρομῇ περνούσαμε ἀπό περιοχές μέ φρουραρχεῖο ΕΛΑΣ, Ἐαμικὴ διοίκηση, Πολιτοφυλακὴ. Οὔτε ἓνας Ἑγγλέζος. Οὔτε ἓνας ριμινίτης, οὔτε γνᾶρι ἀπὸ Τάγματα Ἀσφαλείας. Θές νά ἔχει δίκιο ὁ Σωτήρης:

Μά δέν εἶχε δίκιο...

Τό βράδυ, στό Φρουραρχεῖο πού μαζευτήκαμε, μᾶς τά ἔπε ὁ υπάρμπα Νικολός.

—Λοιπόν...

Μᾶς κοίταξε ἕναν ἕναν, ἄν καί δέν μπορούσαμε νά καθορίσουμε μέ ἀκρίβεια ποιόν ποιά στιγμή κοιτάει, γιατί ἦταν λίγο ἀλλοίθωρος.

Σιαχτήκαμε ἀμήχανα στίς θέσεις μας.

—Λοιπόν... τώρα τό λέμε... μά καί τώρα μυστικό. Σέ κανέναν δέν θά τό πεῖτε πρὶν φτάσουμε στόν προορισμό μας. Ἐμεῖς, θά φύγουμε γιά ἔξω... Διαλέξαμε ἐσᾶς, γιά νά γλυτώσετε ἀπό τά κυνηγητά... εἶδατε τί γίνεται... Μακάρι νά μπορούσε τό κόμμα νά σώσει ὄλους τοὺς ἀνθρώπους του, μά δέ γίνεται. Ἐσεῖς εἴσαστε οἱ πιό νέοι... καί παιδεμένοι κι ἄρρωστοι... Εἶναι νά φιάξουμε καί μιά ὀμάδα, ἔξω... Περνάει πολὺς κόσμος... κυνηγημένοι... Θά ὀργανωθοῦμε, θά δοῦμε... Λοιπόν... φτάνουν αὐτά;

Δέν φτάνανε καί τό ἔφερε.

—Τώρα κάτι ἄλλο: δέ σᾶς ρωτήσαμε στά Τρίκαλα, ρωτᾶμε τώρα: ἄν κάποιος δέ θέλει, μπορεῖ νά γυρίσει στήν Ἀθήνα... Μά, ἐδῶ πού τά λέμε, σέ λίγο καιρό θά γυρίσουμε ὄλοι μαζί. Ὁ πόλεμος θά τελειώσει... μέχρι τό Μάη θά γίνει Εἰρήνη, δέν πάει ἄλλο... Θά γυρίσουμε ὄλοι... Στό Τραπεζί τῆς Εἰρήνης πού θά συζητηθοῦν τά διεθνή προβλήματα θά συζητηθεῖ καί τό δικό μας. Τρεῖς-τέσσερις μῆνες τό πολὺ καί γυρνᾶμε στήν Ἀθήνα μέ τό κεφάλι ψηλά... Τί λέτε;

Τί νά ποῦμε... Καί θέλαμε καί δέ θέλαμε... Στό νά πᾶμε ἔξω συνηγοροῦσε καί ἡ κατάσταση. Σέ κάθε πόλη, χωριό πού φτάναμε ἀκούγαμε τά ἴδια: τόσοι σκοτώσαν πρὶν μποῦνε στήν Ἀθήνα, τόσοι σακά-

τεψαν... Κι ἄσε τί γινότανε στὴν Ἀθήνα!

—Καλά, μουρμούρισε ὁ μπάρμπα Νικολός. Τὰ χαράματα φεύγουμε ἀπὸ τὴν Ἑδεσσα... Ὅποιοι θέλει...

...Τὸ ἴδιο πρωὶ φύγαμε ἀπὸ τὴν Ἑδεσσα γιὰ «ἔξω».

Δέν λείπει κανένας ἀπὸ τὴν παρέα. Στριμώξαμε στὸ τζίπ καὶ δυὸ θεσσαλονικιούς καὶ ξεκινήσαμε...

Μά σά νά μὴν ἔχουμε κόκκαλα. Σά νά ἔχουνε σπάσει ἀπὸ τὴ ραχοκοκκαλιά καὶ κρέμονται ἄψυχα...

Εἶχε ἀρχίσει νά σουρουπώνει ὅταν τὸ τζίπ σταμάτησε.

—Ποιός εἶναι γιὰ νερό! φώναξε ὁ Βασίλης, ὁ Ἑψίλον, καὶ πήδηξε πρῶτος ἀπὸ τὸ τζίπ.

Ὁ ἥλιος κόκκινος στή δύση. Μιά πηγὴ ἔτρεχε ἐκείδανὰ καὶ πήγαμε νά δροσιστοῦμε.

Ὁ Σωτήρης πού ἔπινε πρῶτος ἔβαλε τίς φωνές.

—Φτοῦ! Ξυνό εἶναι! Πικρόξυνο, πανάθεμά το!

Ἦταν ἀλήθεια: τὸ νερό τῆς πηγῆς εἶχε μιά πικρόξυνη γεύση.

—Ποῦ ἀκριβῶς βρισκόμαστε, ρώτησε ἡ Φρόσω τὸν ὁδηγό.

—Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, δέν εἶναι τίποτα, εἶπε ὁ ὁδηγός κι ἔδειξε μέ τὸ χέρι του πρὸς τὸ βοριᾶ. Ὑστερα, σά νά τοῦ φάνηκε ληψή ἢ ἐξήγηση, διόρθωσε: δηλαδή, ἐδῶ εἶναι τὸ τελευταῖο ἑλληνικὸ χωριό.

Σάν ἐλατήρια, γυρίσαμε ὄλοι πρὸς τὸ Νοτιᾶ. Λές καὶ μέ τὸ ζόρι θέλαμε νά τὸ κάνουμε αὐτὸ τὸ χωριό

ὄχι τό τελευταῖο, φεύγοντας, ἀλλά τό πρῶτο - γυρνῶντας.

Κι αὐτό τό ἄτιμο τό νερό ξυνό καί πικρό. Γιά νά μείνει ἡ πίκρα καί τό σπάσιμο πού δίνει ἡ ξυνίλα τά μούτρα μας, καί νά τά κουβαλᾶμε μαζί μας ὄλα τ' ἀτέλειωτα χρόνια τῆς ξενητιᾶς.

—Πῶς τό λένε τό χωριό; ρώτησε ἡ Φρόσω σά γιά νά βγάλει ἕνα λυγμό ἀπό μέσα της.

·Ὁ ὁδηγός σκούπισε τά χέρια του στό παντελόνι, κι εἶπε:

—Νίκη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

*«Όταν μιά κοπέλα
σου ζητάει τό μαντήλι νά στό πλύνει...»*

Δές, τώρα, σύμπτωση!...

Νά φεύγεις, νά όπιστοχωρεῖς καί τό τελευταῖο χωριό πού θά περάσεις, νά τό λένε Νίκη. Καλονίκη, μάλιστα.

Καί τό στερνό νερό πῶς θά πιεῖς, πρίν ἀφήσεις τό τελευταῖο σου χνάρι στό χῶμα τῆς πατρίδας, νά 'ναι πικρόξινο! Μαύρη κι ἄραχλη σύμπτωση...

Φεύγουμε... Μέ τή γεύση τοῦ πικρόξινου νεροῦ στήν ψυχή, μέ τό τελευταῖο χωριό νά τό λένε Νίκη.

Ἄργότερα, σ' ὁποια χώρα κι ἂν πᾶμε ὅπου καί νά μένουμε, ὅτι καί νά τρῶμε, θά λέμε:

—«Μωρέ, δέν εἶναι καρότο αὐτό! Νά δεῖς τά δικά μας καρότα!... Ἄμ, ἡ πατάτα!. Ἡ δικιά μας πατάτα, σύντροφε, εἶναι ἔτσι... πῶς νά στό πῶ... Τήν ἀνοίγεις καί μέσα σπειρωτή!... Καί γεύση, ἄστα!...»

Οἱ ξένοι πού μᾶς φιλοξενούνε, χαμογελᾶνε μέ συγκάταβαση:

—«Εἶναι ὁ ἥλιος, λέει, ὁ δικός σας πού δίνει ἄλλη νοστιμιά στά λαχανικά...»

Μά δέν μπορεῖ νά 'ναι μόνο ὁ ἥλιος... τούτη ἡ πι-

κρόξινη γεύση πρέπει νά ἔναι, πού μᾶς κόλλησε
 στόν οὐρανίσκο καί τήν κουβαλᾶμε παντοῦ... Κι ἄν-
 τε νά χαρεῖς τό ζεστό ψωμί καί τό ἀνθότυρο πού σοῦ
 προσφέρουν, μέ τήν καρδιά τους, οἱ φίλοι...

Κι ὅσο πιό ψηλά πᾶς, τόσο πιό μεγάλη ἡ διαφορά
 στή νοστιμιά. Κρυώνει, βλέπεις, ὁ ἥλιος! Στά Βαλ-
 κάνια, οἱ τυχεροί! — δυό βήματα ἀπ' τήν πατρίδα,
 σά νά ἔχουνε καλύτερη γεύση... Στήν Πολωνία, ἄ-
 στα!

Τό καρπούζι τό πουλᾶνε «μέ τή φέτα» — χύμα...
 Κι ἄντε καί πιό ψηλά ἀκόμη, βοριᾶ-βοριᾶ, ὅσο τό
 «ψηλά» ν' ἀρχίσει νά γίνει πάλι κατήφορος, ἀπό τήν
 ἄλλη μεριά Τασκέντη, ἄς ποῦμε, γιά ν' ἀποδειχτεῖ
 πώς ἡ Γῆ εἶναι στρογγυλή...

Περνᾶμε τὰ σύνορα...
(Σελίδες ἀπό ἡμερολόγιο)

Ἔχουμε κοκαλώσει ἐκεῖ, κοντά στήν πηγή καί δέ λέμε νά τό κουνήσουμε.

Ἄν δέ φύσαγε ὁ ἀέρας, νά κουνηθεῖ κάτι, τό μαλλί μας, ἢ τό κασκόλ τοῦ Βασίλη, θά ἔλεγεσ πώς πεθάναμε.

Θά τό ἠνοιωσε ὁ μπάρμπα Νικολός γιατί φώναξε, κάνοντας τό χαζοχαρούμενο:

—Ἔ, παιδιά! Ἄφῃστε τὰ κατσούφικα μοῦτρα! Βλέπετε; Νίκη τό λένε τό χωριό! Ἡ Νίκη εἶναι δική μας!... Ὁ ἀγώνας εἶναι σκληρός... ἄλλοι σύντροφοί μας, οἱ ἰσπανοί, πολεμᾶνε χρόνια καί χρόνια! Χρόνια καί χρόνια ἐξορίες. Σήμερα ὁ συσχετισμός τῶν δυνάμεωυ ἔχει ἀλλάξει! Ἡ ἀνθρωπότητα πέρασε ἐνα καμίνι...

Εἶδε πού δέν μᾶς συνεπῆρε μέ τόν ἐνθουσιασμό του — ἡ φωνή του ἀκουγότανε σά σπασμένο γυαλί.

—Ἔ, δέ λέω... βέβαια... ἀλλά...

Δέν ἐξήγησε τί εἶναι ἐκεῖνο πού «δέ λέει», δέν ἀνάλυσε τό «βέβαια», δέν προχώρησε στό «ἀλλά». Κάτι μάσησε ἀνάμεσα στά δόντια του καί φώναξε:

—Στό τζίπ!

Ξεκίνησε μέ τό μπαστούνι του κι ἀνέβηκε πρῶτος.

Ἐμᾶς εἶχανε κολλήσει τὰ πόδια στή λάσπη, πού ζύμωνε τό πικρόξινο νερό τρέχοντας.

Ξαφνικά ἡ Φρόσω πέταξε τὰ χέρια της διάπλατα σά σπασμένα φτερά, μέ σφιγμένες γροθιές, σφιχτά κλεισμένα τὰ βλέφαρα κι ἔμπηξε μιά φωνή, κάτι σά βέλασμα, σά μουγκανητό δαμάλας πού τῆς πῆραν

τό μοσχάρι της:

—Ου-ού, ου-ού, ου-ού!

Καί μπερδεύεται ἡ φωνή της μέ τή δική μου μέσα φωνή, πού δέ λέει νά βγει. Σάν ἐκεῖνον τόν ἐφιάλτη, πού θές νά φωνάξεις «βοήθεια», ἢ «σῶστε με», «τρέξτε» ἢ μιά κατάρρα, ξέρω κι ἐγώ, καί πνίγεσαι καί ξυπνᾶς λουσμένος στόν ἴδρω...

...Πρὶν περάσουμε τὰ σύνορα, ἔφτασε κι ἄλλο τζίπ, μέ Θεσσαλονικιούς. Νέοι οἱ περισσότεροι: ὁ Γιάννης ὁ Μάος, ὁ Τάκης ὁ Γεωργιάδης, ὁ Μίμης ὁ Σαλονικιός κι ἕνας παράξενος φρούραρχος τοῦ Ε-ΛΑΣ τῆς Τρούμπας, ὁ Λάκης ὁ Χατζῆς. Παράξενος - γιατί κρατοῦσε μιά θήκη μέ φλάουτο. Φρούραρχος μέ φλάουτο! (Τὴν ξεχωρίζω τούτη τὴν παρέα, γιατί μαζί θά ἴμαστε ὅλα τὰ χρόνια πού θά μείνουμε «ἐξω-» ...)

Κι αὐτοὶ χαμένοι σάν ἐμᾶς. Μόλις πρὶν ἀπὸ λίγο τοὺς ἀνακοίνωσαν πού πᾶνε.

Ἐμεῖς, παλιές караβάνες πιά, κάναμε τοὺς ἐξυπνους καί τοὺς ἀδιάφορους, καί τοὺς ἀστείους γιὰ νά ἐκτονωθοῦμε κιόλας.

—Πιέτε νεράκι τοῦ Θεοῦ, νά δροσιστεῖτε! τοὺς κάλεσε ὁ Σωτήρης.

— Ἄν δέ ξέρετε τό ὄνομα τοῦ χωριοῦ σᾶς τό λέμε, γιὰ νά μορφωθεῖτε: Νίκη - Καλονίκη! «Ἄστειεύτηκε» κι ἡ Φρόσω.

Κάναμε πὼς εἶχαμε διάφορες ἀσχολίες, προσωπικές. Πλενόμαστε, χτενιζόμαστε, ξεσκονιζόμαστε — τάχα νά εὐπρεπιστοῦμε. Καί τί δέ θά κάναμε νά διώξουμε ὅσο γίνεται πιο μακριά τὴ στιγμή πού θά ξανανέβουμε στό τζίπ, νά ξεκινήσουμε γιὰ κεῖ, πού, ὅπως εἶχε πεῖ ὁ ὁδηγός μας «δέν εἶναι τίποτα»...

Τώρα, καθώς απομακρυνθήκαμε λίγο από τήν πηγή, είδαμε και τήν ταμπέλα. Μιά σανίδα χοντροκομμένη, καρφωμένη σ' ένα δέντρο πού εγραφε: «Ἑλλάδα - τέλος. Ἄπο κεί και πέρα τίποτα!»

Θά τήν είχαν γράψει από παλιά, ἀντάρτες γιά νά ξέρουν νά μήν ξεφεύγουν πρὸς τά ξένα βιλαέτια.

«Σέ γνωρίζω από τήν κόψη
τοῦ σπαθιοῦ τήν τρομερή!...»

Δέν ξέρω ποιός ἄρχισε πρῶτος. Θαρρῶ, ἡ Φρόσω. Ἡ ὄλοι μαζί, τήν ἴδια στιγμή, γιάτι ὄλοι, τήν ἴδια στιγμή, τό ἴδιο νοιώθαμε.

«Ἄπ' τά κόκαλα βγαλμένη
τῶν ἐλλήνων τά ἱερά...»

Τόν ὕμνο τόν εἶχαμε μάθει στό σχολειό και τόν λέγαμε και τόν ξαναλέγαμε, μά, ἀπ' ὄσο θυμᾶμαι, μονάχα τρεῖς φορές βγήκε ἔτσι, ἀπό τά σπλάχνα.

Μιά φορά, τήν πρώτη, πού τόν τραγουδήσαμε στήν χιτλερική κατοχή, τό Μάρτη τοῦ 1942, στό Πεδίο τοῦ Ἄρεως, πού πήγαμε νά στεφανώσουμε τίς προτομές τοῦ 21. Τή δεύτερη φορά στίς σκάλες τῆς Πλατείας Συντάγματος, πού ἀνεβαίνουν γιά τόν Ἄγνωστο Στρατιώτη. Τή μέρα ἐκείνη στίς 3 τοῦ Δεκέβρη πού μᾶς πολυβόλησαν ἀπό τά Παλιά Ἀνάκτορα... Καί τούτη, στό πικρόξινο νερό, εἶναι ἡ τρίτη φορά.

Χωρίς νά περιμένουμε νά μᾶς τό ξαναποῦνε, ἕνας ἕνας, δυό δυό κινήσαμε μέ κατεβασμένα τά κεφάλια γιά τά τζίπ...

Ἦταν στίς 23 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1945. Ἐπέτειος τῆς ΕΠΟΝ. Ἄπ' τά δικά της νειάτα κι ἐμεῖς...

Τό τζίπ πού μᾶς πήγαινε «ἔξω», πρόλαβε νά χοροπηδήσει σέ κάμποσες λακοῦβες στό χωματόδρομο, ὅσο νά σταματήσει σ' ἓνα γιουγκοσλάβικο φυλάκιο.

—Ζντράβο ντρουζιά! (Γειά σας, σύντροφοι).

Μᾶς καλωσορίσανε μέ χαμόγελα μερικοί σέρβοι ἀντάρτες. Ὑστερα βγῆκε ἓνας γεροαντάρτης ἀπό τό φυλάκιο, κρατώντας ἓνα πλακάτ:

«Νταζιβέε Γκίρτσι Νάροντ! (Ζήτω ὁ ἑλληνικός λαός!)

Κρατώντας τό πλακάτ — λάβαρο, μᾶς ἔσφιξε τό χέρι μέ τό δεξί του, τόσο ροζιασμένο καί σκληρό πού ἦταν σά νά μᾶς ἔτριβε τίς παλάμες μέ γιαλόχαρτο:

—Θά πᾶτε Μπιτόλια, λέει. Μνόγκο Γκίρτσι Μπιτόλια... (Πολλοί Ἕλληνες στό Μοναστήρι).

Ὑστερα, εἶπανε κάμποσα ρούσικα μέ τόν μάρμα Νικολό, ἀνέβηκε μαζί μας στό τζίπ καί ξεκινήσαμε.

Πᾶμε γιά τό Μοναστήρι.

...Τούς θαυμάζουμε τούς γιουγκοσλαύους ἀντάρτες. Πολέμησαν παληκαρίσια τούς φασίστες. Κάτι ἀνάκατο μέ ζήλεια ὁ θαυμασμός: αὐτοὶ πετύχανε, ἐμεῖς ὄχι. Ποῦ κέφι γιά «σύσφιξη σχέσεων» μέ τά «μπράτια».

«Μπράτια» — ἀδέρφια — μᾶς ἔλεγε ὁ γεροαντάρτης, καθὼς μᾶς πληροφοροῦσε γιά τήν κατάσταση στά μέτωπα. Γιά νά μᾶς δώσει κουράγιο, τάχα, δέ θά βαστήξει πολύ ὁ ξενητεμός μας, γιατί, νά, ὅπου νά ἔναι τό Βερολίνο πέφτει. Ἡ νίκη μαζί μέ τήν εἰρήνη ἔρχονται καί θά γυρίσουμε στά σπίτια μας. Θά λυθεῖ τό ἑλληνικό ζήτημα, ὅπως «λύθηκε καί τό Πολωνικό».

Ἦταν ἡ πρώτη φορά πού ἀκούγαμε νά συσχετί-

ζουνε αυτά τά δυό «προβλήματα». Ἐπό δῶ καί πέ-
ρα ἡ φράση αὐτή θά γίνει μόνιμο σύνθημα, γιά κάμ-
ποσο καιρό.

Ἐ Ζλάτκο — αὐτό ἦταν τό ὄνομα τοῦ σέρβου ἀν-
τάρτη, πού στά ἑλληνικά σημαίνει κάτι σάν Χρύσης
— μόλις εἶχε ἀκούσει εἰδήσεις: ἡ τελευταία φασιστι-
κή ἐπίθεση στίς Ἐρδέννες εἶχε καταλήξει σέ ἀποτυ-
χία. Οἱ σύμμαχοι πλησιάζανε στό Ρῆνο κι ἀπό τήν
ἄλλη μεριά ὁ Κόκκινος Στρατός ἄρχισε γά σκουπί-
ζει τήν Αὐστρία καί τήν Ἐνατολική Γερμανία.

Εἶχαν συναχτεῖ, λέει, ὄλοι οἱ σύμμαχοι ἀρχιστρά-
τηγοι ἐκεῖ. Καί Μοντγκόμερυ, καί Ἐιζενχάουερ, καί
Πάττον... Μαλώνανε ποιός θά πρωτομπεῖ στό Βερο-
λίνο, λέει. Οἱ ἄγγλοι προτείνανε στούς ἀμερικάνους
νά κόψουν τούς ρώσους, ἀλλά ὁ Ροῦσβελτ διαφώνη-
σε. Αὐτό ἀπό γερμανικές πηγές.

Παράξενα πράματα... Νά, λοιπόν, πού μαζεύον-
ται κι ἄλλα προβλήματα ἐξω ἀπ' τό ἑλληνικό. Ἐ-
μεῖς, πιασμένοι μέ τά δικά μας, εἶχαμε μεσάνυχτα.
Γιά μᾶς «ὁ συσχετισμός τῶν δυνάμεων» εἶναι πάντα
εὐνοϊκός γιά τήν ἐπανάστασή μας...

Οί νικημένοι...
(Καθυστερημένο Ρεπορτάζ)

Σ' ὄλο τό δρόμο, στήν ξένη γῆ τά δυό τζίπ τρέχανε τό 'να κοντά στ' ἄλλο. Γιά νά μή χαθοῦνε, λές, στούς ξένους δρόμους...

Σταμάτησαν ἔξω ἀπό ἓνα στρατώνα, στό Μοναστήρι. Μιά πύλη ἀνοιξε καί τά τζίπ σκουντούφλησαν σέ μιάν αὐλή γεμάτη ἐλασίτες. Καμιά διακοσαριά. Καί ἄμαχοι ἀπό τίς παραμεθόριες περιοχές, πού τούς κυνηγοῦσαν οἱ συνεργάτες τῶν γερμανῶν — τσαουσαντώνηδες καί τέτοιοι.

Ἐδῶ δέν εἶχε ὑποδοχές. Οἱ γιουγκοσλάβοι θά ἔχανε ἄλλες, πολλές σκοτοῦρες. Μόνο ὁ γραμματέας τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης τοῦς εἶπε μερικά λόγια, ἤρεμος, συγκρατημένος, νικητής. Ἕνας μακεδόνας πού ἔξερε καλά τά ἑλληνικά, ἔκανε τό μεταφραστή:

— Ὁ ντροῦζε λέει πῶς εἴσαστε, δηλαδή εἴμαστε, ἀδέρφια καί φίλοι, καί κομμουνιστές. Ὁ ντροῦζε λέει πῶς νικήσατε καί πῶς αὐτός, ἐμεῖς, δηλαδή, λέει, σᾶς ἀγαπᾶμε, σᾶς ἐκτιμοῦμε... Ὁ ντροῦζε λέει...

Ὁ «ντροῦζε», ὁ σύντροφος, τοῦς ἔλεγε, ἔτσι γιά νά τοῦς παρηγορήσει, πῶς, ἂν ἀναγκαστήκανε νά ὑποχωρήσουν, δέν ἦταν πού δέν παλέψανε, μά πού δέ σήκωνε ἡ διεθνῆς κατάσταση.

Κάποιος φώναξε:

— Αὐτή, ἡ ἀναθεματισμένη διεθνῆς κατάσταση!

Ἔστερα βάλθηκαν ὄλοι νά τρέχουν ἐδῶ κι ἐκεῖ, στίς μεγάλες αἰθουσες, νά βροῦνε μιὰ γωνιά νά ρίξουνε τά στρωσίδια πού τοῦς μοιράσανε στήν ἐπιμελητεία. Ὅλοι κυνηγᾶνε τίς γωνιές, σά νά θέλανε νά

ἐξασφαλίσουνε τὰ νῶτα τους, σπρώγμενοι ἀπό κάποιο «σύνδρομο» τῆς κατοχῆς καί τῶν κυνηγητῶν.

Μόλις εἶχε φτάσει ἄλλη μιά παρέα με ἕνα φορητό: Πειραιῶτες. Μιά παράξενη παρέα, κι ἀνάμεσά τους ἕνας ψηλός γεροδεμένος ἄντρας, ξανθός μέ γαλανὰ μάτια: ἀρχαῖος Ἕλληνας!

Εἶναι ὁ Βάσελ, πρωταθλητῆς παλαιστής. Τόν γυροφέρνουν ὄλοι καί τόν περιποιοῦνται. Ἄρχηγός τῆς παρέας, ὁμως, φαίνεται νά εἶναι ἕνας πενηντάρης ἀδύνατος ἄντρας, μέ καβουράκι, μέ γραβάτα καί μαῦρο μουστακάκι. Θύμιζε τύπους πού κάνανε τούς ἀβανταδόρους στούς διάφορους ἔκτακτους πωλητές καί στούς παπατζῆδες.

Πιάσανε μιά γωνιά, τήν περιτριγυρίσανε σάν ρίγκ, ἀπλώσανε τὰ στρωσίδια τους καί μόνο ὁ ἀρχηγός — Τιβέριος τό ψευδώνυμό του — δέν ἐνοχλήθηκε, δέ βιάστηκε νά βρεῖ θέση.

Ὅταν τέλειωσαν μέ τόν ἥρωά τους, τόν Βάσελ, στήθηκαν μπροστά στόν Τιβέριο, περιμένοντας ἐντολές.

— Ἄδειᾶστε αὐτό τό ντουλάπι! πρόσταξε ἐκεῖνος.

Δέν πρόλαβε νά τό πεῖ κι ἔγινε. Κάτι παλιά τετράδια πού ἔχε μέσα, τὰ βγάλανε καί τ' ἀκουμπήσανε προσεχτικά πάνω ἀπό μίαν ἄλλη ντουλάπα. Κοιτάζανε τόν Τιβέριο καί περιμένανε.

— Τώρα, ξαπλώστε τήν ντουλάπα κοντά στό παράθυρο καί βγάλτε τὰ συρτάρια! ἔδωσε τήν καινούργια διαταγή ὁ ἀρχηγός τους.

Βγήκανε τὰ συρτάρια, ἔπεσε κάτω ἡ ντουλάπα φαρδιά πλατιά, τοῦ στρώσανε μέσα δυό στρατιωτικές κουβέρτες καί... χώθηκε μέσα ὁ Τιβέριος! Μέ τά ροῦχα! Τράβηξε ἀπό μέσα τίς πόρτες τῆς ντουλάπας, ἔβγαλε ἀπό τό κούφωμα τοῦ συρταριοῦ τό

χέρι του πού κρατούσε τό καβουράκι, τό ἀπίθωσε πάνω ἀπό τίς κλειστές πόρτες καί τό ξανατράβηξε μέσα τό χέρι. Οἱ ἄλλοι ἀπομακρύνθηκαν στίς μύτες τῶν ποδιῶν.

Ἡ ζωὴ τίς πρῶτες μέρες κύλησε ἥσυχα. Πρωινό ξύπνημα, συσίτιο, βόλτες στήν αὐλή τοῦ στρατώνα καί κουβεντολοὶ ἀδιάκοπο μέ τά διάφορα ἀναπάντητα «γιατί» καί τά καθυστερημένα «ἄν».

Ἡ κομματική ἐπιτροπή, πού εἶχε ἀναλάβει τή διοίκηση στό στρατόπεδο, συνεδρίαζε ὄλη μέρα. Καταστρώνανε τά σχέδια γιά τήν ὀργάνωση τῆς ζωῆς στήν ξενητεία. Τό πρόγραμμα δέν εἶχε ἀκόμη ἀρχίσει κανονικά γιατί περιμένανε κι ἄλλους.

Καί οἱ ἄλλοι ἦρθανε: καπετάνιοι — μαυροσκοῦφηδες.

Ἄν, μέχρι τώρα, οἱ μαντρωμένοι στό στρατώνα δέν τό ἔχαν καταλάβει καί καλά πῶς ἦταν οἱ νικημένοι, τώρα πιά, τώρα πού ἔδανε καί τοὺς καπετάνιους τοῦ Ἄρη, μέ τίς στολές τους πεντακάθαρες, μέ τίς μπότες τους γιαλισμένες, ἀμίλητους καί συνεφιασμένους, τώρα τό νοιώσανε. Ἦταν ὁ Περικλῆς, ὁ Παλαιολόγος, ὁ Ἑρμῆς.

Διπλά χτυπημένοι αὐτοὶ ἀπό τήν ὑποχώρηση. Μιά ἀπό τήν ἦττα, μιά γιά τήν διαφωνία τοῦ ἀρχηγοῦ τους μέ τό Κόμμα. Καί τά συναισθήματα, φαίνεται νά ἔναι διπλά: ἀπό τή μιά πίκρα γιά τή διαφωνία, ἀπό τήν ἄλλη κάποια ἐλπίδα: μήπως δέν τέλειωσαν ὄλα; Μήπως ἡ στάση τοῦ Ἄρη ὀδηγήσει κάπου ἄλλοῦ, σέ κάτι ἄλλο;

Καί στό «κάτι ἄλλο» δυό λύσεις: ἢ ὁ Ἄρης θά καταλάβει καί θά πάει μέ τή «γραμμή», ἢ τό Κόμμα θά δεῖ τό δίκιο τοῦ Ἄρη καί θ' ἀλλάξει πορεία.

Τὴν δευτέρα λύση τὴ παρακαλάγανε ὄλοι. Ὕλοι, μὰ πῖο πολὺ οἱ καπετάνιοι τοῦ ὝΑρη.

Ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Ἑρμῆς ἤρθανε στό Μοναστήρι, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποτυχημένη ἀπόπειρα νὰ πείσουν τὸν καπετάνιο τους ν' ἀκόλουθήσει τὴν κομματικὴ γραμμὴ, ὅταν πῆγανε καὶ τὸν βρῆκανε στὴ Σπερχειάδα, στό Δίλοφο. Δέν τὴ θέλανε τὴ σύγκρουση μὲ τὸ Κόμμα. Ἀποφάσισαν νὰ πειθαρχήσουν, γιὰ νὰ σωθεῖ ὅτι ἀπόμεινε...

Ἡ ἀλλαγὴ στὴν πικρὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ στρατώνα ἔγινε μέσα σ' ἓνα βράδυ, τὴν ἴδια μέρα πού ῥθε ἐκεῖ ὁ ταγματάρχης Γιώργος Γεωργιάδης — ὁ ἴδιος ὁ Γεωργιάδης, πού τὸν ἐκτελέσανε ἀργότερα, τὸ 1949, σάν ὑπεύθυνο γιὰ τὴν ἀποτυχία τῆς μάχης στὴν Ἑδεσσα.

Ἐκεῖνο τὸ βράδυ, οἱ καπετάνιοι συνάχτηκαν σ' ἓνα θάλαμο, τὰ ἔπανε, καὶ ξαφνικὰ ἠ νύχτα ἄστραψε ἀπὸ ἀντάρτικα τραγούδια.

Καὶ τὸ πρῶτῃ ἄλλη ζωὴ!

Ὕλοι μόνο μὲ τὰ παντελόνια καὶ γυμναστικὴ. Ὕλοι μὲ τοὺς κουβάδες νὰ περεχιοῦνται μὲ κρὺο νερό. Καὶ ὀμάδα γιὰ βόλλεῦ καὶ μπάσκειτ, καὶ ἀγῶνες — τρέξιμο καὶ πῆδημα — καὶ καλλιτεχνικά προγράμματα. Πρῶτος στὴν καλλιτεχνικὴ κίνηση ὁ Λάκης ὁ Χατζῆς, ὁ φρούραρχος μὲ τὸ φλάουτο.

Οἱ ἄνθρωποι ἄρχισαν νὰ ἠρεμοῦν. Ἀκόμη καὶ οἱ συζητήσεις γιὰ τὰ Δεκεβριανά, καὶ γιὰ τὸ πῶς ὀδηγήθηκαν σ' αὐτὰ καὶ τὸ τί ἔφταιξε, γινόντουσαν χωρὶς φωνές, μὲ κάποια δόση... ἀντικειμενικότητας.

Τὸ μεγάλο ἐρωτηματικὸ πού ἔμενε ἀναπάντητο: τί κάνει ἠ Σοβιετικὴ Ἑνωσι;

Συνάντηση με τὸ Γιώργη Δημητρόφ (Μαρτυρίες καὶ σχόλια)

Τί κάνει, ἐπὶ τέλους ἡ Σοβιετικὴ Ἑνωσι;

Καὶ νά μιά ἱστορία πού μοῦ ἔρθε στό νοῦ. Ὅχι, τάχα πὼς τὴν εἶχα ξεχάσει. Κάτι τέτοια δέν φεύγουν ποτέ ἀπὸ τὸ μυαλό, μά ἐδῶ, λέω, ἔχει τὴ θέση της.

Ἔχει σχέση με τὸ ἐρωτηματικὸ αὐτό, ἀλλὰ καί με τίς διάφορες «μαρτυρίες» πού κυκλοφοροῦν καί πού παρουσιάζονται σάν «ἀδιάψευστα ντοκουμέντα».

Εἶναι μερικοὶ παλιοὶ — λαμπροὶ — ἀγωνιστές, πού τὰ ἔδωσαν κι αὐτοὶ ὅλα γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου, τῆς παλιᾶς ἡγεσίας, πού τώρα ἔχουν ἄλλον προσανατολισμὸ ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ ΚΚΕ καί ὑποστηρίζουν πὼς ἡ Σοβιετικὴ Ἑνωσι «μᾶς ἔριξε στὸν ἐμφύλιο». Κάτι σάν «προγεφύρωμα» τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἡ δική μου «μαρτυρία» λέει ἄλλα...

Τὸ 1948, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῆς ΚΟΜΙΝΦΟΡΜ γιὰ τὸ γιουγκοσλάβικο κομμουνιστικὸ κόμμα καί τὸν Τίτο, ἤμουνα στὴ Βουλγαρία, στὴ Βάρνα. Εἶχαμε φιάξει ἓνα Καλλιτεχνικὸ Συγκρότημα με ἀρχηγὸ μας τὸν Ἀντώνη τὸ Γιαννίδη γιὰ νά πᾶμε στὸ Βουνό καί πρὶν ξεκινήσουμε γιὰ «κάτω», κάναμε περιοδία στὴ Ρουμανία καί στὴ Βουλγαρία γιὰ νά «διαφωτίσουμε» τὸν κόσμο γιὰ τὸν ἀγώνα μας.

Ἐκεῖ, στὴ Βάρνα, ἓνα βράδυ μετὰ ἀπὸ τὴν παράσταση, μᾶς περίμενε ἓνας συνταγματάρχης τοῦ Βουλγάρικου στρατοῦ. Μᾶς εἶπε πὼς εἴμαστε ὅλοι καλεσμένοι τοῦ Γιώργη Δημητρόφ, πού βρισκότανε γιὰ λίγες μέρες στὴ Βάρνα, γιὰ ξεκούραση κι ἀνάρρωση.

Πήγαμε ὅπως εἴμαστε ἀπὸ τὴν παράσταση, σέ μιά ἔπαυλη κοντὰ στὴ θάλασσα.

Ὁ Δημητρόφ! Ἔνα ἀπό τὰ μεγάλα μας εἶδωλα, τόν καιρό ἐκεῖνο. Ἔνα ἀπό τὰ λίγα πού μᾶς ἀπόμειναν μέχρι σήμερα.

Μᾶς περίμενε στό σαλόνι, μαζί μέ τή γυναίκα του, τόν Τοῦντορ Ζίφκωφ, κι ἄλλα δυό μέλη τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου.

Ἄρρωστος ὁ ἥρωας τῆς Λειψίας. Ἔνα πρόσωπο σάν ἀσβέστης. Μά κεφάτος. Τραγουδήσαμε ἀντάρτικα τραγούδια δικά τους καί δικά μας — σέ κάποιες μελωδίες συναντιόμαστε. Χορέψαμε λαϊκοὺς χορούς μας καί τόν καλαματιανό, καί τόν «Ἐλένα μόμε», τό βουλγάριο. Δυό νεαροί τῆς φρουρᾶς του, πού εἶχανε τό καθῆκον νά τόν προσέχουν νά μὴν κουράζεται, ἰδρώσανε νά τρέχουνε τό κατόπι του γιὰ νά τόν ἐμποδίσουν, σπρωγμένοι κι ἀπό τό ἀνήσυχο βλέμα τῆς συντρόφισσας του. Ἐκεῖνος τούς βεβαίωνε ὅτι αἰσθάνεται θαυμάσια καί τούς ἔβαλε «κομματικό καθῆκον» νά τόν ἀφήσουν ἡσυχό.

Ὁ Ἄντωνης ὁ Γιαννίδης μᾶς ἔστειλε ἐντολή ἀπό «στόμα σέ στόμα» νά σταματήσουμε τούς χορούς, γιὰ νά καθίσει καί ὁ Παπούς καί νά κουβεντιάσουμε.

Κι ἡ κουβέντα ἦρθε — ποῦ ἄλλοῦ θά ἴρχότανε; — στό ἑλληνικό πρόβλημα. Γιὰ τόν Ἐμφύλιο, γιὰ τόν Δημοκρατικό Στρατό.

Κι ὁ Δημητρόφ μᾶς εἶπε:

«... Ἐμεῖς δέν εἴμαστε σύμφωνοι μέ τό δεύτερο ἀντάρτικο, μέ τή συνέχιση τοῦ ἐνοπλοῦ ἀγώνα καί τό ἴπαμε στοὺς συντρόφους μας τούς Ἕλληνες, ἀλλά τό λιοντάρι σας, ὁ Ζαχαριάδης ἔχει ἀντίθετη γνώμη. Ἀσφαλῶς θά ξέρει καλύτερα ἀπό μᾶς τήν κατάσταση στήν Ἑλλάδα. Εἶναι δικό σας πρόβλημα καί δέν ἀνακατευόμαστε. Νά βοηθήσουμε ὅσο μπορούμε, ἂν καί ξέρετε πῶς οἱ συνθήκες εἶναι δύ-

σκολες για μία ολοκληρωμένη βοήθεια... "Όσο για τό στρατηγό Μάρκο, δέν τόν ξέρουμε, αλλά για νά τόν έχει ἐκεῖ πού τόν έχει τό κόμμα σας, σημαίνει ὅτι τ' ἀξίζει..."»

"Υστερα «ἐκλείσει τό θέμα» μέ ἕνα ἀστεῖο:

«... "Όσο για μᾶς, ἔτσι πού ἡ Ἑλλάδα ἔχει δύο Κυβερνήσεις, δέν ξέρουμε σέ ποιάν ἀπό τίς δύο νά πληρώσουμε τίς ἐπανορθώσεις καί περιμένουμε. Καί μᾶς κάνει καλό, γιατί τώρα δέν ἔχουμε λεφτά..."»

Τά θυμᾶμαι τά λόγια του. Λέξη μέ λέξη. Γιατί εἶναι ἀπό κεῖνα πού δέν ξεχνιοῦνται καί γιατί πολλές φορές ἀπό τότε τά πιπιλίσαμε. Κρυφά καί φανερά. Καί γιατί, ἀκόμη τό 1949, τό καλοκαίρι ξαναβρέθηκα «τυχαῖα» στή Βουλγαρία τή μέρα πού κηδεύανε τόν Δημητρόφ. Ἐγραψα τότε ἕνα ἄρθρο, «Συνάντηση μέ τόν Δημητρόφ», γιά τήν ἐφημερίδα τῶν προσφύγων στή Μπερκόβιτσα. Τό ἄρθρο δημοσιεύτηκε, ἀλλά χωρίς τήν παράγραφο αὐτή. Τήν εἶχε κόψει ὁ κομματικός γραμματέας τῆς Μπερκόβιτσας. "Όχι οἱ βούλγαροι - οἱ δικοί μας.

Αὐτά εἶπε ὁ Δημητρόφ. Ὁ γραμματέας τῆς ΚΟΜΙΝΦΟΡΜ. Καί σέ ποιούς; "Όχι σέ «κλειστό» ἀκροατήριο, ὄχι σέ μία ομάδα στελέχη. Σέ εἴκοσι ἀνθρώπους, ἀντάρτες, μέ πρῶτο τόν Ἀντώνη Γιαννίδη καί τελευταία τή μικρούλα Μυροφόρα, 8 χρονῶν, πού ἦτανε ἡ βεντέτα μας, μέ μία φωνή σπάνια. Καί τά λέει αὐτά ὁ Δημητρόφ στό χρόνο πού τά λέει: τό Ἰούνη τοῦ 1948, πού ὁ ἐμφύλιος βρίσκεται στό ζενίθ. Καί τά λέει σέ μᾶς, πού ἀπό κεῖ, θά πᾶμε ἴσα κάτω στό Βίτσι!

Μά τήν ἀλήθεια, μεγάλη εὐθύνη ἔπαιρνε ὁ Δημητρόφ! Λέτε νά μήν τήν εἶχε αὐτή τή συναίσθηση; Καί ἔχουν δίκιο τώρα αὐτοί πού λένε ὅτι ἡ ΚΟΜΙΝΦΟΡΜ καί ἡ Σοβιετική Ἐνωση μᾶς «ἐσπρωξαν»

στόν Ἐμφύλιο, μᾶς ἔταξαν λαγούς μέ πετραχείλια καί μᾶς παράτησαν; Κι ἔχουν δίκιο νά λένε ὅτι δέ θέλανε τόν Ζαχαριάδη, ἀλλά προτιμούσανε καί ὑποστηρίζανε τόν Μάρκο, πίσω ἀπ' τήν πλάτη τοῦ ἀρχηγοῦ;

(Δέν τό παρουσιάζω αὐτό σάν «ἀκαταμάχητο ντοκουμέντο». Θά γίνει τέτοιο ὅταν καί ἄλλοι — πέντε ἀπό ἐκείνη τήν ομάδα πού βρεθήκανε σ' αὐτή τή συνάντηση ξέρω πώς ζοῦνε — θυμηθοῦν καί ἐπιβεβαιώσουν. Ὑστερα, ἄς πάρουν τίς μαρτυρίες αὐτές οἱ εἰδικοί καί νά τοῦς δώσουν τήν πραγματική τους σημασία καί θέση στήν ἱστορία τοῦ Ἐμφύλιου...)

Ὁ Σπῦρος ὁ Κωστούλας
(Τά πρόσωπα)

Ἕνας ἀπό τούς «νικημένους» ὁ Σπῦρος ὁ Κωστούλας. Καπετάνιος. Ὑπασιστής τοῦ Ἄρη. Ἐφεδρος ἀνθυπολοχαγός, ἀπό τούς πρώτους ἀντάρτες καί ἀπό τήν ομάδα τοῦ Γοργοπόταμου. Μορφωμένος ἀνθρωπος. ἤρεμος. Δουλεύαμε μαζί στή Διαφώτιση, ἀργότερα, ὅταν ἐγκατασταθήκαμε στό χωριό Μπουλκες.

Ὁ Σπῦρος εἶναι ξεκομμένος ἀκόμη καί ἀπό τούς καπεταναίους τούς ἄλλους. Κάτι ἔχει. Κάτι τόν τρώει. Δέ θ' ἀντέξει. Δέ θ' ἀντέξει τή νέα κατάσταση. Δέ θ' ἀντέξει τό χαμό τοῦ Βελουχιώτη. Μά, πιά πολύ, δέ θ' ἀντέξει τήν ἀνακοίνωση γιά τό χαμό τοῦ Πρωτοκαπετάνιου. Δέ θά μπορέσει νά σηκώσει ἐκεῖνο τό «ὁ Μιζέριας», πού ξέθαψαν οἱ ἴδιοι οἱ δικοί του γιά νά τόν κατηγορήσουν.

«Ὁ Θανάσης Κλάρας - Μιζέριας».

Οὔτε Ἄρης, οὔτε Βελουχιώτης. «Ὁ Μιζέριας, ὁ Δηλωσίας».

Εἶναι μιά περίοδος πού τό κομματικό γραφεῖο τά ἔχει βάλει μέ «τά καπετανάτα».

Ἐμεῖς, οἱ πολλοί τούς ἀγαπᾶμε τούς καπετάνιους μας. Οἱ πιά πολλοί μέλη τοῦ Κόμματος. Οἱ πιά πολλοί ἀνθρωποὶ ἤρεμοι, καλοὶ σάν κορίτσια. Πῶς ἀλλιῶς νά τό πῶ, τί ἄλλο χαρακτηρισμό νά βρῶ γιά τόν παπού τόν Κικίτσα, γιά τόν καπετάν Γιαννούλη, ἀκόμη καί γιά τόν Παλαιολόγο, ἀκόμη καί γιά τόν τρομερό καπετάνιο τόν Καπετάν Μπελῆ, πού ὄλο γελοῦσε; Λέμε πῶς πρέπει νά φυλάξουμε τούς καπετάνιους μας. Νά τούς τιμᾶμε. Νά τούς προστατεύ-

ουμε από τόν ἴδιο τόν πονεμένο ἑαυτό τους ἀλλά καί ἀπό τό «γραφεῖο» τοῦ Μποῦλκες.

“Όταν θ’ ἀρχίσουμε νά δουλεύουμε γιά νά ζήσουμε, θά ριχτοῦνε καί οἱ καπετάνιοι στή δουλειά ἀπὸ τοὺς πρώτους. “Όλα τὰ μεγάλα ὄνόματα τοῦ ἀγώνα μας θά πιάσουν δουλειά, ἄλλος στό χοιροστάσιο, ἄλλος στίς οἰκοδομικές ἐπιχειρήσεις μας, ἄλλοι δάσκαλοι στά σχολεῖα. Στήν ὀρχήστρα μας ὁ καπετάν Ἄμύντας — ἄλλος καπετάνιος μέ καρδιά παιδιοῦ καί γελαστά μάτια — παίζει πρῶτο βιολί. Ὁ λοχαγός τοῦ ΕΛΑΣ ὁ Μίμης ὁ Σαλονικιός παίζει μαντολίνο, ὁ καπετάν Παγγαῖος παίζει κλαρίνο καί βροντᾶει τό πόδι του γιά νά κρατάει τό ρυθμό. Ὁ καπετάν Ἄνταῖος διευθύνει τήν ὀρχήστρα καί κάνει πρόβες στή χορωδία.

“Ἐνα πρῶί ὁ Σπύρος ὁ Κωστούλας δέ φάνηκε. Μήπως εἶναι ἄρρωστος; Πᾶμε στό σπίτι του νά τόν βροῦμε. Μένει σ’ ἓνα δωματιάκι-τρύπα πού τό ἔχαν οἱ νοικοκυραῖοι γιά ἀποθήκη.

Τόν βρίσκουμε ἐκεῖ.

Φοράει τήν καλή του στολή φρεσκοσιδερωμένη. Οἱ μπότες καί ἡ ἐξάρτυση μέ τὰ φυσεκλίκια ἀστράφουν.

Δίπλα του τό πιστόλι. Σά νά καπνίζει ἀκόμη...

Δέν ἄντεξε ἐκεῖνο τό «ὁ Θανάσης Κλάρας, ὁ Μιζέριος, ὁ Δηλωσίας»...

Ἔνα ζευγάρι παντόφλες
(Ἀπλά περιστατικά)

Νά, κι αὐτό ἀπό τὰ παράξενα...

Λές: «μικροαστός». Καί θές, σώνει καί καλά, νά δώσεις καί μιά συγκεκριμένη εἰκόνα πού νά ἀντιπροσωπεύει αὐτό: τό μικροαστό. Θαρρεῖς κι εἶσαι δέν ξέρω ποιός ζωγράφος, ἢ ποιός γελοιογράφος καί ἔχεις ὑποχρέωση νά εἰκονογραφήσεις αὐτόν τόν ἔρμολόν μικροαστό, πού τοῦ ἔχουνε φορτώσει στή ράχη ὄλα τὰ κακά τοῦ κόσμου.

Γιατί; Ἐπειδή λέει, ὁ ἀστός εἶναι ἀστός: ἀποτελεῖ τάξη. Ὁ ἐργάτης εἶναι ἐργάτης. Τάξη κι αὐτός. Ὁ μικροαστός, ὁ καημενούλης, δέν εἶναι τάξη. Δέν εἶναι τίποτα. Θά προσπαθήσει νά ἀνέβει ψηλά, νά φτάσει τήν τάξη τήν ἀπάνω, ἢ θά πέσει, κουτρουβαλῶντας, χαμηλά.

Ὁ Χρῆστος ὁ Καράνταης εἴκοσι χρονῶν, ἔλεγε πώς μικροαστός εἶναι:

—Νά... τὰ παπούτσια ἐξω ἀπό τήν πόρτα τῆς κρεβατοκάμαρας!...

—Ὅχι, διαφωνοῦσε ὁ Στάθης. Μικροαστός εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού φοράει μακρυά σῶβρακα μέ κορδέλλες — αὐτά δηλαδή πού τά χρησιμοποιοεῖς γιά νά τά δέσεις κάτω, χαμηλά, στίς κνήμες.

Ὁ καθένας μας εἶχε καί τή δική του εἰκόνα «περί μικροαστοῦ».

—Οἱ παντόφλες! Οἱ παντόφλες εἶναι ὁ μικροαστός! ἐπέμενα ἐγώ.

Δέν ξέρω γιατί, σ' ἐμένα ὁ μικροαστός εἶχε συνδεθεῖ μέ τίς παντόφλες.

Τίς συζητήσεις τίς κάναμε σέ ᾄωρο καί χρόνο πού μήτε γιά παντόφλες μπορούσαμε νά κουβεντιάσου-

με — γιατί δέν εἶμαστε σίγουροι ὅτι αὔριο θά... ἔχουμε πόδια νά τίς φορέσουμε... — μήτε γιά μακρυνά σώβρακα. Κι ἄσε πιά τό πέρασμα ἀπό τή μιὰ τάξη στήν ἄλλη. Στά βουνά εἶμαστε. Δέν ξέρω... Στό Πισοδέρι, ἄν θυμᾶμαι καλά.

Καί νά πού ἡ κουβέντα ξανά ῥθε, ὕστερα ἀπό χρόνια, ὅταν ὁ Χρῆστος, στό ἐξωτερικό πιά, σάν πρόσφυγας, ἀγόρασε παντόφλες!

ῥΕ, τί ἔγινε! Μαζευτήκαμε ὄλοι στό σπίτι του, σάν τό μάθαμε καί τοῦ βάλαμε καζούρα!

— Παντοφλίτσες, ἔ;

— Γιά πότε, μέ τό καλό καί τά μακρυνά σώβρακα;

— Μπᾶς καί βάζεις καί τά παπούτσια σου ἐξω ἀπό τό δωμάτιο, νά στά γιαλίσει ἡ κυρά;

ῥΕνα βράδυ — περασμένα μεσάνυχτα, χτύπησε τό κουδούνι. Στήν πόρτα ὁ Χρῆστος μ' ἓνα δεματάκι στό χέρι. ῥΑνησύχησα σάν τόν εἶδα.

— Τί τρέχει Χρῆστο;

ῥΕκείνος ἀμίλητος μοῦ ῥδωσε τό δεματάκι.

— Αὐτό γιά σένα.

— Τί εἶναι αὐτό;

— Θά δεῖς! Τώρα φεύγω!

— Γιά στάσου, τί εἶναι αὐτά; ῥΕρχεσαι τρεῖς ἡ ὥρα μεσάνυχτα καί μοῦ λές πώς...

— Δέν μπορῶ νά μείνω οὔτε στιγμή! Φεύγω! ῥΑν καλωρωτήσεις, οὔτε ἔπρεπε νά στό πῶ πώς φεύγω! ῥΑντε, γειά! Καί πρόσεχε τό δέμα!

Δέν πρόλαβα νά πῶ τίποτα. Τόν ἔχασα στό σκοτάδι τοῦ δρόμου. Μπῆκα στό σπίτι καί ἀνοιξα τό δεματάκι. Οἱ παντόφλες. ῥΟλοκαίνουργες ἀκόμη.

ῥΕψαξα νά τόν βρῶ τήν ἄλλη μέρα, νά μάθω τή

σημασία τῆς νυχτερινῆς ἐπίσκεψης καί τοῦ δώρου. Δέν τόν βρῆκα. Εἶχε φύγει γιά τήν Ἑλλάδα. Πέρασε «παράνομα», ὅπως λέγαμε.

Σέ λίγες μέρες διαβάσαμε στίς ἐφημερίδες πώς τόν πιάσανε καί τόν ἐκτελέσανε. «Προσπάθησε νά τό σκάσει» εἶπανε.

...Εἶμαι ἀσυγχώρητος πού, ἐνῶ τίς παντόφλες του τίς εἶχα καθαρίσει καί φυλάξει, τίς παράτησα ἔξω. Καί χάθηκαν.

Βλέπεις, δέν ἔχουμε φροντίσει νά στηλώσουμε καί κάποιο μουσεῖο γιά τέτοια μικροαστικά ἀντικείμενα...

«Όταν μιά κοπέλα σου ζητάει τό μαντήλι νά στό πλύνει...»

(*Ίστορία αγάπης*)

Τόν Ἀλέξη καί τή Στέλλα, τούς ἔχουν προσέξει ὄλοι στό Μοναστήρι. Ἄλλοι τούς βλέπουν μέ μισό μάτι: «τί σοῖ σχέσεις εἶναι αὐτές!» Ἄλλοι ἀδιάφοροι.

Οἱ ἀθηναῖοι καμαρώνουν...

Ἐκεῖνο τό βράδυ, ἡ Στέλλα ξετρύπωσε — ἕνας Θεός ξέρει ἀπό ποῦ! — ἕνα κομμάτι σαπουνι πράσινο κι ἔβαλε μπουγάδα! Ἐβρασε νερό σ' ἕνα καζάνι στό σταῦλο κι ἔριξε ὄλα τά ροῦχα της μέσα.

Πῆγε καί βρῆκε τόν Ἀλέξη:

— Ἐχεις κανένα μαντήλι νά σου τό πλύνω; τόν ρώτησε.

— Μαντήλι; τοῦ κόπηκε ἡ ἀνάσα τοῦ Ἀλέξη.

Εἶχε μαντήλι. Ἐνα μοναδικό καί κατάμαυρο κι ἄς τό ἔπλενε συχνά. Μά γιατί νά τοῦ ζητάει ἡ Στέλλα μαντήλι νά τοῦ πλύνει; Τί σημαίνει αὐτό; Δηλαδή, σέ μιά κανονική ζωή τί σημασία θά εἶχε;

Δέν ἔκλεισε μάτι ὄλη νύχτα καί πρῶι πρῶι πῆγε καί βρῆκε τό Θάνο, τόν παλιό καθοδηγητή του στήν ΕΠΟΝ.

— Θάνο... Ὅταν μιά κοπέλα... ξέρεις... λέω...

Δέν τοῦ ῥχόντουσαν τά λόγια. Κι ἄς τ' ἄχε πει τόσες φορές. Ἐνοιωθε τά δόντια του νά χτυπᾶνε καί νά τρέμει. Ὅχι, ἔτσι φανερά. Κάτι μέσα του.

Μιά τρεμούλα παράξενη.

Ἐ Θάνος τόν κοίταξε ἐρωτηματικά.

— Ναί... Ὅταν μιά κοπέλα;

— Ἐ, νά .. Ὅταν μιά κοπέλα.. δηλαδή, σου ζητάει τό μαντήλι νά στό πλύνει.

— Έ;

— Νά, λέω... Ὄταν μιά κοπέλα... θά πει πώς σ' ἀγαπάει;

Ὁ Θάνος ἀργοῦσε ν' ἀπαντήσει σ' αὐτή τή ζωτική ἐρώτηση κι ὁ Ἀλέξης περίμενε μ' ἀγωνία.

— Τί λές, Θάνο;

— Ἄν σ' ἀγαπάει... μурμουρίσε ὁ Θάνος.

— Ναί... ὅταν μιά κοπέλα...

— Ναί! Ἀποφάσισε, τέλος, ὁ Θάνος. Ὄταν μιά κοπέλα σοῦ ζητάει τό μαντήλι νά στό πλύνει, θά πει πώς σ' ἀγαπάει!

— Πῶς... πῶς τό βγάξεις αὐτό... αὐτό τό... Δέθηκε ἡ γλώσσα τοῦ Ἀλέξη.

— Εἶναι ἀπλό, συνέχισε τή μурμουρά του ὁ Θάνος.

Πάντα ἔτσι μίλαγε: σά νά μурμουράγε κάτι γιά τόν ἑαυτό του, χωρίς νά νοιάζεται ἄν τόν ἀκοῦνε ἢ ὄχι.

— Εἶναι ἀπλό... ξανά 'πε. Ἡ κοπέλα θέλει νά κάνει κάτι τό ἰδιαίτερο γιά σένα... Κάτι ξεχωριστό... Ὄχι, αὐτό πού κάνουμε ὁ ἕνας γιά τόν ἄλλον σάν σύντροφοι... σά συναγωνιστές... Κάτι ἄλλο... Καί τί ἄλλο μπορεῖ νά κάνει ἐδῶ, στό Μοναστήρι πού βρισκόμαστε; Νά σοῦ πλύνει ἕνα μαντήλι! Γιά νά τό 'χεις ἀπάνω σου καί νά τή θυμᾶσαι... Κατάλαβες;

— Ναί... ἔτρεμε, τώρα φανερά, ὁ Ἀλέξης.

— Μαντήλι σοῦ ζήτησε, ἢ κάτι ἄλλο;

— Ὄχι, ὄχι! Μαντήλι! Μοῦ εἶπε: «ἔχεις ἕνα μαντήλι νά μοῦ δώσεις νά σοῦ τό πλύνω;» Καί δέν ξέρω τί νά κάνω. Νά τῆς τό δώσω;

— Ἄν τήν ἀγαπᾶς κι ἐσύ, νά τῆς τό δώσεις... Ἄν δέν τήν ἀγαπᾶς πές, «δέν ἔχω μαντήλι». Ἡ, καλύτερα, «τό πλένω ἄνός μου», πές. Γιατί ἄν τῆς τό

δώσεις νά στό πλύνει, θά κάνει κι εκείνη τίς ίδιες σκέψεις: «για νά μοῦ δώσει τό μαντήλι, θά πεῖ πώς μ' ἀγαπάει»... Κι ὕστερα, νά ! τά ὄνειρα! Καί ἂν δέν εἶναι ἀληθινό αὐτό πού σκέφτηκε θά πικραθεῖ... Καί δέν πρέπει νά πικραίνουμε τίς συντρόφους μας, δέν ἔχουμε δικαίωμα...

Γιά τό 'Αλέξη αὐτή ἡ ἱστορία μέ τό μαντήλι θά γίνεῖ ἀπό δῶ καί πέρα ἡ Λυδία Λίθος πού θά δοκιμάζει τίς σχέσεις του μέ τούς ἄλλους. Ἀνάλογα μέ τήν ἀπάντησή τους σ' αὐτό τό καυτό ἐρωτηματικό θά τούς κατατάξει σέ κατηγορίες: οἱ συναισθηματικοί, οἱ ἀδιάφοροι, οἱ κυνικοί, οἱ...

Τελευταία ἐλπίδα

(*Ἀπλά περιστατικά*)

Μιά μέρα βούιξε ὁ Στρατώνας στό Μοναστήρι. Ἦρθε κάποιος «μεγάλος» ἀπό τήν πατρίδα. Δέν εἶδαν ποιός. Τό τζίπ μῆκε βολίδα στήν αὐλή, ὁ ἄνθρωπος ἔτρεξε ἴσα στό «γραφεῖο»

Τά λίγα μάτια πού τόν εἶδανε λέγανε πώς φοράει ἐλασίτικα, πώς ἔχει γένια, πώς εἶναι ψηλός.

—Θές νάναι ὁ ἄρῃς!;

—Ἄχι νέος...

Βρήκανε ὄλοι δουλιές στήν αὐλή καί περιμένανε νά βγεῖ ὁ νεοφερμένος ἀπ' τό γραφεῖο. Εἶχαν κλειστεῖ οἱ μαυροσκούφηδες καί τά λέγανε.

Εἶναι ὁ Νικηφόρος, ὁ καπετάνιος. Ὁ ἐρχομός του φώτισε τά πρόσωπα τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ Περικλῆ, τοῦ Ἐρμῆ... Κάτι ξέρανε, πού δέν ξέρανε οἱ ἄλλοι μά πού γρήγορα τό μάθανε ὄλοι, γιατί τέτοιο μυστικό δέν κρύβεται: ἔρχεται ὁ ἄρῃς ὁ Βελουχιώτης!

Ἔχουν ὀρίσει συνάντηση ἐκεῖ, στό Μοναστήρι ἄρῃς καί Νικηφόρος, μαζί μέ τά πρωτοπαλῆκα.

Τί θά κουβέντιαζαν; Κανείς δέν ἤξερε. Μά κι αὐτό μονάχα, τό πώς θά ἔρχότανε ἐκεῖ ὁ ἄρῃς ἦταν πολύ. Ἦταν σπουδαῖο!

Πῆραν ἀέρα τά μυαλά! Λές νά μὴν τέλειωσαν ὄλα;

Γίνεται μιά «ἀνάλυση τῆς κατάστασης στήν πατρίδα». Σκοτωμοί καί συλλήψεις κάθε μέρα. Οἱ ἐφημερίδες, πού βγαίνουν μονόφυλλες, ἀναφέρουν ὄνόματα. Ἐκατοντάδες ὄνόματα ἀγωνιστῶν.

Χρειαζόνται ὄμως καί μιά δικαιολογία γιά νά ξεσηκώσουν τόν κόσμο, κι ἔτσι μέ τό γκεμπελικό σύ-

στημα, ανακαλύπτουν τό ἑλληνικό «Δάσος τοῦ Κατύν».

Ξεθάβουν νεκρούς θαμένους πρόχειρα ἐδῶ κι ἐκεῖ, νεκρούς ἀπό βομβαρδισμούς τῶν ἄγγλων, ἀπό ἀδέσποτες, ἀπό νοσοκομεῖα, Νεκρούς κι ἀπό φυσικό θάνατο ἀκόμη. Ἐκεῖνες τίς μέρες τοῦ Δεκέμβρη ποῦ νά τοὺς θάψεις; Ὅπου ἔβρισκες. Τοὺς ξεθάβει τό Κράτος καί τοὺς βάζει ὄλους μαζί ὅπου τοῦ βολεύει. Τοὺς κόβουν καί τὰ μέλη γιά ν' ἀποδείξουν βασανιστήρια καί μαζικές δολοφονίες.

Γράφουν οἱ ἔφημερίδες. Καί γιά ἀπό δῶ καί γιά ἀπό κεῖ. Μιά γυναίκα ἀναγνωρίζει τόν ἄντρα της πού σκοτώθηκε ἀπό ἀγγλική ρουκέτα. Τόν εἶχε θάψει στό Πολύγωνο, καί τῆς τόν βγάζουν ἀπό... τό Περιστερί: θύμα τῶν ἑαμοβούλγαρων..

Ὅχι πῶς δέν ἔγιναν σκοτωμοί. Καί βασανιστήρια, ἀκόμη. Σέ μιά τέτοια μάχη πάντα θά ὑπάρχουν οἱ ἐξαγριωμένοι, ἐκεῖνοι πού ἀπαντᾶνε μέ «ὀφθαλμόν ἀντί ὀφθαλμοῦ». Ὑπάρχουν κι οἱ βαλτοί — θά τό ὁμολογήσουν οἱ ἴδιοι ἀργότερα.

Τώρα ἄρχισαν νά πιάνουν καί νά καταδικάζουν τά στρατοδικεῖα σέ θάνατο ἀκόμη καί γιά «ἐγκλήματα στήν κατοχή». Δέν τά πρόβλεψε αὐτά ἡ συμφωνία τῆς Βάρκιζας. Βλέπεις, ἐκεῖ μίλησαν μόνο γιά τά Δεκεβριανά. Γιά τή Κατοχή εἶναι «αὐτονόητο». Εἶναι, ἀλλά ὄχι γιά τήν ἀποικιοκρατική πείρα τῶν ἄγγλων πού σέ τυλίγουν σέ μιά κόλλα χαρτί.

...Ὅλο καί περνάει κόσμος τά σύνορα. Κυνηγημένοι ἀπό προδότες καί συνεργάτες τῶν γερμανῶν. Ἀπό τό Σούρλα στή Θεσσαλία, ἀπό τόν Τσαούς Ἀντών στή Μακεδονία, ἀπό τόν Κοκουμτζῆ στά Τρίκαλα...

Οἱ πρῶτοι πρόσφυγες προσπαθοῦν νά πάρουν

κουράγιο: «Ή, δέν τέλειωσε ἀκόμη ὁ πόλεμος! Νά δεῖς, τώρα πού θά τελειώσει, οἱ Μεγάλοι θ' ἀσχοληθοῦνε μέ τήν Ἑλλάδα καί τήν ἀντίστασή της πού κράτησε δέκα μεραρχίες χιτλερικές μακρυά ἀπό τά μέτωπα τῶν συμμάχων. Δέν μπορεῖ, θά δικαιωθεῖ τό ἑαμικό κίνημα!»

Κάνουν κουράγιο, ὀργανώνουν προσωρινά τή ζωή τους — σχολές γιά ἀγράμματους, καλλιτεχνικά προγράμματα, ἀθλητικούς ἀγῶνες— καί περιμένουν...

Ἅ ἔρχομός τοῦ Νικηφόρου δίνει καινούργια πνοή. Παραβγαίνουν στό τρέξιμο στό ἄλμα καί οἱ ἄλλοι στοιχηματίζουν: ἄν νικήσει ὁ Νικηφόρος, ὁ Ἄρης θά ῥθει!

Ἅ Νικηφόρος πηδάει καί βγαίνει πρῶτος στό τριπλοῦν. Μά ὁ Ἄρης δέν ἔρχεται... Ἅ Νικηφόρος φεύγει... Οἱ μαυροσκούφηδες ἀμίλητοι πάλι...

Γέμισε ὁ στρατώνας, πιά, γέμισαν οἱ σταῦλοι, δέν ἔχει μείνει γωνιά πού νά μήν ὑπάρχει στρωσίδι. Ξάπλα χάμω καί στριμωγμένοι, τόσο, πού γιά νά γυρίσεις ἀπό τ' ἄλλο πλευρό, πρέπει νά συνενοθηεῖς πρῶτα:

—Ἐτοιμοι!; Γυρνᾶμε! Μέ τό ἕνα-δύο-τρία!

Εἶναι κι αὐτό μιά διασκέδαση.

Μιά διασκέδαση τώρα πού ἡ τελευταία ἐλπίδα χάθηκε.

Τώρα πού γίνεται φανερό πώς θά πᾶνε πιά «μέσα»...

Μᾶς πῆραν τήν Ἀθήνα

μόνο γιά ἕνα μήνα,

νανούμ, νανούμ, νανούμ...»

Εἶναι Μάρτης τοῦ 1945...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ὁ «Μαϊντανός...»

Οἱ παλιοὶ σύντροφοι, μαθημένοι ἀπὸ φυλακές καὶ ἐξορίες, ρίχνουν τὸ σύνθημα: «Προσωρινά, μά νοικοκυρεμένα, σά νά ἴμαστε γιὰ μονιμότητα. Τὸ ἴνα πόδι ἐδῶ, τ' ἄλλο στὴν πατρίδα. Μὲ τὸ σῶμα ἐδῶ, μὲ τὸ νοῦ στὴν πατρίδα!»

Εἶναι ἓνα σύνθημα πού δέ μᾶς ἀρέσει καὶ τόσο, ἀλλά εἶναι προσωρινό.

Προσωρινό πού, γιὰ δεκάδες χιλιάδες ἀνθρώπους, θά κρατήσει μέχρι σήμερα, 34 χρόνια ἀπὸ τότε!...

...(Οἱ μέρες τοῦ φασισμοῦ μετριοῦνται στὰ δάχτυλα, πιά.

Μετά τὴ μάχη τοῦ Ρήνου, οἱ σύμμαχοι, σ' ἓνα τεράστιο μέτωπο ἀρχίζουν τὴν τελικὴ ἐπίθεση. Οἱ Ρώσοι μπῆκαν στὴ Βιέννη καὶ ἐτοιμάζονται γιὰ τὸ Βερολίνο. Σέ μᾶς; Ἐμεῖς;)

...Οἱ δοσίλογοι καὶ ἡ ἀγγλοκρατία στὴν Ἑλλάδα, ἀρραβωνιάζονται.

Πάνω ἀπὸ ἑκατὸ συμμαχίες, πού στηρίζουν καὶ στηρίζονται ἀπὸ τοὺς ἄγγλους «συμμάχους» καὶ τὴ

δεξιά, όπλισμένοι μέ τό όπλα πού παράδωσε ό Ε-ΛΑΣ γιά νά 'ναι έντάξει μέ τή Συμφωνία τής Βάρκιζας, ξεχύνονται άπό τήν μιάν άκρη τής Έλλάδας στήν άλλη, σκοτώνουν καί ρημάζουν.

Είμαι όλοι τσιράκια τών χιτλερικών, καί άποκη-ρυγμένοι άπό τό συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης 'Α-νατολής. Ρημάζουν τή Θράκη, τή Μακεδονία, τήν Πελοπόννησο.

"Ενας μονόπλευρος έμφύλιος πόλεμος: ό δοσιλο-γισμός χτυπάει, χωρίς νά παίρνει άπάντηση άπό τόν έαμικό κόσμο, προσηλωμένο στή συμφωνία τής Βάρκιζας.

« **Αὐξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι** » ...
(Καθυστερημένο ρεπορτάζ)

Χιλιάδες ξαμίτες ἀλλά καὶ «ἄμαχοι» ζητᾶνε καταφύγιο πέρα ἀπ' τὰ σύνορα. Ἕνα ἄλλο στρατόπεδο κυνηγημένων ἐλλήνων δημιουργεῖται στὴν Ἀλβανία, στό Ρουμπρίκ.

Οἱ συγκεντρωμένοι στό στρατόνα, στό Μοναστήρι τῆς Μακεδονίας δέν χωρᾶνε πιά καὶ κινᾶνε γι' ἄλλοῦ. Θά φιλοξενηθοῦν στά κτίρια μιᾶς Γεωπονικῆς Σχολῆς, στό Τέτοβο, μιά πόλη μέ μεγάλη μειονότητα ἄλβανῶν.

Ἡ κατάσταση ἐδῶ δέν εἶναι ἀκόμη καθαρῆ. Στά γύρω βουνά ὑπάρχουν «μπαλίστες», ἄρβανίτες ἐθνικιστές πού τρομοκρατοῦν τὴν περιοχή. Εἶναι τῆς ὀργάνωσης «Μπάλ Κομπετά» (Ἐθνικός Ἀγώνας), πού συνεργάστηκε μέ τοὺς καταχτητές καὶ θέλει νά ξαναφέρει στὴν Ἀλβανία τὸν βασιλιά, καὶ νά προσαρτήσῃ τὴν περιοχή.

Στό μεταξύ οἱ γιουγκοσλαῦοι κλείνουν τοὺς λογαριασμούς τους μέ τοὺς «τσέντιτσι», τοὺς σέρβους ἐθνικιστές πού συνεργάστηκαν μέ τοὺς Γερμανούς, μ' ἐπὶ κεφαλῆς τὸ Μιχαήλοβιτς. Στὴν Κροατία συντρίβονται οἱ «οὐστάσοι», ἄλλη ἐθνικιστικὴ ὁμάδα, τοῦ Πάβελιτς.

Οἱ Ἕλληνες ἔχουν ἓνα πρόβλημα παραπάνω ἐδῶ. Ἀντιμετωπίζουν τὴν ἐχθρότητα, τὴν εἰρωνία καὶ τὴν κοροϊδία τῆς ὁμάδας τοῦ Γκότσε. Παλιός σλαβομακεδόνας ἐλασίτης, εἶχε σηκώσει δικό του μπαϊράκι γιὰ τὴν «αὐτονομία τῆς ἐλληνικῆς Μακεδονίας». Τὸ ΕΑΜ-ΕΛΑΣ τὸν εἶχε πολεμήσει ἀναγκάζοντάς τον νά καταφύγῃ στὴ Γιουγκοσλαβία. Ἔχουν τώρα κάθε λόγο νά εἰρωνεύονται τοὺς ἐλασίτες

πού φτάνουν κυνηγημένοι στά μέρη τους.

Δέν τούς αφήνουν σέ χλωρό κλαρί. Στή βόλτα, στην πόλη θά τούς ανταμώσουμε παντού.

—Βρέ, καλῶς τούς ἀντιφασίστες! Βρέ, καλῶς τούς νικητές! Σᾶς κυνηγᾶνε, σᾶς κυνηγᾶνε;

Πᾶνε στή πύλη τῆς Σχολῆς ἔτοιμοι νά δημιουργήσουν ἐπεισόδια.

—Τί κάνετε ἑαμβούλγαροι; Εἶδατε πού δέν τή γλιτώσατε τή ρετινιά; Κι ἄς μᾶς διώξατε ἐμᾶς! Ἐν μᾶς ἀκούγατε, δέ θά ἴσαστε τώρα ἐδῶ!

Γελᾶνε.

—Κοιτᾶτε κάτι παλληκάρια μαντρωμένα!

Κάνα δυό ἀπό τούς ἀντάρτες δέν τό ἀντέχουν. Πηδᾶνε ἔξω κι ἔρχονται στά χέρια. Οἱ γκότσηδες βγάζουν τά πιστόλια.

Οἱ πιά ψύχραιμοι προτείνουν «συντροφική συζήτηση».

Ἐπεμβαίνει τό «γραφεῖο» καί κάνει παράπονα στούς Γιουγκοσλάβους.

Οἱ «γκότσηδες» δέν θά ξανάρθουν στήν πόρτα τους. Δέν θά τούς ξαναπειράξουν στό δρόμο. Ὅταν συναντιῶνται στό δρόμο «χαμογελᾶνε εὐγενικά». Κι αὐτό εἶναι χειρότερο ἀπό τήν ἀνοιχτή πρόκληση.

Ἄπ' τή Γερμανία μᾶς ἦρθε μιά ἀπίστευτη εἶδηση. Ἀπίστευτη ἀκόμη καί γιά χιτλερικούς, πού γνωρίσαμε πιά στό περσί μας τήν ἀνθρωπιά τους.

Στήν προέλασή τους, οἱ ἀγγλοαμερικάνοι, μέ τή μεγάλη μάχη τοῦ Ρήνου, ἀνακάλυψαν τά χιτλερικά στρατόπεδα συγκέντρωσης. Θ' ἀκουστοῦν γιά πρώτη φορά ὀνόματα καί τοποθεσίες πού θά γίνουν, γιά ὅλον τόν κόσμον, γιά ὅλες τίς γενιές ἀπό δῶ καί πέρα συνώνυμα μέ τή Φρίκη. Μπούχενβαλτ - Νταχάου

-Ράβενσμπρουκ - Μαουτχάουζεν - Μπέργκεν -
Μπέλσεν - "Αουσβιτς...

Στό Νταχάου βρήκαν τόν Ζαχαριάδη! 'Αναθα-
ρεύουμε πάλι...

'Ο Ζαχαριάδης ζει!

'Ο Ζαχαριάδης! Για τίς έκατοντάδες χιλιάδες τά
μέλη του Κόμματος, γιά όλους τούς έαμίτες, είναι ό
άρχηγός! 'Ο ήρωας, ό αδούλωτος, πού δέν τόν λύγι-
σε κανένα μπουντρούμι!

'Ο Ζαχαριάδης! 'Ο άνθρωπος πού «άν ήταν στην
'Ελλάδα» ό άγώνας θά 'χε πάρει άλλο δρόμο. Τό
σωστό δρόμο. Καί στην άπουσία του άκόμη, φαινό-
τανε νά 'ναι ή ψυχή καί τό μυαλό του άγώνα. Κάθε
παράνομη συνεδρίαση άρχιζε καί τελείωνε μέ τό
τραγούδι του άρχηγού, τό τραγούδι πού τώρα, γιά
πρώτη φορά παίρνει τό πραγματικό του νόημα:

«Φυλακές γκρεμοῦν

τά δεσμά λυγοῦν

καί στό Κόμμα μας, έμπρός!,

Ζαχαριάδης άρχηγός»!

Σέ λίγες μέρες φτάνει στην Ελλάδα, άν δέν έφτα-
σε κιόλας.

Νιώθουμε μιά παράξενη χαρά. Λές καί έλειπε ό
πατέρας μας, καί γι' αυτό τραβήξαμε όσα τραβήξα-
με, μά τώρα πού γύρισε θά τά τακτοποιήσει όλα! Θά
τούς τα ψάλει γιά καλά! Θά τούς βάλει τά δυό πόδια
σ' ένα παπούτσι!

...Πρέπει από κάπου νά πιαστοῦμε....

Μία συνεδρίαση στα Τρίκαλα
(Μαρτυρίες και σχόλια)

Ἡ μόρφωση εἶναι τό κεντρικό σύνθημα στό Τέτοβο.

—Πρέπει νά μορφωθοῦμε, λέει ὁ Ρένος, ἕνας παλιός σύντροφος ἀπό τήν Ἀκροναυπλία. Ἐάν γνωρίζαμε τή θεωρία μας, ἄν εἶχαμε τήν ἀναγκαῖα θεωρητική κατάρτηση, δέν θά φτάναμε ἐδῶ πού φτάσαμε...

—Ποιοί, ἐμεῖς!; ἀγανακτεῖ ἡ ξαδέρφη, ἡ Φρόσω καί πετάγεται ἀπάνω. Ἐμεῖς ἤ μήπως οἱ πῶ πάνω, οἱ πῶ ψηλά θά ἔπρεπε νά ἔχουν θεωρητική κατάρτηση; Ἐκεῖνοι θά ἔπρεπε νά ἔχουν κάνει τά ἕξι ἀπλᾶ μαθήματα!

Ἐὁ Ρένος χτυπάει τό μολύβι στήν Ἔδρα.

—Ἐσυχία, συναγωνιστές, ἔσυχία! συμβουλευεῖ, ἄν καί δέν εἶχε φωνάζει παρά μόνο ἡ Φρόσω πού, καί τώρα, δέν τό βάζει κάτω.

—Τί ἔσυχία; Νά μοῦ ἀπαντήσετε: Ἐμεῖς ὑπογράψαμε τήν Καζέρτα, ἐμεῖς τό Λίβανο; Ἐμεῖς ὑπογράψαμε τήν Βάρκιζα; Ἐμεῖς κάναμε τή...

Ἡ φωνή της ἀκούγεται σά νά τῆς κάθισε ψαροκόκκαλο στό λαιμό καί σταματάει. Πρώτη φορά εἶδα τή Φρόσω θυμωμένη, ἀγανακτισμένη.

—Τί ἔπαθες, ξαδέρφη; ρώτησα μόλις τέλειωσε ἡ συνεδρίαση.

—Ἐλα δῶ, μοῦ λέει, ἔλα δῶ νά σοῦ πῶ, γιατί ἄν δέν τό πῶ κάπου θά πεθάνω!... Ἐμαθα κάτι τό... τό...

—Καλά, ἔσυχασε, τῆς λέω. Ἐντάξει... θά μοῦ πεις... Πᾶμε μιά βόλτα ἔξω... Μᾶς ἀφήνουνε σήμερα... ἔχουμε «ἔξοδο»...

— Δέν φεύγω, δέν θέλω έξω, δέν θέλω νά δῶ τούς σέρβους, δέν μπορῶ νά βλέπω στούς τοίχους τόν Τίτο, δέν μπορῶ νά τούς ἀκούω νά τραγουδᾶνε!

— Ζηλιάρρα! τῆς λέω γελώντας, γιά νά τήν κάνω νά ἡρεμήσει.

Ἡ Φρόσω ὁμως ἔχει πάρει φόρα. Θέλει νά πεῖ κάτι καί θά τό πεῖ. Νοιώθω πώς, πραγματικά, πρέπει νά ἔναι κάτι σοβαρό αὐτό πού ἔμαθε.

— Ἄκουσε, μοῦ λέει: στά Τρίκαλα πρὶν φύγουμε, ἔγινε μιά συνεδρίαση πού πῆραν μέρος ὁ πρῶτος γραμματέας, ὁ Γιάννης Ἰωαννίδης, καί ἄλλοι...

Τά ἔπε γρήγορα, σά νά ἔθελε νά τά ἀποβάλλει ἀπό μέσα της, ἀλλά ξαφνικά σταμάτησε. Πῆρε βαθιά ἀνάσα καί μέ κοίταξε.

— Ὀρκίσου, ξάδερφε!

— Νά ὀρκιστῶ; ἀπόρησα.

— Ὀρκίσου πώς δέ θά τό πεῖς σέ κανέναν αὐτό πού θά σοῦ πῶ. Ὀρκίσου, πώς, ἂν φύγει ἀπό τό στόμα σου, νά μὴν ξαναπατήσεις τό πόδι σου στήν Ἀθήνα!

— Ἐντάξει, ξαδέρφη... ἡσύχασε... Ἐγώ σοῦ ὀρκίζομαι... ἐσύ, ξανασκέψου ἂν θές πραγματικά νά τό πεῖς.

— Ἄστα αὐτά! Ξέρεις πώς δέν μπορῶ παρά νά τό πῶ... Δέν εἶσαι κάνας βλάκας καί ξέρεις πώς καί κάποιος ἀπό τήν ἱστορία, ἀπό τή μυθολογία, ἤξερε κάτι καί - πῶς διάολο τόν λένε! ἤξερε κάτι πού δέν ἔπρεπε νά τό μαρτυρήσει καί γιά ν' ἀλαφρώσει ἄνοιξε μιά λακκούβα στή γῆ καί τό ἔπε!

— Ὁ Μίδας, τῆς λέω.

— Ἐντάξει... κι ἐγώ εἶμαι...

— Τό μίδι, τῆς λέω, προσπαθώντας γι' ἄλλη μιά φορά νά τήν κάνω νά ἡσυχάσει, γιατί γιά πρώτη φο-

ρά τρία χρόνια τώρα πού ξέρω τη Φρόσω, πού ἔχω ξενυχτίσει μαζί μέ τή Φρόσω, σέ συνεδριάσεις, σέ γραψίματα στους τοίχους σέ μάχες σέ ἀμπριά καί ὀδοφράγματα, δέν τήν ἔχω ξαναδεῖ ἔτσι.

—Κοίταξε, δέν ἀστειεύομαι, λέει... δέν ἔχω κέφι γι' ἀστεῖα... Ἦκου.

Καί μοῦ 'πε.

Στά Τρίκαλα, λέει, ἔγινε μιά συνεδρίαση. Ὁ Γιάννης Ἰωαννίδης εἶπε:

—«Λοιπόν... ἀρχίσαμε νά γυρνᾶμε... Τί θά κάνομε μέ μερικούς πού ξέρουν κάτι παραπάνω...»

Ἕνας ἀπό ἐκείνους πού ἔπαιρνε μέρος στή συνεδρίαση, τόν κοίταξε μέ ἀπορία:

—«Μά... εἶναι πολλοί...»

—«Ἦ... τότε νά τούς σώσουμε!» ἦταν ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἰωαννίδη...

Ἦνοιωσα ἕνα ρίγος νά μέ μυρμηγκιάζει. Κοίταξα τή Φρόσω, π' ἀνάσανε βαθιά, λές καί εἶχε ξυπνήσει ἀπό κακό ὄνειρο. Εἶπα νά προσπαθήσω νά κρατηθῶ ἐγώ, νά μή βάλω τίς φωνές, γιά νά μπορέσουμε νά κουβεντιάσουμε. Νά βροῦμε μιάν ἄκρη.

—Στάσου, τῆς λέω... Πρῶτα πρῶτα... ποιός σοῦ τό 'πε.

—Δέν ἔχει σημασία, σήκωσε τούς ὠμους της.

—Ἦχει, λέω. Πρῶτα πρῶτα, νά δοῦμε: πιστεύεις σ' αὐτόν πού στό εἶπε;

—Ἐσύ πιστεύεις ὅτι μοῦ τό εἶπαν;

—Τό ξέρω πῶς δέν βγάζεις τέτοια ἀπό τό κεφάλι σου, ξαδέρφη... Ἦσύχασε, θέλω μόνο νά ξέρω ἂν ἐσύ πιστεύεις στόν ἄνθρωπο πού σοῦ 'πε γιά τή συνεδρίαση στά Τρίκαλα.

—Δέν ξέρω... δέν ξέρω ἂν τόν πιστεύω ἢ ὄχι...

—Πιστεύεις; Ἦχει σημασία, ἐπέμενα.

—'Αφοῦ σοῦ λέω, δέν ξέρω! φώναξε.

—Πιστεύεις, λοιπόν, ἔ;

—'Ε, ναί. 'Εντάξει. Πιστεύω...

—Καί δέ μοῦ λές... τό μυαλό, τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦνοῦ, κόβει;

—Τί θές νά πεῖς...

—'Ακουσε... 'Η φράση, ἅμα τῆς ἀλλάξεις λίγο τήν σύνταξη...

—Βρέ δέ μ' ἀφήνεις ἡσυχῇ!

—'Αμα τῆς ἀλλάξεις τή σύνταξη, συνεχίζω, εἶναι ἀπλή...

—Τώρα, βλέπω, μ' ἄρχισες τά περιδιαγραμμάτου!

—'Εχει σημασία, ἐπέμενα... Λέει ὁ 'Ιωαννίδης: «Λοιπόν... ἀρχίσαμε νά γυρνᾶμε στήν 'Αθήνα... Τί θά κάνουμε μέ μερικούς πού ξέρουν κάτι παραπάνω;» Αὐτό μπορεῖ νά σημαίνει πραγματικό ἐνδιαφέρον γι' αὐτούς τούς ἀνθρώπους. 'Ο 'Ιωαννίδης φοβᾶται πώς ἔχουν νά τραβήξουν πολλά. Μετά μοῦ λές πώς κάποιος ἀπάντησε: «μά, εἶναι πολλοί...» Αὐτό τό «μά» λοιπόν...

—'Ωωωωχ, ἄσεμε, βρέ ξάδερφε, μέ τίς ἀναλύσεις σου! Δέν εἴμαστε στό δημοτικό! Δέν κάνουμε σύνταξη!

—Εἴμαστε στό δημοτικό καί κάνουμε σύνταξη! Καί, τώρα μάλιστα, ἔχει ζωτική σημασία γιά μᾶς νά βροῦμε σωστά τό ρῆμα, τό...

—'Εντάξει, συνέχισε!... πῆρε ἡ Φρόσω βαθιά ἀνάσα.

—Αὐτό τό «μά» λοιπόν, δείχνει πώς, στόν τόνο τοῦ 'Ιωαννίδη, στό *τόνο* κι *ὄχι στή φράση* του ὑπῆρχαν ὑπονοούμενα. Δηλαδή: αὐτούς τούς «μερικούς» πού ξέρουν «κάτι παραπάνω» πρέπει νά τούς «ξεπα-

στρέψουμε», έτσι; Είναι ή δέν είναι αυτό τό νόημα;

—Αυτό είναι τό νόημα.

—Τώρα έχουμε και τό «τότε». Τότε νά τούς «σώσουμε». Τότε. Δηλαδή, αφού είναι πολλοί και δέν μπορούμε νά τούς...

Κουβεντιάζαμε σιγά, στήν αὐλή τοῦ Σχολείου, κάτω ἀπό ἓνα δέντρο.

—Ἐντάξει, μουρμούρισε ἡ Φρόσω. Κατάλαβα τί θές νά πεις. Ὁ ἄνθρωπος πού μοῦ τό ἔπε εἶναι σέ θέση νά ἐξετάσει μιά φράση, νά τήν ἀναλύσει «συντακτικά», αφού ἐπιμένεις τόσο... Ξέρει πότε μπαίνει τό «μά» καί τό «τότε», καί κόβει τό μυαλό του: καταλαβαίνει καί τά ὑπονοούμενα. Τί ἄλλο θές τώρα;

—Τώρα, λέω, θέλω νά δοῦμε τήν κατάσταση... τήν πραγματικότητα...

—Εἶσαι βαρετός, ξάδερφε, τό ξέρεις;

—Τό ξέρω, τῆς λέω... ἀλλά κι ἐσύ δέν μπορείς νά ἔρχεσαι, νά μέ κάνεις χῶμα, νά σκάβεις τή λακκούβα σου στά στήθια μου γιά νά φωνάξεις τό μυστικό σου, ν' ἀπαλλαγῆς ἐσύ καί νά μέ κάνεις ἐμένα νά ψάχνω νά βρῶ γῆ νά τό παραχώσω, έτσι;

—Ἔτσι..., ψευτογέλασε.

—Τώρα, λοιπόν, κάτι ἄλλο... Ἄς δοῦμε τήν πραγματικότητα. Ποιοί εἶμαστε ἐδῶ; Κοίτα γύρω σου. Κόσμος καί κοσμάκης. Ἄπό τήν Μακεδονία, ἀπό τή Θράκη... Ἄπλοῖ ἄνθρωποι, ἀγράμματοι οἱ πῖο πολλοί... Αὐτοί δέν μπορεῖ νά «ξέρουνε κάτι παραπάνω».

—Δέ λέω γι' αὐτούς... Λέω γιά μᾶς τούς Ἀθηναίους γιά τούς πρώτους πού φύγαμε ἀπό τά Τρίκαλα... Γιατί φύγαμε ἐμεῖς; Γιατί δέν μᾶς ἀφήσανε νά γυρίσουμε στήν Ἀθήνα;

Ὁ ξάδερφος Βασίλης εἶχε πλησιάσει χωρίς νά τόν

ἀκούσουμε.

—Ναί, λοιπόν; ἔκανε πλησιάζοντας. «Γιατί δέν μᾶς ἀφήσανε νά γυρίσουμε», ξαδέρφη;

Εἶχε ἀκούσει τήν τελευταία φράση, καί τήν ξανά-λεγε, σάν τόν δάσκαλο πού θέλει νά βοηθήσει τό μαθητή νά συνεχίσει. Ἦ μήπως, σάν τό δάσκαλο πού, τονίζοντας τή φράση, θέλει νά δείξει πῶς ὁ μαθητής δέν βρίσκεται σέ καλό δρόμο;

Ἦ Φρόσω τόν κοίταξε στά μάτια. Ἦμεινε κι ἐκεῖνος ἔτσι, κοιτάζοντάς την περιμένοντας, καί στριφογύρισε τό κεφάλι του τεντώνοντας τό πηγούνι, κατά πῶς τό ἔχε συνήθειο.

—Λοιπόν, Φρόσω, μιά ἐρώτηση: ὁ Ἀλέξης εἶχε πάθει γαστρορραγία ἤ ὄχι;

—Ναί... εἶχε... μουρμούρισε ἡ Φρόσω.

—Ὁ Σωτήρης ἔχει καί τά δύο του πνευμόνια τρύπια, ἤ ὄχι;

—Ἐντάξει! Κούνησε τό κεφάλι της ἡ Φρόσω.

—Ἐσύ ἔχεις ἤ ὄχι τά χάλια σου; Κι ἡ Στέλλα, εἶναι ἤ δέν εἶναι φυματικιά; Ἦ Ὀλοι, λοιπόν, ἐμεῖς πού φύγαμε ἀπό τά Τρίκαλα εἶχαμε κάτι τό ἰδιαίτερο. Τό κόμμα σκέφτηκε πῶς δέν θ' ἀντέχαμε στίς κακουχίες πού μᾶς περιμένανε, γι' αὐτό βγήκαμε ἔξω. Στό μεταξύ, ἦρθε κι ἄλλη σκέψη: εἶναι κι ἄλλοι πολλοί, ἀπό τίς βόρειες περιοχές, πού ἔχουν νά τραβήξουν, ἕνας θεός ξέρει πόσα! Τ' ἀκούσατε ἤ δέν τ' ἀκούσατε τά κυνηγητά; Γι' αὐτό, λοιπόν, κατάλαβες;

Καί, μ' αὐτό τό «κατάλαβες», ὁ Βασίλης ἔκανε βιαστική μεταβολή καί ἐξαφανίστηκε στό σκοτάδι...

(... Δέν ξέρω, καί τώρα ἀκόμη, δέν ξέρω ἂν ἐκείνη ἡ συνεδρίαση ἔγινε. Δέν ξέρω ἂν εἶναι ἀλήθεια ἡ ὄχι. Δέκα, εἴκοσι φορές, χίλιες φορές προσπάθησα

νά μάθω. Ρωτώντας ἐδῶ κι ἐκεῖ. Μέ τρόπο. Ψάρεμα, ἔτσι γιά δική μου ἡσυχία. Ὑστερα ρώταγα ἀνοιχτά, καθαρὰ. Ἄλλοι — πού θά μπορούσαν νά ξέρουν — τ' ἀρνήθηκαν κατηγορηματικά. Ἄλλοι, λόγια μασημένα. Ὁ Βασίλης δέν ξαναμίλησε γι' αὐτό: ἀλλάζε κουβέντα, ὅλα τά χρόνια πού εἴμαστε μαζί. Σίγουρα ἐκεῖνος τό ἔχε πεῖ στήν Φρόσω. Δέν ἤθελε καί πολύ μυαλό νά τό καταλάβεις. Μπήκε τότε, στήν αὐλή στή Γεωπονική Σχολή, ἀπρόσκλητος στήν κουβέντα, γιατί τό ἔνοιωσε πώς ἡ Φρόσω εἶχε μεταμορφωθεῖ σέ Μίδα. Μίδας κι ὁ ἴδιος!...

Ὑστερα ἡ Φρόσω παντρεύτηκε μέ τόν ξάδερφο Βασίλη, τόν «Ε». Ἔλεγα, θά τά ξαναποῦμε ἀργότερα, ὅταν σιάξουν τά πράγματα. Ἀργότερα... ὁ Βασίλης πέθανε... Κι ὅταν ἀρχίσαμε νά γυρίζουμε στήν πατρίδα, πάει κι ἡ Φρόσω, ἡ καλή ξαδέρφη... Πέθανε κι αὐτή στή Βουδαπέστη.

...Κι ἂν μέ ρωτήσετε: «Ὁραῖα, μ' ἀφοῦ οὔτε ἐσύ ξέρεις ἂν εἶναι ἀλήθεια αὐτό πού μᾶς ἀράδιασες, γιατί τό γράφεις;» Ἐγώ θ' ἀπαντήσω: «Ἔ!..., Ἄνοιξα κι ἐγώ μιὰ λακκούβα στό χῶμα, νά τό πῶ. Νά βγεῖ ἀπό μένα. Τόσα χρόνια μέσα μου μέ τρώει. Κι ὕστερα, ἔχω κι ἄλλο λόγο νά τό γράψω: αὐτή ἡ ὑπόψια, βάσιμη ἢ ὄχι «σημάδεψε» ἀρκετούς ἀπό μᾶς...)

Ξανθούλα — Φῶκος

(Τά πρόσωπα)

Πολλοί Ἀθηναῖοι τήν Ξανθούλα τή λέμε «μάννα». Ἄν καί δέν εἶναι πάρα πάνω-ἀπό δέκα χρόνια μεγαλύτερη ἀπό μᾶς.

Ἡ Ξανθούλα θά μᾶς δίνει κουράγιο, συμβουλές, θά μᾶς μάθει νά ντυνόμαστε, νά καθαρίζουμε τά παπούτσια μας, νά πλένουμε τά δόντια μας.

—Μά στό Μπουλκες, Ξανθούλα μου;

—Παντοῦ.

Ἔχει πολλούς γιούς ἡ Ξανθούλα. Τόν Ἀλέξη, τό Μίμη, τό Βαγγέλη τόν Καμπούρη, τόν Κολλημένο τό Γιῶργο, τό Μανώλη... Παιδιά πού ἔναι καί μεγαλύτερά της.

—Μάννα, εἶμαι ἐρωτευμένος.

—Μπράβο! Αὐτό εἶναι καλό.

—Μά στό Μπουλκες, Μάννα.

—Παντοῦ!

Δέν ἔχεις τσιγάρα, θά πᾶς στήν Ξανθούλα. Σέ πονάει τό στομάχι σου, θά πᾶς στήν Ξανθούλα. Σέ πονάει ἡ καρδιά σου, θά πᾶς στήν Ξανθούλα.

Τό σπίτι καθαρό, πεντακάθαρο. Παρ' ὄλο πού εἶναι σακατεμένη. Δέν τό δείχνει. Κάποιο σηρύγγιο, ἀπό τά βασανιστήρια. Δέν λέει ποτέ τίποτα. Δέν ἔχει καιρό νά πεῖ τά δικά της. Πρέπει ν' ἀκούσει τούς ἄλλους. Νά πεῖ ἕνα καλό λόγο.

Στό σπίτι της δέ θ' ἀκουστεῖ ποτέ ἄσκημη λέξη. Θά πηγαίνουμε γιά νά γελάσουμε ἢ γιά νά κλάψουμε. Οὐδετερότητα αἰσθημάτων δέν ὑπάρχει. Ὁ μέσος ὁρος δέν εἶναι δεχτός στό σπίτι τῆς Ξανθούλας.

Κάθεται στήν ὁδὸ Στάλιγκραντ. Ἕνα δωματιάκι, ἕνα χωλάκι πάντα ζεστό. Μιά μικρὴ κουζίνα.

Ἡ Ξανθούλα παντρεύτηκε μέ τόν Μπάρμπα-Φῶκο.

Ἐκείνη ὄτι πιά «μικροαστικό»

Ἐκεῖνος ὄτι πιά «ἐργάτης».

Τό 1946 πρέπει νά φύγει «τό καλλιτεχνικό συγκρότημα» γιά τό Φεστιβάλ τῆς Νεολαίας στήν Πράγα. Ἡ ὀμάδα αὐτή θά παίρνει εἰδικά μαθήματα συμπεριφορᾶς.

Ὁ μπάρμπα-Φῶκος θά ἴσχηται καί θά μᾶς λέει πῶς νά φερθοῦμε πολιτικά.

Ἡ Ξανθούλα θά κάνει μαθήματα «καλῆς συμπεριφορᾶς». Πῶς θά κρατᾶμε τό μαχαίρι, πῶς θά κρατᾶμε τό πηροῦνι. Πῶς θά τρῶμε τήν κότα χωρίς νά χρησιμοποιοῦμε τά δάχτυλα. Γιά νά μήν ποῦνε πῶς εἴμαστε ἄξεστοι καί γίνει ρεζίλι τό κόμμα μας καί ὁ λαός μας.

Μᾶς μαζεύει στό σπίτι της καί μᾶς λέει:

—Νά, ἔτσι. Τό μαχαίρι μέ τό δεξί, τό πηροῦνι μέ τ' ἄριστερό. Κι ἴσιο τό κορμί σου! Δέ σοῦ χρωστάει τίποτα ὁ ἄλλος πού τρώει μαζί σου νά σέ βλέπει καί νά τοῦ κόβεται ἡ ὄρεξη.

Κι ὕστερα:

—Ὅταν μιά κυρία σοῦ προσφέρει φωτιά γιά τό τσιγάρο σου τί θά κάνεις;

—Ἐμ, τί θά κάνω; Θά πῶ «σᾶς εὐχαριστῶ!»

—Ἐμ, ἄν δέν πεις κι εὐχαριστῶ θά ἴσαι γιά κρέμασμα! Δέν πρόκειται γι' αὐτό. Ὅταν θά σοῦ προσφέρει τό σπέρτο θά τό πάρεις ἀναμένο ἀπό τό χέρι της, καί θ' ἀνάψεις πρῶτα τό δικό της τσιγάρο.

Μαθαίνει τό γραφεῖο γι' αὐτά τά μαθήματα καί τά κόβει. Ὁ Περικλῆς θεωρητικοποιεῖ τό «λάθος» τῆς Ξανθούλας:

—Διάδοση μικροαστικῆς ψωροευγένειας. Ἡ συν-

τρόφισσα ξεχνάει πώς δέν πᾶμε σ' ἐπίσημο γεῦμα στούς γάμους τῆς κόρης δέν ξέρω ποιανοῦ, ἀλλά σέ γιορτή πολιτικῆς ἐπίδειξης. Εἴμαστε κομμουνιστές κι ὄχι καλεσμένοι μικροαστοί.

Τά μαθήματα συμπεριφορᾶς τῆς Ξανθούλας θά κοποῦν.

Θά κοποῦν ὅμως καί τά μαθήματα τοῦ Μπάρμπα Φώκου τῆς πολιτικῆς συμπεριφορᾶς.

Ἡ Ξανθούλα καί ὁ Μπάρμπα Φῶκος εἶναι τά ἄκρα ἀντίθετα. Ἐκείνη γιατρός, ἐκεῖνος ὑδραυλικός.

Συναντιῶνται στήν ἀγάπη πού ἔχουν γιά τόν ἄνθρωπο. Στό σεβασμό τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας. Καί ζοῦνε μαζί. Κι ἔχουνε ἓνα γιό.

Τό τελευταῖο μάθημα κομματικῆς ἀξιοπρέπειας, θά τό δώσει ὁ μπάρμπα σέ μερικά «στελέχη». Τό 1958 ὅταν θά τόν «πετάξουν» ἀπό τήν δουλιά πού κάνει στό «μηχανισμό». «Γέρασε, ξεπεράστηκε». Δηλαδή, μέ ἄλλα λόγια σέ μερικούς δέν ἀρέσουν πιά οἱ ἰδέες του. Ψάχνουν νά βροῦν μέ τί θά τόν κατηγορήσουν γιά νά δικαιολογήσουν «τό πέταμα στά σκουπίδια».

Νά ποῦνε «μικροαστικά ὑπολείμματα». Δέν γίνεται. Θά γελάσουν κι οἱ κότες. Νά ποῦνε ὅτι «ἔχασε τήν πίστη του στό λαό». Τό κόλπο δέν πιάνει γιά τόν μπάρμπα. Τόν ξέρουν ὅλοι. Ξέρουν τήν πίστη του.

Κάποιο «στέλεχος» θά ἀναλάβει τό σκληρό καθήκο νά βγάλει «σκάρτο» τό Μπάρμπα Φῶκο.

—«Ὁ σύντροφος Φῶκος καταχράστηκε χρήματα. Ἐνῶ εἶχε τό μιστό του, πῆρε καί μιά σύνταξη χωρίς νά τή δικαιούται».

Τοῦ μπάρμπα Φώκου ἄν τού ἔλεγεσ ὅτι «πρόδοσε», ὅτι εἶναι «τροτσκιστής», ὅτι εἶναι «σταλινικός», ἢ δέν ξέρω τί ἄλλο θά σηκωνότανε στή συνε-

δρίαση καί θά τόν ἔκανε σκόνη τόν «προλαλήσαντα». Νά τόν πεῖς ὅμως καταχραστή!...

— Ἄν τοῦ δόσεις τοῦ μάρμπα μιά πεντάρα καί τοῦ πεῖς: «αὐτή εἶναι τοῦ Κόμματος», θά πεθάνει ἀπάνω στήν πεντάρα. Νηστικός καί ἄυπνος γιά νά τήν φυλάξει. Στήν κατηγορία αὐτή τί νά πεῖ ὁ Μπάρμπα; Ἔνα σπασμός παραμορφώνει τό πρόσωπό του. Ἡ πρώτη φορά πού δέ θά μιλήσει σέ συνεδρίαση.

— Ὑστερα θά πάθει τό πρῶτο ἔμφραγμα. Καί ἔγκεφαλικό.

— Ὑστερα οἱ πρώην σύντροφοί του θά τοῦ προσφέρουν ἕνα καπνοπωλεῖο γιά νά πάει νά δουλέψει.

— Μά ὄχι, λέει, ὁ μάρμπα. Δέν μπορῶ νά πάω στό καπνοπωλεῖο.

— Μά ἡ δουλιά δέν εἶναι ντροπή, πάει νά τόν μάθει κάποιος «σπουδαῖος».

— Ἄντε ρέ, φέγα! Αὐτά νά τά πεῖς στά παιδιά σου. Στό καπνοπωλεῖο δέν πάω γιατί δέν θέλω νά ἐκθέσω τό Κόμμα. Κατάλαβες;

— Ὅχι.

— Βρέ, σύ! Ἄν πάω στό καπνοπωλεῖο καί μέ δοῦνε οἱ νέοι σύντροφοι τί θά ποῦνε;

Μιά μέρα θά μοῦ τηλεφωνήσῃ ὁ Μπάρμπα.

Κάθε φορά πού τηλεφωνάει τρέμω. Θά μέ βρῖσει. Θά μοῦ πεῖ ὅτι ἔχω νά περάσω μῆνες ἀπό τό σπίτι τους. Ὅτι δέ μέ νοιάζει ἂν ζοῦν ἢ ἂν πέθαναν.

Μά ἐκείνη τή μέρα δέ βρῖζει ὁ Μπάρμπα.

— Ἐλα δῶ γρήγορα, λέει! καί κλείνει τό τηλέφωνο.

Πάω τρέχοντας.

— Ἡμouνα στό νοσοκομεῖο, τό ἔξερεις; Νά μήν πεῖς ὅτι δέν τό ἔξερεις γιατί θά πεῖς ψέμματα. Δέ σέ φώναξα νά σοῦ κάνω διαφώτιση πῶς νά φέρεσαι μέ

αυτούς πού σ' αγαποῦν. Αυτό είναι δουλιά τῆς Ξανθούλας.

Ἡ Ξανθούλα φτιάχνει σπανακόπιττα. Ξέρει ὅτι μ' ἄρέσει. Μόλις μπαίνω μοῦ κάνει ἓνα νόημα πού δέν τό καταλαβαίνω.

Ὁ Μπάρμπα Φῶκος κρατάει λίγο γυρτό τό κεφάλι του καί τό στόμα του ἔχει λίγο στραβώσει. "Ὅλο του τ' ἄριστερό μάγουλο τρέμει. Εἶχε μιὰ καινούργια κρίση.

—Λοιπόν σέ φώναξα νά σοῦ πῶ: πρόσεχε! Κοίτα τήν ὑγεία σου! Τίποτα ἄλλο νά μή σέ νοιάζει! Τό νοσοκομεῖο εἶναι γεμᾶτο ἀνθρώπους τῆς ἡλικίας σου. Εἶναι φοβερό! Θά σέ κλείσουν στό νοσοκομεῖο καί δέ θά ῥθει κανεῖς νά σοῦ φέρει ἓνα ποτήρι νερό.

Ἡ Ξανθούλα κάνει κάποιον νόημα πάλι. Ὁ γιός τοιμάζεται νά δόσει ἐξετάσεις στό Πολυτεχνεῖο καί διαβάζει στό διπλανό δωμάτιο. Τό μάγουλο τοῦ μπάρμπα τρέμει συνέχεια.

«Πρέπει νά χτυπήσω» σκέφτομαι.

—Ἔ, λοιπόν; ρωτάω, τάχα ἀδιάφορα.

—Τίποτα. Μπορεῖς νά φύγεις γιατί δέν ἔχω ἀνάγκη νά δῶ τά μοῦτρα σου.

—Ἐσύ μᾶς ἔμαθες, μπάρμπα!

—Τί σᾶς ἔμαθα ἐγώ;

—Ἐσύ μᾶς ἔμαθες νά φερόμαστε ἔτσι!

—Ἐγώ σᾶς ἔμαθα νά φερόσαστε ἔτσι μέ τούς ἀνθρώπους; Ἐγώ σᾶς ἔμαθα νά μήν τούς σέβεστε, νά μήν τούς δίνετε ἓνα ποτήρι νερό;

—Ὅχι ἐσύ μᾶς ἔμαθες ἄλλο πού ἐκεῖ πάει. Τί χάνει ἡ ἐπανάσταση μπάρμπα ἂν πεθάνεις ἐσύ; «Χιλιάδες θάρθουν στή θέση σου»! Καλό ταξίδι, μπάρμπα! Πέθανες, πέθανες!

Τά ῥπα ἐπίτηδες γιά νά τόν κάνω τόν μπάρμπα νά

σπάσει. Νά τοῦ πάω ἄλλοῦ τή σκέψη νά μὴν πονάει.
Νά θυμώσει!

Ὁ μάρμπας κλαίει. Σιγά. Ὕωρίς λυγμούς. Τό μάγουλό του τρέμει.

(Ἐγώ κρατιέμαι. Δέν πρέπει νά κλάψω. Ἐγώ εἶμαι ὁ συγγραφέας ὁ ἀντικειμενικός! Ἀπό κάπου ψηλά παρακολουθῶ ἀνθρώπους καί πράγματα!...)

Ἡ Ξανθούλα φέρνει τήν πίτα.

Ὁ γιός της διαβάζει. Οἱ ἄλλοι γιοί της σκόρπισαν. Τρεῖς σκοτώθηκαν, ἓνας ἔφυγε, ὁ τρίτος παραδίδει «μαθήματα» στόν Μάρμπα, πού πέθανε, κι αὐτός, στήν ξενιτιά!...

**Ἡ Στέλλα μαθαίνει νά διαβάσει
(Ἱστορία ἀγάπης)**

Ἐχει σουρουπώσει γιά τά καλά. Στό δρόμο ἀκούγεται τραγούδι:

*«Σύντροφε Τίτο, ἄχ, σύντροφε Τίτο,
εἶσαι τό φῶς καί ἡ ἐλπίδα μας...»*

Κάτι νεολαῖοι ἀπό τίς ἐργατικές ταξιαρχίες πού ἄρχισαν νά πλημμυρίζουν τήν Γιουγκοσλαβία, ἀπό τήν μιά ἄκρη στήν ἄλλη, περνᾶνε στό δρόμο μέ τά τσαπιά τους καί τίς ἀξίνες τους στούς ὤμους. Καθαρίζουν ἐρείπια, ἀνοίγουν δρόμους.

Ἐχει τελειώσει τό μάθημα γιά τόν «Ἰμπεριαλισμό - τό τελευταῖο Στάδιο τοῦ Καπιταλισμοῦ», καί ὁ Ἀλέξης, μέ τίς σημειώσεις ἀκόμη στά χέρια ψάχνει νά βρεῖ τή Στέλλα, ἔξω, στήν αὐλή. Ἐκείνη εἶναι στό γυναικεῖο τμήμα...

Τή βρῆκε κάτω ἀπό ἕνα δέντρο νά διαβάσει κάτι τετράδια. Ἀπό τίς μεγάλες ἐτικέτες, φαίνεται πώς εἶναι σχολικά. Θά τά πῆρε ἀπό τίς ντουλάπες πού ἔχαν τά τετράδιά τους οἱ μαθητές τῆς Γεωπονικῆς Σχολῆς.

—Τί διαβάσεις; ρωτάει ὁ Ἀλέξης.

Ἐκείνη, χωρίς ν' ἀπαντήσει τοῦ ἔδωσε ἕνα τετράδιο νά τό δεῖ. Ὁ Ἀλέξης τό ξεφύλλισε καί κατάλαβε πώς πρέπει νά ἔναι ἐκθέσεις μαθητῶν. Ἄλλο τίποτα δέν βγάζει γιατί εἶναι στά σέρβικα.

—Τί λέει; ρώτησε ἡ Στέλλα.

Ἐκεῖνος ἔκανε πώς διαβάσει:

—«Τούς διώξαμε πιά τοὺς φασίστες ἀπό τή χώρα μας! Τώρα χτιζουμε μιά καινούργια ζωή! Ὅπως τήν ὄνειρευτήκαμε! Ὅπως τήν ὄνειρεύτηκαν οἱ σύντροφοί μας πού...»

Ἡ Στέλλα τόν κοίταξε θαυμάζοντας.

—Ξέρεις καί διαβάσεις μακεδονικά;

—Ὅχι, γέλασε! Ἀλλά τί ἄλλο μπορεῖ νά γράφει αὐτό τό παιδί στό τετράδιό του; Ἐσύ τί λές;

—Ξέρω κι ἐγώ; Σήκωσε τούς ὦμους της. Δέν ξέρω νά διαβάζω.

—Καλά, δέ λέω γιά τά σέρβικα... γιά τά ἑλληνικά, λέω.

—Οὔτε ἑλληνικά ξέρω...

—Δηλαδή... θέλεις νά πεῖς...

—Μιά τάξη πῆγα σχολεῖο ὅλη κι ὅλη...

—Μιά τάξη;

—Ἐγώ εἶμαι ἐργάτισσα...

Κάποιος φώναξε ἀπό μέσα:

—Ἔ, βουλῶστε το!

—Ἐγώ εἶμαι ἐργάτισσα... ξανάπε σιγότερα. Δούλευα στό Πηγάδι, ἐξω ἀπό τήν Ἀθήνα. Κι ὁ πατέρας μου κι ἡ μάνα μου — ὅλοι. Στά κάρβουνα. Ἀπό δέκα χρονῶ κουβάλαγα καλάθια μέ κάρβουνα... Ἔχω καταπιεῖ καρβουνόσκονη, ὀκάδες! Γι' αὐτό ἔμεινα κι ἔτσι: μικροκαμωμένη, γέλασε. Μῆν κοιτᾶς, ἐσύ εἶσαι μικροαστός.

Σά νά ντράπηκε ὁ Ἀλέξης. Θυμήθηκε κάτι στίχους τοῦ Παλαμᾶ:

*«Ντρέπομαι γιά τή ζέστα μου
καί γιά τήν ἀνθρωπιά μου!»*

Μετά τόν ἐπιασε ἐνθουσιασμός! Εὐκαιρία νά κάνει κάτι γιά τή Στέλλα, νά κάνει κάτι γιά νά ἔναι κοντά της.

—Ἐντάξει! ἀποφάσισε. Αὐτό δέν εἶναι τίποτα! Νά δεῖς, σ' ἓνα μήνα θά ἔσαι ξεφτέρι. Λοιπόν, ἄκουσε: ἀπό αὔριο τό πρῶί ἀρχίζουμε μαθήματα! Ὅχι, τί λέω αὔριο! Τώρα! Αὐτή τή στιγμή! Τετράδια ἔχου-

με, δόξα σοι ὁ Θεός! Ὅλα αὐτά τὰ τετράδια, νά, ἔχουνε στό τέλος πολλές ἄγραφες σελίδες. Ἐδῶ θά γράφεις! Ἄρχιζουμε ἀπό τώρα!

Σά νά ἔχε πυρετό! Σά νά ἐβλογοῦσε τή «σάπια κοινωνία» πού ἄφησε ἀγράμματη τήν Στέλλα, γιά νά τήν μάθει ἐκεῖνος. Σ' ἓνα ἀπό τὰ συρτάρια, σέ κάποιο γραφεῖο βρῆκε μολύβια, ξύστρες, γομολάστιχες. Βρῆκε καί κιμωλίες γιά τήν ὥρα ἀχρηστες, γιατί τούς πίνακες τούς εἶχανε χώσει πίσω ἀπό τίς ντουλάπες. Ἄργότερα, αὔριο, μεθαύριο, ἄν μένανε πιά πολύ στό Τέτοβο, θά ἔβρισκαν μιά δικαιολογία νά βγάλουν ἓναν μαυροπίνακα...

—Λοιπόν, τῆς λέει... Ἄρχιζουμε... Θά γράφεις ἐδῶ ὅτι θυμᾶσαι ἀπό τὰ γράμματα πού ἔμαθες.

—Τίποτα δέ θυμᾶμαι.

—Φημερίδα διαβάζεις;

—Μόνο τούς τίτλους... σήκωσε τούς ὦμους της. Κι ὕστερα γέλασε: καί νά δεῖς πόσο κουράζομαι! Νοιώθω τό κεφάλι μου νά βουίζει!

Δέν προλάβανε νά κάνουνε μάθημα ἐκεῖνο τό βράδυ, γιατί ἡ παρέα τοῦ Τιβέριου γύρισε. Πῆγαν νά βάλουν τόν Βάσσελ τόν ἥρωά τους νά κοιμηθεῖ, καί ὁ Μεγάλος Ἄρχηγός, ὁ Τιβέριος, μπῆκε στήν ντουλάπα του, ἔβγαλε μέσα ἀπό τό συρτάρι τό χέρι του πού κρατοῦσε τό ρεπούμπλικο, τ' ἀπίθωσε, ψηλαφίζοντας, πάνω στήν κλειστή ντουλάπα καί ξαναχάθηκε μέσα ἀπό τό κούφωμα τοῦ συρταριοῦ.

Τώρα πρόσεξε πώς εἶχανε πέσει νά κοιμηθοῦν οἱ περισσότεροι. Μερικοί βρισκόντουσαν ἀκόμη στήν αὐλή καί κουβέντιαζαν.

Ἄποφάσισε νά κάνει ἓνα πρόγραμμα γιά τὰ μαθήματα. Δέν τά κατάφερε. Εἶχε μπροστά του συνέχεια

τά μάτια τῆς Στέλλας. Μάτια σκοτεινά. Νά... σάν
νύχτα. "Όχι πώς δέν ἦταν φωτισμένα, ἀλλά... νά σά
νά 'ταν βαμένα μέσα.

Ὁ «Μαῖντανός» ...

(Ἀπλά περιστατικά)

Τόν λέγανε «Μαῖντανό». Τό πραγματικό του ὄνομα δέν τό ξέρω. Τό ἔξεραν οἱ καισαριανῶτες. Τό ἔξερε ὁ Βαγγέλης ὁ Καμπούρης; πού σκοτώθηκε στό Βίτσι. Τό ἔξερε ὁ Γιώργος ὁ Κολλημένος, πού τόν σκότωσαν οἱ χίτες.

Μαῖντανός ἦταν τό παρατσούκλι του καί τό ἔχαμε μάθει ὅλοι ὅσοι εἴμαστε στά Τρίκαλα, στήν ὑποχώρηση ἀπό τά Δεκεβριανά.

Κάθε φορά πού κάποιος ἀπό μᾶς θά κοίταζε καμμιά κοπέλλα, δική μας ἐλασίτισσα δηλαδή, ἦ καί ...ἄμαχη, οἱ καισαριανῶτες τραγουδούσανε χτυπώντας καί παλαμάκια:

—«Ὁ Μαῖντανόος! Ὁ Μαῖντανόος!»

Μόνο αὐτή τή λέξη.

Καί κάθε φορά κάνανε καί χειρονομίες ἢ γκριμάτσες, πότε κλείνοντας πονηρά τό μάτι, πότε κουνώντας τό δάχτυλο ἀπειλητικά καί προειδοποιητικά, ἄλλοτε μέ τή χαρακτηριστική κίνηση τοῦ δείκτη πού πατάει τήν σκαντάλη.

—«Ὁ Μαῖντανός! Ὁ Μαῖντανόοος!»

Ἦταν ἓνα μυστικό δικό τους πού, πές ὁ ἓνας πές ὁ ἄλλος, μαθεύτηκε.

Ἦταν λοιπόν, ὁ Μαῖντανός αὐτός τό παρατσούκλι ἑνός συντρόφου τους. Καλό παιδί καί παλληκάρι, λέει. Καί ψηλός καί μελαχρινός, κι ὁμορφος.

Καί μιά μέρα, στά Δεκεβριανά, ὁ Μαῖντανός τήν ἔκανε τή λαδιά.

Τοῦ ἔχανε δώσει μιά γυναίκα ὁμηρο νά τήν πάει στό λαϊκό δικαστήριο καί ὁ Μαῖντανός τῆς ρίχτηκε. Πῶς ἔγινε ἀκριβῶς δέν ξέρει κανείς. Ἡ γυναίκα,

μόλις φτάσανε στό λαϊκό δικαστήριο, παραπονέθηκε πώς τή βίασε ὁ Μαϊντανός.

Τόν ἔβαλε στή μέση ἡ ομάδα του.

—«Ὅχι, λέει... ἐκείνη ἤθελε».

—«Τί θά πεῖ ἤθελε;»

—«Νά, ἤθελε... πῶς νά σᾶς τό πῶ... Μοῦ ρίχτηκε ἐκείνη... Κι ὕστερα πῆγε καί εἶπε πώς τήν βίασα...»

Κι ἐκείνη «ἤθελε», λοιπόν... Ἦταν ἀμοιβαῖο...

Ἡ ομάδα σκέφτηκε: δέν μπορεῖ νά εἶναι «ἀμοιβαῖο», ὅταν ὁ Μαϊντανός εἶναι ὄπλισμένος καί ἡ γυναίκα αἰχμάλωτη καί ἄοπλη. Καί νά «ἤθελε», τό πιστόλι τοῦ Μαϊντανοῦ, καί ἡ μειονεκτική θέση πού βρισκότανε τήν ἀνάγκασαν νά «θέλει».

Ἡ ομάδα ἀποφάσισε: ὁ Μαϊντανός εἶναι ἔνοχος βιασμοῦ! Καί νά ἤθελε ἡ γυναίκα, ἦταν «αἰχμάλωτη». Ἐπρεπε νά σεβαστεῖ τήν ομάδα του ὁ Μαϊντανός.

Ἡ ομάδα καταδίκασε: σέ θάνατο, γιατί πρόσβαλε τήν ἐπανάσταση, τήν Ἀθήνα, καί τούς συντρόφους του.

Κι ἄς λένε οἱ ἄλλοι γιά τήν ἀνηθικότητα τῶν κομμουνιστῶν. Κι ἄς λένε γιά «κοινοκτημοσύνη» τῶν γυναικῶν!... Ἡ ἀλήθεια εἶναι πώς ἡ γραμμή καί στό ΕΑΜ καί στό Κόμμα καί στήν ΕΠΟΝ καί στόν ΕΛΑΣ, σέ ὅλες τίς ἀντιστασιακές ὀργανώσεις ἀπαγόρευε τίς σχέσεις μεταξύ τῶν συντρόφων. Ἡ γραμμή ἦταν ἡ ἄλλη ἄκρη! «Νά μήν μᾶς ποῦνε πώς εἴμαστε ἀνήθικοι».

Χρόνια τώρα δέν τολμούσαμε ν' ἀγγίξουμε κοπέλλα. Θά πεῖς, δέν μᾶς πῆγαινε κιόλας. Τόσα χρόνια μαζί, στόν κίνδυνο, στίς διαδηλώσεις, στά γραψίματα στους τοίχους, στά ὁδοφράγματα, τό «ἄλλο», τίς ἄλλες σχέσεις εἶχαμε μάθει, ἐμεῖς οἱ νέοι τό-

τε, νά τίς θεωροῦμε «βρώμικες».

Εἶχε παραγίνει τό κακό... τῆς ἠθικῆς μας.

Ἄκρῃ καί τό 1947, ἀκρῃ καί στό ἐξωτερικό, ἐνα καλοκαίρι, κάναμε συνέδριασση γιά νά συζητήσουμε καί νά καταδικάσουμε ἕνα σύντροφό μας, τόν Βλαδίμηρο Παλαίστη, πού εἶχε ἀρχίσει νά δημιουργεῖ σχέσεις μέ μιά συντρόφισσα. Εἰκοσιδύο χρονῶν ὁ Βλαδίμηρος, εἴκοσι ἢ κοπέλλα.

Εἴμαστε στό Βουκουρέστι τότε. Τῆ συνέδριασση τοῦ γραφείου τῆς ὀμάδας μας τῆ παρακολούθησε ὁ Λευτέρης Ἀποστόλου καί μᾶς ἔβαλε κατσάδα.

—Τί εἶναι αὐτά; λέει! Ἀφήστε τά παιδιά ἤσυχα! Ἀπό τά ἀπαγορεύεται καί ἀπαγορεύεται, κοντεύουμε νά κάνουμε τήν ἐπανάσταση τῶν ἀντανιστῶν! Ἡ δέν ξέρετε πῶς στό Δημοκρατικό Στρατό ἐπιτρέψανε τίς σχέσεις καί τό γάμο;

Ἦταν ἡ πρώτη φορά πού, ἐπίσημα, τό Κόμμα εἶχε ἐπιτρέψει τίς σχέσεις.

Αὐτή εἶναι ἡ ἀλήθεια.

Γράφω γιά τό Μαῖντανό σ' αὐτό τό σημείο, γιά νά μὴν φανεῖ «ὑπερευαίσθητη» καί ψευτορομαντική ἡ «ἱστορία ἀγάπης» τοῦ Ἀλέξη καί τῆς Στέλλας. Δέν εἶναι μόνο στό χαρακτήρα τους, εἶναι καί ἡ «γραμμῆ»: ὁ κόσμος σκοτῶνεται κι ἐμεῖς θά κοιτᾶμε τόν ἔρωτα;

Λές καί ...«ἐμεῖς» δέν σκοτωνόμαστε.

Ἡ νίκη καί οἱ νικητές...
(Σελίδες ἀπό ἡμερολόγιο)

Ἐκεῖνο τό βράδυ ἀκούστηκαν πυροβολισμοί, ἔξω ἀπ' τή Γεωπονική Σχολή.

Πεταχτήκαμε πάνω ἀλαφιασμένοι. Τρέξαμε στά παράθυρα.

Ἄπό παντοῦ ἀκουγόντουσαν πυροβολισμοί, πολυβόλα, φωνές, τρεχαλητό.

Λές νά κατέβηκαν οἱ «μπαλίστες», οἱ ἄρβανίτες ἐθνικιστές καί νά κάνουν ἐπίθεση στό Τέτοβο;

Κι εἴμαστε ὄλοι ἄοπλοι! Τί θά γίνει ἂν μᾶς ἐπιτεθοῦν;

Δέν εἶναι οἱ «μπαλίστες» ὅμως.

Ἡ Γερμανία συνθηκολόγησε! Παραδόθηκε χωρίς ὄρους!

Εἰρήνη!

Μισή Εἰρήνη, γιατί ἡ Ἰαπωνία πολεμάει ἀκόμη.

Οἱ εἰδήσεις ἔρχονται ἀπανωτές. Πιάσανε τοὺς γάλλους δοσίλογους: τόν Πεταίν, τόν Λαβάλ, τόν Μπονάρ.

Ὁ Ζαχαριάδης ἔρχεται στήν Ἑλλάδα!

Ἄλλά καί:

Οἱ ἀγγλογάλλοι τρώγονται στή Συρία καί τό Λίβανο. Συνεχίζουν τήν ἀποικιοκρατική τους πολιτική.

Οἱ ἀμερικάνοι διαφωνοῦν, ἀλλά... πεθαίνει ὁ Ροῦζβελτ.

Ἄλλά, συνεδριάζει καί ὁ Ο.Η.Ε., ἡ πρώτη συνεδρίαση τῶν ἐλευθέρων δημόκρατικῶν κρατῶν!...

Ἔ, δέν γίνεται! Ἡ ἱστορία αὐτή μέ τήν Ἑλλάδα, μέ τοὺς δοσίλογους πού κυβερνᾶνε τή χώρα, μέ τήν ἀγγλοκρατία, δέν γίνεται, δέν θά κρατήσει πιά πο-

λύ! Σήμερα-αὔριο φεύγουμε ἀπό τό Τέτοβο γιά τήν Ἑλλάδα! Νικητές! Μέ τό κεφάλι ψηλά!

...Γιά τήν ὥρα θά φύγουμε γιά πιά «μέσα»... Εἴμαστε πολλοί πιά ἐδῶ, δέν χωρᾶμε. Θά πρέπει νά ἐνωθοῦμε νά συγκεντρωθοῦμε κάπου ὅλοι οἱ πρόσφυγες, κι αὐτοί πού ἔχουν καταφύγει στήν Γιουγκοσλαβία, καί οἱ ἄλλοι ἀπό τό Ρουμπρίκ τῆς Ἀλβανίας.

Τά φορτηγά μᾶς πᾶνε πρὸς τά μέσα... Κάπου πρὸς τήν Βοϊβοντίνα...

Μᾶς πᾶνε — ἐμᾶς — τούς νικητές. Κάπου νά κρυφτοῦμε, νά μήν μᾶς βρεῖ ὁ νικημένος φασισμός...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

« Τό Χρυσό Ἄποθεμα ... »

Ἐκεῖνοι πού ξέρουν κι ἔχουν περάσει ἀπό τέτοια, οἱ παλιοί σύντροφοι πού ἔχουν ὀργώσει τίς φυλακές καί τίς ἐξορίες, μᾶς λένε πώς ἐμεῖς, οἱ «πολιτικοὶ πρόσφυγες» πρέπει, μέ τή ζωή μας, τήν ὀργάνωσή μας, τήν προκοπή μας, νά δίνουμε τήν ἐντύπωση μιᾶς μόνιμης ἐγκατάστασης. Κι ἄς εἶναι νά φύγουμε αὔριο γιά τά σπίτια μας.

Νά μήν λέμε; «αὔριο θά πλυθοῦμε στήν Ἀθήνα, αὔριο θά ράψουμε τά κουμπιά μας στήν Ἀθήνα, αὔριο, στήν Ἀθήνα θά φορέσουμε καθαρές ἀλλαξιές!»

Ἐμεῖς δέ συμφωνοῦμε. Τό ἔχουμε γιά γρουσουζιά αὐτό τό «προσωρινά, ἀλλά μόνιμα».

Ὁ Ρένος, ὁ Ἀκροναυπλίτης προσπαθεῖ νά μᾶς πείσει μέ «παραδείγματα ζωῆς».

—Νά, λέει, πρὶν πᾶμε στήν Ἀκροναυπλία, μᾶς εἶχαν στείλει γιά «μεταγωγή» στήν Ἀνάφη. Ἀπό τό ἴδιο βράδυ ὀργανωθήκαμε, καί πρωτὶ πρωτὶ φιάξαμε ἐνα πρόχειρο λαχανόκηπο καί φυτέψαμε ντομάτες, μελιτζάνες, ἀγγουράκια! Καί, νά ξέρετε, προλάβαμε καί φάγαμε ἀπό τό περιβόλι μας!

Κάποιος ρωτᾷει «ὑπουλα»:

—Πόσες φορές;

Τοῦ Ρένου τοῦ κόβεται ὁ ἐνθουσιασμός, μασάει τὰ λόγια του.

—Ἔ... τρία χρόνια κράτησε ἡ μεταγωγή!

ἮΟχι, ἐμεῖς δέν τήν καταλαβαίνουμε αὐτήν τήν νοοτροπία.

Ἔμεῖς λέμε:

«Θά ξυριστοῦμε α ὕ ρ ι ο στήν Ἀθήνα!»

«Θά ράψουμε τὰ κουμπιά μας α ὕ ρ ι ο στήν Ἀθήνα!»

« Α ὕ ρ ι ο , στήν Ἀθήνα θά πλυθοῦμε καί θά φορέσουμε καθαρές ἀλλαξιές».

Μέ τίς μέρες, ἀναγκαζόμαστε νά δώσουμε δίκιο στούς παλιούς συντρόφους. Οἱ τέσσερις κιόλας ἀλλαγές διαμονῆς, μᾶς ἔχουν ἀποδιοργανώσει ὀλότελα. Μοιάζουμε περισσότερο μέ αἰχμαλώτους, παρά μέ μαχητές σέ φιλική φιλόξενη χώρα.

Τελικά, τήν ἀποδιοργάνωση, τήν μελαγχολία μας, τήν νοσταλγία μας, τήν πίκρα μας θά τήν νικήσει «κατά κράτος» ὁ μέγας, ὁ Πρῶτος Σύμμαχος τοῦ Ἀνθρώπου: **Η Δ Ο Υ Λ Ι Α !**

Τό Μ πο υ λ κ ε ς

(Καθυστερημένο ρεπορτάζ)

“Ένα τραίνο μέ δεκάδες βαγόνια «ἵπποι 8 ἄνδρες 50» ἔφτασε σ’ ἓνα μικρό σταθμό καταμεσίς στά χωράφια. Οἱ ἀντιφασίστες πρόσφυγες κατεβαίνουν καί «συντάσσονται» κατά ἑξάδες. Σχηματίζουν μιά φάλαγγα ἀπό τριάντα ομάδες.

Εἶναι ὄλοι φορτωμένοι: μήλα, κότες, πάπιες. “Ὀλη τή νύχτα σταματοῦσε τό τραίνο σέ ἐνδιάμεσους σταθμούς καί οἱ Σέρβοι φορτώνανε τά βαγόνια τρόφιμα καί δῶρα.

Οἱ Σέρβοι εἶναι ἐνθουσιασμένοι μαζί τους. Δωρίζουν μέ τόν πλοῦτο τῆς νίκης τους. Οἱ ἀρχηγοί τους τούς εἶπανε:

—«Προσέξτε! Νά μήν τούς πεῖτε τίποτα καί τούς πονέσει! Κάντε πώς δέν ξέρετε!»

Τό «γραφεῖο» εἶχε πεῑ στους “Ἕλληνες:

—«Προσέξτε! Νά ἔχετε τό κεφάλι ψηλά! Εἴμαστε νικητές! Κι ἂν δέ εἴμαστε σήμερα, θά ἴμαστε αὔριο!»

“Ἐχει ἔρθει ἀπό πρὶν ἐδῶ μιά ἐπιτροπή καί ἔχει τακτοποιήσει τά πάντα.

Ἡ κάθε ομάδα ξέρει ποῦ θά ἐγκατασταθεῖ.

Παίρνουν τραγουδώντας τή δημοσιά πού ὀδηγεῖ ἀπό τό μικρό σταθμό στό χωριό, δυό χιλιόμετρα μέσα στόν Κάμπο.

Ἄριστερά καί δεξιά μουριές ἑκατόχρονες. Κι ὁ δρόμος γεμᾶτος ζωντανά: Πάπιες, κότες, χῆνες.

Λές καί βγῆκαν τά πουλερικά νά τούς ὑποδεχτοῦν.

Καί στήν παχιά σκόνη αὐγά. Παντοῦ αὐγά νά ψήνονται στόν ἥλιο!

Κόσμο δέν βλέπουν. Ψυχή! Ξεζω από τή μικρή ομάδα πού ήρθε νά τούς υποδεχτεῖ.

Τό Μπούλκες εἶναι ἀπό τά γερμανοχώρια τῆς περιοχῆς πού ἀδειάσανε. Πέρασε ἀπό κεῖ ὁ Τολμπουχιν σάν σίφουνας καί οἱ Γερμανοί τῆς παροικίας ἀκολούθησαν τό στρατό τοῦ Γ Ράιχ πού ὑποχωροῦσε. Τά παράτησαν ὄλα σύξυλα καί φύγανε.

Αὐτή ἡ εἰκόνα μέ τά ζωντανά στούς δρόμους ἀδέσποτα, μέ τά αὐγά στήν παχιά σκόνη, θά ἔλεγε πώς δίνουν μιά νότα εἰρήνης καί εὐφορίας. Δέν εἶναι ἔτσι. Αὐτή ἡ εἰκόνα θά μείνει χαραγμένη στό μυαλό καί στήν ψυχή ὄλων, σάν μιά ἀπό τίς χειρότερες τοῦ πολέμου. Χειρότερη κι ἀπό τά ἐρεῖπια. Ἐκί ἀπό τούς λάκκους πού σκάψανε οἱ ὀβίδες.

Ἡ εἰκόνα τῆς ἐγκατάλειψης! Τόσο γνωστή στούς δικούς μας ἀγρότες... Τούς βάζουν στά σπίτια. Σπίτια καλοφτιαγμένα, πού τά βλέπουν οἱ Ἕλληνες ἀγρότες καί τρίβουν τά μάτια τους: Χωριό εἶναι αὐτό, ἢ πολιτεία;

Καί τό κάθε σπίτι μέ τή μεγάλη αὐλή του, μέ τά κάρρα του, τά ὑποστατικά του, τά χοιροστάσια, τά κοτέτσια, τίς ἀποθήκες γιά νά ξεραίνεται τό καλαμπόκι.

Καί πουθενά, ψυχή!

Οἱ πρόσφυγες χαίρονται μέχρι τή στιγμή πού μπαίνουν στά σπίτια. Μέσα; Ἐδῶ ἄλλη εἰκόνα: Στήν τραπεζαρία τό τραπέζι στρωμένο. Τά πιάτα ἀραδιασμένα γύρω γύρω. Ἡ πιατέλα στή μέση. Ὅλα σκεπασμένα μέ ἓνα στρῶμα μαύρη μούχλα.

Καί τά ποτήρια ἄδεια: Τό κόκκινο κρασί ἔξατμίστηκε, κι εἶναι τό γυαλί σάν βαμμένο ἀπό μέσα.

Μιά καρέκλα ριγμένη πίσω. Χάμω ἓνα πιρουνι. Κάτι καρφωμένο στήν ἄκρη του. Μουχλιασμένο.

Παραμερίζεις μέ τό δάχτυλο τή μούχλα τῆς πιατέλας: Τό φαγητό πρέπει νά ἴταν φασόλια μέ χοιρινό.

Ἐκεῖ, πάνω πού τρώγανε τό μεσημεριανό τους τά παράτησαν οἱ νοικοκυραῖοι καί φύγανε μέ τή μπουκιά στό στόμα.

Οἱ Ἕλληνες ξέρουν... τούς ἔχει τύχει...

Προσπαθοῦν τώρα, ἀμίλητοι, μέ ἓνα σφίξιμο στήν καρδιά νά φανταστοῦν τή σκηνή: Τρῶς μέ τή φαμελιά καί ξαφνικά κάποιος φωνάζει:

—«Ἔρχονται!»

Ποιοί;

Δέν ἔχει σημασία!

Ἔρχονται ἐκεῖνοι πού κάθε φορά «ἔρχονται» καί ἀναγκάζουν τούς ἀνθρώπους νά παρατᾶνε τό φαγητό τους τό εὐλογημένο καί νά παίρνουν τούς δρόμους.

Κι ὕστερα γεμίζουν οἱ ροῦγες πουλερικά καί αὐγά πού τά κλωσάει ὁ ἥλιος.

Οἱ πρόσφυγες σά νά μήν τολμᾶνε νά ἀγγίξουν τίποτα. Κι ὁμως ἐδῶ θά μείνουνε. Ἐδῶ θά ζήσουνε. Καί γιά νά ζήσουνε, πρέπει νά βροῦνε μιὰ δικαιολογία:

—«Ἦταν Γερμανοί! Καί τά δικά μας σπίτια στό χωριό τους εἶναι ἄδεια! Ἄδεια ἀπ' ἀνθρώπους. Ἄδεια ἀπό γέλια!»

Ἡ ζωὴ ἀρχίζει...
(Σελίδες ἀπὸ ἡμερολόγιο)

Ἀρχίζει ἡ ζωὴ μας στὴν ξενιτειά. Σέ σπίτια ξένα, σέ ξένα κρεβάτια, μέ ξένα ροῦχα, ξένα σεντόνια.

Ὅ,τι βροῦμε στά σπίτια εἶναι δικό μας — μᾶς εἶπαν — καί τό μοιραζόμαστε. Πουκάμισα, ἀλλαξιές, κοστούμια, παπούτσια, ἀρβύλες, μπότες. Αὐστηρά πρόσωπα, ἀπ' τὶς οἰκογενειακὲς φωτογραφίες στοὺς τοίχους, μᾶς κοιτᾶνε.

Εἶναι Γερμανοὶ ἄποικοι — ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα — ἀλλὰ δέν μοιάζουν μέ Γερμανούς. Ἔχουν τὰ ἴδια πρόσωπα τῶν πατεράδων μας καί τῶν μανάδων μας. Καλοκάγαθα μέ τὰ πουκάμισά τους χωρὶς γιὰ κά, ἢ μέ τὰ μαῦρα τους κοστούμια, καί οἱ γυναῖκες μέ ντεκολτέ καί ταντέλες «μπέλ ἐπόκ». Νά ἡ φωτογραφία: ὁ γαμπρός καί ἡ νύφη καί στή μέση τό βάζο. Νά, ὁ «πάτερ φαμίλιας», καθιστός καί πίσω του ἡ συμβία του μέ τὴν παλάμη της ἀκουμπισμένη στό ὦμο του — ἡ σιγουριά της! — καί μπροστά τέσσερα κουτσούβελα σέ διαφορετικὰ ὕψη.

Μᾶς κοιτᾶνε ἐπιτιμητικά πού μοιραζόμαστε τό βιός τους ἀπὸ τὶς ντουλάπες καί τὰ συρτάρια τους.

ὍΤάκης ὁ Γεωργίου, ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ νά τό διασκεδάσει μιλάει μέ τὶς φωτογραφίες:

—Μᾶς συγχωρεῖτε, χέρ Φροῦμπόρχερ! ἀπευθύνεται σ' ἓναν μουστακαλή ἀρχοντοχωριάτη. Οἱ δικοί σας μᾶς ἀδειάσανε τὰ σπίτια μας! Τί μπορούσαμε νά κάνουμε;

Ἡ ὁμάδα μας, τό «ἀρχηγεῖο» τῆς καλλιτεχνικῆς κίνησης, ἔχει ἐγκατασταθεῖ στό σπίτι τοῦ ἐστιάτορα τοῦ χωριοῦ. Εἶχε μιὰ μεγάλη αἴθουσα γιὰ τό μαγαζί πού θά τὴν χρησιμοποιήσουμε γιὰ τὶς πρόβες μας

καί γιά παραστάσεις. Πλουσιόσπιτο. Γά τεράστια πατάρια εἶναι γεμάτα στάρι. Πατάς καί χώνεται τό πόδι μέχρι τό γόνατο. Στά δοκάρια κρεμασμένα χοιρομέρια καί λαρδί, στά ράφια μπουκάλες μέ φρέσκια ντομάτα, βάζα μέ λίπος χήνας, τουρσιά. Στήν αὐλή, πού ἔχει ἀκόμη καί «Κομπάιν» — θεροαλωνιστική μηχανή — πλῆθος τά πουλερικά.

— Συγγνώμη, χέρ Φροῦμπόρχερ! Δέν φταῖμε ἐμεῖς πού ἤρθαμε ἐδῶ! Ἐμεῖς, γιά τίποτα στόν κόσμο δέν θ' ἀφήναμε τά σπιτάκια μας καί τά μέρη μας!

Στίς καντίνες μαγειρεύουν τραχανά. Πρωῖ τραχανά, μεσημέρι τραχανά, βράδυ τραχανά. Τέσσερις χιλιάδες μερίδες πού... τίς πετᾶνε.

Δέν πάει κανεῖς νά φάει στίς καντίνες.

Τά μεσάνυχτα ἀρχίζουμε τό παράνομο μαγεύρεμα. Κότες, χήνες, πάπιες, φασόλια μέ χοιρομέρι, ψητά! Ἔχουμε ἀπό τό 1940 νά φᾶμε σάν ἄνθρωποι!

Τά κοτέτσια εἶναι γεμάτα αὐγά, ἀλλά κατά τούς ὑπολογισμούς μας — ἀπό τή μέρα πού πέρασε ἀπό κεῖ ὁ στρατάρχης Τολμπούχιν μαζί μέ τό ἀντάρτικο τοῦ Τίτο, — πρέπει νά ἔναι περισσότερα. Οἱ κότες ἔχουν ἀλλάξει φωλιές. Τίς παραφυλάμε στήν αὐλή. Μόλις ἀκοῦμε κἀκάρισμα, τρέχουμε! Νά ἔτην ἡ φωλιά! Ἐκατό αὐγά! Τά βάζουμε στό νερό γιά νά ξεχωρίσουμε τά πιό φρέσκα.

Ἡ ἀνακοίνωση τοῦ «γραφείου» λέει πώς «ὄλα εἶναι γιά ὄλους» καί πώς θά συγκέντρωθοῦν γιά τίς καντίνες.

Τώρα στίς τρεῖς τά μεσάνυχτα, μέ σβησμένα τά φῶτα, γιά νά μήν μᾶς δοῦν ἀπό τήν «Ἑπιμετεῖα Τάξης Ὁμάδας», κάνουμε τό τελευταῖο μας μαγεύρεμα καί τό στερνό τσιμπούσι. Τό πρωῖ θάβουμε μέ πομπή τά κοιτοκόκαλα καί βάζουμε καί σταυρό. Ὁ

Γιάννης ὁ Μάος — ἂν καὶ Ἑβραῖος — ψέλνει...

Τὴν ἄλλη μέρα παρουσιαζόμαστε στὶς καντίνες μέ κατεβασμένα τὰ κεφάλια, ἀλλά, ἐπιτέλους, χορτασμένοι.

Πρωῖ τραχανά, μεσημέρι τραχανά, βράδυ τραχανά. Δυὸ βδομάδες. Καί ξαφνικά, ἓνα πρωῖ σπανακόπιτα! Ζήτω!

...Τό πρωῖ σπανακόπιτα, τό μεσημέρι σπανακόπιτα, τό βράδυ σπανακόπιτα. Ἄλλες δυὸ βδομάδες... Δέν ἔχει ἀκόμη ὀργανωθεῖ ἡ ἐπιμελητεία μας. Στὴν καλλιτεχνική μας ὁμάδα τό κεντρικό πρόσωπο εἶναι ὁ Λάκης Χατζῆς.

Ὁ Λάκης Χατζῆς
(*Τά πρόσωπα*)

Νά σᾶς τόν θυμίσω: εἶναι ὁ φρούραρχος μέ τό φλάουτο. Τόν βάλαμε μόνο του σ' ἓνα δωμάτιο μικρό, γιατί εἶναι ἄρρωστος. Μεγάλωσε σέ ὄρφανο-τροφεῖο, ξμαθε ξυλουργική καί φλάουτο. Πῆρε καί κάτι γνώσεις ἐνορχήστρωσης.

Ὁ Λάκης ὁ Χατζῆς. Στήν κατοχή τόν πιάσανε οἱ «Ἕλληνες» — ἦταν φρούραρχος τοῦ ἐφεδρικοῦ Ε-ΛΑΣ — καί τόν κλείσανε στό Γεντί Κουλέ. Τόν εἶχαν γιά ἐκτέλεση. Βρῆκε ἓνα σύρμα καί τό ἔβαλε στήν οὐρήθρα του γιά νά προκαλέσει αἱματουρία, καί νά γλιτώσει τό ἀπόσπασμα. Τόν βάλανε στό νοσοκομεῖο «ὑπό ἐπιτήρησιν» κι ἐκεῖ ἔπαθε μόλυνση καί πραγματική αἱματουρία καί φυματίωση τῆς κύστης. Στό νοσοκομεῖο τόν πρόλαβε ἡ Μεραρχία τοῦ Μάρκου καί τόν λευτέρωσε. Διορίστηκε φρούραρχος στή λεύτερη γειτονιά του.

Ὁ Λάκης ὁ Χατζῆς θά ὑποφέρει χρόνια ἔξω. Θά μαθαίνει τά παιδιά ὄργανα — ἑκατοντάδες παιδιά μάθανε ὄργανα ἀπό τόν θεῖο Λάκη —, θά ὀργανώνει χορωδίες, θά γράφει τραγούδια καί κλασική μουσική γιά τίς ὀπερέτες μας, καί θά ὑποφέρει.

“Ὅλα τά τραγούδια πού τραγουδάμε εἶναι δικά του. Ὅλα τά τραγούδια γιά τό νέο ἀντάρτικο εἶναι δικά του. Τά τραγούδια πού τραγουδᾶνε τά παιδιά γιά «τό ἀγαπημένο χωριό μου» εἶναι δικά του. Τά τραγούδια πού τραγουδᾶνε οἱ πρόσφυγες ἀπό παραλίες γιά «ψάρια πού σπαρταρᾶνε στά δίχτυα», γιά «νέα ἄρματώματα καί ἀνοιχτούς ὀρίζοντες», εἶναι δικά του. Καί τό τραγούδι γιά τόν Μπελογιάννη, πού κυκλοφορεῖ σήμερα σέ δεκάδες χιλιάδες δίσκους

καί κασέτες λαθραῖες καί μή καί πού τραγουδιέται στίς «μπουάτ», εἶναι δικό του.

Στίς πόλεις πού πηγαίνουμε καί δίνουμε παραστάσεις, ὁ Λάκης ὁ Χατζῆς ὅπου βρεῖ ζητιάνα θά δώσει ὅ,τι ἔχει καί δέν ἔχει. Ἐμεῖς τόν κριτικάρουμε στίς συνεδριάσεις:

— Ἡ ἔλεημοσύνη δείχνει μικροαστικά ὑπολείμματα!

— Δέν ξέρω... δικαιολογεῖται ἐκεῖνος. Ὅταν βλέπω ζητιάνα στό δρόμο, σκέφτομαι τή μάνα μου σέ τέτοια χάλια. Δέν μπορῶ νά μή δώσω... γιά νά δώσει καί κάποιος ἄλλος στή μάνα μου...

Ἐβγαλε τό ἕνα του νεφρό, ἀργότερα, στή Ρουμανία, ὕστερα ἀρρώστησε καί τό ἄλλο του καί πέθανε.

Πρόλαβε κι ἔμαθε τά νέα ἀπό τό σπίτι του. Ἡ ἀδερφή του ἐξόριστη στό Τρίκερι.

Πρόλαβε κι ἔμαθε τά νέα ἀπό τό σπίτι του. Ἡ ἀδερφή του ἐξόριστη στό Τρίκερι.

Καί τώρα, τί νά κάνει ἡ μάνα του; Ποῦ νά βρίσκεται ἡ ἀδερφή του; Ποιός εἶχε καιρό νά ἀσχοληθεῖ μ' αὐτό, νά πιάσει τίς ἐταιρίες πού βγάζουν τούς δίσκους καί τίς κασέτες μέ τά τραγούδια του καί νά τίς ὑποχρεώσει νά στείλουν στή μάνα του — ἂν ζεῖ — καί στήν ἀδερφή του, «δικαιώματα», ἔτσι συμβολικά, ἀπό τήν πικραμένη δουλειά του;

Πέθανε ὁ Λάκης ὁ Χατζῆς στή Ρουμανία, μέ τόν καημό πώς ἡ μάνα του μπορεῖ νά ζητιανεύει. Στήν κηδεῖα του, ὄλοι μας, μικροί μεγάλοι, καί τά παιδιά, πού τώρα εἶναι ἐπιστήμονες, τραγουδάμε τά τραγούδια του:

«Ἡ μόρα σά θά περάσει
καί θά ἴρθει ἡ λευτεριά,
τότε θενά γελάσει
τό χειλι κι ἡ καρδιά...»

Δουλειά! Δουλειά!
(*Μαρτυρίες καί σχόλια*)

Αυτό δέν πρέπει νά τό ξεχάσω. Ποτέ. Τή δουλειά. Αὐτή τή δίψα γιά δουλειά τῶν ἀνθρώπων. Αὐτή τή δίψα γιά δημιουργία. Τά χέρια πού μάλις ἀφήσανε τό ντουφέκι. Ἄγρια χέρια. Σάν γυαλόχαρτο. Λίμες. Χέρια πού δίψασαν χρόνια γιά τό σφυρί, γιά τόν τόρνο, γιά τήν τσάπα, γιά τό μυστρί.

—Ἔ, καί νά ἴμαστε στήν πατρίδα!

Χτίζουν οἱ Γιουγκοσλάβοι τό σοσιαλισμό τους. Βάζουμε κι ἐμεῖς τά δυνατά μας γά ἀποδείξουμε τί θά κάνουμε στό δικό μας σοσιαλισμό.

—Ἔ, καί νά ἴμαστε στήν πατρίδα!

Ἔχουμε ὀργανωθεῖ σέ ΚΟΒες — κομματικές ὀργανώσεις βάσης — μέ ὀργανωτική ἀρχή τόν τομέα πού δουλεύουμε! ΚΟΒ Καροποιείου, Ραφτάδικου, Σκοινάδικου, Οἰκοδόμων, Ἀγροτικές ΚΟΒ, τοῦ Παιδικοῦ Σταθμοῦ, τοῦ Νοσοκομείου, τῶν Τραλαλάδων. Οἱ Τραλαλάδες εἴμαστε ἐμεῖς, τό καλλιτεχνικό συγκρότημα. Τό παρατσούκλι τό χρωστᾶμε σ' ἓνα τραγούδι γιά τή νεολαία πού εἶχε μιά στροφή ὄλο «τραλαλά», ἀντί λόγια.

—Ἔ, καί νά ἴμαστε στήν πατρίδα! Καί τί δέ θά κάναμε!

Ἕνας κόσμος διψασμένος γιά δημιουργία πέφτει στόν κάμπο, στό χτίσιμο, στό τραγούδι.

... Ἀργότερα, στήν προέκταση τῆς προσφυγιᾶς μας στίς ἄλλες λαϊκές δημοκρατίες, τά ἀγράμματα χωριατόπουλα καί τά τσομπανόπουλα θά γίνουν ἐπιστήμονες, γιатροί μεταλλειολόγοι, καθηγητές. Θά δουλεύουν μέ τήν ἴδια ὄρεξη, μέχρι σήμερα, καί μέ τήν ἴδια πίκρα:

—“Ε, καί νά ἴμαστε στήν πατρίδα!

Τό Μπουλκες θά πάρει γρήγορα ἐπάνω του. Θά βγάλει ἀκόμη καί δικό του ἐσωτερικό χαρτονόμισμα. Θά ζοῦμε ἀπό τή δουλειά μας. Θά συνταξιοδοτοῦμε τούς γέρους καί τούς ἀναπήρους μας ἀπό τή δουλειά μας. Θά συντηροῦμε τά σχολεῖα μας, τούς βρεφικούς καί παιδικούς σταθμούς, τίς καντίνες τῶν ἀρρώστων μας, τά νοσοκομεῖα μας ἀπό τή δουλειά μας.

—“Ε, καί νά δουλεύαμε στήν πατρίδα! Δουλειά πού θά πατούσαμε!

“Ἐχουμε κάνει «κομμουνιστική κοινωνία»: ἀπ’ τόν καθένα σύμφωνα μέ τίς δυνατότητές του, στόν καθένα σύμφωνα μέ τίς ἀνάγκες του. (Βέβαια λίγες οἱ εὐκαιρίες γιά νά δείξεις τίς δυνατότητές σου, καί ἐλάχιστες οἱ ἀνάγκες...)

Παίρνουμε τούς μισθούς μας, ράβουμε στά ραφεῖα μας τά πρῶτα μας κοστούμια, τρῶμε στά ἐστιατόριά μας πού μαγειρεύουν πλῆθος φαγητά, διασκεδάζουμε στά ζαχαροπλαστεῖα μας, τά κέντρα μας. Τίς Κυριακές, ἔρχονται καί Γιουγκοσλάβοι ἀγρότες ἀπό τά γύρω χωριά. Νά δοῦνε τό θαῦμα καί νά διασκεδάσουν κι αὐτοί.

...Κάτι, ὅμως, παραμονεύει νά μᾶς χαλάσει αὐτό τό θαῦμα...

« Τό χρυσό ἀπόθεμα »
(Καθυστερημένο ρεπορτάζ)

Ἦρθε ὁ Ζαχαριάδης!

Καί οἱ τέσσερις χιλιάδες Μπουλκιῶτες, ἀκόμη καί ἀνάπηροι πού μόλις μποροῦνε νά κουνηθοῦν, τραβᾶνε γιά τό καλαμποχώραφο πού ἔναι κοντά στό σταθμό τοῦ Μπουλκες. Τό τραγούδι γιά τόν Ζαχαριάδη κυριαρχεῖ.

«Ἦρθε ὁ Ζαχαριάδης στό Μπουλκες! Ἦρθε γιά μᾶς! Θά μᾶς μιλήσει!».

Ἄκουστε! Μιλᾶει!

Χιλιάδες ἄνθρωποι κλαῖνε! Γελᾶνε! Φωνάζουν! Βουβαίνονται! Τραγουδᾶνε!

Θά πεῖ:

«Οἱ προοπτικές μας: σέ δύο-τρεῖς μῆνες τό πολύ θά ἴσατε στήν πατρίδα»

Θά πεῖ:

«Εἴσατε τό Χρυσό Ἀπόθεμα τοῦ Κόμματος σέ σοσιαλιστική τράπεζα».

Αὐτό ἄρέσει σ' ὄλους. Ξεσπᾶνε σέ ζητωκραυγές.

(...Μιά ἀπό τίς εἰρωνεῖες τῆς τύχης, δημιούργησε αὐτή τή σύμπτωση: ὄλες οἱ μεγάλες, βασικές συσκέψεις καί συνεδριάσεις στή Ρουμανία, χρόνια ἀργότερα, γίνανε στήν Αἴθουσα Τελετῶν τῆς Τραπεζῆς Ἐπενδύσεων τῆς Σοσιαλιστικῆς Δημοκρατίας τῆς Ρουμανίας. Ἄκόμη καί ἡ μεγάλη συνεδρίαση, μέ ὄλο τό νέο Πολιτικό Γραφεῖο, πού ἀνακοίνωσε τήν καθαίρεση τοῦ Ζαχαριάδη...).

Ἦφυγε ὁ Ζαχαριάδης καί οἱ ἄνθρωποι καθόντουσαν ἀκόμη ἐκεῖ στό καλαμποχώραφο. Μόνον ὅταν κίνησαν γιά τά σπίτια τους, εἶδαν πώς τρέχουν ἀπό τά πόδια τους αἵματα, πώς τά χέρια τους εἶναι μα-

τωμένα καί τά ρούχα τους σκισμένα. Καθόντουσαν πάνω στά κομμένα κοτσάνια πού τούς χαράζανε σάν ξυράφια καί οὔτε τό πῆραν χαμπάρι!

Ἄργότερα, σέ ἀπόφαση τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ζαχαριάδη θά ποῦν: «Τό Μπουλκες ἦταν ἐστία μόλυνσης γιά τό κίνημα».

Καί ἡ πρώτη φράση, γιά τό «Ἐπόθεμα», βιαστική κι αὐτή ἀκόμη πιό βιαστική. Ἡ «ἐστία μόλυνσης» δέν ἦταν ο κόσμος, δέν ἦταν οἱ ἀξιοί αὐτοί ἀγωνιστές καί ἄνθρωποι, διψασμένοι γιά εἰρηνική δουλειά. Ἡ μόλυνση ἦταν ἀλλοῦ: Σέ μιά μερίδα τοῦ «Γραφείου». Αὐτό ὁμως, εἶναι ἄλλο θέμα, γιά παρακάτω... Γιά τήν ὥρα, οἱ Μπουλκιῶτες εἶναι τό Χρυσό Ἐπόθεμα»...

(Πολλοί ἀναρωτιοῦνται πού βρισκότανε ὁ Ζαχαριάδης μεταξύ 1-9 Ἀπρίλη 1946, γυρνώντας ἀπό τήν Πράγα. Νά, λοιπόν, ξνα του 24ωρο, ἀπό τά ἄγνωστα: εἶχε ἔρθει στό Μπουλκες).

Ἱστορία μ' ἓνα κουτάλι
(Ἀπλά περιστατικά)

—Βρῆκα ἓνα κουτάλι!... τοῦ ψιθύρισε στό ἐπισκεπτήριο ὁ μπάρμπα Τάσος.

Ἐκεῖνος — δεκατριῶ χρονῶν, τότε — δέν κατάλαβε τή σημασία πού εἶχε τό κουτάλι γιά τόν φυλακισμένο. Παρουσιαζότανε στή φυλακή σάν «ἐγγονός» τοῦ «μπάρμπα Τάσου» καί τοῦ πήγαινε τσιγάρα ἢ τί ἄλλο. Τοῦ τά ἔδινε ὁ «Σύντροφος».

•Στό γυρισμό τοῦ τό ἔπε:

—Ὁ μπάρμπα Τάσος βρῆκε ἓνα κουτάλι...

—Ἄ, καλά... ζάρωσε τά φρύδια ὁ «Σύντροφος».

Ὁ ἐγγονός δέν κατάλαβε τί κατάλαβε ὁ ἄλλος καί ἀποκρίθηκε «ἄ, καλά».

Τό ἔμαθε ἀπ' τόν ἴδιο τόν «μπάρμπα Τάσο» ἀπό τά μισόλογα πού κατάφερε νά τοῦ πετάξει στό «ἐπισκεπτήριο».

—Σκάβω λαγούμι...

—Καί τό χῶμα; ρώτησε ψιθυριστά ὁ «ἐγγονός»

—Παντελόνια—φουφούλα καί ἄδειασμα στήν «καλλιόπη»...

Ὁ ἐγγονός δέν κατάλαβε.

—Ρίχνει μέσα ἀπό τίς τσέπες, στίς φουφούλες τῶν παντελονιῶν τό χῶμα, καί τό ἀδειάζει στό ἀποχωρητήριο, τοῦ ἐξήγησε ὁ «Σύντροφος».

Στό ἄλλο ἐπισκεπτήριο πῆγε μέ ἀγωνία:

—Πῶς πάει;

—Καλά! Μόνο πού βούλωσε ἡ Καλλιόπη καί καλά πού ἔμαι ὑδραυλικός καί φωνάζανε ἐμένα νά τήν ξεβουλῶσω!... Εἶδα κι ἔπαθα!...

Τόν ἄλλο μήνα ξαναπῆγε. Γελάγανε τά μάτια τοῦ «μπάρμπα Τάσου». Καθῶς τόν χαιρέταγε, τοῦ ἔβαλε

στή φούχτα ένα χαρτί:

—Δῶσε αὐτό στό Σύντροφο.

Τό χαρτί ἔλεγε πῶς τό τοῦνελ εἶναι ἔτοιμο, καί πῶς ζητάει ἀπό τό Κόμμα τήν ἄδεια νά ἀποδράσει.

Ὁ «ἐγγονός» δέν μπορούσε νά τό καταλάβει αὐτό: πῶς δηλαδή; Γιά νά δραπετεύσεις πρέπει νά πάρεις ἄδεια ἀπό τήν ὀργάνωσή σου;

—Καί βέβαια, εἶπε ὁ Σύντροφος καί πῆρε τό ὑπομονετικό ὄφρος. Μετά ἀπό κάθε ἀπόδραση, τά μέτρα στίς φυλακές σκληραίνουν, καί ἡ διεύθυνση ἔξαπολύει τήν τρομοκρατία της ἐνάντια στούς ἄλλους συντρόφους.

Ὁ «ἐγγονός» κατάλαβε.

Περίμενε μέ λαχτάρα νά πάει στό ἐπόμενο ἐπισκεπτήριο τήν ἀπόφαση τῆς ὀργάνωσης.

Σ' ἓνα ἀπό τά τσιγάρα εἶχαν βγάλει τόν καπνό καί εἶχαν χώσει τό χαρτάκι μέ τήν ἀπάντηση.

Σέ λίγες μέρες, πάλι στόν «ἐγγονό» δώσανε «ἐντολή» νά πάει στό «ἔβγα» τῆς γαλαρίας νά παραλάβει τό δραπέτη.

Πῆγε. Ἦξερε ἀκριβῶς τό μέρος πού ἦταν ἡ τρύπα. Ἦκουσε χαρχάλεμα πού ὄλο καί ζύγωνε, καί νά 'σου! κάποιος βγαίνει ἀπό τό λαγούμι. Φοροῦσε πυτζάμες καί εἶχε τό κεφάλι κουκουλωμένο μέ πετσέτα. Τά 'βγαλε ὄλα γεμάτα χώματα καί ἀπό κάτω τό κοστούμι τῆς ὥρας!

Μά δέν ἦταν ὁ «μπάρμπα Τάσος»!

Ὁ «ἐγγονός» ἀπόρησε.

—Γιατί;

—Ἦ... ἡ ὀργάνωση εἶπε νά βγῶ ἐγώ... σήκωσε ὁ ἄλλος τούς ὤμους, καί σά νά ντρεπότανε. Ἀλλάξαμε κελιά, μετά τόν περίπατο... Πῆγα ἐγώ στό δικό του.

‘Ο έγγονός έκανε φασαρία. Δέν κατάλαβε. Φώναζε, έλεγε λόγια πού για πρώτη φορά βγαίνανε από τό στόμα του, και κάτι φράσεις στρογγυλές, στρογγυλές πού κι ό ίδιος δέν ξέρει πώς του ‘ρθανε στό στόμα.

—“Αμα τελειώσεις μέ τίς ύστερίες, θά σοϋ εξηγήσω, έκανε ό Σύντροφος ύπομονετικά.

Καταλάγιασε τό κακό μέσα του, και ό άλλος του εξήγησε:

—‘Ο σύντροφος πού βγήκε ήταν απαραίτητος για την όργάνωση. ‘Απαραίτητος για τον παράνομο μηχανισμό. Ξέρει γιαφκες, και πρόσωπα και πράγματα — γι’ αυτό. Κατάλαβες;

‘Ο «έγγονός» κατάλαβε.

...Τόν «μπάρμπα Τάσο» τον βάλανε τέσσερις μήνες απομόνωση. “Υστερα από πολύν καιρό, όταν ξαναπήγε έπισκεπτήριο, τον βρήκε πολύ αδύνατο αλλά μέ λαμπερά μάτια.

—Ξέρεις... βρήκα ένα κουτάλι...

Μά ούτε κι αυτή τή φορά κατάφερε νά τό σκάσει από τή φυλακή. ‘Επειδή, κατά κάποιον τρόπο, είχε ειδικευτεί στις αποδράσεις, τον άφησαν εκεί, στή φυλακή, νά οργανώνει αποδράσεις άλλων.

...Πέρασαν πολλά πολλά χρόνια και είδε τή φωτογραφία του στην έφημερίδα.

Οί «τιμημένοι μας νεκροί».

Στή φωτογραφία ό μπάρμπα Τάσος, πού δέν τον λέγανε «μπάρμπα Τάσο», πού κανείς, έπίσημα, έξω από τον «Σύντροφο», δέν ήξερε ποιό είναι τό πραγματικό του όνομα...

«**Ἄχ, γιατί νά μήν εἶσαι προλετάριος!...**»
(*Ἱστορία ἀγάπης*)

Μεγάλος κίνδυνος γιά τόν Ἄλέξη. Τά ἀναθεματισμένα σχολεῖα πού ὀργανώσανε στό Μπούλκες. Μεγάλος κίνδυνος γιά τήν ἀγάπη του. Μπῆκε καί ἡ Στέλλα σ' ἓνα ἀπ' αὐτά, γιά τούς «προχωρημένους». Γι' αὐτό, γιά τό «προχωρημένους» δηλαδή, ὁ Ἄλέξης εἶναι περήφανος. Τώρα ὅμως, τί γίνεται; Κινδυνεύει νά χάσει τίς συναντήσεις μέ τή Στέλλα.

—Λέω νά γράφουμε ἐκθέσεις... εἶναι ἡ πρόταση ἡ δική της. Νά μάθω νά σκέφτομαι ὀργανωμένα, καί νά γράφω τή σκέψη μου.

—Ἐντάξει! ἐνθουσιάζεται ὁ Ἄλέξης, πού τήν πρόταση τῆς Στέλλας τήν παίρνει μέ τό πραγματικό της νόημα: θέλει νά ἴναι κοντά του! Θά κάνουμε λογοτεχνία, θά λέμε ποιήματα καί διηγήματα καί θά τά ἀναλύουμε.

Ἡ Στέλλα τόν κοιτάζει καχύποπτα.

—Νά, θά ἀρχίσουμε μέ τόν Παλαμᾶ, τόν ξέρεις;

—Ποῖόν, ἐκεῖνον πού εἶχαμε πάει στήν κηδεῖα του μέ τήν ὀργάνωση; θυμᾶται ἡ Στέλλα.

—Ναί, αὐτόν! Ξέρεις τί πράγματα ἔχει γράψει;

Τῆς λέει ἓνα πού θυμᾶται:

«Ἄνάξιος, ὅποιος ξάφνου ἀκούει
τό προσκλητήρι τῶν καιρῶν,
νά τό φυσᾶ ἢ νά τό κρούει
σάλπιγγα ἢ τύμπανο, τ' ἀκούει
καί δέ λέει: παρών»!

Ἡ Στέλλα τόν κοιτάζει συνοφρυωμένη. Ἐκεῖνος γιά νά τήν κάμει νά καταλάβει τό ποῖημα τό μετατρέπει σέ ... δεκαπεντασύλλαβο, μέ ὅλα τακτοποιημένα, τό ρῆμα καί κοντά τό ὑποκείμενο, ἔτσι πού τά

νοήματα νά ῥθουν στρωτά.

—Ἔτσι εἶναι καλύτερα! γελάει ἡ Στέλλα.

Ἄλλεξις σταυρώνει τὰ χέρια:

—Ἄν τό μάθει ὁ Παλαμᾶς θά μέ σκοτώσει!

—Ἄφοῦ πέθανε, γελάει ἡ Στέλλα.

Ἄλλεξις παίρνει πένθιμο ὕφος καί προσεύχεται:

—Μεγάλε Παλαμᾶ, ἀθάνατε, συγχώραμε πού τόλμησα νά ἀγγίξω τό ποίημά σου!

Οἱ ἀναλύσεις προχωρᾶνε καλά. Ἡ ἀγάπη δέν προχωράει...

Τὰ μάτια τῆς Στέλλας, βαμμένα μέσα μέσα μαῦρα, κοιτάζουν τόν Ἄλλεξι μελαγχολικά καί μέ κάποια ἀνησυχία:

—Ἄχ, γιατί νά μήν εἶσαι προλετᾶριος!

Μήπως ἡ Στέλλα ξέρει κάτι γιά τό μέλλον, κάτι πού δέν ξέρει ὁ Ἄλλεξις; Ὅπως καί νά ἔναι ἐκεῖνος ἀποφάσισε νά τῆς μιλήσει γιά τήν ἀγάπη του: αὔριο. Αὔριο θά τῆς πεῖ πώς τήν ἀγαπάει.

Ἔρχεται στή συνάντηση τήν ἄλλη μέρα, μέ τήν ψυχή στά δόντια, μά ἡ Στέλλα τόν ὑποδέχεται πῦρ καί μανία:

—Νά μήν ξανακούσω γιά τόν Παλαμᾶ σου! Τ' ἀκούς; Εἶναι ἐκεῖνος πού ἔγραψε «λύκοι λύκοι μπολσεβίκοι»!

—Στάσου νά σοῦ ἐξηγήσω! μπερδεύεται ὁ Ἄλλεξις.

—Τί νά μοῦ ἐξηγήσεις; τόν κόβει ἐκείνη θυμωμένη. Ἐγραψε ἢ δέν ἔγραψε «λύκοι λύκοι μπολσεβίκοι»!

—Ἐγραψε, ἀλλά...

Ἄλλεξις ἀνησυχεῖ. Ποιός τῆς εἶπε αὐτές τίς ἀηδίες γιά τόν Παλαμᾶ; Ἐπιστρατεύει τόν Ζαχαριάδη,

τήν μελέτη του γιά τόν «Ἀληθινό Παλαμᾶ», ἐπιστρατεύει τήν κινητοποίηση γιά τήν κηδεΐα του, τῆς λέει ἄλλα του ποιήματα ἀπό τό Δωδεκάλογο, γιά τά «θρακιώτικα βουνά» καί τόν «πρωτάρη λαό».

Ἡ Στέλλα καταλαβαίνει. Ἀρχίζει νά καταλαβαίνει καί πώς ἀνάμεσα στούς καθοδηγητές της ὑπάρχουν ἄλλοι μέ καθαρό μυαλό κι ἄλλοι στενοκέφαλοι.

Γιά τόν Ἀλέξη ὁμως, εἶναι ἀργά. Ἔχασε τήν εὐκαιρία νά τῆς μιλήσει γιά τήν ἀγάπη του. Καί, ὅπως θά ἀποδειχτεῖ, τήν ἔχασε γιά πάντα!

Ἐξαιτίας τοῦ Παλαμᾶ...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Ὁ Ἀλέξης ντρέπεται...

“Ὅλα τοῦτα, τὰ μαζεμένα στό νοῦ καί στήν ψυχὴ εἶναι, λέω, σά λίμνη. Σάν ἐκείνες τίς τεράστιες τεχνητές λίμνες, πού συγκεντρώνεται τό νερό ἀπό τὰ ποτάμια, γιά νά τό μετατρέψουν σέ ἠλεκτρισμό.

Ἔνα φράγμα κρατάει τό νερό φυλακισμένο. Ἐλέγχει τήν ποσότητα πού θά περάσει ἀπό τόν ὕδατοφράχτη.

Κι ἀλλοίμονο ἂν σπάσει τό φράγμα!...

Ἔτσι μοιάζουν, τώρα, αὐτά πού ξεχειλίζουν ἀπό τή θύμηση. Καί λέω: Πρόσεχε. Φιάξε μιά γερή κοίτη, μέ ψηλές ὄχθες! Νά μπεῖ τό νερό, νά κυλήσει.

Πρόσεχε! Κάνε μερικούς μαιάνδρους, νά σπάσει ἡ ὄρμη του. Βάλε κάπου καί μερικές ἰτιές. Κλαίουσες. Νά τοῦ κόψουν κι αὐτές, ὅσο νά ἔναι, τή φόρα. Καί, κάπου, λέω, ρίξε καλαμιές. Πολλές καλαμιές, σά λιμνούλα. Καί νούφαρα.

Ἄλλιῶς, πᾶς χαμένος! Θά σέ πάρει καί σένα ὁ χεῖμαρος πού μόνος σου ἔδημιούργησες...

... Εἶναι χρόνια πολλά ξενητιᾶς μαζεμένα. Κι εἶναι χρόνια πολλά ἀγώνων. Καί πολλοί οἱ νεκροί φίλοι. Καί πολλοί οἱ ζωντανοί, πού περιμένουν ἀκόμη τό γυρισμό στήν πατρίδα.

Είναι πολλή ή ζωή πού αφήσαμε στις ράχες, στις χαράδρες, στις κορφές. Πολλά τά φαρμάκια. Πολύς ό πόθος.

Πολύς καί μεγάλος ό άγώνας. Καί βρώμικη ή συκοφαντία. Καί τό λάσπωμα. Πολλά τά χρόνια πού ό κόσμος δέν ήξερε τί νά πιστέψει καί προτιμούσε νά σταθει σ' αὐτά πού του τά 'πανε πολλές φορές. Μέ τό πές πές τό μονόπλευρο, κάτι κατακάθια μένουں μέσα, βαθιά...

Δέν είσαι πολιτικός — λέω στόν έαυτό μου — νά κάνεις κρίσεις μεγαλόπνοες καί ν' ανακατευτεΐς σέ μαλώματα καί λάσπες. Εΐσαι «ζῶον πολιτικόν», ὄν - αν προτιμᾶς.

Πές τί έγυρε τή δική σου ράχη. Μίλα γιά τούς κοντινούς σου πού αγάπησες καί πόνεσες. Καί γιά κείνους πού αντιπάθησες — δέν είναι κακό νά τούς θυμᾶσαι κι αὐτούς πότε πότε. Κι αν απ' ὄλα αὐτά βγει καί κάτι γενικό, καλά...

Καί - λέω, γιά ὄνομα του θεου, μήν τά παρουσιάσεις σάν ντοκουμέντα! Γιά πολλούς, τούς περισσότερους απ' ὄσους γράφουν «αναμνήσεις», ή λέξη φαίνεται νά 'χει χάσει τό νόημά της.

Ὁ Καπετάν Μαῦρος
(*Τά πρόσωπα*)

Τό Γραφεῖο μᾶς καλεῖ σέ ἔκτακτη συγκέντρωση, στήν πλατεία, πού ἔχουμε στήσει τή σκηνή γιά τίς καλοκαιρινές παραστάσεις μας.

Τραβᾶμε ὄλοι μέ τίς «κόβες» μας. Ξέρουμε τί τρέχει. Κάθε φορά πού μᾶς καλοῦνε ἔκτακτα κοντά στή σκηνή, ἔχουμε κάποιον «ὑποπτο», κάποιον πού «ἔσπασε». Κάποιον πράκτορα. Βέβαια, ὑπάρχουν καί τέτοιοι, πού τρύπωσαν στίς γραμμές μας, τότε, μέ τό πλάτεμα τ' ἀγώνα καί μᾶς κάνανε ζημιές, καί δολοφονίες ἀκόμη κάνανε, γιά νά μᾶς ἐκθέσουν. Μερικές φορές, ὅμως, οἱ «πράκτορες» δέν εἶναι παρά ἄνθρωποι πού διαφωνοῦν μέ τό Γραφεῖο.

Ἄνεβαίνει ἓνα μέλος τοῦ Γραφείου στή σκηνή, ἀναλύει τίς πράξεις τοῦ ἔνοχου. Ἐμεῖς φωνάζουμε:

—«Στή σκηνή! Στή σκηνή!»

Καί τόν ἀνεβάζουν στή σκηνή. Τόν γιουχάρουμε.

—«Προδότη! Πουλημένε! Ἔξω ἀπό τήν ὀμάδα μας!»

Τόν πᾶνε στά σύνορα καί τόν παρατᾶνε ἐκεῖ...

Αὐτή τή φορά οἱ ἔνοχοι δέν μποροῦν ν' ἀνέβουν στή σκηνή. Δέ χωρᾶνε. Εἶναι 94. Στή σκηνή θ' ἀνέβει τό Γραφεῖο καί οἱ 94 θά ἴρθοῦν μπουλούκι. Κάτω ἀπό τή σκηνή. Σηκωνόμαστε στίς μύτες τῶν ποδιῶν νά τούς δοῦμε. Δέν εἶναι δυνατόν!

Ὁ καπετάν Μαῦρος! Κι ἄλλα παλληκάρια τοῦ Ε-ΛΑΣ! Τόν καπετάν Μαῦρο, εἰδικά, τόν ξέρουμε ὄλοι μας. Ἄπό τούς πρώτους ἀντάρτες!

«—Χρειαζέται νυστέρι! λέει ὁ γραμματέας τῆς Διαφώτισης ὁ Περικλῆς καί δεῦτερος τοῦ γραφείου.

Νά κόψουμε τό ἄρρωστημένο μέλος! Ἡ ἐνότητά μας θά δυναμώσει, μέ τό ξεκαθάρισμα.»

Ὁ καπετάν Μαῦρος! Δέν εἶναι δυνατόν! Μά πάλι... ὄλα νά τά περιμένεις!

—«Σπασμένοι! Προδότες!»

—«Χάσανε τήν πίστη τους στό Κόμμα καί στό λαό! συμπληρώνει ὁ γραμματέας. Δέν συμφωνᾶνε μέ τό Κόμμα. Θεωροῦνε τούς ἑαυτούς τους πιά ἐξυπνους ἀπό τό Κόμμα! Μερικοί ἀπ' αὐτούς προσπάθησαν νά τό σκάσουν καί τούς πιάσαμε!»

Τούς πᾶνέ μπουλούκι γιά τό σταθμό. Ἐμεῖς περνᾶμε ὀργανωμένοι ἀπό μπροστά τους καί τούς γιουχάρουμε. Ἄλλοι τούς φτύνουν.

Μά εἶναι ἡ πρώτη φορά πού τό γιουχάρισμα δέν ἀκούγεται δυνατό. Εἶναι ἡ πρώτη φορά πού κάτι σπᾶει μέσα μας. Εἶναι τό παρελθόν τους; Λεβέντες ἐλασίτες, ὄλοι.

Καί ὁ καπετάν Μαῦρος! Τρόμος καί φόβος τοῦ φασισμού. Ἀγαπητός ἀπό τά παλληκάρια του καί ἀπ' ὄλους.

Οἱ 94 ἀκίνητοι. Σά νά στέκονται προσοχή. Μόνο ἓνας τους ξεσπάει σέ ὑστερικό κλάμα. Ὁ καπετάν Μαῦρος τοῦ φωνάζει:

—«Ψηλά τό κεφάλι!»

Ἦστερα, φωνάζει πρὸς τόν κόσμον πού περνάει:

—«Σύντροφοι! Αὔριο θά καταλάβετε τό λάθος σας! Δέν εἴμαστε κατὰ τοῦ κόμματος! Εἴμαστε κατὰ τοῦ Γραφείου!

Τούς ἀνεβάζουν στό τραῖνο. Θά τούς ἀφήσουν κάπου στά σύνορα ἔτσι, ἢ θά τούς πιάσουν καί θά τούς σκοτώσουν, ἢ, γιά νά γλυτώσουν, θά κάνουν καμιὰ προδοσιά. Καί θά δικαιωθεῖ καί τό Γραφεῖο. Θά ἔναι μιὰ ἀπόδειξη γιά τό «ποῦ ὁδηγεῖ τό κατρακύ-

λισμα»...

(Ὁ καπετάν Μαῦρος κατάφερε καί πέρασε τά σύνορα χωρίς νά τόν πιάσουν. Μέ μιά ομάδα ἀπό τούς 94 ἀνέβηκαν στό Βουνό. Οἱ ἄλλοι φιάζανε κι αὐτοί ομάδες καί πῆγαν στ' ἀντάρτικο, στά γνωστά τους λημέρια. Μόνο πέντε-ἕξι ἀπό τούς 94 παραδόθηκαν στούς χωροφύλακες.

Ὁ καπετάν Μαῦρος πάλι ἀντάρτης. Στό Δημοκρατικό Στρατό. Τό μάθαμε καί τρωγόμαστε μέσα μας: Πότε νά τούς βροῦμε νά τούς ζητήσουμε συγγνώμη; Ἦρθε αὐτή ἡ στιγμή. Στό βουνό, πάλι. Ὁ καπετάν Μαῦρος εἶπε: «Δέν πειράζει... δύσκολοι καιροί!...»)

« Πιᾶστε μας! »
(Μαρτυρίες καὶ σχόλια)

Ἦρθε ἕνας καινούργιος στό Μπουλκες. Ἄπ' τή γειτονιά μου, ἀπ' τήν Ἀθήνα. Μαζευτήκαμε οἱ ἀθηναῖοι νά μάθουμε τά νέα.

— Πῶς τά κατάφερες; Σέ στείλανε ἐδῶ;

— Ὅχι... μόνος μου ἦρθα... λέει ὁ Μανώλης.

Μόνος του. Μ' ἕνα φορτηγό ὡς τή Θεσσαλονίκη κι ἀπό κεῖ μέ τά πόδια στά σύνορα. Στό Ξίνο Νερό!

— Τί γίνεται κάτω;

— Μπερδεμένα τά πράγματα...

Μπερδεμένα; Τόν κοιτάζουμε καχύποπτοι.

Καλέσανε τήν κλάση του, λέει, καί πῆγε στόν καθοδηγητή του στό κόμμα. Τόν κυνηγούσανε κι ὀδλας, καί κρυβότανε. Τί νά κάνει; Ν' ἀνέβει στό βουνό, στό ἀντάρτικο;

« Ὅχι - τοῦ ἴπανε». Νά πᾶς στό στρατό νά καταταγεῖς, θά πάρεις τό ὄπλο σου καί ὕστερα βλέπουμε!»

— «Τί βλέπουμε;»

— «Ἄν γίνει κάτι, θ' ἀνέβεις μέ τό ὄπλο σου στό βουνό».

— «Κι ὁ λοχαγός; Καί ὁ λοχίας μέ τό περίστροφο στήν πλάτη σου;»

— «Αὐτά, λέει, τά ξεπερνᾶνε τά μέλη τοῦ κόμματος».

Σά νά μή μᾶς τά λέει καλά ὁ Μανώλης!...

Ἐκεῖνος κατάλαβε τίς ματιές μας καί βιάστηκε νά βγάλει ἕνα χαρτί ἀπό τήν τσέπη του. Κομμάτι ἀπό φημερίδα. Χιλιοδιπλωμένο καί τριμμένο.

— Νά, λέει! Διαβᾶστε!

Φέρνει γύρα τό γαρτί. Χρονογράφημα τοῦ Σπή-

λιου στό Ριζοσπάστη. Λέει πάνω κάτω: «... Ἐλάτε νά μᾶς πιάσετε! Εἴμαστε τόσοι πολλοί πού δέν θά ἔχετε πού νά μᾶς βάλετε! Δέν θά ἔχετε φυλακές».

(...Ἀποδείχτηκε πώς εἶχαν «πού νά μᾶς βάλουν». Τόσα ξερονήσια! Γεμίσανε. Τό μόνο πού ἀποδείξαμε ἦταν πώς πραγματικά, εἴμαστε πολλοί...

Αὐτά ὁμως, ἀργότερα.)

Τώρα κοιτᾶμε τόν Μανώλη μας κι ἀναρωτιόμαστε: Εἶναι προβοκάτσια; ἢ «ἔσπασε» ὁ Μανώλης καί «λύγισε» ἀπό τίς δυσκολίες; Νά πάλι, τί εἶναι αὐτά; Γιατί δέν τούς ἀφήνουν νά πᾶνε στό βουνό;

Ὁ γραμματέας μας ἀναγκάστηκε, ἀπό τόν ἐρχομό τοῦ Μανώλη, νά μᾶς κάνει «ἀνάλυση τῆς κατάστασης». Ἀγώνας σέ δύο μέτωπα: «συνδυασμός νόμιμης καί παράνομης δουλιᾶς! Εἶναι μεγάλο πρᾶμα νά ἔναι νόμιμο τό Κόμμα στήν Ἀθήνα, καί τήν ἴδια στιγμή νά βροντάει τό ντουφέκι».

...Εἶναι μεγάλο πρᾶμα. Ἔτσι τό βλέπαμε, ὅλοι, τότε. Μιά πανέξυπνη ἐνέργεια τοῦ Ζαχαριάδη. Μπορεῖ νά ἔταν καί σωστή, μά τράβηξε πολύ. Τίποτα δέν μπορεῖ νά κλονίσει τήν πίστη μας στόν Ἀρχηγό. Τώρα, μάλιστα πού ἄρχισε καί τό ἀντάρτικο!

Μόνο μιά μέρα, τόν Μάρτη τοῦ 1949, πού ἔγινε στό Βίτσι ἡ Συνδιάσκεψη τῆς ΠΔΕΓ (Πανελλαδική Δημοκρατική Ἑνωσις Γυναικῶν) ἔτυχε νά δῶ τό Ζαχαριάδη. Τόν ἄκουσα νά λέει:

«Τό χάσαμε τό παιχνίδι. Ἀλλά, μιά καί μπήκαμε στό χορό, θά χορέψουμε.» Ἦταν μπροστά τρία μέλη τῆς Κεντρικῆς Διαφώτισης τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγείου. Δύο ἄντρες καί μιά γυναίκα. Δέ λέω τά ὀνόματά τους — ζοῦνε καί ἀκολουθοῦν ἄλλη γραμμὴ ἀπό ἐκείνη τοῦ ΚΚΕ. Πρὶν ἀπό λίγον καιρό, συνάντησα τή γυναίκα. «Θυμᾶσαι, τή ρώτησα, τή φράση ἐ-

κείνη του Ζαχαριάδη;»

«Μά, τό 'λεγε συχνά εκείνον τόν καιρό».

Παιχνίδι... Χορός...

...Καί μόλις είχε βγεῖ στό Βίτσι ή εφημερίδα μας μέ νέο τίτλο πού νά δείχνει τό βασικό μας στόχο: «ΠΡΟΣ ΤΗ ΝΙΚΗ»! Νά πῶ «άλλοπρόσαλλα πράγματα;»

'Αργότερα - πάλι ἀργότερα - οἱ ἴδιοι οἱ κοντινοί συνεργάτες τοῦ Ζαχαριάδη θά τόν ποῦνε «ὑποπτο», ἀκόμη καί «πράκτορα».

(Ἐπιτρέπω στόν ἑαυτό μου μιά γνώμη «συγγραφική»: Ὁ Ζαχαριάδης ἦταν ὁ Ἄρχηγός - λιοντάρι τῶν βαλκανίων τόν ἔλεγε ὁ Δημητρόφ—, ὁ ἄνθρωπος πού, ὅταν ἔφυγε γιά τήν ἐξορία του, ἄφησε ἕνα κόμμα μικρό, καί γυρίζοντας βρῆκε μιά μεγάλη δύναμη, ἕναν μεγαλειώδη ἀγώνα. "Όλα αὐτά γίνανε *χωρίς τόν ἴδιο*. Μήπως, λέω, εἶναι αὐτό τό σύμπλεγμα πού θά καθορίσει ἀπό δῶ καί πέρα ὅλες του τίς ἐνέργειες;

Μήπως αὐτό τό σύμπλεγμα — μαζί καί τό ξέκομά του δέκα χρόνια ἀπό τήν πραγματικότητα τή δική μας — εἶναι αὐτά πού θά τόν σπρώξουν νά κάνει σώνει καί καλά *κάτι σημαντικό*; Μήπως αὐτό τό ρήγμα στό χαρακτήρα του, ἔκανε τόν ἀρχηγό νά μήν θέλει νά δεῖ τίποτα σωστό στόν ἀγώνα μας στήν Κατοχή καί νά ψάχνει γιά προδότες καί πράκτορες;

Κι ὕστερα, μετά τήν ὑποχώρηση ἀπό τό Γράμμο, ἔρχεται ἐκείνη ή ἀπόφαση τῆς ΙΙΙ Συνδιάσκεψης - τόν Ὀκτώβρη τοῦ 1950. «Ἡ γραμμή τοῦ ΚΚΕ στά χρόνια τῆς χιτλεροφασιστικῆς κατοχῆς καί τοῦ ἔνοπλου ἀγώνα 1941-1945 κρίνεται σάν «*βασικά λαθεμένη*» καί ή γραμμή ἀπό κεῖ καί πέρα, - ἀπό τότε πού

ἦρθε ὁ Ζαχαριάδης, κρίνεται σά «*βασικά σωστή*». Βασικά «λαθεμένο», τό μεγαλεῖο τοῦ ἀγώνα, κι ἄς τελειώνει μέ τή Βάρκιζα. Καί «σωστό» ὅτι ἔγινε ἀπό τήν ἀποχή στίς ἐκλογές, μέχρι τήν ὑποχώρηση. Λαθεμένος ὁ ἀγώνας πού μᾶς ἔδωσε τόση δύναμη. Σωστή ἢ τακτική πού δέν εἶχε κανένα θετικό ἀποτέλεσμα...)

Οἱ πεντάδες
(Σελίδες ἀπό ἡμερολόγιο)

Στό Μπουλκες περιμένουμε τήν Ἐπιτροπή Ἐρεῦνης τοῦ ΟΗΕ. Θά ῥθει νά δεῖ ἂν εἴμαστε ὀπλισμένοι. Ἄν γυμναζόμαστε. Ἄν ἔχουμε στρατιωτικές σχολές.

Τό Γραφεῖο «παίρνει τά μέτρα του». Ἀποφασίζει νά ὀργανώσει ὅλον τόν κόσμο σέ «ὀμάδες ἐπαγρύπνησης». *Σέ πεντάδες*. Ἀπό δῶ καί πέρα, γιά κάμποσον καιρό, αὐτός θά εἶναι ὁ ὀργανωτικός μας πυρήνας: *ἡ πεντάδα ἐπαγρύπνησης*.

Ἄς πάρω τήν δική μου «πεντάδα». Εἶμαι τρίτος ἀπό τήν ἄκρη τοῦ πεζοδρόμιου δεύτερος ἀπό τόν τοῖχο. Ἐχει σημασία αὐτό, γιατί, ὅταν περπατᾶμε στό δρόμο ἡ σειρά μας εἶναι αὐτή: Πρῶτος, στήν ἄκρη στό πεζοδρόμιο, ὁ γραμματέας τῆς πεντάδας, πέμπτος, πρὸς τόν τοῖχο ὁ ἐπαγρυπνητής. Στή μέση «κάποιος», πού τό γραφεῖο δέν εἶναι καί τόσο σίγουρο γιά τήν πίστη του. Δεύτερος καί τέταρτος, ὁ «ταμίας» τῆς πεντάδας, καί ὁ ὑπεύθυνος τύπου: γιά τό μοῖρασμα τοῦ διαφωτιστικοῦ μορφωτικοῦ ὕλικου (ἐγώ).

Μᾶς λένε: «πρέπει νά ἐπαγρυπνοῦμε». Δηλαδή, νά προσέχουμε καί νά ὑποπτευόμαστε ὁ ἕνας τόν ἄλλον. Καί τό Γραφεῖο ὅλους μαζί.

«Ἦχι, λέει, τό Γραφεῖο. Εἶναι ἀνάγκη νά σφίξουμε τήν ὀργάνωσή μας, γιά νά μήν βγεῖ στή μέση κάποιος πράκτορας καί μᾶς κάνει ζημιά στήν Ἐξεταστική Ἐπιτροπή - ἔτσι τῆ λέμε τήν ἐπιτροπή τοῦ ΟΗΕ στό Μπουλκες. Εἶναι ἕνα προσωρινό ὀργανωτικό μέτρο ἐπαγρύπνησης.

Στήν πραγματικότητα, εἶναι ὀμάδα ἀμοιβαίας

καχυποψίας. Ὑπάρχει, ὁμως, μια κλιμάκωση ποιοτική: ἀνάλογα μέ τή θέση σου στήν «πεντάδα» καί ὁ βαθμός πού βάζει τό Γραφεῖο στήν πίστη σου. Ὅσο γιά τόν γραμματέα, πρῶτο πρὸς τό δρόμο, ἔ, αὐτόν τόν προσέχουμε ὅλοι ἑμεῖς οἱ ἄλλοι. Πρέπει νά πῶ: καί οἱ πέντε τῆς πεντάδας μου εἶμαστε κομματικά μέλη. Ὅλοι ἀντάρτες στόν ΕΛΑΣ.

Μένουμε καί οἱ πέντε στό ἴδιο σπίτι. Καί οἱ πέντε βγαίνουμε μαζί στό δρόμο. Καί οἱ πέντε γιά τό φαγητό, καί οἱ πέντε στή δουλιὰ, καί πάλι πίσω καί οἱ πέντε, μαζί, στό σπίτι. Ἄν τή νύχτα θές νά πᾶς «πρὸς νεροῦ σου», πρέπει νά ξυπνήσεις καί κάποιον ἀπό τήν πεντάδα σου νά σέ συνοδεύσει...

Τό Γραφεῖο, γιά νά μήν μᾶς κακοφανεῖ, βεβαιώνει ὅτι ἔχει φιάξει κι αὐτό τήν πεντάδα του!

... Τό Γραφεῖο... Ἐτυχε τᾶ μέλη τοῦ στενοῦ γραφείου, νά εἶναι ἀπό τήν πρώτη ὀμάδα πού ἔφυγε ἀπό τὰ Τρίκαλα γιά ἔξω. Ἐτυχε, οἱ τρεῖς τοῦ Γραφείου νά εἶναι ἀπό τούς ἀρχηγούς τῆς Πολιτοφυλακῆς Ἀθήνας, καί μετὰ ἀπό τούς Ἀρχηγούς τῆς ΟΠΛΑ...

(Ἡ ΟΠΛΑ: Ὁργάνωση Περιφρούρησης Λαϊκοῦ Ἀγώνα. Ἐχει τήν ἱστορία της. Τήν ἔχουν κατασκευοφαντήσει. «Οἱ φονιάδες». Δέν εἶναι ἀλήθεια. Ἐμεῖς, οἱ ἀθηναῖοι ξέρουμε ὅτι μπορούσαμε νά στηριχτοῦμε σ' αὐτούς, καί στίς διαδηλώσεις, καί στά γραψίματα στους τοίχους. Βγαίναμε τή νύχτα, ὅταν ἀπαγορευότανε ἡ κυκλοφορία καί μᾶς κάνανε ἐπιθέσεις ἀκόμη καί οἱ «ἐδесиτες». Αὐτούς, τοῦ ΕΔΕΣ τῆς Ἀθήνας, πού ἀναγκάστηκε νά τούς ἀποκηρύξει ὁ ἴδιος ὁ Ζέρβας σά συνεργάτες τῶν γερμανῶν.

Τά μέλη τοῦ ΟΠΛΑ ἦταν ὀπλισμένα. Μᾶς προστατεύαν. Γινόντουσαν μάχες κάθε βράδυ. Ὑστερα ἄρχισαν νά χτυποῦνται ἀνοιχτά μέ τόν ἐχθρό, σέ

ἀντίποινα γιά τήν τρομοκρατία.

Ήταν παλληκάρια καί ἀποφασισμένοι. Δέν εἶναι εὐκολο νά μπαίνεις στό «Πικαντίλλυ» καί νά χτυπιέσαι μέ τούς γκεσταπίτες. Δέν εἶναι εὐκολο νά χτυπιέσαι ἀνοιχτά μέ τούς Ἕλληνες φασίστες πού τρομοκρατοῦσαν τίς συνοικίες. Τό ἴκαναν καί πέτυχαν. Θά τό σκεφτόντουσαν πολύ οἱ φασιστικές συμμορίες νά μποῦνε καί νά χτυπήσουν τίς συνοικίες: Ἡ ΟΠΛΑ θά ἐκδικηθεῖ!... Εἶναι ὁμως ἀλήθεια καί πώς μερικοί τό παράκαναν...

Τό στενό μας γραφεῖο, πού τό ἀποτελοῦν τρεῖς ἀπό τούς ἀρχηγούς τῆς ΟΠΛΑ προσπαθεῖ νά μεταφέρει μέσα στό Κόμμα, τίς ἴδιες τίς μέθοδες πού χρησιμοποίησαν κατά τῶν φασιστικῶν συμμοριῶν.

Μέ τήν ἴδια μέθοδο θά χαθεῖ καί ὁ ἴδιος ὁ Μιχάλης Τερζῆς, ἡ Πεχτασίδης. Στή συνέλευση στή Ρουμανία, πού ἀνακοινώθηκε ἡ καθαίρεση τοῦ Ζαχαριάδη, σηκώθηκε κάποιος νά μιλήσει. Ἦθελε νά ἀποδείξει τί «κακό» μπορεῖ νά κάνει ἡ προσωπολατρεία.

—«Θυμᾶστε τόν Μιχάλη τόν Πεχτασίδη;»

Τόν θυμόμαστε.

—«Θυμᾶστε πού μᾶς εἶχαν ἀνακοινώσει ὅτι τό ἴσκασε ἀπό τό βουνό καί πῆγε στόν Τίτο, κι ἀπό κεῖ στούς Ἀμερικάνους;»

Κι αὐτό τό θυμόμαστε...

—«Ἔ... δέν εἶναι ἔτσι... (Τόν Πεχτασίδη πήραμε ἐντολή νά τόν σκοτώσουμε γιατί ἦταν προδοτῆς. Πρέπει νά ὁμολογήσω τώρα, μπροστά σέ ὄλους, ὅτι τήν ἐκτέλεση τήν ἀνέλαβα ἐγώ καί ὁ Χ., γιατί μᾶς εἶπαν πώς ἦταν ἐντολή τοῦ Ζαχαριάδη. Νά... αὐτά κάνει ἡ προσωπολατρεία...»

Ἐλευθερία - ψέματα; Αὐτοὶ ξέρουν. Μπορεῖ νὰ τὰ φορτώνουν τώρα ὄλα στό Ζαχαριάδη, γιὰ νὰ καλυφτοῦν οἱ ἴδιοι. Κάτι «τέως» στενοὶ συνεργάτες του τὸ ἔχουν κάνει σύστημα.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ πούμε καὶ κάτι ἄλλο: στό γραφεῖο ὁ τρίτος ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς τῆς ΟΠΛΑ ἦταν ὁ Βασίλης ὁ Παναγόπουλος. Μεγάλη διαφορά - κατὰ τὴ γνώμη μου - ἀπὸ τοὺς ἄλλους δυὸ τοῦ γραφείου: ἦταν ἄνθρωπος. Ὅπως ἄνθρωποι ἦσαν, καὶ δέν εἶχαν καμμιά σχέση μέ ὄλα αὐτά, οἱ ἄλλοι δυὸ ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς, τῆς ΟΠΛΑ, ὁ Στέργιος Ἀναστασιάδης καὶ ὁ Φαρμάκης.

Γιὰ τὴν ὥρα, ὁ Μιχάλης καὶ ὁ Περικλῆς εἶναι οἱ «μεγάλοι μας» στό Μπουλκες.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἦρθε-ἔφυγε.

Ἡ πίκρα ἀπὸ τίς πεντάδες, πού λειτούργησαν ἀκόμη κάμποσο καιρό, ἔμεινε.

Τὸ κακὸ πού ἔγινε ἦταν μεγάλο. Μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ νὰ μάθει ἡ Ἐπιτροπὴ Ἐρεῦνης πὼς ὁ Γιαννούλης ἔφυγε ἀπὸ τὸ Μπουλκες γιὰ τὸ Βουνό. Τὸ ἔξεραν!

Μεγαλύτερο κακὸ ἀπὸ τὸ νὰ μάθαινε ἡ Ἐπιτροπὴ πὼς, ναί, εἶχαμε μιά Σχολὴ - πέστην ἔτσι - ἀξιωματικῶν, πού γινόντουσαν συζητήσεις καὶ μετάδοση πείρας. Δέν γυμναζόμαστε ὁμως. Δέν εἶχαμε ὄπλα. Δουλεύαμε. Καὶ δουλεύαμε σκληρά.

«Τὸ Μπουλκες ἐστὶ μὴ μόλυνσης», εἶπαν ἀργότερα. Μὰ δέ λογοδοτήσανε ἐκεῖνοι πού κουβαλάγανε ἀπάνω τους τὴν μόλυνση.

Ὅσο γιὰ τὴν δική μου «πεντάδα»... τρεῖς, ἡ Κούλα, ὁ Χαβιαρᾶς, ὁ Κουλοχέρης σκοτώθηκαν στὸν ἐμφύλιο. Ὁ γραμματέας μας, ὁ Μπαλάφας - παρατσούκλι ἀπὸ μιά παράσταση - ἦταν στό Βίτσι, ἀρρώστησε. Δέν ξέρω - ζεῖ;

Ἐγώ... ἔ... γράφω...

Ὁ Ἀλέξης ντρέπεται...
(*Ἱστορία ἀγάπης*)

...Ἡ μοίρα ἢ γενική μπερδεύεται μέ τήν μοίρα τῶν ἀτόμων. Δέν μπορεῖ νά γίνει ἀλλιῶς.

Ἡ «κόβα» τῶν Τραλαλάδων, τοῦ Ἀλέξη, πάει γιά τή συγκέντρωση πού θά ὑποδεχτοῦν τήν Ἐπιτροπή Ἐρεύνης. Συναντιέται μέ τήν ομάδα τῆς Στέλλας. Ἐκείνη πρώτη, ἀπό τό πεζοδρόμιο. Ἐκεῖνος ἀπό τή μέσα μεριά, γιά νά τόν προσέχουν. Καί ὁ Ἀλέξης ντρέπεται: Τή Στέλλα.

Τί νά τῆς πεῖ; Πῶς θά τοῦ ἔχει ἐμπιστοσύνη αὐτή, ὁ προλετάριος;

Κι εἶναι καί τ' ἄλλο... Νά ἐκεῖνο τό μεγάλο πανώ πού γράφει:

«ΟΠΩΣ ΛΥΘΗΚΕ ΤΟ ΠΟΛΩΝΙΚΟ ΝΑ ΛΥΘΕΙ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΟ ΜΑΣ»

Εἶναι πολύ σοβαρή ἡ στιγμή, ἀλλά εἶναι ἀστεῖες οἱ φωνές τῆς γυναικείας ὀργάνωσης. Μιά φωνή τσιριχτή, φάλτσα:

«Νά-λυ-θει! Νά-λυ-θει!»

Τό «πολωνικό» πού «λύθηκε» θά τό ἔχουν οἱ μπουλκιῶτες μόνιμο σύνθημά τους χρόνια ὀλόκληρα. Τό «πᾶνε ἀλλοῦ», ὁμως: «Τό ἔλυσες τό... πολωνικό;» Καί ἐννοοῦνε... ἄλλο!

Ὁ Ἀλέξης ἄρχισε νά φοβᾶται μήπως τή χάσει τή Στέλλα. Ἔγινε μιά «ἀνάλυση» πρὶν ἀπό μέρες: πρέπει νά προσέξουμε τά στελέχη μας. Πρέπει νά παντρευτοῦν. Θά τρῶνε σέ ἄλλη, εἰδική καντίνα. Ἔχουν ἄλλες ὥρες, ἄλλα προβλήματα - τά προβλήματα ὄλων - καί δέν πρέπει νά τοὺς ἀπασχολεῖ καμμιά ἔλλειψη καί καμιά σκέψη, γιά νά μποροῦν νά κάνουν καλά τή δουλειά τους.

Μέ λίγα λόγια, κατά τήν ἔκφραση τῶν μπουλκιω-
τῶν: «τά στελέχη πρέπει νά λύσουν τό πολωνικό»!

Ὁ Ἀλέξης φοβᾶται, λοιπόν, μήπως τοῦ πάρουν
τή Στέλλα. Φόβος πού δυναμώνει μ' αὐτή του τή θέ-
ση «ὑποπτου δεύτερης κατηγορίας» πού τοῦ ἔχουνε
δώσει στήν πεντάδα.

Πρέπει, σίγουρα, νά τῆς μιλήσει, ν' ἀποφασίσουν
τί θά κάνουν γιά τό μέλλον τους. Δέν μπορεῖ, ὁμως,
τόρα. Πρῶτα κάτι πρέπει νά κάνει ὁ ἴδιος γιά νά ἀ-
νέβει στά μάτια της.

Βρῆκε τήν εὐκαιρία: τοῦ δώσανε μιά στροφή
γραμμένη πάνω σέ κάποια μελωδία, γιά τό Δήμο-
κρατικό Στρατό. Τοῦ παίξει ὁ Λάκης ὁ Χατζῆς τή
μελωδία στό πιάνο, καί γράφει τό τραγούδι:

«Ἐμπρός ΕΛΑΣ γιά τήν Ἑλλάδα
ἐμπρός ἀκόμα μιά φορά,
κρατᾶς τῆς Λευτεριᾶς τή δάδα
στά δύο σου χέρια τά γερά.

Πιάστηκαν πάλι τά λημέρια
γνωστά ἀπ' τήν πρώτη κατοχή,
τ' ἄρματα ἀστράφτουνε στά χέρια,
μάχης ἀκούγεται ἰαχή!»

Ἔτοιμος νά παινευτεῖ στήν Στέλλα, μά τό ποιῆμα
ἔχει πολιτικό λάθος: «Τί θά πεῖ ΕΛΑΣ; Ξεχᾶστε
τον!»

Γίνεται: «Ἐμπρός Λαέ, γιά τήν Ἑλλάδα»...
(...Μόνο πολύ ἀργότερα θά βρεῖ τό δίκιο του ὁ Ἀ-
λέξης. Στό βουνό. Θ' ἀκούσει τούς ἀντάρτες νά τό
τραγουδᾶνε μέ τό «ΕΛΑΣ», κι ἄς εἶχε πάει ἐκεῖ μέ
τό διορθωμένο κείμενό καί τήν ἐνορχήστρωση τοῦ
Λάκη τοῦ Χατζῆ.

Οἱ μαχητές τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ, μόνοι

τους, ξαναδιορθώσανε τό στίχο...)

Καί τώρα; Πῶς θά πάει στή Στέλλα νά τῆς πεῖ πῶς τήν ἀγαπάει; Ἄπ' τή μιά ἡ θέση του στή «πεντάδα»... Ἄπ' τήν ἄλλη τό πολιτικό του λάθος...

Σίγουρα...ἡ μοῖρα τοῦ ἀτόμου ἐπηρεάζεται ἀπό τήν μοῖρα τοῦ συνόλου...

Τό ἀναβάλει πάλι....

Ἄσκησεις ...

(Ἀπλά περιστατικᾶ)

Μάχη γίνεται. Σφαῖρες σφυρᾶνε γύρω σου. Ὀβίδες σκᾶνε. Βαρέλια μέ φωτιές ρίχνουν τά ἀμερικάνικα ἀεροπλάνα καί καίγεται ὁ τόπος ἕνα γύρω...

Φυσικό νά πάει τό μυαλό -πηγαίνει ἀδιάκοπα-καί στή σκέψη: Ἄν πάθω κάτι;

Λένε πώς ὁ καλός στρατιώτης στόν πόλεμο πάει γιά νά ζήσει. Ἐντάξει. Μά, ἔλα πού γύρω ἀπό τόν «καλό στρατιώτη» παραμονεύει κάθε στιγμή ὁ θάνατος;

Δέν πρόκειται, τώρα, γιά κάποιον πού κάνει πίσω, ὄχι. Ὑπάρχει, ὅμως ἕνα πρόβλημα.

Νά... ἄς ποῦμε, ξαφνικά χάνεις ἕνα χέρι. Πές τό δεξί, πού γράφεις!... Τί θά γίνει;

Ἄπλό: θά μάθεις νά γράφεις μέ τ' ἀριστερό.

Ὡραῖα...

Νά, ὅμως, πού, τότε, θά παρουσιαστεῖ ἕνα ἄλλο πρόβλημα: θά ἔχεις τό κουράγιο νά ἀρχίσεις τό βού-ἀ-βά, ἀπό τήν ἀρχή μέ τό ἄλλο χέρι;

Ἔ, λοιπόν, αὐτό τό πρόβλημα εἶχε ὁ σύντροφός μου ὁ Τρύφωνας.

— Ἐγώ, δέν ξέρω, ἔλεγε. Μπορεῖ ξαφνικά νά μέ παρατήσει τό κουράγιο μου! Μπορεῖ νά μήν θέλω, νά μήν εἶμαι σέ θέση νά προσαρμοστῶ, καταλαβαίνετε; Ἄς ποῦμε μένω χωρίς... Ἡ, ὄχι ἄς τό πῶ ἀλλιῶς: ἀρχίζω νά μήν βλέπω. Ἐντάξει. Ἄντε, λοιπόν, ν' ἀρχίσουμε νά περπατᾶμε στά τυφλά, νά ἕνα βῆμα, νά ἄλλο, σκοντάφτεις, πέφτεις, κάποιος πρέπει νά σέ φυλάει ὅλην τήν ὥρα, ἔτσι;

Ἐνῶ, -ὑποστήριζε- ἂν εἶσαι προετοιμασμένος γι' αὐτό, ὅλα θά πᾶνε καλά.

Προετοιμασμένος θά πεῖ: ἐξάσκηση. Κάθε πρωῖ

γράψιμο μιά σελίδα μέ τό ἀριστερό χέρι.

Κάθε πρωΐ, μισή ὥρα περπάτημα μέ κλειστά μάτια. Οὔτε χαραμάδα στό βλέφαρο! Ἔαν, μάλιστα, δένεις καί τά μάτια σου με ἓνα μαῦρο πανί, καλύτερα.

Ἄσκήσεις.

Τήν πρώτη μέρα θά ξυριστεῖς μέ τό ἀριστερό χέρι. Αὐτό μιά βδομάδα. Μόνο μέ τό ἀριστερό, χωρίς νά κουνήσεις καθόλου τό ἄλλο! Θά τό δέσεις μέ τή ζώνη σου στόν κορμό καί θά χρησιμοποιεῖς τό ἓνα μόνο χέρι.

Ἢταν ἐξασφαλίσεις τήν ἄνετη κίνηση τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ, ἀρχίζει νέα σειρά ἀσκήσεων σέ συνδυασμό: «μάτια κλειστά».

Δηλαδή: Τό δεξιό χέρι δεμένο μέ τή ζώνη στόν κορμό, τά μάτια δεμένα μέ μαῦρο πανί.

Πρώτη ἄσκηση, ὕστερα ἀπό τρεῖς βδομάδες, ἄς ποῦμε: ζύρισμα μέ μηχανή, μέ δεμένο χέρι καί δεμένα μάτια.

Τρίτη ἄσκηση, ἡ πιό σκληρή, τήν πέμπτη βδομάδα: ζύρισμα μέ ξυράφι! Ξυράφι κουρείου!

—Θά κόψεις τό λαιμό σου! γελάγαμε.

—Ἔαν ἐδῶ εἶναι! Ἐδῶ σ' ἔχω! Δεμένο χέρι, δεμένα μάτια καί στό ἀριστερό χέρι τό ξυράφι-ἐγώ ἐξοικονόμησα ἓνα τέτοιο ξυράφι λάφυρο. Κόβει τρίχα στόν ἀέρα! Καί ἄν θές τή συμβουλή μου, ἐσύ πού ἔχεις ἀδύνατα νεῦρα, καί γράφεις κιόλας, εἶσαι καί λογοτέχνης, ν' ἀρχίσεις νά γράφεις μέ τό ἀριστερό, ὥστε νά μήν μείνεις οὔτε μιά μέρα χωρίς γράψιμο!

—Ἐγώ δέν ἔχω ἀνάγκη, - ἀπάντησα σοβαρός σοβαρός-γιατί ...γράφω μέ τά πόδια!

Οἱ ἄλλοι γέλασαν.

Μόνο ὁ Τρύφωνας δέ γέλασε. Γι' αὐτόν δέν ἦταν ἀστείο: ἔκανε κάθε μέρα ἀσκήσεις...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Τό κορίτσι πού γαργαλιότανε στην άμμο..

“Ολος αυτός ο κόσμος τῆς πρώτης προσφυγιάς μας είναι γεμάτος ἐλπίδα: «Ἔ, τώρα, κάτι θά κάνομε »

“Ολος αυτός ο κόσμος είναι ψημένος στόν ἀγώνα, ἔχει χτυπηθεῖ μέ τόν κατακτητή ἀπ’ τά βουνά τῆς Ἀλβανίας κι ὡς τούς δρόμους τῆς Ἀθήνας: «Ἐγώ, ἐγώ βγῆκα στ’ἀντάρτικο τό ’42...», ἀκοῦς νά λένε οἱ πιά πολλοί.

“Ολος αυτός ο κόσμος είναι ἀγνός καί ἄβγαλτος. Καί οἱ νέοι, καί οἱ μεγάλοι, καί οἱ ἀπλοί μαχητές καί οἱ καπετάνιοι καί τά στελέχη, παλιά καί νέα. “Ολοι τους σάν παιδιά.

“Ἴσως γι’ αὐτό καταφέρνει ἡ στενή μερίδα τοῦ γραφείου νά «περνάει» τή γραμμή τῆς.

Κι εἶναι ὄλοι πικραμένοι. Ἀπογοητευμένοι.

Τούς ξαναφέρνω στό νοῦ μου κι εἶναι ὁ καθένας τους μιά δλόκληρη ἱστορία. Καθένας τους κι ἓνα ξεχωριστό θέμα. Γιά ποιόν νά μιλήσεις; Καθένας ἔχει κάτι τό ἰδιαίτερο. Ποιόν νά πρωτοθυμηθεῖς;

Καθένας κι ἀπό ἓναν σκοτωμένο στή φαμελιά

του. Τυχαίνει νά ἔχουν νεκρούς δικούς τους κι ἀπό τίς δύο «μεριές». Ποιόν νά πρωτοκλάψουν;

Οἱ μανάδες τούς κλαῖνε ὄλους. Καί τούς «καλούς» καί τούς «κακούς». Οἱ μανάδες εἶναι ἐκεῖνες πού περισσότερο ἀπ' ὄλους νιώθουν ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἐμφύλιος...

« Κ ά τ ω τ ά σ ύ ν ο ρ α »
(Σελίδες από ήμερολόγιο)

Τό σύνθημα είναι εύκαιριακό: γιά τό χτίσιμο τοῦ θεάτρου. Θά πείς, τί σχέση ἔχει τό σύνθημα «κάτω τά σύνορα» μέ τό θέατρο.

Ἔχει γιατί πρέπει νά χτίσουμε τό θέατρο μας κι ἔνας μηχανικός, ἀπό τό Βόλο, ὁ Μπανᾶνος, πρόσφυγας πού εἶχε καταστρώσει τά σχέδια, τοῦ θεάτρου μᾶς εἶχε πεῖ πῶς θά χρειαστοῦμε χιλιάδες καί χιλιάδες τοῦβλα. Δέν θυμᾶμαι πόσες. Ἡ «κοινότητα» δέν διέθετε τοῦβλα γιά θέατρο.

Ἀρχίσαμε νά γυρνᾶμε τούς κάμπους, καί νά «παίρνομε» τοῦβλα ἀπ' ὅπου βρῖσκαμε. Γκρεμισμένοι σταῦλοι, φράκτες, ἦταν οἱ προμηθευτές μας. Γιά πρώτη φορά χαιρόμαστε γιά τά «συντρίμια τοῦ πολέμου». Αὐτά ὅμως τέλειωσαν γρήγορα. Καί τό θέατρο ἤθελε... τοῦβλα! Ὅχι ἄστεϊα. Βάλαμε χέρι καί στούς γερούς φράχτες. Τή νύχτα, γκρεμίσαμε μόνοι μας ἀπό κανένα, γιά νά τόν «ἀνακαλύψουμε» τήν ἄλλη μέρα. Τά κουβαλάγαμε δέκα-δέκα, εἴκοσι-εἴκοσι, μέ τά χέρια, μέ γυλιούς.

Στό κάτω-κάτω, σοσιαλισμό κάνουμε. Κάτω οἱ φράχτες, κάτω τά σύνορα, κάτω τά Σινικά τείχη!

...Τώρα δέν ἔχουμε καί τό σύμπλεγμα πῶς μένομε σέ ξένα σπίτια. Οἱ Γιουγκοσλάβοι μᾶς εἶπανε πῶς ἀπό αὐτά τά γερμανοχώρια εἶχε σχηματιστεῖ ἡ Μεραρχία Ἔς-Ἔς «Πρίγκηψ Εὐγένιος».

Κι ἄν αὐτό δέν μᾶς «καθησύχασε» ἦρθε μιά ἀνακάλυψη πού μᾶς ἔκανε πῦρ καί μανία: σ' ἓνα ἀπό τά σπίτια βρήκαμε μιά ραπτομηχανή. Εἶχε χαραγμένο καί τ' ὄνομα ἐπάνω: Μαρία-δέ θυμᾶμαι τώρα τό ἐπώνυμο- ἀπό κάποιο χωριό τῆς Καστοριᾶς

Ἄρχισαμε νά προσέχουμε καί βρήκαμε κι ἄλλα δικά μας πράγματα! Καί ἐπιπλα, καί τεντζερέδες ἀκόμη.

Τά παίρνανε ἀπό τά ἑλληνικά χωριά οἱ φασίστες γιά νά συμπληρώσουν τό δικό τους νοικοκυριό...

Τό θέατρό μας εἶναι ἕτοιμο.

Εἶναι μεγάλο, μέ 800 θέσεις, μεγάλη σκηνή, τεράστια παρασκήνια καί καμαρίνια στό ὑπόγειο. Κάθε Σάββατο ἔχουμε καινούργια παράσταση. Τίς τρεῖς βδομάδες ἕνα «καλλιτεχνικό πρόγραμμα» μέ τραγούδια, ἀπαγγελίες, καί κανένα σκετσάκι καί κάθε τέταρτη ἑβδομάδα μιά ἐπιθεώρηση, ἢ ἕνα θεατρικό ἔργο, πού τά ἐτοιμάζουμε μέ περισσότερη προσοχή.

Σκηνοθέτης μας εἶναι ὁ Βασίλης Πηγῆς, ἀγωνιστής καί ἄνθρωπος ἀγαπητός σέ ὅλους. Ἐφεδρος ἀξιωματικός τοῦ πυροβολικοῦ καί ἀπό τούς πρώτους στό Ἄλβανικό, στό βουνό. Δημοσιογράφος. Εἶναι ὁ Βασίλης ἀπό αὐτούς πού τούς ἔχω στήν κατάσταση ἐκείνων, πού ξέρουν τί σημαίνει «νά ζητάει μιά κοπέλα τό μαντήλι νά στό πλύνει...»

Ἐχει τό συνήθειο νά κρατάει μέ τό δεξί του χέρι τήν ἄκρη τοῦ ματιοῦ του, ἔτσι πού στενεύει τό βλέμμα του καί τό κάνει κινέζικο. Εἶναι, λέει, ἀπό τότε πού, ἦταν πυροβολητής στό ἄλβανικό: γιά νά βλέπει τό στόχο. Ἐμεῖς τόν κοροϊδεύουμε:

— Ἄστα αὐτά Βασίλη! Πές καλύτερα πώς εἶναι ἀπό τά γεράματα!

Ἄνεβάζουμε: Ψαθά, Τερζάκη, Μελᾶ, καί δικά μας ἔργα. «Δικά μας» — τρεῖς μαθητευόμενοι συγγραφεῖς.

Ἡ πρώτη μας μεγάλη παράσταση γίνεται μέ τήν «Εἰσβολή» τοῦ Λεόνωφ, σκηνοθετημένη ἀπό τό Βασίλη Πηγῆ. Στήν παράσταση ὑπῆρχε τέτοιος ἐνθου-

σιασμός πού παρά λίγο νά ἔχαμε πραγματικά... θύματα στήν πάλη μεταξύ «φασισμού» καί «ἀγωνιστῶν» — ἠθοποιῶν.

Χρειαζότανε ἕνας ὑψηλός ξανθός νά κάνει κάποιον ταγματάρχη τῶν Ἔς-Ἔς. Πήραμε τόν παλαιστή μας ἀπό τόν Πειραιά τόν Βάσσελ. Ὁ ταγματάρχης, σέ κάποια σκηνή πρέπει νά ἀδράξει ἀπό τό γιγά, τόν Ἀλέξη νά τόν βγάλει σηκωτό ἔξω καί νά τόν σκοτώσει.

Ὁ Βάσσελ βγαίνει στή σκηνή, τεράστιος ντυμένος ταγματάρχης. Οἱ Πειραιῶτες ἐνθουσιάζονται. Χειροκροτᾶνε τήν εἴσοδό του. Γιά πρώτη φορά στό θέατρό μας χειροκροτιέται... ἀντιδραστικός ρόλος καί μάλιστα Γερμανός φασίστας. Ὁ Βάσσελ ἐνθουσιάζεται. Ξεπερνᾶει τό ρόλο του. Σηκώνει τή χερούκλα του, καί γράπ! ἀρπάζει τόν Ἀλέξη ἀπό τό στήθος. Μαζί, ροῦχα, πετσί καί κρέας. Ὁ Ἀλέξης οὐρλιάζει, ἀλλά ὁ Βάσσελ νομίζει πώς τό οὐρλιαχτό εἶναι τοῦ ρόλου. Ἔτσι, σηκωτό, τόν πετάει ἔξω ἀπό τή σκηνή, βγάζει καί τό πιστόλι νά «πυροβολήσει». Ὁ σκηνοθέτης μας, πού κατάλαβε τί ἔχει συμβεῖ μουργουρίζει:

— Ἄστον. Δέν χρειάζεται! Δέν βλέπεις; Τόν πέθανες!...

Ὁ Ἀλέξης, σά νά τόν μάγκωσε σιδερένια πόρτα: αἵματα στό στήθος, γδαρσίματα. Κομπρέσες, ἀλοιφές — μά τά σημάδια θά μείνουν γιά πολλά χρόνια...

Ἡ δουλειά μας στό θέατρο καλυτέρευε ἀπό τότε πού ἔρθε ὁ σκηνοθέτης Γιάννης Βεάκης.

Ὅλα εἶναι πιό προσεγμένα ἀπό τό «μουςτάκι» μέχρι τό σκηνικό καί τά κοστουμια. Ὁ Γιάννης θά

πετύχει νά δώσει ἐπαγγελματικό τόνο στή δουλειά μας, καί τό κυριότερο, θά μᾶς μάθει νά σεβόμαστε τούς θεατές. Σκηνοθετεῖ καί παίζει ὁ ἴδιος. Ἐνεβάσαμε τό «Ἄν δουλέψεις θά φᾶς», «Ὁ μακρυνός δρόμος» τοῦ Ἄρμπουζωφ, καί, καί...

Ἐνεβάζουμε πολλά ἔργα, γράφουμε καί δικά μας, οἱ τρεῖς συγγραφεῖς, ἐπιθεωρήσεις, μονόπραχτα, ἀκόμα καί ὑπερέτες. Ὁ Γιάννης πάντα κοντά, βοηθός. Ἀπό τήν πρώτη στιγμή πού βγάζεις τό χαρτί στό τραπέζι γιά γράψιμο.

Γιά κάθε τί πού θέλει νά μᾶς «διδάξει», προσπαθεῖ νά κινητοποιήσει τή δική μας πείρα, ἀπό τή ζωή, ἀπό τόν ἀγώνα. Μόνο κάπου θυμώνει καί φωνάζει: Εἶναι γιά μιά σκηνή μέ δύο νέους πού «ἀγαπιούνται». Ἡ σκηνή δέ βγαίνει οὔτε στό γράψιμο σωστά οὔτε στίς πρόβες.

—Μά, γιά ὄνομα τοῦ θεοῦ! φωνάζει ὁ Γιάννης, μιλάς μέ μιά κοπέλα! Τῆς λές γιά τήν ἀγάπη σου! Ὁπως στή ζωή! Ἄπλά! Θά σοῦ ἔχει τύχει!

—Ὁχι... δέν εἶχαμε καιρό... ἀπαντάει ὁ «ἠθοποιός», καί λίγο τσαντισμένος ἀπό τό κόλλημα τοῦ σκηνοθέτη.

Ὁ Γιάννης τόν κοιτάζει. Μιά πίκρα στά μάτια του. Καί κατανόηση.

—Συγνώμη... καί φχαριστῶ, λέει. Μ' ἔμαθες κάτι πολύ σπουδαῖο σήμερα...

Σέ λίγο καιρό, μιά νέα ἄφιξη στό Μπουλκες: ὁ μεγάλος μας ἠθοποιός Ἀντώνης Γιαννίδης. Γινόμαστε πιά ἕνας θίασος «μέ ἀπαιτήσεις»...

**Τό κορίτσι πού γαργαλιότανε
στήν ἄμμο
(Ἄπλά περιστατικά)**

Ἦταν μυστικό της.

Ἐνα μυστικό πού τό ἔχανε. Γινότανε, πού λένε, κοινό. Τότε φρόντιζε νά τό ξαναμαζέψει νά τό κρύψει πάλι βαθιά της, ἀλλάζοντας κύκλο. Ὅταν τό μπορούσε. Ν' ἀλλάξει κύκλο, δηλαδή.

Μικρή, στό σχολιό καί στίς παρέες τίς παιδικές ἄλλαζε συχνά πυκνά καί παρέες ἀκόμη καί σχολιό, σάν τύχαινε νά μαθευτεῖ τό μυστικό της. Φοβερό, μά τήν ἀλήθεια μυστικό: γαργαλιότανε!

Ὅχι στίς μασχάλες, ὄχι στά πλευρά, σάν μερικούς πού καί μόνο τό δάχτυλο νά δοῦνε πώς πλησιάζει ἀναριγᾶνε. Στίς πατουσες γαργαλιότανε. Τόσο πού δέν μπόραγε νά βαδίσει ξυπόλυτη. Περπάταγε καί γέλαγε.

Ἄσε, πιά, στήν ἄμμο!

Στήν ἀρχή, ὅταν τῆς ἔπαιρνες τά παπούτσια γιά νά τήν ἀναγκάσεις νά βαδίσει ξυπόλυτη στήν ἄμμο, περπατοῦσε μέ χοροπηδηχτά βήματα, λές κι ἔτσι θά γλύτωνε τό γαργαλητό, καί γελοῦσε. Γελοῦσε ἀδιάκοπα. Ὑστερα τό γέλιο ξάλλαζε σέ νευρικό. Τρελλό πές. Καί μετά ἐρχότανε τό κλάμα! Κλάμα, νά δεῖς!

Ἐνα κλάμα γεμᾶτο ἀγωνία. Ὅχι γιά κάτι κακό πού ἔγινε, μά γιά τό κακό πού καρτερᾶς, δέν ξέρεις ποιό καί δέν ξέρεις ἀπό ποῦ. Τέτοιο κλάμα. Γιά τό κακό πού ἔρχεται καί πού ξέρεις πώς τίποτα δέν μπορεῖς νά κάνεις νά τοῦ κόψεις τόν ἐρχομό.

Τό μαθαίνανε καί οἱ καινούργιες παρέες καί τῆς παίρνανε τά παπούτσια γιά νά δοῦνε πώς καί τί. Φώ-

ναζε, χτυπιότανε ἡ Δάφνη - Δάφνη τή λέγανε -κι οἱ ἄλλοι γελάγανε.

—“Αντε! Περπάτα! Περπάτα, Δάφνη! Κουράγιο, Δάφνη! καί δόστου τά γέλια.

Ἡ Δάφνη καθότανε ὅσο καθότανε σά νά ξανασκεφτότανε ὅλη αὐτή τήν ἱστορία μέ τό γαργαλητό, κι ὕστερα — τί νά κάνει — ἄρχιζε νά περπατάει ξυπόλυτη. Στήν ἄμμο. Στήν ἀρχή τό γελάκι. Παιχνιδιάρικο. Κι ὕστερα ὀλόκληρη ἡ βασανιστική διαδικασία: τό νευρικό γέλιο, τό τρελλό, τό ὑστερικό κλάμα, τό θυμωμένο καί τέλος τό παραπονιάρικο.

Τότε οἱ ἄλλοι τρομάζανε καί τῆς δίνανε τά παπούτσια. Μέ τό παραπονιάρικο κλάμα τρομάζανε. Κάτι σά δέος. “Ἐπαιρνε τά παπούτσια της ἀγκαλιά, ἔμενε ἀκίνητη κάμποσο κι ὕστερα τά φόραγε.

Οἱ ἄλλοι ὀρκιζόντουσαν νά μήν τῆς ξαναπάρουν τά παπούτσια. Καί μέσα τους καί ἔξω ὁ ὄρκος. Νά μήν ξαναπειράξουν τή Δάφνη.

“Ἐκανα καί μερικές, «παρατηρήσεις» πού εἶχα βάλει σκοπό νά τίς πῶ στή Δάφνη: «ὅταν περπατᾶς ξυπόλυτη στήν ἄμμο, μέ πηδηχτά βηματάκια, ἡ ἄμμος σηκώνεται κι ἔτσι — κουτή! — γαργαλιέσαι περισσότερο! Νά φροντίσεις — λέω — νά περπατᾶς βαριά, χώνοντας καλά καλά τά πέλματά σου — κουτή! — στήν ἄμμο, γιά νά μήν μπορεῖ νά σέ γαργαλίσει». Σοφά πράματα!...

... Λέω «παπούτσια». “Ἐπρεπε νά λέω: ἀρβύλες. Γιατί ἔτσι τή γνώρισα. Μέ ἀρβύλες στό Βίτσι, στόν ἐμφύλιο. Δέν εἶχα προλάβει νά τῆς μεταδώσω τίς παρατηρήσεις μου.

Μιά ριπή τῆς «πῆρε» τίς ἀρβύλες...

Πήγαμε στό ὀρεινό χειρουργεῖο νά τή δοῦμε, οἱ φίλοι, σάν βρεμένες γάτες. Κάτσαμε γύρω τῆς. Εἶχε

τό ίδιο ανήσυχο βλέμμα, τήν ίδια, λές, αγωνία νά μήν μαθευτεῖ τό φοβερό της μυστικό.

—Τό κακό εἶναι... ἄρχισε νά λέει, μά σώπασε.

Μᾶς κοίταξε ξαν ἕναν μ' ἕνα χαμόγελο ἀπό ἐκεῖ-
νά πού προσπαθοῦν νά κρύψουν τό βαθύ πόνο πού
ῥχεται ἀπό μέσα, πολύ μέσα. Καί κάτι σά φόβος
μήπως δέν τήν πιστέψουμε, ἢ τήν περάσουμε γιά
τρελλή.

—Τό κακό εἶναι πώς ἀκόμη γαργαλιέμαι...

... Ὁ γιατρός εἶπε πώς αὐτό, νά γαργαλιέσαι, ἄν
καί δέν ἔχεις πιά λόγο, λέγεται σύνδρομο τοῦ...
τῆς...

Δέν θυμᾶμαι τό σύνδρομο εἶπε...

Συνάντηση με τόν ΤΙΤΟ
(Σελίδες από ἡμερολόγιο)

Εἴμαστε καλεσμένοι με τόν Γιαννίδη στὸν ποιητὴ καὶ πεζογράφο Ὅσκαρ Νταβίτσιο. Ἔχουμε μεταφράσει κάτι ποιήματά του. Θέλει νά μᾶς δεῖ, θέλει νά δεῖ πιό πολύ τόν Ἀντώνη. Πᾶμε ἀλλά δέν μένουμε πολύ. Μᾶς ἔχει ὁ Νταβίτσιο μιά ἐκπληξη:

Μᾶς περιμένει ὁ Στρατάρχης Τίτο!

Τοῦ μίλησε ὁ ποιητὴς γιὰ μᾶς, ὅτι θά τόν ἐπισκεφτοῦμε, καὶ μᾶς προσκάλεσε στό σπίτι του ὄλους. Τό στρατάρχη με τόν ποιητὴ, τοὺς δένει μιά ἀντάρτικη φιλία.

Στό δρόμο ὁ Γιαννίδης ρωτάει:

— Τόν ἔχεις δεῖ τόν Τίτο; Πῶς εἶναι;

Γιὰ τόν Τίτο ἔχουμε ὄλοι μας ἀγάπη μά καὶ κάποιιο φθόνο. Αὐτοὶ νικητές, ἐμεῖς νικημένοι.

— Δέν θέλω τά πολιτικά, σάν ἄνθρωπος, ρωτᾶω πῶς εἶναι — ἐπιμένει ὁ Γιαννίδης.

Θυμᾶμαι μιά πρώτη συνάντηση με τόν Τίτο. Στό συνέδριο τῶν παρτιζάνων, στό Βελιγράδι. Παίρνουν μέρος ἀντάρτες ἀπὸ ὄλον τόν κόσμο. Στή δική μας ἀντιπροσωπεία εἶναι ὁ συνταγματάρχης ὁ μπάρμπα Θύμιος, ὁ Ζούλας, ὁ Σωτήρης ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἄλλοι.

Ἀπὸ πρὶν τοὺς λένε πῶς πρέπει νά προσέξουνε. Θά καθήσουνε λέει, σ' ἓνα μεγάλο τραπέζι νά φᾶνε, καὶ πρέπει νά χρησιμοποιήσουνε πηροῦνι καὶ μαχαίρι. Νά ἔναι πολιτισμένοι.

Στό τραπέζι κότες ψητές. Περιμένουνε τόν Τίτο ν' ἀρχίσει. Μαχαίρι, πηροῦνι καὶ κόβει τήν κότα του. Μαχαίρι, πηροῦνι καὶ ὁ Σωτήρης, σοβαρός καὶ πολιτισμένος — κι ἀπὸ τό σπίτι του, αὐτός. Ἔλα, ὁ

μως πού, ἡ κότα, καθὼς πάει νά τήν ἀγγίξει τό μαχαίρι τοῦ Σωτήρη τινάζεται, λές καί εἶναι ζωντανή καί πετάει πέντε συνδαιτημόνες μπροστά!

“Ὅλοι παγώσανε. Ὁ Τίτο γελάει καί δίνει τό καλό παράδειγμα: μέ τό χέρι ἡ κότα!

—Μάλιστα... κατάλαβα!... φχαριστιέται ὁ Γιαννίδης ὅταν τοῦ λέω τήν ἱστορία μέ τήν κότα.

Μᾶς ὑποδέχεται ὁ Τίτο καί ἡ γυναίκα του. Συνεννοούμεστε γαλλικά, μέ διερμηνέα μας τόν Ὁσκαρ Νταβίτσιο, γιά πιό σιγουριά καί σέρβικα.

Ὁ Τίτο δέν εἶναι ὁμιλητικός, ἄν καί ὁ Γιαννίδης κάνει ἀπανωτές ἐρωτήσεις, γιά ὅλα.

—Πέστε μου, καλύτερα, γιά τούς ρόλους πού ἔχετε παίξει, ἀλλάζει κουβέντα ὁ Τίτο. Ὁ Γιαννίδης ὑποχωρεῖ. Δέν κάνει ἄλλες ἐρωτήσεις. Ἡ Γιοβάννα Μπρός μᾶς σερβίρει ποτά, μεζεδάκια. Λέμε «πολλά καί διάφορα».

Ὁ Τίτο σά νά νιώθει πῶς περιμέναμε πολλά ἀπό αὐτόν. Κρίσεις. Σχόλια γιά τά δικά μας. Γιά τήν κατάσταση — γενικά. Μόνο στό τέλος ὅταν εἴμαστε ἔτοιμοι νά φύγουμε, στήν πόρτα πιά, ἀποφασίζει νά πεῖ κάτι.

—Μέ συγχωρεῖτε, πού δέν ἀνοίξαμε συζήτηση γιά τήν κατάσταση. Ἦταν μιὰ ξεκούραση ὁ ἐρχομός σας... Ναί... ἔχουμε πολλά προβλήματα... Ὅσο γιά σᾶς. Ὅσο γιά τό δικό σας ἀγώνα... Εἴσαστε γενναῖοι ἄνθρωποι... Πολύ δύσκολη ἡ κατάσταση, ἀλλά δέ φοβόμαστε νά σᾶς βοηθήσουμε. Δέ μᾶς νοιάζει τί θά ποῦνε οἱ ἄλλοι... Ὅμως εἶναι ἀπαραίτητο αὐτό πού γίνεται; Αὐτή ἡ μορφή τοῦ ἀγώνα εἶναι ἀναγκαῖα; Δέ ρωτάω ἐσᾶς, τόν ἑαυτό μου ρωτάω. Μᾶς κατηγοροῦνε ὅτι σᾶς βοηθᾶμε, ἀλλά δέν μᾶς νοιάζει... Ξέρουμε ἀπ' αὐτά... Ὅπως τό ξέρετε πολύ

καλά, δέ φοβηθήκαμε οὔτε τότε πού ἦρθε ἡ Ἐπιτροπή Ἐρεύνης τοῦ ΟΗΕ, τώρα θά φοβηθοῦμε; Ὁ ἰμπεριαλισμός κάνει τή δουλειά του καί τήν κάνει καλά. Ἐμεῖς πρέπει νά κάνουμε καλά τή δική μας δουλειά. Ἡ ζωὴ ἀλλάζει. Ἐχθροὶ δίνουν τά χέρια — φίλοι χωρίζουν...

...Πηδάω τήν ἡμερομηνία καί πάω μπροστά... Ἔνα χρόνο μετά, ὅταν διαφωνήσαμε μέ τόν Τίτο. Εἶπανε, καί λένε ἀκόμη, πώς μᾶς ἔκλεισε τά σύνορα, πώς δέν μᾶς ἄφηνε νά μπαίνοβγαίνουμε, πώς μᾶς κράτησε ἐφεδρεῖες πού δέν μπόρεσαν νά πᾶνε τήν κατάλληλη στιγμή στό μέτωπο. Καί πώς γι' αὐτό χάσαμε. Ἐγώ ξέρω ὅτι μέ τό Γιαννίδη ἀνεβήκαμε στό βουνό, μετά τήν ἀπόφαση τῆς Κομινφόρμ γιά τόν Τίτο. Δέν μᾶς ἐμπόδισαν. Ἀπό τή Γιουγκοσλαβία κατέβηκαν καί ἄλλοι πολλοί δικοί μας ἀντάρτες, ἀπό τούς πρόσφυγες. Ἀκόμη καί τόν Ἀπρίλη τοῦ 1949, περάσαμε ἀπ' τό Βίτσι τά σύνορα γιά νοσοκομεῖο πρὸς τή Βουλγαρία. Ὁ Τίτο δεχότανε στά νοσοκομεῖα μόνο τραυματίες πού δέν μπορούσαν νά μετακινηθοῦν. Στό αὐτοκίνητο πού μᾶς πήγαινε στή Βουλγαρία, διασχίσαμε ὅλη τή Γιουγκοσλαβία. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι δέν μπορούσαμε νά σταματήσουμε ὅπου θέλαμε, ἀλλά μόνο στά σημεῖα πού εἶχαν καθοριστεῖ σάν σταθμοί. Στούς σταθμούς αὐτούς εἶδαμε καί τά φορτηγά πού πηγαίνανε, ἐνισχύσεις στό μέτωπο. Ἀπρίλη 49. Εἶμαστε τέσσερις σ' αὐτή τή διαδρομή. Ἀναφέρω μόνο τήν Ἀθηνά Μπαρτζιώτα, γυναίκα τοῦ γιατροῦ Μπαρτζιώτα, πού πήγαινε ἔξω γιά νά γεννήσει...

Μά γιά τό ζήτημα αὐτό, ὑπάρχουν πολλά νά πεῖς.

Ἐδῶ ἄς σημειώσω ἀκόμη μόνο αὐτό: ὁ πρῶτος πού «προσφέρθηκε» νά ἀναλύσει τήν «προδοσία»

τοῦ Τίτο ἦταν ὁ Περικλῆς Καλοδίκης! Ὁ «σκληρός» τοῦ στενοῦ γραφείου. Τυλιγμένος στή φράση «τό Μποῦλκες ἐστία μόλυνσης», σάν δείγμα «καλῆς θέλησης» γράφει τό βιβλιαράκι «Τό πισώπλατο χτύπημα», γιά νά τά φιάξει μέ τή γραμμή, πού γύρευε «αἰτίες» γιά τήν ἥττα.

« Τήν ἐνότητα σάν τά μάτια μας »
(Καθυστερημένο ρεπορτάζ)

Στίς μεγάλες συνεδριάσεις, συσκέψεις, συνδιασκέψεις στό Μπουλκεσ βγαίνει ἕνα προεδρεῖο. Κάποιος ἀπ' τό «γραφεῖο», ὅταν εἴμαστε ἕτοιμοι νά ψηφίσουμε τό πρόεδρεῖο ἀναφέρει ἕνα ἕναν τά προτεινόμενα μέλη. Στό τέλος γίνεται μιά στατιστική:

—«Τό προεδρεῖο μας ἀποτελεῖται ἀπό δεκατέσσερα ἄτομα, πού συγκεντρώνουν 122 χρόνια κομματική ζωή, 100 χρόνια φυλακές καί ἐξορίες!»

Εἶναι ἡ πρώτη πίεση τοῦ «γραφείου» (Μιχάλης — Περικλῆς), στά μέλη.

Ἡ δεύτερη:

—«Τώρα θά διαβάσουμε γράμματα τῶν φυλακισμένων μας!»

Διαβάζουμε γράμματα. Ἀληθινά γράμματα. Χαιρετιστήρια ἀπό τίς φυλακές καί τά ξερονήσια. Ὅλα τά γράμματα λένε: «Νά φυλάξετε τήν ἐνότητά σας σάν κόρη ὀφθαλμοῦ».

Ἡ τρίτη πίεση:

—«Θά χαιρετίσουν τή συνδιάσκεψή μας οἱ ἀνάπηροί μας.»

Στό βῆμα βγαίνει ἕνας τυφλός σύντροφος. Τόν συνοδεύει ἡ γυναίκα του μέ ξύλινο πόδι. Ὁ ἀνάπηρός μας ἀνεβαίνει στό βῆμα μέ τά μαῦρα γυαλιά του:

—«Σύντροφοι! Νά φυλάξουμε τήν ἐνότητά μας σάν τά μάτια μας!»

Ἔ, αὐτό εἶναι ἄλλο... Ἀκόμη κι ἐκεῖνοι πού εἶχαν ἔτοιμαστῆ νά κάνουν κριτική στή δουλειά καί στίς μέθοδες τοῦ γραφείου σωπαίνουν. Εἶναι τά χρόνια τοῦ προεδρεῖου, εἶναι οἱ φυλακισμένοι καί οἱ ἐξοριστοί πού μᾶς τό ζητᾶνε, εἶναι οἱ τυφλοί, οἱ ἀνάπηροί

μας πού φέρνουν τήν παλάμη τους, ἄθελά τους, καί κλείνουν τά στόματα πού ἔχαν κάτι νά ποῦν.

(...Αὐτή ἡ ἠθική πίεση, εἶναι τό μεγαλύτερο μαρτύριο γιά τούς κομμουνιστές, πού καλοῦνται νά ποῦν δημοκρατικά τή γνώμη τους. Αὐτή ἡ πίεση, φαινομενικά ἄθωα, ἐξουδετερώνει κάθε προσπάθεια κριτικῆς. Πολλοί κομμουνιστές ὀρκίζονται μέσα τους: αὐτό δέ θά τό συχωρέσουμε ποτέ στό «γραφεῖο»!)

Τό στενό γραφεῖο ἐξακολουθεῖ τήν πολιτική τῆς καχυποψίας, πολιτική, καθαρά διασπαστική ἄν καί ἐπισκέπονται τό Μπουλκες, ἄρκετές φορές, μέλη τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς καί τοῦ Πολιτικοῦ γραφείου: καί ὁ Πορφυρογένης καί ὁ Τζήμας, καί ὁ Ἰωαννίδης ἀκόμη.

Οἱ ἐκθέσεις πού στέλνουν διάφορα παλιά στελέχη, παραξηγοῦνται σάν παραφουσκωμένες, παράλογες, δταν δέν κρίνονται σάν φραξιονισμός καί προσπάθεια προσωπικῆς ἐπίθεσης.

Ἐπίδειξη τῆς σωστῆς πολιτικῆς ἡ πρόοδος τῆς Κοινότητος. Εἶναι πιά αὐτάρκης, οἱ σχέσεις της μέ τήν περιοχή ὀλόκληρη εἶναι ἄριστες. Τό Μπουλκες τούς χτίζει σταύλους, χοιροστάσια, τούς προμηθεύει κάρρα, σκοινιά, χάμουρα, τσουβάλια ἀπό τό Καναβουργεῖο μας καί τό Ὑφαντουργεῖο. Ἀκόμη καί στόν ἀθλητισμό οἱ ομάδες τοῦ Μπουλκες εἶναι ἀπό τίς πρῶτες.

Τό ξέκομμα ἀπ' τήν πραγματικότητα θά βγεῖ στό φῶς ἀπό μιά «λεπτομέρεια».

Στό «κεφάλι» τῆς ἐφημερίδας μας, δεξιά καί ἀριστερά ἀπ' τόν τίτλο ὑπάρχουν κάτι ἀριθμοί.

Ἄριστερά:

«ΟΙ ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΜΑΣ! Στό ζαγαροπλαστεῖο μας

καταναλώθηκαν τόν τελευταῖο μῆνα 150.000 μπακλαβάδες — 160.000 διάφορες πάστες καί παγωτά — 120.000 τουλουμπάκια καί τρίγωνα».

Δεξιά:

«ΟΙ ΜΑΧΕΣ ΣΤΟ ΒΙΤΣΙ: Νεκροί, στρατιῶτες 2.300 — τραυματίες 3.420 — αὐτόμολοι 456. Δικές μας ἀπώλειες: 145 νεκροί.

Αὐτό πού περίμενε τό γραφεῖο μέ μιά τέτοια ἀντιπάρθεση ἀριθμῶν, δέν τό πέτυχε. Ποιός θά περηφανευτεῖ μ' αὐτήν τήν τραγική ἀλλά καί γελοῖα ἀντιπαραβολή: πάστες καί νεκροί!

Ντρέπονται ἀκόμη καί τούς μαχητές τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ: τί θά ποῦν, ἂν φτάσει καμιά τους ἐφημερίδα στά χέρια τους! Καί φτάνει. Καί λέγε. Κι ἔχουνε δίκιο.

Ἦταν κατεβαίνει κανένας μπουλκιώτης στά βουνό, τόν ἀναγνωρίζουν ἀπό τή στολή του: ἀπό ἓνα εἰδικό σκουρο χοντρό ὕφασμα κουβέρτας. Μόλις τούς βλέπουν τούς κοροϊδεύουν: «ἦρθαν οἱ φωστῆρες τοῦ Μπουλκες: Πῶς πᾶνε οἱ μπακλαβάδες; Τρῶτε, τρῶτε;»

Σκίζονται νά βροῦνε ροῦχα, νά πετάξουνε τά «μπουλκιώτικα» νά τά ἀντικαταστήσουν μέ ὅτι ἄλλο, γιά νά μὴν φαίνονται ὅτι ἔρχονται ἀπό «κεῖ».

Παῦλος — Ἀντώνης
(Τά πρόσωπα)

Δύο ἀδέρφια. Ἐπὶ ἄλλῃ μητέρα.

Τόν ἕναν δέν μπορούμε νά τόν ποῦμε ἀλλιῶς ἀπό «μπάρμπα Παῦλο». Πολύ κοντινός σέ ὄλους.

Ψηλός μέ μουστάκι τοῦ παλιοῦ καλοῦ καιροῦ, μιά χλαίνη βαμμένη μαύρη, σάν μπέρτα κι ἔνα πλατύγυρο μαῦρο καπέλο. Ποῦ τά βρῆκε! Μοιάζει σά νά βγῆκε ἀπό κάποιο ἱπποτικό μυθιστόρημα τῆς ἐποχῆς τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης.

Τόν ἄλλο σοῦ ἔρχεται νά τόν πεῖς «κύριο Ἀντώνη». Ἦ, τέλος πάντων, κάτι ἐπίσημο. Ἀλλά ὄχι καί ψυχρό. Πάντα καλοντυμένος, φρεσκοξυρισμένος πάντα, πάντα νά μοσκοβολάει κολώνια, πάντα μ' ἔνα γέλιο δυνατό, κολλητικό.

Νά, τά παράξενα. Ὁ μπάρμπα Παῦλος σπάνια γελάει. Ἐνῶ ἀπ' αὐτόν θά περίμενες κάτι τέτοιο.

Ἀδέρφια, μά πού δέν μιλοῦνται. Ὁ Ἀντώνης θεωρεῖ ὅτι ὁ Παῦλος εἶναι κάπως ντροπή γιά τήν οἰκογένεια. Ἀνακατεύεται σέ ὄλα, εἶναι μέσα σ' ὄλα.

— Ἄχ, αὐτό τό παιδί, μουρμουρίζει καλοκάγαθα ὁ μπάρμπα Παῦλος, ὅταν μαθαίνει τά λόγια τ' ἀδερφοῦ του! Θά μέ ἀναγκάσει καμιά φορά νά τοῦ δώσω κάνα δυό στό ποπό του!

Τό παιδί... εἶναι 50-55 χρονῶν. Λίγο μεγαλύτερος ὁ Μπάρμπα Παῦλος.

Κι οἱ δυό ἀπ' τήν Ἀθήνα. Κι οἱ δυό μέ τό μεγάλο τους βάσανο. Τή μεγάλη τους ἐλπίδα, τίς μεγάλες τους ἀγάπες.

— Ἡ Δανάη μου! λέει ὁ μπάρμπα Παῦλος καί τά μάτια του πλημμυρίζουν περηφάνεια καί δάκρυα.

Ἡ Δανάη του: εἶναι ἡ τραγουδίστρια, ἀγωνίστρια

Δανάη Στρατηγοπούλου. Ποιός Ἀθηναῖος δέν τήν ξέρει;

— Ὁ Ἰδομενέας μου! στενάζει ὁ Ἀντώνης. Εἶναι ὁ γιός του. Ἔμαθε πώς σπουδάζει κάπου στό ἐξωτερικό.

Ἔχει κι ἄλλη λαχτάρα: τή Γκαλερί του. Ἡ Γκαλερί Στρατηγοπούλου ἀπό τίς πιό γνωστές τῆς Ἀθήνας.

Ὁ Μπάρμπα Παῦλος γράφει γιά τό θέατρο σκετσάκια καί μονόπραχτα.

Ὁ Ἀντώνης ἐργάζεται στό τμήμα μεταφράσεων.

Ὁ Μπάρμπα Παῦλος παίζει καί στό θέατρο κι ἔχει ἕνα φυσικό παίξιμο, σά νά ἔναι χρόνια στό παλκοσένικο.

Μέχρι τό τέλος μαζί μ' ὄλον τόν κόσμο τῆς προσφυγιάς. Μέχρι τό τέλος. Τό δικό τους... Ὁ Μπάρμπα Παῦλος πέθανε — στήν Τσεχοσλοβακία, νομίζω.

Ὁ Ἀντώνης πέθανε στό Βουκουρέστι. Εἶχε ἀφήσει εὐχή καί κατάρα νά τόν θάψουν στήν Ἀθήνα; ἄν πεθάνει. Δέν τά κατάφεραν.

Ἄν καί — ὅσο νά ἔρθει ἡ ἀπόφαση ἀπό τήν Ἀθήνα — τόν κρατήσανε πέντε μέρες στό ψυγεῖο. ...Λές καί δέν εἶχε χορτάσει κρύο τόσα χρόνια...

Ἡ ἀπόφαση (Ἱστορία ἀγάπης)

Δέν πάει ἄλλο! Τὴν πῆρε τὴν ἀπόφαση ὁ Ἀλέξης. Τὸ πρῶτὶ φεύγουν γιὰ περιοδεῖα στὶς ἐργατικὲς ταξιαρχίες νέων πού ἔχουν πλημμυρίσει τὴ Λαϊκὴ Δημοκρατία τῆς Γιουγκοσλαβίας, ἀπὸ τὴν μίαν ἄκρη στὴν ἄλλη. Ἔρχονται καὶ νέοι ἀπ' ὄλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου καὶ συγκροτοῦν ταξιαρχίες.

Ἕνα πανηγύρι χαρᾶς καὶ δουλειᾶς. Τὸ Καλλιτεχνικὸ Συγκρότημα τοῦ Μποῦλκες θὰ πάει νὰ δώσει παραστάσεις, γιὰ νὰ ψυχαγωγῆσει τοὺς νέους πού δουλεύουν. Θέατρο, τραγούδια, χοροὺς. Μαζί τους θὰ πάει καὶ ἡ Στέλλα: Τὴν ἀποσπάσανε ἑκτακτα ἀπὸ τὴ δουλειά της, γιὰ νὰ παίξει ἕνα ρόλο πού ταίριαζε μόνο σ' αὐτήν.

Τὸ πρῶτὶ, λοιπόν, ἔτσι τὸ ἔχει ἀποφασίσει ὁ Ἀλέξης, θὰ τῆς τό πεῖ. Στὶς ἔξη κιόλας μέ τό χάραμα πού θὰ συναντηθοῦν στό σταθμὸ.

Γι' αὐτὸ φοβήθηκε, μέ αὐτὸ πού τοῦ ἔπε τό βράδυ:

—Ξέρεις, Ἀλέξη; Ἀπὸ τό Γραφεῖο μοῦ εἶπαν νὰ παντρευτῶ. Τί λές;

—Εἶναι δικό σου πρόβλημα αὐτό! ἔκανε, τάχα, τὸν ἀδιάφορο ὁ Ἀλέξης.

— Ἄλλες δύο φορές τοῦ ἔχε πεῖ κάτι τέτοιο. Ἦταν αὐτὸ πού φοβότανε. Μήπως κανένα στέλεχος ἤθελε νὰ «λύσει τό πολωνικό;»

—Ὄχι, δέν ἦταν αὐτό. Ἦ, καὶ νὰ ἔταν ὁ Ἀλέξης εἶχε ἐμπιστοσύνη στὴ Στέλλα. Δέν θὰ ἔπαιρνε ποτέ ἕναν ἄνθρωπο πού δέν ἀγαποῦσε.

Ἦστερα κατάλαβε κάτι ἄλλο: Ἦτσι τοῦ τά λέει ἡ Στέλλα γιὰ νὰ τὸν δοκιμάσει. Τούτῃ τὴ τελευταία φορά, σὰ νὰ ἔνωσε τὸν κίνδυνο πῶς κοντά. Μὰ τό

πρωί θά φεύγανε. Καί τό πρωί θά τῆς μίλαγε.

—Σ' ἀγαπῶ Στέλλα!

Ἦταν στό τραῖνο ὅταν τῆς τό 'πε. Μόλις εἶχε ξεκινήσει. Ἀπό τό Μπουλλκες φύγανε μέ τό κανονικό τραῖνο γραμμῆς, σέ κανονικά βαγόνια γιά ἐπιβάτες μὰ ἀπό τό Νόβισατ καί πέρα μῆκανε σέ φορτηγά βαγόνια.

—Σ' ἀγαπῶ Στέλλα!

Ἡ Στέλλα ἔμεινε γιά λίγο μέ τήν ψυχὴ στό στόμα. Τόν κοίταξε μέ τά σκοτεινά τῆς μάτια. Ὑστερα σκέπασε τό πρόσωπό τῆς μέ τά χέρια τῆς κι ἄρχισέ νά κλαίει. Κλάμα, νά δεῖς! Μέ λυγμούς. Τό ἀδύνατο, λεπτό κορμί τῆς σπαρτάραγε.

—Γιατί κλαῖς! Μὴν κλαῖς! Σ' ἀγαπῶ μὴν κλαῖς!...

—Κλαίω ἀπό χαρά! Τόσα χρόνια τό περίμενα! Τόσα χρόνια Ἀλέξη! Πῶς μπόρεσες νά τ' ἀργήσεις τόσο;

Ἔνα μῆνα ἢ περιοδεῖα, ἔνα μῆνα ἔκλαιγε ἡ Στέλλα. Ἄν καί φιληθῆκανε κιόλας γιά πρώτη φορά.

Τίποτα ἄλλο. Τ' ἄλλα στό Μπουλλκες. Σάν ἐπιστρέψουν στή βάση τους, θά παρουσιαστοῦν στόν γραμματέα τῆς κοινότητος στό ληξιαρχεῖο καί θά ποῦν πῶς θέλουν νά παντρευτοῦν.

Συνάντηση στίς 5. Τήν ἴδια μέρα πού γυρίσανε στό Μπουλλκες.

—Πᾶμε, εἶπε ὁ Ἀλέξης, πού 'χε φορέσει ἔνα «γαμπριάτικο» μαῦρο, χωριάτικο κοστούμι, ἀπ' τά συρτάρια τοῦ σπιτονοικοκύρη.

—Νά κάνουμε μιά βόλτα πρῶτα... πρότεινε ἡ Στέλλα.

Καί στή βόλτα τοῦ τό ὁμολόγησε: θά παντρευτεῖ. Αὐτό πού τοῦ 'χε πεῖ πρὶν φύγουν ἦταν ἀλήθεια.

Τῆ ζήτησε «κάποιος» κι αὐτὴ ἔδωσε τό λόγο τῆς.

Ὁ Ἀλέξης εἶδε τίς μουριές, τίς ἑκατόχρονες νά στριφογυρίζουν, νά ξεριζώνονται, νά πέφτουν σάν νά ἔναι στάχια πού τά γέρνει ὁ ἀγέρας. Σάν τότε μέ τή θύελλα τήν ξαφνική, πού ξερίζωσε ἑκατό μουριές στόν κεντρικό δρόμο.

Δέν κατάλαβε καλά καλά τί τοῦ εἶπε. Δέν πρόλαβαν νά μποῦνε μέσα του τά λόγια της, νά τά κοσκινίσει, νά καταλάβει. Ἦταν κάτι ἀναπάντεχο.

Σά νά τόν χτύπησαν μέ βαριά στό κεφάλι.

Ἐκείνη κάτι ἔλεγε, κλαίγοντας. Ὅτι περίμενε τόσον καιρό. Ὅτι τοῦ τό πέταξε κι ἀπ' ἐξω, μά ἐκεῖνος εἶχε ἀπαντήσει: Ξέρεις τίς ἀπόψεις μου, κάνε ὅτι νομίζεις καλύτερο.

Ὁ Ἀλέξης πάλι φώναζε. Σά δαιμονισμένος. Ἐλεγε κάτι παράξενα πράματα πού δέν τά ἔχε πεῖ κι οὔτε τά ἔχε σκεφτεῖ ποτέ του, τάχα, πώς ὄλες οἱ γυναῖκες εἶναι ἴδιες. Ἀράδιασε καί ὀνόματα.

—Δέν πά νά ἔσαι, φώναζε, καί Πασιονάρια, καί Ἄννα Πάουκερ, καί... καί... καί ὅποια μεγάλη κομμουνίστρια θές! Ἰδιες εἴσαστε! Αὐτό εἴσαστε! Νά τό ξέρεις!

Θύμωσε καί ἡ Στέλλα:

—Καί πού τό ἔξερα, ἐγώ, ἔ; Καί πού ἤθελες νά τό ξέρω πώς μ' ἀγαπᾷς; Ἐλεγα πώς μέ βλέπεις σάν ἀδελφή, αὐτό ἔλεγα!

—Ὅταν στό ἴπα στό τραῖνο ἔπρεπε... εἶχες ὑποχρέωση νά μὴν μοῦ δώσεις θάρρος! Νά μὴν κάνω σχέδια.

—Δέ σοῦ φαίνεται πώς ἔκανες τά σχέδια σου πολύ καιρό; ἄστραψαν καί τά μάτια τά σκοτεινά τῆς Στέλλας ἀπό μίσος. Καί τί ἤθελες ἀπό μένα; Νά κάνω κι ἐγώ τήν «δέν μέ νοιάζει», ὅπως τά κατάφερες ἐσύ τόσον καιρό; Ἐντάξει! Δέν εἶχα τή δύναμη! Τό

περίμενα πολλά χρόνια αυτό πού δέν είχα τή δύναμη
νά πῶ ὄχι, ὅταν μοῦ ἔπες πώς μ' ἀγαπᾶς! Ὁραῖα! Σ'
αὐτό φταίω! Φέρθηκα σά συναισθηματική γυναικού-
λα!

Ὁ Ἀλέξης ἄρχισε νά τρέχει. Ἔτρεχε καί παραμι-
λοῦσε. Τί νά κάνει; Νά αὐτοκτονήσει! Δέν ἔχει ἄλλη
λύση. Θ' αὐτοκτονήσει...

Πιό πολύ γιατί, μέσα του καταλάβαινε πώς δέν ἔ-
φταιγε κανένας ἄλλος ἀπ' τόν ἴδιο.

...Ἔτσι, σ' αὐτά τά χάλια, τόν βρῆκε ὁ Βασίλης ὁ
Πηγῆς, νύχτα, στό δρόμο, καί τόν συμμάζεψε στό
δωμάτιό του...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Προβλήματα επικοινωνίας ...

Τό 'πανε «παιδομάζωμα». Καί «γενίτσαρους» τά 'πανε τά παιδιά μας. Κι ὅμως, ἀπό τά γράμματα — δσα φτάνουν — πού γράφουν οἱ δικοί τους πού 'χουν μείνει στήν πατρίδα, ὀλόκληρες σειρές σβησμένες. Στό φάκελο δυό σφραγίδες: «'Ελογοκρίθη». Καί: «Μήν λησμονεῖς ὅτι εἶσαι Ἕλλην!»

Τά παιδιά μας, προσπαθώντας νά διακρίνουν τί γράφει κάτω ἀπό τήν μαύρη γραμμή τῆς λογοκρισίας — «...καλά πού εἶσαι ἐκεῖ, παιδί μου, ἐδῶ μέ τί νά σέ ἀναστήσουμε, ἐδῶ συφορά...» — μαθαίνουν ποιός καί πώς κυβερνάει τή χώρα:

'Εμεῖς, οἱ ὀργανώσεις καί οἱ Σύλλογοι Προσφύγων, τά μαθαίνουμε ν' ἀγαπᾶνε τήν πατρίδα. Τά παιδιά μας μεγαλώνουν μέ τήν Ἰλιάδα καί τήν Ὀδύσεια, μέ τή Σαπφώ καί τόν Ἀνακρέοντα. Μεγαλώνουν μέ τό Διγενή, μέ τόν Κολοκοτρώνη, τό Μακρυγιάννη, τόν Ἀνδρουῦτσο, τόν Οἰκονόμου. Μεγαλώνουν μέ τόν Σολωμό, τόν Βαλαωρίτη, τόν Παλαμά, τό Σικελιανό. Μέ τό Ἀλβανικό ἔπος κατά τοῦ φασισμού, μέ τούς Τρεῖς τοῦ Ὑμηττοῦ μέ τούς Διακόσιους τῆς Πρωτομαγιάς.

Ἡ μόνη διαφορά μας, πώς ἐμεῖς τὰ μαθαίνουμε ποιός καί γιατί καταδίκασε σέ θάνατο τόν Κολοκοτρώνη καί τό Μακρυγιάννη, ποιός καί γιατί σκότωσε τόν Ἄνδρουτσο, καί τόν Οἰκονόμου καί τό Σουκατζίδη. Ὁ κροκοδειλισμός γιά τό «παιδομάζωμα» ἀποδείχτηκε: 35 χρόνια πέρασαν καί δέν ἀφήνουνε τὰ παιδιά μας — τώρα ἐπιστήμονες, καλλιτέχνες, καθηγητές, εἰδικοί σέ ὄλους τούς κλάδους — νά γυρίσουν στήν πατρίδα. Μιά νέα — ἡ τρίτη — γενιά γεννιέται στήν ξενιτειά. Φαίνεται πώς ἐκεῖνοι πού «λησμόνησαν ὅτι εἶναι Ἕλληνες» εἶναι οἱ ἴδιοι πού βάζανε τίς σφραγίδες στά φάκελα...

...Μιλάγανε γιά παιδομάζωμα, τόν ἴδιο καιρό πού τό πραγματικό παιδομάζωμα τό κάνανε οἱ ὀργανισμοί τῆς Φρειδερίκης. Ἀρπάζανε τὰ παιδιά τῶν ἐκτελεσμένων, τῶν ἐξορίστων, τῶν προσφύγων, καί τὰ πηγαίνανε στό ἀναμορφωτήριο, στή Λέρο. Αὐτά ὅμως, ὁ κόσμος θά τὰ μάθει ἀργότερα πολύ ἀργότερα. Καί τὰ πιά πολλά θά τὰ δεῖ στίς ἐφημερίδες, μόνο πρὶν ἀπό λίγες μέρες, μέ τήν κηδεῖα τῆς Φρειδερίκης.

Πήραμε ανάσα!

(Σελίδες από ήμερολόγιο)

Στό Μπουλκες πήραμε ανάσα!

Στίς έκλογές γιά τό Κοινοτικό Συμβούλιο — κανονικές έκλογές — τό Κόμμα ἔχει προτείνει τούς ἀνθρώπους πού περιμέναμε, καί θέλαμε.

Οἱ παλιοί, πού εἶχαν ἐμπιστοσύνη καί μᾶς λέγανε «τό κόμμα ἄργεῖ, ἀλλά δέν λησμονεῖ», εἶχαν δίκιο. Ἐμεῖς οἱ νέοι πιά ἀνυπόμονοι — καί καλά κάνουμε — ἀναρωτιόμαστε: «γιατί νά ἄργεῖ».

Ἀρχίζουμε νά πλησιάζουμε ὁ ἕνας τόν ἄλλον, νά διώχνουμε τίς καχυποψίες νά ξαναγινόμαστε σύντροφοι καί φίλοι.

Γιά πρώτη φορά ἀκοῦμε καί αὐτή τήν ἐρώτηση:

— «Μήπως ἔμαθες τίποτα ἀπό τούς δικούς σου; Κάτι πρέπει νά κάνουμε... νά τούς εἰδοποιήσουμε πώς ζοῦμε... Εἶναι μεγάλο πρᾶμα γι' αὐτούς!».

Καί δέν εἶναι λόγια, δέν εἶναι δημαγωγία. Νιώθεις ἕνα φίλο κοντά σου, κάποιον πού στενοχωριέται μαζί σου...

“Ὅλα πᾶνε καλύτερα καί ἡ δουλειά καί τό θέατρό μας, καί οἱ ἐκδόσεις μας: γεμίζουμε βιβλία. Σταματᾶνε καί οἱ μεγαλοστομίες.

Στό Συμβούλιο — καί στό «Γραφεῖο» — παραμένουν ἀκόμη τρεῖς - τέσσερις ἀπό τούς σκληρούς συνεργάτες τοῦ Πεχτασίδη — πού ἔχει πάει «κάτω» — μά βάλανε νερό στό κρασί τους. Ἡ ἐποχή τους πέρασε. Στό Συμβούλιο μπαίνουν παλιά στελέχη — παραγκωνισμένα πρὶν — καί μερικοί ἀπό τούς καπετάνιους τοῦ ΕΛΑΣ πού βρίσκονται ἀκόμη κοντά μας. Βγαίνουν καί νέοι ἄνθρωποι ἄξιοι.

Στό Κοινοτικό Συμβούλιο είναι τώρα και ὁ Ἀντώνης ὁ Γιαννίδης, ἀπό τούς λίγους πού διαλέχτηκε παμψηφεῖ. Μόνο πού ἔναι φαρμακωμένος ὁ Γιαννίδης.

Ἄπ' τήν Ἀθήνα μαθαίνουμε πώς ἔκανε δήλωση ὁ Βεάκης. Δέν θέλουμε νά τό πιστέψουμε! Ὁ Αἰμίλιος Βεάκης!. Πού ἡ φωνή του βρόνταγε στά ὁδοφράγματα μαζί μέ τά ὄπλα! Ὁ Βεάκης! Πού σήκωνε τά χέρια του πρὸς τή γαλαρία: «Γιὰ σᾶς παίζω παιδιὰ μου!». Μερικοὶ ἀπό μᾶς βιαστήκαμε νά τόν καταδικάσουμε, ἂν κι ἦταν μαζί μας καί ὁ Γιάννης ὁ Βεάκης, ὁ γιὸς τοῦ Μεγάλου. Ὁ Ἀντώνης προσπαθεῖ νά μᾶς προλάβει.

—Νά μὴν ἀκούσω κακιά λέξη γιὰ τόν Βεάκη! Τούς ἄλλους νά καταραστεῖς, ἐκείνους πού τόν ἀνάγκασαν νά τό κάνει αὐτό! Καί θά τό δεῖτε: δέν θά τό ἀντέξει αὐτό ὁ Βεάκης. Τόν σκοτώσανε μ' αὐτό πού τόν ἀνάγκασαν νά κάνει! Τόν ἐκτελέσανε! Θά τό δεῖτε!

Κι ἐγώ, μιά μέρα, νευριασμένος γιὰ κάτι διαφωνίες μέ τό Γιάννη Βεάκη, γιὰ νά τόν σκαλίσω ἐκεῖ πού τόν πόναγε, τοῦ ἴπα:

—Δέν ξέρω τί λές γιὰ τόν Γιαννίδη... ξέρω καλά, ὁμως, πώς αὐτός εἶναι κοντά μας, ἐνῶ ὁ Βεάκης...

Δέν εἶπα τί «ἐνῶ ὁ Βεάκης», μά ἡ κακεντρέχεια ἦταν φανερή. Τό ἴμαθε ὁ Γιαννίδης καί ποιός εἶδε τό θεό καί δέ φοβήθηκε! Ἕνας μανιασμένος Ἀντώνης μᾶς καλεῖ σέ «ἔκτακτη συνέλευση». Σηκώνεται νά μιλήσει, θυμωμένος, ἔτοιμος νά ξεσπάσει. Ἐγώ, ζαρωμένος περιμένω τό ξέσπασμά του, στό κεφάλι μου. Μᾶς κοιτάζει ἕναν ἕναν. Ἦρεμεῖ. Κάθεται. Μιλάει σιγά, σάν γιὰ τόν ἑαυτό του.

Μιλάει γιὰ τή θέση τοῦ καλλιτέχνη στήν ἀστική

κοινωνία, γιά τούς ὄρους «θεατρίνος» καί ἠθοποιός, γιά τήν προσπάθεια πού γίνεται νά ἐξευτελίσουν τούς γίγαντες. Μέσα σ' αὐτή τους τήν προσπάθεια καί ἡ πίεση στό Βεάκη.

—Κάποτε... ὅταν πᾶμε στήν Ἀθήνα, τόν Βεάκη θά τόν βγάλουμε πρόεδρο τῆς Βουλῆς. Ἀφοῦ ἐμένα μέ ἐκλέξατε στό Κοινοτικό Συμβούλιο... Γιά νά δεῖτε τή διαφορά!... Κι ὅσοι βιάζονται νά καταδικάσουν, τό βράδυ, ὅταν εἶναι μόνοι τους στό σπίτι τους μέ κλεισμένα τά φῶτα, νά μήν βλέπονται καί νά μήν τούς βλέπουν, ἄς ρωτήσουν τόν ἑαυτό τους «ἐγώ θά ἄντεχα;»

(Ἐδῶ πρέπει νά πῶ πιά πολλά γιά τό Γιάννη Βεάκη καί τίς δικές μου τύψεις. Εἶναι ἀπό τίς κακίες μου πού δέ θέλω νά τίς ξεχνᾶω.

Πῶς ἦταν ὁ ἴδιος καί, πῶς φερότανε τό λέω ἀλλοῦ. Κι αὐτός ἀπό τούς πικραμένους. Ἀπό τούς ἀνθρώπους πού «ἄν ἦταν στήν πατρίδα...». Μιά πιά βαθιά γνώση τῆς ζωῆς καί τῶν προβλημάτων της, τόν ἔκανε νά ξεχνᾶει καί νά σβύνει τίς κακίες τῶν ἄλλων. Νά, πᾶρτε ἐμένα... Κάποτε μέ εἶχαν στείλει σέ κάποια βιομηχανική πόλη νά δουλέσω σέ ἐργοστάσιο, γιά νά «πάρω προλεταριακή συνείδηση». Πέρασε ἀπό αὐτήν τήν πόλη καί τόν παρακάλεσα νά μέ ζητήσει, νά πεῖ πῶς μέ χρειάζεται στό θίασο, γιά νά φύγω ἀπό κεῖ καί νά πάω στό Βουκουρέστι.

Ὁ Βεάκης τό ἔκανε. Εἶπε πῶς χωρίς ἐμένα θίασος δέν γίνεται, κι ἔτσι τά μάζεψα κι ἔφυγα βιαστικά ἀπό τήν Βραΐλα... Εἶναι τόσο λίγο νά πῶ ἐδῶ ὅτι τοῦ τό χρωστῶ χάρη!...)

Στό θέρετρο τῶν βασιλιάδων
(Καθυστερημένο ρεπορτάζ)

Τό «Καλλιτεχνικό Συγκρότημα» μέ τόν Ἐντώνη Γιαννίδη ἄρχισε τήν περιοδεία του. Τώρα ἔχουν τρία βαγόνια δικά τους: ἓνα βαγόνι - ἐστιατόριο καί λέσχη, μιά κλινάμαξα καί ἓνα φορτηγό γιά τά σκηνικά καί τίς ἀποσκευές. Δέν ἔχει, πιά, «ἵπποι 8 ἄνδρες 50». Δυναμώνουν οἱ Λαϊκές Δημοκρατίες, καρπώνονται καί οἱ πρόσφυγες ἀπό τά ἀγαθά τους.

Πρῶτος σταθμός Ρουμανία. Τό «συγκρότημα» κοιτάζει τούς Ρουμάνους μέ κάποιον «ἀγωνιστικό ψηλομυτισμό».

—Αὐτοί; Χμ... "Ἐνα πρωί χτύπησαν τήν πόρτα τους καί τούς εἶπαν: «Ξυπνήστε! Ἔχετε σοσιαλισμό».

Πέφτουν, ὅμως πάνω στίς ἐκλογές τοῦ Μάρτη τοῦ 1948 καί βλέπουν πώς δέν εἶναι ἔτσι τά πράγματα. Μάχη σκληρή στίς ἐκλογές. Στούς δρόμους ὁ κόσμος παλεύει ἀκόμη μέ τά ὑπολείμματα τῆς φασιστικῆς δικτατορίας τοῦ Ἐντωνέσκου. Καί παντοῦ σημάδια τοῦ ἄλλου ἀγώνα: μέ τό ὄπλο. Γέφυρες καταστραμμένες μέσα στό Βουκουρέστι ἀπό τίς μάχες πού ἔδωσε τό πατριωτικό μέτωπο, χαλάσματα ἀπό τόν πόλεμο.

Μαθαίνουν καί ἀριθμούς: μόνο ἀπό τή στιγμή πού ἡ Ρουμανία «γύρισε τά ὄπλα» καί τάχθηκε στό πλευρό τῶν συμμάχων, εἶχε 700.000 νεκρούς καί τραυματίες.

Τόν Ἀπρίλη τό συγκρότημα βρίσκεται στή Σινάγια, μιά τοποθεσία ἀνάμεσα στά Καρπάθια — κοντά στόν Παράδεισο — μέ χιόνια, μέ ἥλιο, μέ ἔλατα, μέ πλατάνια, μέ νερά, μέ τριαντάφυλλα, τριαντάφυλ-

λα, τριαντάφυλλα...

Ήταν τό θέρετρο τῶν βασιλιάδων ἐδῶ, ἀπό παππού σ' ἐγγόνι. Τρία τεράστια παλάτια περιτριγυρισμένα ἀπό βίλες γιά τούς αὐλικούς καί τή φρουρά καί πρὸς τὰ κάτω, ὄλη ἡ πλαγιά γεμάτη πολυτελεῖς βίλες τῶν πλουσίων, πού τρέχανε κι αὐτοί στή Σινάγια, ὅταν μαθαίνανε πῶς «ἀπεσύρθη ὁ ἄναξ εἰς τὰ χειμερινά ἀνάκτορα».

Τό «Μεγάλο Παλάτι», τό καινούργιο πού ὁ πλοῦτος του εἶναι κάτι πού δέν περιγράφεται, τό μεταρρυθμίζουν σέ Μουσεῖο. Τό «Μικρό Παλάτι» θά γίνει σπίτι ἀνάπαυσης καί δημιουργίας τῶν συγγραφέων καί καλλιτεχνῶν. Τό παλιό παλάτι τοῦ Φερδινάνδου, θά γίνει σπίτι ἀνάπαυσης καί ξενώνας γιά ἐπισήμους καλεσμένους. Οἱ βίλες θά μοιραστοῦν στά συνδικάτα γιά τήν ἀνάπαυση τῶν ἐργατῶν.

Σ' ἓνα ἀπό τὰ μεγάλα πολυτελή ξενοδοχεῖα, στό Πάλλας, πού γιά τήν ὥρα εἶναι ἄδειο, θά μείνει γιά ἕνα βράδυ ὁ θίασος τοῦ Γιαννίδη. Κι ἐδῶ ὄργασμός. Καθαρίζουν τό ξενοδοχεῖο, τό ἀσπρίζουν, κάνουν ἔσωτερικές μεταρρυθμίσεις. Περιμένουν, λέει, τὰ ἑλληνόπουλα!

Τό Πάλλας καί τό Καραϊμάν καί τό περίφημο Καζίνο τῆς Σινάγιας — τό μικρό Παρίσι τῶν Βαλκανίων — μεταρρυθμίζονται γιά νά στεγάσουν τὰ παιδιά μας. Τό «παιδομάζωμα». Ἡ αἴθουσα ρουλέτας τοῦ Καζίνου, πού μόνο οἱ κορνίζες ἀπό τούς βενετσιάνικους καθρέπτες της κάνουν ὀλόκληρη παρουσία, θά γίνει ἡ τραπεζαρία καί αἴθουσα ψυχαγωγίας. Φιάχνουν καί μιά μικρή σκηνή. Κουβαλᾶνε φορτώματα σεντόνια, κουβέρτες, πετσέτες. Στίς πόρτες κολλᾶνε ταμπέλες: Γραφεῖο — Ἱατρεῖο — Θάλαμος 1, 2... — Κοινωνική Λειτουργός — Ἐρυ-

θρός Σταυρός... Τά μικρότερα ξενοδοχεῖα καί οἱ κοντινές βίλλες, ἐτοιμάζονται γιά τό προσωπικό πού τά συνοδεύει καί γιά τούς Ἑλληνες δάσκαλους. Στό σταθμό, ὅταν φτάνει ἡ πρώτη ἀποστολή, πηγαίνει καί τό Καλλιτεχνικό Συγκρότημα. Εἶναι ὁ Ἐρυθρός Σταυρός Ρουμανίας, ἐπιτροπές ἀπό συλλόγους καί κόσμος πολὺς μέ λουλούδια καί γλυκά.

Τό τραῖνο φτάνει. Κατεβαίνουν τά παιδιά - φαντάσματα. Θυμίζουν ἔντονα φωτογραφίες ἀπό χιτλερικά στρατόπεδα. Ἀδύνατα, κίτρινα, ζαρωμένα, ντυμένα ὅπως ὅπως μέ ἀντρικά σακάκια, μέ κομμάτια ἀπό τσόβάλι γιά κασκόλ, μέ στρατιωτικά ἀμπέχωνα, μέ ἀρβύλες πού χωρᾶνε καί τά δυό τους πόδια. Σά γεροντάκια.

Ὁ κόσμος πού ἦρθε νά τά ὑποδεχτεῖ παγώνει. Εἶχαν ἐτοιμαστεῖ νά μιλήσουν νά γελάσουν, νά παίξουν μέ τά παιδιά, νά τούς μοιράσουν γλυκά καί λουλούδια. Τί νά ποῦν τώρα;

Τά παιδιά τά συνοδεύουν νοσοκόμες καί γυναῖκες ἀπό τίς περιοχές τους οἱ περισσότερες ἡλικιωμένες, πού ἔχουν καί τά δικά τους παιδιά κι ἀγγόνια μαζί καί δάσκαλοι. Εἶναι ἀπό τίς παραμεθόριες περιοχές τά περισσότερα ὄρφανά ἀπό γονιό. Ἄλλα παιδιά ἔχουν τούς πατεράδες τους στά ἀντάρτικα, ἄλλονων οἱ γονεῖς βρίσκονται στίς φυλακές καί τά ξερονήσια. Ἡ Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση ἀποφάσισε, γιά νά τά σώσει ἀπό τήν πείνα καί τούς βομβαρδισμούς, νά τά στείλει στίς Λαϊκές Δημοκρατίες.

Ἀναρωτιοῦνται ὅλοι: τά παιδιά αὐτά θά γίνουν ποτέ παιδιά;

Γιά πολὺν καιρό ἀκόμη, ὅταν πάνω ἀπ' τή Σινάγια περνάει ἀεροπλάνο, τά παιδιά θά πέφτουν χάμω

ξάπλα ακίνητα θά τρέχουν νά κρυφτοῦν στά ὑπόγεια.

“Υστερα ἀπό κάμποσο καιρό, ὅταν ξαναπεράσανε ἀπό τή Σινάγια νά δοῦνε πῶς περνᾶνε τά παιδιά, τά βρήκανε καλοντυμένα, ἀνθρώπινα, μέ τίς ποδιές τους καί τά γιακαδάκια τους, μέ τήν προσωπική τους περιουσία: τίς ἀλλαξιές τους, τίς πετσέτες τους, τίς ὀδοντόβουρτσές τους, τά βιβλία τους, τά παιχνίδια τους.

— Ἀγνώριστα τά παιδιά! χαίρονται οἱ ἐπισκέπτες. Ξέχασαν τίς συμφορές τους. Ἡ Κοινωνική Λειτουργός ἔχει ἄλλη γνώμη. Ἀπαντάει θλιμμένη:

— Τά παιδιά ἔχουν ψυχικά τραύματα πού θέλουν πολλά χρόνια καί πολλές προσπάθειες γιά νά ἐπουλωθοῦν...

Φέρνει ἕνα περιστατικό γιά παράδειγμα: διαπιστώσανε λέει, ὅτι καταναλώνεται μεγάλη ποσότητα ψωμιοῦ, σέ σχέση μέ τόν ἀριθμό τῶν παιδιῶν. Ἡ Διεύθυνση ὑποπευθῆκε ἀκόμη καί «ὕπεξαίρεση». Ὡσπου ἀνακαλύψανε τήν αἰτία:

— Τά παιδιά κρύβανε ψωμί! Παίρνανε κρυφά φέτες ἀπό τήν τραπεζαρία καί τίς χώνανε μέσα στά στρώματα, στά μαξιλάρια. Ἀκόμη σέ κουτιά ἢ σακκοῦλες πού τίς παραχώνανε στό χῶμα. Ὅταν ρώτησαν ἕνα παιδί γιατί τό ἔκανε αὐτό, ἀπάντησε παραξενεμένο γιά τήν ἐρώτηση: « Γιά νά ἔχουμε ἀ ὕ ρ ι ο ».

...Κι ὁμως ἐκεῖνοι πού ξέρουν καλά τήν ἀλήθεια, μίλησαν γιά «παιδομάζωμα», γιά «γενίτσαρους» κι ἀκόμη μιλάνε!

Πότε θά προβληθοῦν τά φίλμ πού ὑπάρχουν ἀπό τή ζωή τῶν παιδιῶν μας, γιά νά μαθευτεῖ ἡ ἀλήθεια;

Οἱ ἀστυφύλακες
(Τά πρόσωπα)

Στήν καλλιτεχνική μας ομάδα έχουμε δυό πού προέρχονται ἀπό τό ΕΑΜ Ἀστυνομίας Πόλεων. Τόν Κώστα τόν Γκολφίνο καί τόν Γιῶργο τόν Κοσκινά. Ὁ πρῶτος ἕνας ἀπό τούς καλύτερους ποιητές μας τῆς προσφυγιάς, συγγραφέας καί ἠθοποιός καί ἐξαιρετικός βαρύτονος καί κιθαρίστας μέ ψυχή-ἔχουμε μιλήσει γι' αὐτόν καί θά ξαναμιλήσουμε: πληθωρικό ταλέντο καί θαυμάσιος ἄνθρωπος. Ὁ Κοσκινᾶς εἶναι καί ἠθοποιός καί τεχνικός τοῦ θεάτρου μας. Πεθάνανε καί οἱ δυό στήν ξενιτειά...

Στό Μπουλκες εἶναι καμιά εἰκοσαριά ἀξιωματικοί καί ἀστυφύλακες ἀπό τήν Ἀθήνα. Εἶναι ὁ Μιχάλης, ὁ ψηλός, πού πέτυχε νά «βγάλει» ἀπό τή φυλακή τό γράμμα τοῦ Ζαχαριάδη, πού καλοῦσε τούς κομμουνιστές καί τό λαό νά ἀγωνιστοῦν μέ ὅλες τους τίς δυνάμεις κατὰ τοῦ ἰταλικοῦ φασισμού στό Ἀλβανικό Μέτωπο. Στό γράμμα αὐτό ὑπάρχει ὁ ζωντανός Ζαχαριάδης, ὁ ἠγέτης, ὁ ἄνθρωπος πού ἔχει ἄμεση ἐπαφή μέ τήν πραγματικότητα. Ἄς τό θυμηθοῦμε:

«...Ὁ λαός τῆς Ἑλλάδας διεξάγει σήμερα ἕναν πόλεμο ἐθνικοαπελευθερωτικό ἐνάντια στό φασισμό τοῦ Μουσολίνι. Δίπλα στό κύριο μέτωπο, καί ὁ κάθε βράχος κάθε ρεματιά, τό κάθε χωριό καλύβα μέ καλύβα, ἢ κάθε πόλη, σπίτι μέ σπίτι πρέπει νά γίνει φρούριο τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα».

Τό γράμμα εἶχε ἡμερομηνία 31.10.1940. Δυό μέρες μετά τήν ἐπίθεση.

Μεγάλη ἢ προσφορά καί τοῦ Μιχάλη, πού τά κατάρφερε νά τό σώσει ἀπό τή φρουρά. Ἀφοῦ καί μέ

αυτό τό γράμμα, πού εἶναι ἡ γραμμή τῶν κομμουνιστῶν γιά ὄλο τόν ἀγῶνα τους στήν Κατοχή, κατηγορησαν τό ΚΚΕ ὅτι δέν «ἤθελε τόν πόλεμο» καί τόν θεωροῦσε «καπιταλιστικό», ἐπειδή δέν εἶχε μπεῖ ἀκόμη ἡ Σοβιετική Ἐνωση, μπορούμε νά φανταστοῦμε τί θά γινότανε ἂν δέν ὑπῆρχε.

Εἶναι ἀκόμη μαζί μου οἱ ἀστυφύλακες καί ἀξιωματικοί, ὁ Προμηθέας-παλιό στέλεχος τοῦ κόμματος-, ὁ Κανάκης, ὁ Βαρβαρίγγος, ὁ Φραγκάκος, ὁ Ξαρχάκης... Ὅλοι τους στό πλευρό τοῦ λαοῦ στήν Κατοχή, μέ διπλό καί τριπλό κίνδυνο, γιατί ζοῦσαν καί πάλευαν στό στόμα τοῦ λύκου. Ὅλοι τούς παλληκάρια —πῶς ἀλλιῶς νά τούς πῶ;— καί καλοί φίλοι καί συναγωνιστές, πού κάνανε ὅτι μπορούσανε γιά νά σώσουνε ἐκείνους πού «πέφτανε» στά τμήματα καί κινδυνεύανε ἀπό τούς λίγους «βαμμένους», ὅπως λέγαμε τούς συνεργάτες τῶν κατακτητῶν. Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν ἀστυνομικῶν ἦταν ὀργανωμένη στήν ἰσχυρή ὀργάνωση τοῦ ΕΑΜ Ἀστυνομίας.

Τώρα, γιατί γράφω γιά τούς ἀστυφύλακες; Εἶναι γιά τά διάφορα μνημόσυνα πού γίνονται. Μνημόσυνα κι αὐτό.

Μιά δίκη (Άπλά περιστατικά)

Ὁ Μανώλης, πού τόν εἶχαμε κάπως στήν «ἄκρη», γιατί δέν ἄκουσε τόν καθοδηγητή του πού τοῦ εἶπε «νά πάει νά παρουσιαστεῖ στό στρατό», κι ὅταν χρειαστεῖ, «παίρνει τό ὄπλο του καί φεύγει», βρίσκει τό δίκιο του. Θά τό βρεῖ ὀλοκληρωτικά ἄργότερα, στό ἀντάρτικο. Στό στρατό πού μᾶς πολεμάει, χιλιάδες οἱ ἔλασιτες, οἱ ἑαμίτες -δικοί μας ἄνθρωποι. Δύσκολο νά «πάρεις τό ὄπλο σου καί νά φύγεις», μέ τό Β Γραφεῖο τῆς μονάδας στή ράχη σου. ...Θυμᾶμαι, τώρα, μιά δίκη, τό Μάρτη τοῦ 1949, στό Βίτσι. (Μά, νά, πού νιώθω τήν ἀνάγκη νά προειδοποιήσω: Δέν εἶναι συγγραφική φαντασία. Εἶναι πραγματική ἀλήθεια.) Μετά τίς μάχες στό Μαλιμάδι, ἀνάμεσα στούς αἰχμάλωτους εἶναι ἓνας ἔφεδρος λογαχός. Οἱ φαντάροι αἰχμάλωτοι λένε πώς ἦταν ἀπό κείνους πού πολεμοῦσαν σκληρά.

Στό Λαϊκό Δικαστήριο πού γίνεται στή Μικρολίμνη, μέ καλεῖ ὁ Δικαστικός Ἐκπρόσωπος τῆς Προσωρινῆς Δημοκρατικῆς Κυβέρνησης νά «ἀναλάβω τήν ὑπερασπίση τοῦ κρατουμένου». Δικηγόρους δέν εἶχαμε. Τά Λαϊκά μας Δικαστήρια λειτουργοῦσαν μέ λαϊκή ὑπεράσπιση.

Πρὶν ἀπό τή δίκη μιλάω μέ τόν λογαχό. (Πόσο λυπᾶμαι, πόσο λυπᾶμαι πού ἔχασα τό ὄνομα του μαζί μέ τά χαρτιά μου!...).

— Δέχεσαι νά σέ ὑπερασπίσω;

— Τί σημασία ἔχει; σηκώνει τούς ὤμους του.

— Ἔχει! Μήν ἀκοῦτε αὐτά πού λένε γιά μᾶς! Ἔχουμε πραγματική δικαιοσύνη.

Μέ κοιτάζει εἰρωνικά:

—Δέν περιμένω νά μοῦ τά πεῖτε ἐσεῖς αὐτά. Εἴμουνα λοχαγός τοῦ ΕΛΑΣ.

Τόν κοιτάζω μ' ἀπορία.

—Ναί! Τί μέ κοιτάζετε; Εἴμουνα λοχαγός τοῦ ΕΛΑΣ .“Όταν μέ καλέσανε, καί ρώτησα τό κόμμα μοῦ ἴπανε νά παρουσιαστῶ. Καί νά ἴμαι ἐδῶ!

—Λένε...λένε πῶς πολεμήσατε σκληρά!

—Δέν θά καταλάβετε! μέ κοιτάζει μέ θλίψη.

Θέλω νά τόν βεβαιώσω ὅτι θά τόν καταλάβω.

—Εἴμουνα θυμωμένος, προσθέτει. Πολύ θυμωμένος!... Οἱ μισοί ἀπό τό λόχο μου ἦταν δικά μας παιδιά ... Καί, νά... τά ἴδες!...

Στή δίκη, σέ μιά τάξη τοῦ Σχολείου, ἔχει ἔρθει καί ὄλο τό καλλιτεχνικό συγκρότημα τοῦ Γενικοῦ Ἄρχηγείου. Ἐγώ εἶμαι μπερδεμένος καί συγκινημένος. Περισσότερο ἀπό «συγγραφικό» ἔνστικτο παρά ἀπό πολιτικό, νιώθω πῶς εἶναι μιά σημαντική δίκη. Μιά δίκη πού θά ἴπρεπε νά γίνει ἀνοιχτά, σέ κάποιο Στάδιο, σέ κάποια πλαγιά. Αὐτά πού σκέφτομαι δέ βγαίνουν ὅπως τά θέλω. Τά περισσότερα «ἐπιχειρήματά» μου γιά τήν ὑπεράσπιση τοῦ λοχαγοῦ εἶναι βλακεῖες. Φτάνω νά πῶ καί τούτη τήν κουταμάρα:

«—Πολέμησε γιά νά τελειώνουμε μιά ὥρα ἀρχύτερα, νά ἡσυχάσει ὁ τόπος!...

«—Νά ἴρχότανε ἀπό δῶ νά πολεμήσει!» φωνάζει τό ἀκροατήριό.

Ἐχουν δίκιο.Κι ὁ λοχαγός τό ξέρει πῶς ἔχουν δίκιο. Ἦρεμος στήν ἀπολογία του μέ διορθώνει, μιλάει γιά τά δικά του πάθη, γιά τή γραμμή πού εἶχε πάρει, γιά τούς δικούς του θυμούς...

Τό Λαϊκό Δικαστήριό, μέ πρόταση τοῦ Χρηστίδη δικαστικοῦ τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ πού σκοτώ-

θηκε στό Βίτσι, τόν καταδικάζει δύο χρόνια φυλακή
μέ άναστολή.

(Νά τό ξαναπῶ; Είμαι άληθινή ίστορία.)

Προβλήματα επικοινωνίας (Ίστορία αγάπης)

Ὁ Βασίλης ὁ Πηγῆς πού περιμάζεψε τόν Ἀλέξη, προσπαθεῖ νά τόν καθησυχάσει.

— Ἄσε, θά μιλήσουμε... Αὔριο μέ ἥλιο, θά βροῦμε τή Στέλλα καί θά τά ποῦμε... Εἶναι μυαλωμένο κορίτσι...

Τὴν ἄλλη μέρα μαθαίνουν πὼς ἡ Στέλλα θά παντρευτεῖ τόν Σωτήρη. Ἦταν φίλοι μέ τόν Ἀλέξη. Ἀθηναῖοι κι οἱ δύο τους, καί πάντα μαζί. Καί ποτέ, ὅπως φάνηκε, δέν πλησίασαν ὁ ἕνας τόν ἄλλον νά ποῦνε τὰ «δικά τους», νά μιλήσουν γιὰ κοπέλες καί γιὰ ἔρωτες... Ἄλλες φασαρίες...

...Μόνο τό 1964, σ' ἕνα Φεστιβάλ Προσφύγων, στό Γαλάτσι, τυχαίνει νά μείνουν στό ἴδιο ξενοδοχεῖο, στό ἴδιο δωμάτιο -τά κρεβάτια δίπλα - δίπλα. Πέφτουν νά κοιμηθοῦν, στίς 3 μετά τὰ μεσάνυχτα. Ὁ Ἀλέξης κοιτάει τό ταβάνι. Ὁ Σωτήρης κουκουλώνεται. Σά νά μιλάει μόνος του, ὁ Ἀλέξης κάνει τὴν καθυστερημένη ἐρώτηση:

— Γιατί τό 'κανες αὐτό, τότε;

Ὁ Σωτήρης, λές κι αὐτό περίμενε τόσα χρόνια, πετάγεται πάνω:

— Γιατί δέν μοῦ τό 'πες!; Γιατί δέν ἦρθες νά μοῦ μιλήσεις; Βλάκα, ἠλίθιε; Νά! κατάστρεψες καί τὴ δική μου καί τὴ δική σου ζωή! ι!

Ὁ Ἀλέξης ἀνασαίνει βαθιά. Ὁ Σωτήρης κοιτάζει τό ταβάνι, ἤρεμος τώρα πού ἐξηγήθηκε.

Μιά φιλική ἐξήγηση μέ 17 χρόνια καθυστέρηση!...

Εἶναι περίεργο... Νά 'ναι τόσο κοντά αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, μά καί τόσο μακριά ὁ ἕνας ἀπὸ τόν ἄλλον...)

—Δέν πειράζει, λέει ὁ Βασίλης ὁ Πηγῆς. Μὴν αὐτοκτονήσεις, γιατί θά χάσεις τήν εὐκαιρία νά γελάσεις μέ τόν ἑαυτό σου, ὅταν θά τσουλάς τό καρτσάκι τοῦ μωροῦ τῆς Στέλλας!...

Μά ὁ Ἀλέξης ὀρκίζεται:

—“Ὅ,τι καί νά γίνει, ὅ,τι καί νά συμβεῖ, ἐγώ θά ζήσω μέ τή Στέλλα!

Περιμένει τήν πρώτη σημαντική συνάντηση μετά τό γάμο της.

Ἡ συνάντηση γίνεται, μά εἶναι μέ πολλά προβλήματα πάλι. Ὁ Σωτήρης ἔχει φύγει γιά τό βουνό. Πῶς θά τολμήσεις νά «πειράξεις» γυναίκα συντρόφου πού πολεμάει;

Κι εἶναι καί τ' ἄλλο: ἡ «συνάντηση» γίνεται στό Ραφεῖο πού πηγαίνει νά τοῦ πάρουν μέτρα γιά τή «στολή». Γιά τό βουνό κι ὁ Ἀλέξης. Ἡ ἴδια ἡ διευθύντρια τοῦ Ραφείου, ἡ Στέλλα, τοῦ παίρνει τά μέτρα! Τοῦ δίνει κι ἓνα ζευγάρι μακριές πλεχτές χοντρές κάλτσες καί ἓνα ζευγάρι γάντια.

—Νά, γιά σένα τά ἴπλεξα... εἶναι ζεστά... πάρ' τα. “Ὅταν θά ξανανταμώσουμε θά τά ποῦμε... Σ' ἓνα μῆνα ἔρχομαι κι ἐγώ κάτω...

Καί τόν φίλησε...

Περίεργο... Νά ἴναι τόσο κοντά αὐτοί οἱ ἄνθρωποι, καί νά μὴν μποροῦν τά μιλήσουν γιά πράγματα τόσο ἀπλά, ὅσο ἡ ἀγάπη...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

Ἦ «ἀσφαλτῖτις...»

Τά καλά καί τά κακά. "Όλα δικά μας.

«Χρειάζεται πατριωτισμό ἢ ἱστορία», λέει ὁ Μακρυγιάννης. Νά λές καί τά καλά καί τά στραβά «τῶν φίλωνέ σου νά μαθαίνουν οἱ μεταγενέστεροι».

"Απειρα τά καλά. Ἄγώνας μέ τήν ψυχή στά δόντια. Μάχες καί νίκες, καί ἥρωισμός ὀλόκληρου λαοῦ. Νά κρατᾶς τό ντουφέκι μέ τό δεξί, νά στό κόβουν, νά τό πιάνεις μέ τό ἄριστερό, νά στό κόβουν καί νά τ' ἀρπάζεις μέ τά δόντια.

Κυναίγειροι.

—«Μά, σκέψου, εἶναι ἡ κατάλληλη στιγμή νά πεῖς τά στραβά;» σέ ρωτάει ἕνας φίλος.

Σκέφτεσαι πότε ἦταν κατάλληλη; Ποτέ, τόσα χρόνια τώρα! Μέ τίς παρανομίες, μέ τούς ἀγῶνες τούς σκληρούς. Πάντα μέ τόν κίνδυνο νά «πιάσουν οἱ ἄλλοι» αὐτό πού θά ποῦμε καί νά κάνουν τήν τρίχα τριχιά... Κι ἐπειδή δέν βρίσκουμε ποτέ τήν κατάλληλη στιγμή,... ἀφήνουμε αὐτούς τούς ἄλλους νά λένε ὅτι θέλουν. Τό μακρú τους καί τό κοντό τους. Μήπως λοιπόν εἶναι καλύτερα νά πεῖς «αὐτό

τό 'κανε ό... Τ' άλλο τό 'πε ό... »; Για νά μήν μᾶς τά φορτώνουνε σ' όλονῶνε τή ράχη, καί στό Κόμμα δολόκληρο.

Δικά μας καί τά καλά καί τά κακά. Ζωή μας. Κι όταν ἀκόμη λές «ό τάδε στρατηγός, τό δείνα στέλεχος εἶπε - ἔκανε...» ξέρεις ἐσύ καί πρέπει νά τό μαθαίνουν καί ἄλλοι, πώς ὅλοι τους — όταν δέν εἶναι προδοσιά εἶναι ἄνθρωποι πού γίνανε παρανάλωμα.

Μόνο, νά, πού ἄν ζυγίσεις τό κακό πού κάνανε μερικοί στό ἴδιο τό κίνημα, σοῦ ῥχεται νά πεῖς πάνω στήν πίκρα σου: «Δέν καθότανε σπίτι του, ὁ χριστιανός!»

Μά εἶναι καί τ' άλλο: μπορεῖ κάποιος ἀπό αὐτούς νά βρίσκεται καί σήμερα σέ κάποια θέση πού ὀδηγεῖ, καί καλό εἶναι νά τό θυμᾶται καί ὁ ἴδιος καί ὄλοι...

Ἦ μύγα ...

(Ἀπλά περιστατικά...)

—Κακομοίρηδες μου! Μήν πιάσω κανένα νά στενάξει, τάχα μου, ἢ νά δείξει λύπηση, γιατί ἀλίμονο του! Καταλάβετε;

Καταλάβαμε.

Ἦταν τότε πού εἶχαμε πάει δλος ὁ θίασος στό Βίτσι.

Ἦ «ἀποστολή» μας ἦταν νά δώσουμε «ψυχαγωγικό πρόγραμμα» στό Ὀρεινό Νοσοκομεῖο. Πάσχα.

Ὁ θίασος — ἀνταρτοφορεμένοι — χωρίστηκε σέ τρεῖς ὁμάδες, γιά νά γυρίσουμε τούς θαλάμους καί τά τμήματα. Στό πρόγραμμα τραγούδια, σκετσάκια καί σατιρικά ποιήματα. Ἀστεῖα, γιά νά διασκεδάσουμε τούς τραυματίες καί τούς ἀνάπηρους.

Καθώς ξεκινούσαμε ἀπό τή «βάση» μας, ὁ Ἀντώνης ὁ Γιαννίδης, διοικητής στό Καλλιτεχνικό Συγκρότημα, εἶδε τά μούτρα μας καί δέν ἔμεινε εὐχαριστημένος.

— Ὅχι οἶκτο. Θά πᾶμε σά νά πηγαίνουμε σέ μαιευτήριο, καταλάβετε; Ἔχετε πάει ποτέ σέ μαιευτήριο;

Καταλάβαμε. Ἦν καί δέν εἶχαμε πάει ποτέ σέ μαιευτήριο. Ποῦ καιρός γιά γέννες. Μόνο θάνατοι.

Κάναμε κουράγιο. Στό κάτω κάτω, συνηθισμένα τά βουνά ἀπ' τά χιόνια. Εἶδανε κι εἶδανε τά μάτια μας, τώρα θά κιοτέψουμε;

Ἔδῶ ἀνάπηροι καί ἐγχειρισμένοι στά ἄκρα: πόδια καί χέρια. Πιό πέρα τά «κεφάλια». Παρακάτω τό «παθολογικό».

Χράπ! ἀνοίγουμε κι ἄλλη πόρτα. Πόρτα: σανίδες καρφωμένες πρόχειρα, στά καταφύγια πού σκάψα-

με γιά νά στήσουμε τό νοσοκομεῖο μας.

—Καλή Ἀνάσταση κι Ἀνάσταση τῆς πατρίδας!

Αὐτό πρόλαβε νά φωνάζει ὁ Ἀντώνης ὁ Γιαννίδης. Αὐτό προλάβουμε νά ποῦμε κι ἐμεῖς καί κοκκαλώσαμε.

Ἄλλη λέξη δέ βγῆκε ἀπό τά χεῖλια μας.

—Γειά σου, λεβεντιά Ἀντώνη, μέ τήν παρέα σου! καλωσόρισε κάποιος ἀπό τό κρεβάτι του. Κρεβάτι: σανίδες καρφωμένες πάνω σέ τέσσερα κούτσουρα. Κάποιος: ἕνας, σκέτος, κορμός, στημένος ἀνάμεσα σέ τέσσερα χοντρά μαξιλάρια.

Ἐμεῖς, ἐκεῖ. Κεραυνοβολημένοι στό κατώφλι. Θάλαμος τυφλῶν. Τυφλῶν ἀλλά καί μέ «μερικές ἄλλες ἐλλείψεις»...

—Ἔ, τί θά μᾶς πεῖτε; φώναξε ἄλλος.

Τί νά ποῦμε; Γιατί αὐτή ἡ βουβαμάρα μας μπροστά στούς τυφλοῦς; Εἶναι ἐπειδή μάθαμε νά λέμε πώς «τό πιό πολύτιμο εἶναι τό φῶς».

Ἀκόμη καί ὁ Ἀντώνης ὁ Γιαννίδης ξέχασε πώς πρέπει νά φερθεῖ σά νά βρίσκεται σέ μαιευτήριο, ὅπου ἀντηχοῦν τά πρῶτα γέλια καί τά πρῶτα κλάματα, οἱ πρῶτες κουδουνίστρες καί οἱ πρωτόγνωρες περηφάνιες τῆς ἀναπαραγωγῆς.

«Κακομοίρηδές μου! Νά μήν σᾶς πιάσω νά...»

Στό θάλαμο ἀκούγεται ἕνα σούσουρο καί λίγο λίγο ξεχωρίζουμε, στό ὑποσυνείδητο περισσότερο, τίς φράσεις καί τίς λέξεις:

—Ἔ, καπετάν Νικήτα! Πέτα ἕνα μαξιλάρι σ' ἐκείνη τή μύγα! Μ' ἐνοχλεῖ!

—Ποιάν ἀπ' ὄλες; μίλησε ὁ «κορμός».

—Ἐκείνη κεῖ πάνω! Τέταρτο μαδέρι, πρὸς τήν πόρτα!

—Δέν εἶσαι καλά!

—Νάτη, νάτη, κοίτα τη!

—Δέν είσαι καλά, μύγα είναι αὐτή; Σκνίπα είναι!

—Σκνίπα; ἔκανε τόν ἀνήξερο ὁ ἄλλος. (Εἶναι ὁ Τρύφωνας! Ναί, ὁ Τρύφωνας, πού ἔκανε ἀσκήσεις νά είναι ἔτοιμος γιά τήν κακιά στιγμή).

—Σκνίπα, ντέ! γέλασε ὁ «κορμός».

—Γιά δές, γιά δές! μουρμούρισε ὁ ἄλλος, τάχα λυπημένος. Μύγα τή βλέπω! "Ἐχεις δίκιο, σκνίπα εἶναι... δέν ξέρω τί διάολο πάθανε τά μάτια μου, σήμερα.

Ἐμεῖς ἐκεῖ. Κοκκαλωμένοι.

Παρακολουθοῦμε σά σέ ὄνειρο τήν παράσταση πού δίνουν οἱ τυφλοὶ γιά νά μᾶς ψυχαγωγήσουν.

Κατάλαβαν τή ὀλιγοψυχία μας;

Ἄντωνης ὁ Γιαννίδης ἄρχισε νά ξύνει τά χέρια του. Εἶχε κάποιο παλιό ἔκζεμα. Κάτι μουρμουρίζει. Τί λέει; «Κακομοίρηδές μου» καί τέτοια; "Ὁχι, κάτι ἄλλο:

—Τί στήν ὀργή είναι τέχνη;

Κοιτάζω τά χέρια του πού μάτωσαν χωρίς νά καταλαβαίνω τήν ἐρώτηση...

Ἡ «ἀσφαλτίτις» ...
(Μαρτυρίες καὶ σχόλια)

Τὴ λέξη τὴν πρωτάκουσα τὸ 1945, στὴν Κοζάνη. Μιά ἀρρώστια, λέει, πού «πιάνει» μερικά στρατιωτικά καὶ πολιτικά στελέχη. Ἔφυγε μαζί μας, τότε, κάποιος ἀντιπρόσωπος τοῦ ΕΑΜ Μακεδονίας. Οἱ ντόπιοι μᾶς εἶπαν ὅτι πάσχει ἀπό... «ἀσφαλτίτιδα». Ἔτσι τὴν ἐβγαλε τὴν ἀρρώστια ὁ λαός. Τὴν ἀρρώστια, τῶν ἀνθρώπων πού, ἐνῶ τὰ καταφέρανε στά βουνίσια μονοπάτια καὶ στά ὁδοφράγματα, τὰ κάνανε μούσκεμα ὅταν πατήσανε ἄσφαλο. Στὴ λευτεριά, δηλαδή. Σὰ νὰ ξεχάσανε τὸν τρόπο πού ἔρχεσαι κοντά στοὺς ἀνθρώπους.

Συμπτώματα:

—Ἐγώ! Ἔτσι θὰ γίνει! Ἔτσι μ' ἀρέσει! Ἐγώ τό λέω! «Ἄν καί, ὅπως εἶπε πάλι ὁ Μακρυγιάννης, βρισκόμαστε στὴν ἐποχὴ «τοῦ ΕΜΕΙΣ».

Ἄπ' αὐτὴν τὴν ἀρρώστια, λέω, βγαίνουν καὶ τὰ μπερδέματά μας στὸν τομέα τῆς Τέχνης καὶ τῶν Γραμμάτων. (Ἄπ' αὐτὴν τὴν ἀρρώστια καὶ τὰ ἄλλα τὰ πὶό σοβαρά μπερδέματά μας στά στρατιωτικά θέματα. Ἄπό ἀνθρώπους πού «γίνανε στρατηγοί»...)

Πολλές φορές, οἱ περισσότεροί μας, τὰ ρίχνουμε ὅλα στό Κόμμα. Ἄν γραφεῖ κάποια κριτικὴ πού παινεύει ἢ συντριβεὶ κάποιον, λέμε: αὐτὴ εἶναι ἡ γραμμὴ. Στὴν πραγματικότητα εἶναι τό «ἔτσι μ' ἀρέσει» κάποιου «εἰδικοῦ».

Στὴν Ἀντίσταση ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν διανοουμένων καὶ τῶν καλλιτεχνῶν τοῦ τόπου, μπῆκε στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ ἀγώνα. Τὰ γεγονότα δέν μᾶς ἄφησαν, καὶ σ' αὐτόν τόν τομέα, νὰ ἀναπτu-

χθοῦμε ἦσυχα.

Ἦταν κι ἡ ξενιτειά. Ἡ Καθοδική γηση ἔξω. Γιά τήν ὥρα προσπαθεῖ νά στηριχτεῖ σ' αὐτούς πού βρίσκονται κοντά της, σ' αὐτούς «πού ξέρουν». Μά αὐτοί πού «ξέρουν» ἔρχονται μέ τίς δικές τους ἀδυναμίες, τά δικά τους προσωπικά γούστα καί ἀπωθημένα. Καί βάζουν τή μαύρη τους βούλα στίς μεγάλες προσπάθειες πού γίνονται στόν πολιτισμό.

Π.χ. Τό ἐκδοτικό μας βγάζει τούς «Ἐλεύθερους Πολιορκημένους» τοῦ Σολωμοῦ. Στό εἰσαγωγικό σημείωμα μαθαίνουμε ὅτι ὁ Σολωμός δέν ἦταν κἀν φιλέλληνας, γιατί δέν εἶχε τό θάρρος, σάν ἐκείνους, νά ἴρθει νά πολεμήσει στήν Ἑλλάδα. Ὑπογραφή: «Τό ἐκδοτικό». Μά δέν εἶναι τό ἐκδοτικό, δέν εἶναι ἡ γραμμή. Πίσω κρύβονται προσωπικές ἀπόψεις τῆς Φ.Χ. (Πού «ξέρει»...)

Κι ἄλλο: Βγαίνει «Τό Φῶς πού καίει». Στό εἰσαγωγικό σημείωμα μαθαίνουμε ὅτι «ὁ Βάρναλης πέθανε μά ὁ λαός περιμένει τό νέο Βάρναλη».

Πάλι «κάποιος πού ξέρει», ἄρπαγμένος ἀπό κάποια παλιά κριτική γιά τούς «Μοιραίους», παίρνει τό φτυάρι καί θάβει ζωντανό τόν Βάρναλη! Τόν Βάρναλη πού θά ζήσει ἄλλα δεκαπέντε χρόνια, κρατῶντας τή θέση του στό μετερίζι!

Αὐτοί «πού ξέρουν» δέν ξέρουν καί μᾶς ἐκθέτουν ὅλους...

Μά εἶναι καί ἕνα-δυό βασικά στελέχη, ἀπό τά πρῶτα πού τά «ξέρουν ὅλα». Ὁ Βασίλης ὁ Μπαρτζιώτας εἶναι καί στρατηγός, καί στό Πολεμικό Συμβούλιο, καί στό Πολιτικό Γραφεῖο καί εἰδικός στά Ἱδεολογικά Προβλήματα. Γράφει ἕνα ἄρθρο «ἐγώ» καί τακτοποιεῖ ὅλα τά θέματα. «...Τά χρονολογήματα —λέει— τοῦ Α.Σ. καί τά ποιήματα τοῦ

Α.Π. τιμᾶνε τὰ ἑλληνικά γράμματα στό ἐξωτερικό...» (Εἰρωνία: ὁ Α.Σ. καί ὁ Α.Π. θά ἴναι ἀπό τούς πρώτους πού θά τόν δαγκώσουν).

Καί ἓνα ἄλλο τοῦ Μπαρτζιώτα, πού κυκλοφορεῖ σάν ἀνέκδοτο μά εἶναι γεγονός: Συνεδρίαση τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐφημερίδας μας «Νέα Ζωή» στή Ρουμανία. Θέμα καθαίρεση τοῦ ἀρχισυντάκτη γιά στραβοτιμονιές. Ὁ Μπαρτζιώτας λέει:

—«Ἄντρεα, ἀπό σήμερα ἐσύ θά εἶσαι ἀρχισυντάκτης».

Ὁ Ἄντρεας ἀπλός, μαλακός, καλός ἀγωνιστής γουρλώνει τὰ μάτια του.

—«Μά, σύντροφε Μπαρτζιώτα, ἐγώ οὔτε τό δημοτικό τέλειωσα!»

Καί ἡ ἀπάντηση:

—«Ἄντρεα, παιδί μου, ἐδῶ γίναμε στρατηγοί, δέν θά γίνουμε δημοσιογράφοι!»

(Πάλι νά τό πῶ ἐδῶ: ὅταν μιλάω γιά πρόσωπα, κι ἄς εἶναι ἡ γλώσσα σκληρή ἀπό τό φόρτωμα, δέν ξεχνάω, καί δέν παραμερίζω τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Βασίλης Μπαρτζιώτας. Ὁ «Φάνης» τῆς κατοχῆς. Ἄθηναῖος ἐγώ, πῶς νά ξεχάσω τόν ἀγῶνα του; Θά ἴναι σά νά ξεχνάω τόν ἴδιο ἐμένα. Σά νά ξεχνάω τήν Κατοχή, τίς διαδηλώσεις, τίς κινητοποιήσεις πού βρῖσκανε πάντα τό «Φάνη» στήν πρώτη γραμμή. Ὅχι μόνο στήν ὀργάνωση ἀλλά καί στήν ἐκτέλεση κάθε ἐκδήλωσης ἀγωνιστικῆς. Σά ν' ἀκούω τήν φράση, σά νά νοιώθω τό σκούνημα στόν ἀγκῶνα ἀπό κάποιον σύντροφό μου, ἀναψοκοκινισμένο ἀπό τήν ἀγωνιστική ἔξαρση: «Κοίτα! Εἶναι κι ὁ Φάνης ἐδῶ! Νά τός! Ἐκεῖνος ἐκεῖ, ὁ ψηλός!...»

“Όχι, δέν είμαι ἐγώ ἐκεῖνος πού θά ἀφαιρέσει ζωή ἀγώνα, ἀπό ὁποιονδήποτε: κι ἄς τόν πιάνει σέ τοῦτα τά γραφτά ἢ πίκρα μου. Νά τό ξαναπῶ: Ὁ ὁποῖοσ-δήποτε δικός μου «κακός» εἶναι ὁ ἴδιος ἕνας ἀγωνιστής, ἕνας νικημένος νικητής. Αὐτό δέν ἰσχύει μόνο γιά τόν Μπαρτζιώτα—Φάνη, μά γιά ὄλους ὄσους πικραίνω μέ τίς κρίσεις μου σ’ αὐτό τό βιβλίο. Κι ἐκεῖνοι πού ἀρπάζονται ἀπό κάτι τέτοια γραφτά γιά νά ποῦνε «νάτοι, μόνοι τους τά λένε», τό ξέρουν καί μοναχοί τους πώς εἶναι οἱ ἴδιοι πού προσφέρανε γῆ καί ὕδωρ σέ κάθε ξένο φανερό ἢ κρυφό καταχτητή...)

Μά εἶναι καί οἱ «νέοι διανοούμενοι», εἰδικά ἐκεῖνοι πού σπουδάσανε στή Σοβιετική Ἑνωση. Ἔχουν στήσει καρπούλι καί «ρίχνουν». Εἶπες κάτι κολλημένο στή γραμμή; «Ὁ Δογματικός!» «Γράφεις κάτι λοξό;» «Ὁ ἀναθεωρητής!» Καί ὑπογράφουν ὄλοι μαζί τά σημειώματα καί τίς καταγγελίες τους. (Εἰρωνία: οἱ πιά πολλοί τους, τώρα, ἀντιδογματικοί εὐρωκομμουνιστές...)

Δέν εἶχαμε καιρό, βλέπεις, ν’ ἀσχοληθοῦμε καί μ’ αὐτά τά θέματα. Τώρα πού ἔχουμε πρέπει ν’ ἀσχοληθοῦμε. Νά γίνει μιά πλατιά συγκέντρωση μέ ἀνοιχτή συζήτηση. Νά μήν μένουν τά προβλήματα αὐτά σέ μερικούς «πού ξέρουν», νά μήν πικραίνεται ὁ Ρώτας, κι ὕστερα νά γυρνάει μέ τό ἀναγνωστικό τοῦ δημοτικοῦ πού κυκλοφόρησε στήν Προσφυγιά καί νά λέει μέ δάκρυα στά μάτια: «Νά! Ἔχει δικό μου μέσα! Ξέρει τό Κόμμα!» Καί γιά νά μήν ἀποπροσανατολίζονται καί ἀπομακρύνονται οἱ νέοι...

(Νά ἐπιτρέψω στόν ἑαυτό μου κι ἕνα δικό μου παράδειγμα; Ἔγραψα ἕνα μυθιστόρημα τό 1949. «Ὁ

Δρομάκος με τήν Πιπεριά». Βγήκε τό 1964, ύστερα από 3 έκδόσεις στά ρουμάνικα. Καί ό «διαφωτιστής» τοῦ Μπουλκεσ -κριτικός τώρα- τό βρήκε χωρίς άγωνιστική πνοή. Ξανακυκλοφόρησε φέτος καί ό κριτικός τοῦ Ριζοσπάστη γράφει: «ένα βιβλίο πού δέν πρέπει νά λείψει...» Ἄλλά ἄσε τά παρακάτω. Ἐκεῖνο πού ἔχει σημασία: πέρασαν 30 χρόνια. Ὁ συγγραφέας ἦταν 24 χρονῶν ὅταν τό ἔγραψε καί τώρα εἶναι ...ἔ λογαριᾶστε καί μόνοι σας!...)

Τώρα ὑπάρχει πλατύτερη πολιτική -καλύτερα νά πῶ σωστότερη- σ' αὐτόν τόν τομέα. Ὁ σ. Χαρίλαος Φλωράκης χαιρέτησε τόν Ἐλύτη γιά τό βραβεῖο Νόμπελ. Μά ἔτυχε καί τοῦτο: ὅταν ἡ «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» δημοσίεψε τό «Ἄξιον Ἐστί» τοῦ Ἐλύτη, ἔγινε συνεδρίαση τῆς Λογοτεχνικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ κόμματος στό ἐξωτερικό. Θά συζητούσαμε γιά τό περιοδικό, κι ἔτσι πέρασε πάνω στό ποίημα. Οἱ περισσότεροι ἀπό τήν ἐπιτροπή ἐνθουσιασμένοι.

Εἶπαμε: ἀριστούργημα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Συγκεκριμένα: ἕνα ποίημα γιά τήν ἀντίσταση καί τή λευτεριά γιά ὅλον τόν κόσμο, χωρίς σύνορα! Ἔνα δυό διαφώνησαν: «Βυζαντολογίας». (Φαίνεται μπερδεύτηκαν ἀπό κάτι «σταυρουδάκια» πού χώριζαν τίς στροφές.) Ἄν καί ἡ πλειοψηφία τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν μέ τόν Ἐλύτη, ὁ Ζήσης Ζωγράφος, ἀπό τούς κατοπινούς πρωτοπόρους ἀντιδογματικούς, ὑπεύθυνος τότε τῆς Λογοτεχνικῆς Ἐπιτροπῆς στέλνει στήν Ἐπιθεώρηση Τέχνης ἀρνητική κριτική. Ἐνῶ πολλοί ἀπό μᾶς, εἶχαμε ἀπό τότε δώσει τό «Νόμπελ» στόν Ἐλύτη. Πρίν ἀπό 15 χρόνια!

...Σά νά βλέπω κάποιους πού τοιμάζονται νά ποῦν: «Νά, λοιπόν, πού, αὐτοί...» Ὅσα σταχυολόγησα παραπάνω ἀναφέρονται στόν «θεωρητικό το-

μέα». Στόν πρακτικό άλλες οί ανάγκες οί ἄμεσες. (Κι ἔδω μιά ἀντινομία...)

Οί Σύλλογοι προσφύγων ἀφήνουν πραγματικά τούς ειδικούς νά κάνουν τή δουλειά τους. Ἔνα πρόγραμμα γιά Φεστιβάλ Προσφύγων, π.χ., δέν μπορεῖ νά τό γεμίσει ἡ ὅποια Φ.Χ. (Πάλι ἀρχικά ἔβαλα γιά νά μή θίξω «πρόσωπο». Τό Φ.Χ., ὁμως, μπορεῖ νά τό «πιάσει» κάποιος καλοθελητής καί νά τό κάνει Φλωράκης... Ὅχι. Εἶναι ἡ Φούλα ἢ Χατζηδάκη, αἰσθητικοκριτικοαπόλα...)

Κι ὀρίστε ἔνα πρόγραμμα. Στό Φεστιβάλ Προσφύγων στή Ρουμανία τό 1960 πῆραν μέρος, ἀπό διάφορα Παραρτήματα 8 Θίασοι μέ 110 ἠθοποιούς, 7 χορευτικά συγκροτήματα μέ 120 χορευτές, 7 χορωδίες μέ 250 ἄτομα, 3 μουσικά συγκροτήματα μέ 30 μουσικούς καί ἡ Κεντρική Ὀρχήστρα τῶν Προσφύγων τοῦ Βουκουρεστιοῦ μέ ἐπί κεφαλῆς τόν Λάκη τό Χατζῆ, τόν «φρούραρχο μέ τό φλάουτο»!

Στό πρόγραμμα πού κράτησε τρεῖς μέρες παίχτηκαν τά ἔργα: Δημήτρη Ψαθά (τρία), Ρῶτα, Καμπανέλη, Περιγιάλη, Γεράσιμου Σταύρου, Τυλικίδη καί οί τραγωδίες «Ἴφιγένεια στήν Ταυρίδα» καί «Ἀντιγόνη». Παρουσιάστηκαν σέ «εἰκόνες» ἢ σέ ἀπαγγελία ποιήματα ἀπό Παλαμᾶ, Σικελιανό, Βάρναλη, Ρίτσο, Ρῶτα κ.ἄ. Χορεύτηκαν χοροί ἀπό ἠλικιωμένων καί νέους, καί τραγουδήθηκαν τραγούδια ἀπό ὄλες τίς περιοχές τῆς Ἑλλάδας.

Εὐτυχῶς κι ἐκεῖνα τά δύσκολα χρόνια, εἶχαμε κοντά μας καί τούς ἀνοιχτούς ἀνθρώπους. Εἶχαμε τήν Ἑλλη Ἀλεξίου. Ἀποκούμπι μας. Μέ τόν καλό λόγο, μέ τό γλυκό τοῦ κουταλιοῦ, τήν σωστή συμβουλή. Εἶχαμε κι ἄλλους...

(Εἶχα μιά κουβέντα, πρὶν ἀπό κάμποσο καιρό μέ

έναν από τούς ἡγέτες τοῦ Κ.Κ.Ε. Δέν λέω τό ὄνομά του, ὄχι γιατί εἶπε κάτι «στραβό», μά γιά νά μήν παινευτῶ γιά τίς «προσωπικές μου συζητήσεις» μέ τήν ἡγεσία. Τοῦ ἔλεγα τίς δικές μου τοτινές καί τωρινές ἀνησυχίες. Μοῦ εἶπε:

· —«Ναί... εἶναι ἀλήθεια, πῶς δέν εἶχαμε τόν χρόνο, πιασμένοι ἀπό τά τόσα σκληρά καθημερινά, νά δοῦμε πιό πλατιά τά προβλήματα τῶν διανοουμένων. Μπορεῖς, ὅμως νά κατηγορήσεις τό Κόμμα ὅτι δέν εἶχε σ' αὐτήν τήν δουλιά, τουλάχιστον στό ἐξωτερικό, τούς πιό κατάλληλους, καί τούς πιό εἰδικούς;»

Σκέφτομαι:

«Ἦ... Ὁχι... Δέν μπορῶ νά τό πῶ αὐτό. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς στήν λογοτεχνική ἐπιτροπή ἦταν ἡ Ἑλλη Ἀλεξίου, ὁ Μενέλαος Λουντέμης, ὁ Θεοδόσης Πιερίδης, ἡ Φούλα Χατζηδάκη, ὁ Βάσος Γεωργίου... Ἦ... Ὁχι... Ξέρω πῶς σέ πλατιές συσκέψεις πού γίνοντουσαν, ἐρχόντουσαν οἱ συγγραφεῖς μας, οἱ καλλιτέχνες μας, οἱ διανοούμενοί μας ἀπό ὄλες τίς χῶρες τῆς Ξενητιᾶς. Καί ἡ Μέλπω Ἀξιῶτη καί ὁ Δημήτρης Χατζῆς, καί ὁ Γιώργης Σεβαστικογιου, καί ὁ Σταμάτης Γιαννακόπουλος, καί, καί... Ἀκόμη καί ἀπό τήν Ἑλλάδα φτάνανε ἄνθρωποι σάν τόν Μάρκο Αὐγέρη νά πάρουν μέρος σέ τέτοιες συζητήσεις.

Κι ἐρχόντουσαν καί «ἐπιστολές» τῶν κατατρεγμένων διανοουμένων μας ἀπό τήν Ἑλλάδα πού βάζαν προβλήματα καί ζητοῦσαν λύση καί συμπαράσταση».

Τί νά ἀπαντήσω, λοιπόν, στήν ἐρώτηση; Ἦ... Ὅτι ἐ-

μεῖς οἱ ἴδιοι φταῖμε; Οἱ μισοί ἀπ' ὅσους ἀνέφερα πῶς πάνω, οἱ τότε δογματικοί εἶναι σήμερα οἱ «ἀντιδογματικοί».

Τί νά ἀπαντήσω λοιπόν, στήν ἐρώτηση; Ἦ ἄλλη ἀπόκριση ἀπό αὐτή δέ βρίσκω:

—«Νά μὴν ἀφηνόμαστε στούς «εἰδικούς» κάποιας ἐπιτροπῆς, καί νά μὴν παίρνομε τή γνώμη τοῦς σάν τήν πῶς «τεκμηριωμένη». Νά μὴν τοῦς ἀφήνομε νά ὑποκαταστήσουν τό κόμμα. Εἶναι συνηθισμένη ἡ ἔκφραση: γιά νά τό λέει ὁ Τάδε, τό ἔπε τό Κόμμα... Νά συναντιόμαστε συχνά, νά κάνομε ἀνοιχτές συζητήσεις, λόγο καί ἀντίλογο, νά ἀκούγονται ὅλονῶνε οἱ ἀπόψεις...»)

Ὁ Γιώργης ὁ Λαμπρινός
(Τά πρόσωπα)

Τόν ἔχω μπροστά μου. Στά μάτια μου. Ψηλός μέ μακρῶν χερίᾱ, ξερακιανός μά ζεστός. Μ' ἓνα χοντρό πλεχτό στό χέρι πουλόβερ κλειστό μέχρι τό λαιμό. Ἄπ' αὐτούς πού κρυώνανε...

Ἕνα χαμόγελο ἀπαλό -τόσο ὄσο γιά νά μήν εἶναι τό πρόσωπο ψυχρό, τόσο, ὄσο νά σφάζει μέ τήν εἰρωνία του.

«Ἐέπεσε» στό Μπουλκες ὁ Γιώργης ὁ Λαμπρινός, τιμωρημένος. Τόν ξέρουν τό Λαμπρινό. Οἱ κομμουνιστές πού κάνανε ἐξορία μαζί του στή Σίκυνο -ἔνας δυό- οἱ ἀντάρτες πού κάνανε μαζί του στή Θεσσαλία -αὐτοῖ πολλοί. Οἱ πῶ λίγοι (ἐδῶ στό Μπουλκες μετριοῦνται στά δάχτυλα) αὐτοῖ πού τόν ξέρουν ἀπό τό βιβλίο του «Μορφές τοῦ Εἰκοσιένα».

Τό τί ἔκανε ὁ Λαμπρινός καί τιμωρήθηκε δέ μᾶς τό ἔπανε. Κάτι μυστήριο. ἝΑμα δέ λές τί, μπορεῖς νά βάλεις καί τό χειρότερο στό νοῦ σου. Οὔτε ὁ Λαμπρινός λέει. ἝΟταν ρωτᾶς, ρωτάει:

«— ἝΑστο ... ἝἘχει καμιά σημασία;»

ἝΟσοι τόν ξέρουν ἀπό τήν ἐξορία, ψάχνουν στίς μνήμες τους καί δέν βρίσκουν κάπου νά πιαστοῦν, ν' ἀνακαλύψουν κάποια ἀδυναμία πού «ἐξελίχθηκε».

«— ἝΟ Λαμπρινός, λένε, ἕταν γραμματέας τῆς ὁμάδας στή Σίκυνο! Δέν ἔχουμε γνωρίσει πῶ σωστό ἄνθρωπο!»

Οἱ πολλοί, οἱ συναγωνιστές του ἀντάρτες, ἔχουν μάθει νά κουνᾶνε τό κεφάλι τους -τόσα καί τόσα περάσανε, γιά τόσες καί τόσες προδοσιές ἀκούσανε.

«— Πού ξέρεις!; ἝἘδῶ πού φτάσαμε!»

Οί λίγοι κι ανάμεσα επίδοξοι συγγραφείς, τόν περιτριγυρίζουνε. "Αν και ὁ Λαμπρινός ἀπό μοναχός του σά νά ἔχει βάλει τόν ἑαυτό του «ὑπό περιορισμόν».

Δουλεύει στό τμήμα τῆς Διαφώτισης, κάνει διορθώσεις σέ μεταφράσεις, γράφει καί ὁ ἴδιος. Τοῦ δειχνεις τή δουλιά σου, τοῦ ζητᾶς συμβουλές. Οἱ «Μορφές του τοῦ Εἰκοσιένα» εἶναι ἀπό κεῖνες πού σέ θρέψανε στά δύσκολα χρόνια.

«—Συμβουλή;» σέ ρωτάει. Σέ πάει στό παράθυρο, κοιτάζει ἔξω καί σωπαίνει. "Υστερα ἀπό λίγο σά νά παίρνει ζωή. "Αν καί μιλάει ἀργά: «Νά, κοίτα!»

Κοιτᾶς ἔξω. Μιά ἡλικιωμένη ἠπειρώτισσα, μέ τίς φοῦστες της καί τά σεγκούνια της μόλις πάει νά κάτσει κάτω ἀπό μιά μουριά.

«—Νά ἡ συμβουλή! Κοίτα! Τέλεια κίνηση! Σά νά χορεύει!...»

Καί σέ κάποια συγκέντρωση, ὄρθιοι, δίπλα δίπλα. Στό προεδρεῖο, μέρα γιορτῆς βάζουν κάποιο γερο-θεσσαλό μέ τίς φουφοῦλες του καί τό σκουφί του. Εἶναι ἀπό τούς πρωταγωνιστές τοῦ Κιλελέρ. Ὁ Λαμπρινός ψιθυρίζει:

«—Συμβουλή; Νά, κοίτα τό γέροντα! Γεννήθηκε τήν ἴδια μέρα πού πέθανε ὁ Μακρυγιάννης!»

Λογαριάζεις μέσα σου: βέβαια, ὁ μαχητής αὐτός τοῦ Κιλελέρ εἶναι 80 καί... Τό χαμόγελο τοῦ Λαμπρινοῦ, ἀπαλό εἰρωνικό:

«—"Αν τά ξαναλογαριάσεις, θά δεῖς πώς ἔχω δίκιο... Γεννήθηκε τή μέρα πού πέθανε ὁ Μακρυγιάννης.»

"Ενα βράδυ, ἔρχεται στό νοσοκομεῖο τοῦ Μποῦλκες πού βρίσκομαι ξάπλα.

«—Ἔ, πῶς πάει;»

Εἶναι ἀργά. «Τί θέλει ὁ Λαμπρινός;» ἀναρωτιέμαι.

«—Ἦρθα νά σ' ἀποχαιρετήσω... φεύγω... καί μήν ξεχνᾷς: κοίτα γύρω σου!»

Τόν κοιτάζω ἀνήσυχος.

«—Ἦχι, ἐντάξει... Ὅλα καλά!..»

Δέν τόν ξανάδα... Μάθαμε πῶς τόν εἶχε ζητήσει ὁ ἴδιος ὁ Καραγιώργης γιά τό Ἄρχηγεῖο Θεσσαλίας.

Ἐκεῖ σκοτώθηκε.

Γιῶργος Μπαστουνόπουλος, τό πραγματικό του ὄνομα...

Ὁ Κεραυνός

(Σελίδες ἀπὸ ἡμερολόγιο)

Ὁ Κεραυνός μᾶς βρῆκε στὴ Βουλγαρία, στὴν περιодία μας. Ἡ ἀπόφαση τῆς ΚΟΜΙΝΦΟΡΜ γιὰ τὸ Γιουγκοσλάβικο Κόμμα καὶ τὸν Τίτο...

Ὁ μόνος πού δέν παραξενεύτηκε εἶναι ὁ Μαχαραγιᾶς. Τεχνικός τοῦ θεάτρου μας. Τὸ «Μαχαραγιᾶς» γιὰ τὸ «πασαλιδίκι» του. Τὸ σκάει ἀπὸ τὴ δουλιὰ. Ὅταν βγαίνουμε γιὰ ἐθελοντικὴ ἐργασία στὸν κάμπο, ὁ Μαχαραγιᾶς «ζαλίζεται», ἔχει «πονοκεφάλους», βγάζει «ἀφρούς». Μὲ ἥλιο καὶ μὲ κρῦο!

Τὸν πιάνουμε στὶς συνεδριάσεις καὶ νά, καὶ νά! Ὡσπου φτάνουμε νά προτείνουμε καὶ «μομφή μὲ προειδοποίηση διαγραφῆς». Μά τὸν ἀγαπᾶμε γιὰτὶ εἶναι ἀπλὸς ἄνθρωπος. Ἐργάτης σὲ μύλο, καὶ ἀντάρτης. Ἀγράμματος πού ἔμαθε μόνος του γράμματα καὶ ξεσκονίζει ὅτι βιβλίο βρεῖ.

Σὲ μιά συνεδρίαση τὸ 1947, ὁ Μαχαραγιᾶς σηκώ-
νεται καὶ λέει:

«—...Σύντροφοι, ἔχω νά κάνω μιά σοβαρὴ παρατήρηση... Διαφωνῶ μ' αὐτὰ πού γράφει ὁ Τζίλας!...» φρύδια —αὐτὸ τὸ παθαίνει κι ὅταν «ζαλίζεται» στὸν κάμπο— ἐπιμένει:

«—...Δέν εἶναι διεθνιστικὴ ἡ γραμμὴ του! Δέν εἶναι σωστή! Κι ἔχω κι ἓνα παράδειγμα. Στὴ «Μπόρμπα» εἶχε μιά εἶδηση: «Οἱ κόκκινοὶ στρατιῶτες βιάζονται καὶ κάνουν φασαρία!» Ἡ εἶδηση εἶναι γιὰ ἓνα κέντρο πού πραγματικὰ «τά σπᾶσανε» μερικοὶ κόκκινοὶ στρατιῶτες.»

«—Ναί -λέμε- ὑπάρχουν καὶ τέτοιοι!»

«—Αὐτὸ θέλω νά πῶ καὶ ἐγώ, ἐπιμένει ἤρεμος ὁ

Μαχαραγιᾶς. Τό ἄρθρο ἔπρεπε νά λέει: «πέντε κόκκινοι στρατιῶτες, ρεζιλεύουν τά ἑκατομμύρια τῶν σοβιετικῶν.» Πέντε! Ὁχι, οἱ «κόκκινοι στρατιῶτες».

«—Καί τί θές νά πεῖς;»

«—Νά... δέν μ' ἄρέσει αὐτό...»

Καί θά ῥχεται καί θά ξανά ῥχεται μέ τέτοιες «παρτηρήσεις» κι ἐμεῖς θά τόν κοροιδεύουμε.

«—Πότε σοῦ ῥχονται οἱ ἰδέες, τότε πού τό σκάς ἀπό τή δουλιά καί ξαπλάρεις στόν ἥλιο;»

«—Πραγματικά ὑποφέρω,» σηκώνει τά φρύδια ὁ Μαχαραγιᾶς... (...Πραγματικά ὑπέφερε...Σέ ἀκτινογραφία στή Βουλγαρία τοῦ βρίσκουν ὄγκο. Ἀπό αὐτό θά πεθάνει...)Παίρνει ὁμως τή «ρεβάνς» του στή Βουλγαρία καί γιά τίς «θεωρίες του» γιά τόν Τίτο.

«—Τώρα, λέει, ἄς πεθάνω! Δικαιώθηκα! Καί ἄρρωστος εἶμαι καί δίκιο εἶχα γιά τόν Τζίλας!» Μαύρη δικαίωση!...

Τώρα ξεκαθαρίζουμε καί κάτι ἄλλο: τό Γιουγκοσλάβικο Κόμμα τό περίμενε.

Μιά μικρή ἀπόδειξη: μαζί μας, στό Καλλιτεχνικό Συγκρότημα πού περιοδεύει καί δια φωτίζει τόν κόσμο γιά τόν ἀγώνα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἔχουμε «συνοδό» κι ἕναν σέρβο. Τόν Μίλαν. Μᾶς εἶπανε: «Δέν θά πεῖτε πῶς εἶναι γιουγκοσλάβος. Θά τόν παρρουσιάζετε σάν τεχνικό, μέλος τοῦ συγκροτήματος». Ὅπου πηγαίναμε καί ὁ Μίλαν μαζί μας. Τόν λέγαμε «χαφιέ».

Τό ἴδιο βράδυ πού μαθαίνουμε γιά τήν ἀπόφαση τῆς ΚΟΜΙΝΦΟΡΜ ὁ Μίλαν μᾶς ἐγκαταλείπει. Χωρίσαμε φίλοι. Μᾶς ἀγάπησε, λέει.

Ξαφνικά, ὁμως, ἐμεῖς βρεθήκαμε χωρίς βάση.

Χωρίς έδαφος κάτω από τά πόδια μας. Τό Μπουλλ-
κες; Τί γίνεται τό Μπουλλκες; Πῶς θά γυρίσουμε πί-
σω;

Περιμένουμε μέ άγωνία τήν άνακοίνωση του ΚΚΕ
για τήν άπόφαση από τήν «Έλευθερη Έλλάδα». Δέν λέει τίποτα τό συγκεκριμένο ό σταθμός. Κάτι ά-
όριστα.

Δίνεται γραμμή στήν γραμματέα μας πώς «θά μι-
λήσουμε όταν πρέπει».

Καταλαβαίνουμε... Πόλεμος. Τά σύνορά μας ή
Γιουγκοσλαβία.

Οί βούλγαροι μιά μυρμηγκιά πού δουλεύει άστα-
μάτητα. Μέ λίγο ψωμί, μέ λίγο φαγητό, μέ πολλή ό-
ρεξη. Οί βούλγαροι πέρασαν και τήν έπανάστασή
τους και παινεύονται γι' αυτήν. Έχουν και τόν Δη-
μητρώφ τους —διπλό παίνεμα. Τους είπε: «Τώρα θά
περάσουμε μεγάλες δυσκολίες και έλλείψεις για νά
΄χουμε άυριο-κι έμεϊς και τά παιδιά μας!»

Ό καθηγητής πού προλογίζει τήν παράστασή μας
φοράει αντί παπούτσια γαλότσες. Ό νεαρός σκηνο-
θέτης πού μās συνοδεύει, φοράει γαλότσες. Μέ γα-
λότσες θά δεϊς και ζωγράφους, και ποιητές, και
γραμματεϊς κομματικούς... Δέν ύπάρχουν παπού-
τσια.

Κι όλοι άνασκουμπωμένοι στή δουλιά. Ζυγίζουμε
τίς δυνάμεις μας. Κι έμεϊς τό ίδιο θά κάνουμε! Τό ί-
διο! Θ' αντέχαμε όποιες δυσκολίες!...

Μά τώρα; τί θά κάνουμε; Ποϋ θά πāμε διπλά και
τριπλά ξεσπιτωμένοι και μακρυνά από τή βάση μας;

Ζητāμε νά κατεβοϋμε όπως είμαστε στό Βίτσι στό
Γενικό Άρχηγείο. Πρόταση του Γιαννίδη.

(Ό Γιάννης ό Βεάκης δέν είναι μαζί μας. Έχει

μείνει στό Μπουλκες μέ τό παιδικό καλλιτεχνικό τμήμα. Διακόσια παιδιά. Ό Γιάννης πατέρας τους καί φίλος τους καί δάσκαλός τους. Σάν τσαμπιά κρέμονται άπάνω του τά παιδιά έτσι πού 'ναι νέος, μαλακός, φιλικός, εϋγενικός. "Ότι χρειάζεται για τά παιδιά...)

Τό όνειρο...

(Ίστορία αγάπης)

Στό φορτηγό πού τόν πάει γιά τό βουνό, σκεπασμένο μέ караβόπανο, ό Άλέξης έχει πιάσει μιά γωνιά. Άγκαλιά ό γυλιός μέ τίς κάλτσες καί τά γάντια, πού τοῦ τά 'πλεξε ή ἴδια ή Στέλλα. Έτσι τόν παίρνει ό ύπνος.

...Ήταν, λέει, μαζί μέ τή Στέλλα κι ανέβαιναν κάτι σκάλες μαρμάρινες, πλατιές, πιασμένοι χέρι χέρι. Σά νά 'ναι τό Πανεπιστήμιο. Οί πόρτες από όλες τίς αἴθουσες άνοιχτές. Εἶναι -λέει- ώρα τῆς «'Ωδικῆς». Καί ὅλοι οἱ φοιτητές τραγουδᾶνε. Μεγάλοι αὐτοί, τραγουδᾶνε ἕνα παιδικό τραγούδι:

«'Ο Μύλος γυρίζει,
ό Μύλος κροτεῖ-
τίκ-τάκ, τίκ-τάκ!»

Χτυπᾶνε τά χέρια -παλαμάκια- οἱ φοιτητές, σάν παιδιά τῆς πρώτης τάξης, μά αὐτό δέν παραξενεύει οὔτε τή Στέλλα οὔτε τόν Άλέξη. Άνεβαίνουν τά σκαλιά καί κοιτάζονται μόνο.

Ύστερα -λέει- ξαφνικά, βρίσκονται σέ μιάν αὐλή στενή μέ πανύψηλους τοίχους. Καί σκοτάδι. Βλέπουν κάτι σάν σκιά. "Ένα παγώνι. Μ' άνοιχτή τήν οὐρά του πάνω στόν τοῖχο, γυρίζει καί τούς κοιτάει μέ μάτια πού λάμπουν.

Μά δέν εἶναι παγώνι. Ξαφνικά -λέει- εἶναι δεινόσαυρος! Τούς γυρίζει άργά τίς πλάτες καί πηδάει τόν τοῖχο.

Ή Στέλλα κολλάει πάνω του, κοκκαλωμένη από φόβο.

Καί άκούγεται κλειδί. Άνοίγει μιά πορτίτσα πού δέν τήν εἶχαν δεῖ, καί βγαίνει ἕνα κοριτσάκι.

«— Ἄχ, ἦρθα νά σᾱς ἀνοίξω!» λέει.

«— Τί ἦταν αὐτό;» ρωτάει τάχα ἀδιάφορα ἡ Στέλλα καί δείχνει κατά τή μεριά πού χάθηκε τό παγώνιδεινόσαυρος.

«— Ἄ, τίποτα, λέει τό κοριτσάκι. Μιά γάτα.»

Ἦστερα ἀρχίζουν νά κατεβαίνουν τίς σκάλες γρήγορα, τρέχοντας. Μά οἱ σκάλες γεμίζουνε κόσμο. Ἐσχόλασαν οἱ φοιτητές. Καί ξαφνικά ὁ Ἀλέξης βρίσκειται μονάχος του ἀνάμεσα σ' αὐτόν τόν κόσμο. Καί γυμνός! Ὀλόγυμνος! Σκύβει νά κρύψει τή γύμνια του. Γύρω του ὄλοι φωνάζουν.

«— Τί κατάσταση εἶναι αὐτή!» Φωνάζει θυμωμένος ἕνας ἡλικιωμένος κύριος, πού πρέπει νά ἔναι καθηγητής.

— «Κάποιος μοῦ ἔκανε μιά φάρσα! Κάποιος μοῦ ἔκανε μιά φάρσα!» λέει καί ξαναλέει ὁ Ἀλέξης γιά νά δικαιολογηθεῖ. «Κολύμπαγα καί κάποιος μοῦ πήρε τά ρούχα!»

«— Λέει καί ψέμματα!» τόν ἀντικρούει ἕνας ἄλλος. «Ποῦ κολύμπαγε; Τί εἶναι ἐδῶ!; Δέν εἶναι ἀκρογιαλιά!»

...Τό φορτηγό σταματάει στά σύνορα... Σέ λίγο μπαίνουνε στήν Ἑλλάδα... Πάει νά ἐξηγήσει τό ὄνειρο: ὅτι θά μείνει μόνος καί γυμνός μά δέν τ' ἀρέσει. Ὅχι! Ὅ ἄνταμώσουν στό βουνό καί θά ἐξηγηθοῦν! Δέν τό' πε ἡ Στέλλα;

Κι ὕστερα, ὁ ὄρκος! Μαζί της θά μείνει, ὅποτε καί νά ἔναι!...

Πῶς νά τό πεῖ τέτοιο ὄνειρο; Ποῦ νά τό πεῖ; Ἀντί νά δεῖ τόν ἑαυτό του καβάλα σ' ἄσπρο ἄλογο, νά χυμάει στή μάχη, βλέπει παγώνια καί δεινόσαυρους, καί γύμνιες!...

Τό λέει μόνο στό Βασίλη τόν Πηγή, πού τόν ἔσω-

σε από τήν «αυτοκτονία». Τόν βρῆκε στίς Ὁξιές, στό Πυροβολικό, πού εἶχε πάει μέ τήν ομάδα του νά δώσουν «καλλιτεχνικό πρόγραμμα».

«—Ἦταν οἱ κάλτσες καί τά γάντια τῆς Στέλλας - κάνει ὁ Πηγῆς τόν ὄνειροκρίτη-, ἦταν ὁ γυλιός πού κρατοῦσες ἀγκαλιά, ἦταν πού σ' ἀφάνισε καί τό κρύο στό φορτηγό! Σέ θιαμαίνομαι! Ἄσε, μήν τά σκέφτεσαι! Κάποια μέρα ὄλα θά ξεκαθαρίσουν...»

Ἡ μέρα ἔρχεται. Ἦταν τόν Μάρτη τοῦ 1949, στό Βίτσι. Γίνεται ἡ Πρώτη Συνδιάσκεψη τῆς ΠΔΕΓ. Ἔχουνε φιάξει κάτι τεράστιες παράγκες πού χωρᾶνε χίλια ἄτομα καί ἐτοιμάζουν τό πρόγραμμα τῆς γιορτῆς. Θά ῥθουν ἀντιπρόσωποι ἀπό τήν Προσφυγιά, ἀπό τήν Ἑλλάδα καί ξένες ἀντιπροσωπεῖες.

Ὁ Ἀλέξης βόηθαγε ἐκείνη τήν ὥρα στό στήσιμο τῆς σκηνῆς στήν μεγάλη παράγκα καί νά ἡ Στέλλα μπροστά του μέ ἀντάρτικα. Τήν βλέπει πραγματικά; Τόσες φορές τήν εἶδε χωρίς νά ὑπάρχει, πού δέν θέλει νά τήν πάθει καί τώρα.

Τήν κοιτάζει καί δέν πιστεύει στά μάτια του.

—«Τί κάνεις;», τόν ρωτάει.

Ὁ Ἀλέξης κατεβαίνει, τήν ἀγκαλιάζει: φίλη. Ἐκείνη τόν ἀπομακρύνει. Στά μάτια της μιᾶ ἀστραψιά. Πάλι σάν μίσος.

«—Ξέρεις... εἶπε. Πέθανε τό παιδί μου... Τό παιδί τό δικό μου καί τοῦ Σωτήρη...»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

«Οἱ δύο μάνες...

Ἄλλο ἢ ἄκοῦς σήμερα κάτι στραβό, τόσο πού σοῦ φαίνεται ἄστεϊο, καί νά τό μεταφέρεις σάν ἀνέκδοτο, κι ἄλλο νά βρίσκεσαι μέσα στό γεγονός, ἐκείνη τή στιγμή. Τότε δέν εἶχε τίποτα τό ἄστεϊο.

Ἄλλο εἶναι νά ἀναθεματίζεις ἢ νά ὑπερθεματίζεις γιά τόν ἄλφα καί τόν βῆτα, «ἐν ψυχρῶ» κι ἄλλο νά μιλάς γιά τόν ἄνθρωπο πού εἶχατε κάνει μαζί συμβόλαιο εὐθανασίας: «Ἄν μέ δεῖς χωρίς μάτια, καί χωρίς χέρια, μήν μέ πᾶς στό νοσοκομεῖο. Σκότωσέ με.»

Ἄλλο εἶναι, ὕστερα ἀπό τριάντα χρόνια νά γράφεις γιά κάτι χτυπώντας δεξιά καί ἀριστερά, κι ἄλλο τῆς στιγμῆς ἐκείνης τό συναίσθημα, πού μάθαινες νά γράφεις μέ τό ἀριστερό γιά νά συνεχίσεις τή δουλιά σου σέ περίπτωση πού θά χάσεις τό δεξί. (Θά ἔχεις, τό κουράγιο, ἀναρωτιόσουν νά μάθεις νά γράφεις μετά;)

Ἄλλο εἶναι νά παρουσιάζεις τά «στραβά» μας χαιρέκακα, κι ἄλλο νά πονᾶς σέ κάθε γραμμή πού γράφεις...

Ἄλλο εἶναι νά χτυπᾶς τό νταούλι ὅταν ἔχει τελειώσει ὁ χορός καί νά μετρᾶς τά βήματα -αὐτά λάθος, ἐκεῖνα στραβά- κι ἄλλο εἶναι νά χορεύεις σέ ναρκοθετημένη πίστα...

“Άλλο είναι ή καθυστερημένη έξυπνάδα κι άλλο ή ά-
μεση απάντηση πού ’πρεπε νά τή δώσεις, καθώς βουτά-
γανε πάνω από τό κεφάλι σου τ’ άεροπλάνα...

“Άλλο είναι ν’ άκούς άντάρτικα τραγούδια στήν «κα-
σέτα», πίνοντας ούίσκυ κι είναι άλλο νά τά γράφεις και
νά τά τραγουδάς μέ τήν υπόκρουση τῶν πολυβόλων...

...Είμαι μ’ εκείνους πού βρίσκονται στό δεύτερο «άλ-
λο»...

«Ξυλώσαμε τόν Τίτο»
(Σελίδες από ἡμερολόγιο)

Γυρνᾶμε στή βάση μας, στό Μπουλκες μέ τήν ψυχή στό στόμα. Δέν ξέρουμε τίς μᾶς περιμένει. Μᾶς εἶπαν πώς μπορεῖ νά μᾶς ρίξουν καί σέ καμιά φυλακή.

Ἡ πρόταση μας νά πᾶμε στό Βίτσι, κατευθείαν ἀπό τή Βουλγαρία, ἔγινε δεχτή, μά ὁ δρόμος περνάει ἀπό τήν Γιουγκοσλαβία. Σ' ὄλη τή διαδρομή, μέ τά μούτρα κολλημένα στά παράθυρα τῶν βαγονιῶν μας, κοιτᾶμε ἐξω νά διαπιστώσουμε ἀλλαγές. Τίποτα. Ἡ ζωὴ στή Γιουγκοσλαβία κυλάει ἤσυχα.

Τίς πρῶτες ὥρες περιμένουμε ἀπό στιγμή σέ στιγμή νά μᾶς συλλάβουν.

Τά βαγόνια μας μένουν ὥρες ὀλόκληρες σέ «νεκρή γραμμή». Περιμένουμε κάποιο τραῖνο πού θά μᾶς πάρει νά μᾶς πάει «ὡς ἐκεῖ». Καί ἀπό κεῖ, ἄλλη ἀνάμονή ἄλλο τραῖνο, «παραπέρα». Μᾶς «δένουν» σέ φορτηγά πού κουβαλᾶνε ζωντανά καί ἐμπόρευμα, καί πηγαίνουν σάν τόν κάβουρα, σταματώντας σέ κάθε χωριουδάκι, σέ κάθε διασταύρωση περιμένοντας νά περάσουν πρῶτα τά τραῖνα γραμμῆς.

Ἄν καί τό ἴδιο γινότανε καί πρίν, γιατί τό δικό μας πρόγραμμα δέν ταίριαζε μέ τό δρομολόγιο τῶν τραίνων, τώρα μᾶς φαίνεται πώς τό κάνουν ἐπίτηδες γιά νά μᾶς ταλαιπωρήσουν οἱ σέρβοι.

Σ' ὄλη τή διαδρομή, δυό εἰκοσθετράωρα, δέν μᾶς ἐνόηλεσε κανείς. Δέν μπῆκε ψυχή στό βαγόνι μας. Καί ὅταν περάσαμε τά σύνορα ἀκόμη, οὔτε ἓνας ἐλεγχος.

«—Γκρτσι! Ζντράβο ντρουζιά!» (Ἑλληνες! Γειά σας σύντροφοι!)

Μόνο στό Μπουλκες ἀλλαγή!

«—Εἶδατε!; Μᾶς φέρανε Πολιτοφύλακες! Ὀλόκληρο λόχο!»

—Ἡ ζωὴ πῶς πάει;

—Καλά, ἀλλὰ μᾶς ὑποχρεώνουν νά βάλουμε τὴ φωτογραφία τοῦ Τίτο!

—Δηλαδή;

—Μόλις βγῆκε ἡ ἀπόφαση ξηλώσαμε τόν Τίτο ἀπὸ παντοῦ. Ἦρθαν οἱ πολιτοφύλακες καὶ κάνανε ἐλεγχο: θά βάλετε, μᾶς εἶπαν, τὴ φωτογραφία τοῦ Στρατάρχη μας στὰ γραφεῖα τῆς Κοινότητος. Στὰ σπίτια σας κάντε ὅτι θέλετε. Σέ ἀνοιχτές συγκεντρώσεις δέν θά κατηγορήσετε τόν σύντροφο Τίτο, στίς συνεδριάσεις σας πέστε ὅτι θέλετε!

Εἶχαμε φοβηθεῖ πῶς δέν θ' ἀφήσουν πιά κανένα νά κατέβει στό βουνό, στήν πατρίδα. Δέν ἐμπόδισαν ὁμως: κάντε ὅτι νομίζετε.

Τώρα ἐμεῖς ἐτοιμαζόμαστε γιὰ τὸ βουνό. Χωριζόμαστε. Οἱ γεροὶ θά φύγουν. Οἱ ἀδύνατοι, ἄρρωστοι, θά μείνουν νά ἐνισχύσουν τὸ Καλλιτεχνικὸ Συγκρότημα τῶν παιδιῶν, πού διευθύνουν ὁ Λάκης ὁ Χατζῆς καὶ ὁ Γιάννης ὁ Βεάκης.

Ἄφήνουμε τὰ πράγματά μας, τὰ ἡμερολόγιά μας, τὰ χειρόγραφέα μας, σέ κούτιά: στό κόμμα. Ὄνομα ἐπώνυμο. Θά τὰ πάρουμε ὅταν γυρίσουμε.

Οἱ ἄλλοι πού μένουν ἐτοιμάζονται γιὰ νέα προσφυγιά. Προσφυγιά τῆς Προσφυγιᾶς. Λένε πῶς μπορεῖ νά πᾶνε στήν Τσεχοσλοβακία.

Θά πᾶνε κι ἐκεῖ, θά σκορπίσουν κι ἀπὸ κεῖ, σ' ἄλλη γῆ, σ' ἄλλα σπίτια, ἀπ' τὴν ἀρχὴ κάθε φορὰ ἢ ζωὴ τους μιὰ δυό, πέντε φορές.

Φεύγουμε μέ διπλὴ ἀνησυχία. Τί θά γίνουν οἱ σύν-

τροφοί μας π' αφήνουμε στην αφιλόξενη πιά ξενη-
τιά;

Κι ἔμεῖς; Θά καταφέρουμε νά φτάσουμε τάχα
στήν πατρίδα;

Σ τ ή ν πα τ ρ ί δ α!
(Καθυστερημένο ρεπορτάζ)

Τό φορτηγό μᾶς πάει γιά τό βουνό.

Μᾶς εἶπαν: «Μπορεῖ κάπου, σέ κάποιο σταθμό νά σᾶς γιουχάρουν οἱ σέρβοι. Μήν ἀπαντήσετε στήν πρόκληση.»

Μᾶς εἶπαν: «Μπορεῖ κάπου σέ κάποιο σταθμό νά σᾶς πιάσουν οἱ σέρβοι. Μήν ἀντισταθεῖτε, μήν στεναχωρηθεῖτε. Θά σᾶς λευτερώσουμε. Γίνονται καί παρεξηγήσεις.»

Μᾶς εἶπαν: «Μπορεῖ κάπου σέ κάποια πόλη, νά σᾶς ριχτοῦν οἱ γκοτσεφικοί καί νά προσπαθήσουν νά σᾶς πάρουν μέ τό μέρος τους. Χωρίς ἀγριάδες, δῶστε τους τήν κατάλληλη ἀπάντηση.»

Εὐτυχῶς, ἀπ' ὅσα μᾶς εἶπαν, δέν συμβαίνει τίποτα. Οἱ γουγκοσλάβοι παντοῦ εὐγενικοί, συντροφικοί.

Σέ κάποιο σταθμό μας μᾶς σταματᾶνε.

«—Θά περιμένετε!»

Ἡ καρδιά μας πεταρίζει. Λές νά μᾶς σταματήσουνε τώρα πού μύρισε Ἑλλάδα. Ὁ σέρβος λοχαγός βλέπει τήν ἀνησυχία μας καί δίνει ἐξηγήσεις:

«—Μήν ἀνησυχεῖτε. Ἔχουμε ἐντολή νά περιμένετε μιά ἄλλη φάλαγγα, δική σας. Ὅτι καί νά συμβεῖ, ἐμεῖς δέν μποροῦμε νά σᾶς ἀφήσουμε ἔτσι, στόν ἀέρα. Δέν ἔχουμε τίποτα ἐναντίον σας. Μόνο πού, γιατί νά σᾶς τό κρύψουμε; ἔχουμε κι ἓνα φόβο: ἂν σᾶς ποῦνε μᾶτε στήν Γιουγκοσλαβία τί θά κάνετε;»

Δέν τό ἔχαμε σκεφεῖ. Τώρα ἀναγκαζόμαστε νά ἀναρωτηθοῦμε: «ἂν μᾶς ποῦνε «τό διεθνιστικό σας καθῆκον εἶναι νά γυρίσετε τά νῶτα σας στήν Ἑλλάδα καί νά χτυπηθεῖτε μέ τούς σέρβους, τί θά κάνουμε;» Καί μέσα μας ἀπαντᾶμε: «Ναί θά χτυπήσου-

με!»

«—Γι' αυτό πήραμε τά μέτρα μας, ἐξηγεῖ. Μὴν φοβηθεῖτε γιὰ τὸ στρατό μας πού θά δεῖτε στά σύνορα... Εἶναι γιὰ τὴν ἀσφάλειά μας. Ἐάν θέλετε νά περάσετε σάν φίλοι, κανεῖς δέν θά σᾶς πειράξει. Εἶναι ἐντολή τοῦ Τίτο. Τό 'πε ὁ Τίτο, καταλαβαίνετε;»

Ἡ φάλαγγα πού φτάνει δείχνει πῶς ὁ σέρβος δέν μᾶς εἶπε ψέμματα. Εἶναι καμιὰ δεκαριά φορτηγά μέ πολεμοφόδια καί τρόφιμα πού πᾶνε γιὰ τὸ Βίτσι. Τὸ δικό μας φορτηγὸ μπαίνει στήν οὐρά καί ξεκινᾶμε.

Στά σύνορα ὑπάρχει μικτὸ φυλάκιο: ἀντάρτες καί γιουγκοσλάβοι στρατιῶτες.

Ξεχνᾶμε τοὺς γιουγκοσλάβους. Ξεχνᾶμε τὸ Μποῦλκες. Ξεχνᾶμε τίς πίκρες μας. Τὸ φορτηγὸ μας σταματᾶει μόλις περνᾶμε τά σύνορα. Κατεβαίνουμε. Εἶναι νύχτα. Ξάστερη. Εἶναι ὁ οὐρανὸς τῆς πατρίδας. Ἐνας εἰρηνικὸς οὐρανὸς πεντακάθαρος.

Ὁ Ἄντωνης ὁ Γιαννίδης κοιτάζει συνέχεια ἀπάνω: τὸν οὐρανό. Σά νά βλέπει πρώτη φορά οὐρανό. Σάν νά βλέπει πρώτη φορά ἀστέρια. Ἀρχίζει σιγὰ μέ φωνή πού τρέμει ἓνα τραγούδι μέσα στή νύχτα.

«Μαύρη εἶν' ἡ νύχτα στά βουνά

στοὺς βράχους πέφτει χιόνι...»

Τραγουδᾶμε κι ἐμεῖς. Φωνές φάλτσες ἀπὸ τὸν κόμπο πού ἀνεβαίνει στό λαιμό. Εἶναι παράξενο! Αὐτὴν τὴν ὥρα θυμηθῆκαμε ἓνα σχολικὸ τραγούδι, ποιὸς ξέρει ἀπὸ τί συναίσθημα μπερδεμένο.

«... ὁ Ἕλλην ξεσπαθώνει, ξεσπαθώνει!... »

Τόσα τραγούδια ἀντάρτικα πῶς βρήκαμε αὐτὸ ἐκείνη τὴ στιγμή;

Ἔσοι εἶχαμε ξαναπεράσει τά σύνορα, θυμηθῆκαμε τὸ καμένο δέντρο καί τὴν «ταμπέλα»: Ἑλλάδα τέλος. Ἀπὸ κεῖ καί πέρα τίποτα!...

Γυρνᾶμε, τώρα, ἐκεῖ πού εἶναι τὰ πάντα γιά μᾶς.

Πατᾶμε Ἑλλάδα...

Κάπου ἐκεῖ, πέρα εἶναι τὰ σπίτια μας.

Κάπου ἐκεῖ πέρα, εἶναι οἱ μανάδες μας. Πού δέν ξέρουν: ζοῦμε πεθάναμε; Πολλές ἔχουν φορέσει μαῦρα. Μᾶς ἔχουν χάσει, ἀπό τά Δεκεβριανά: «Τόν εἶδαμε, τούς εἶπαν, νεκρό! Στή ὁδό Ἁγίου Μελετίου...»

Ἄλλες περιμένουν. Νά μπορούσαμε τώρα ἀπό δῶ νά τούς στείλουμε ἓνα μήνυμα: «Ζοῦμε! Εἴμαστε πάλι στά χώματά μας! »

(...Πολλά χρόνια ἀργότερα ἔμαθα πώς κατηγορούσανε τήν δική μου μητέρα συγγενεῖς καί φίλοι:

«—Κοίτα την! Σκοτώθηκε ὁ γιός της καί δέν φόρεσε μαῦρα!

«—Ἐγώ δέν τόν εἶδα σκοτωμένο!» ἀπαντοῦσε ἐκείνη. Καί ἤρεμα, περίμενε μήνυμα...)

Φτάσαμε στό βουνό, χωρίς ἐπεισόδια. Οὔτε ἀπό τιτικούς, οὔτε ἀπό γκοτσεφικούς.

(... Τούς γκοτσεφικούς καί τόν ἴδιο τόν Γκότση -Γκότσεφ- θά τούς συναντήσουμε σέ λίγο καιρό στό Ἁρχηγεῖο. Τά παράξενα: τήν περίοδο τοῦ «προδότη καί πράκτορα Τίτο», φέρνουμε στό Πολεμικό Συμβούλιο καί στή Κυβέρνηση τόν πράκτορα τοῦ πράκτορα Γκότσεφ...)

«Οἱ δύο μάνες...»
(Μαρτυρίες καὶ σχόλια)

Πήραμε τὴν ἐπίσημη ὄνομασία: Καλλιτεχνικό Συγκρότημα τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγείου. Διοικητὴς ὁ Ἀντώνης ὁ Γιαννίδης. Ἐγὼ ἐπίτροπος...

ΠΑίρνουμε καὶ τὴ γραμμὴ: θά ἴπγαίνουμε στὰ τμήματα νά δίνουμε παραστάσεις. Θά πγαίνουμε καὶ στὴ πρώτη γραμμὴ, στὰ «συρματοπλέγματα», νά μιᾶμε καὶ νά τραγουδᾶμε γιὰ τοὺς «ἄλλους», τοὺς φαντάρους.

Τὸ Κόμμα ρίχνει τὴ γραμμὴ γιὰ τὴ «συμφιλίωση» μέ τὸ «μοναρχοφασιστικό στρατό». Ἡ γραμμὴ στηρίζεται στό σύνθημα: «ξύλο καὶ διαφώτιση». Δηλαδή: ὁ πόλεμος πόλεμος, καὶ ὄσο γίνεται πῶ γερός, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑποχρέωσή μας νά τοὺς διαφωτίζουμε ὅτι σκοτώνονται γιὰ τὰ συμφέροντα τῆς Ἀμερικῆς τοῦ Τρούμαν.

Ἡ πατριωτικὴ μας ὑπεροχὴ ἀπέναντι στὴ δικὴ τους κυβερνητικὴ πολιτικὴ εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ: ἔ-μεῖς ξέρουμε ὅτι κάνουμε ἐμφύλιο πόλεμο! Ἐκεῖνοι «ξέρουν» ὅτι ἔχουν νά κάνουν μέ «συμμορίες». Ἐ-μεῖς ξέρουμε ὅτι ματοκυλιέται ἡ Ἑλλάδα. Ἐκεῖνοι δέν τὸ «ξέρουν». Γι' αὐτό, ἔμεῖς πονᾶμε. Γι' αὐτό, ἔ-κείνους δέν τοὺς νοιάζει.

Ἡ βοήθεια πού παίρνουμε ἔμεῖς ἀπὸ τοὺς φίλους μας εἶναι μικρὴ καὶ περιορισμένη: δέν μποροῦν νά μπλεχτοῦν ἀνοιχτά σ' αὐτὴν τὴν περιπέτεια.

Ἡ βοήθεια πού παίρνουν οἱ «ἄλλοι» στηρίζεται στό δόγμα Τρούμαν.

Ἐκεῖνοι πού μπερδεύονται μ' αὐτὴν τὴν πολιτικὴ εἶναι οἱ ... ποιητές. «Τί θά πεῖ ξύλο καὶ διαφώτιση; Πῶς θά γράψουν τὸ τραγούδι πού τοὺς ζητᾶνε;»

Ὁ Γιαννίδης λέει:

«—Πολεμᾶμε ἀδέρφια μεταξύ μας. Τί κάνουν οἱ μανάδες μας;»

Οἱ ποιητές γράφουν τό τραγούδι τῆς Συμφιλίωσης: δύο μάνες πᾶνε στή βρύση τοῦ χωριοῦ. Μιλᾶνε γιά τούς γιούς τους. Ὁ ἕνας στόν ἐπίσημο στρατό. Ὁ ἄλλος στό ἀντάρτικο. Μέ τήν κουβέντα ξεχνιοῦνται οἱ στάμνες στή βρύση. Γεμίζουν καί... τρέχει τό νερό στό ἴδιο ρέμα. Ποῦ νά τρέχει τό αἷμα τῶν παιδιῶν τους; Παίρνουν τίς στάμνες τους καί βαδίζουν μαζί γιά τό χωριό, ἀποφασισμένες νά παλέψουν γιά τήν Εἰρήνη!...

Τό τραγούδι ἀπορρίπτεται! Πρέπει νά μπεῖ μία στροφή: «Ἡ μάνα πού ἔχει τό γιό της στό στρατό, τόν καταριέται! Ἡ ἄλλη εἶναι περήφανη! Ἡ πρώτη τοῦ λέει νά πάει μέ τό γιό τῆς ἄλλης!»

Ἡ στροφή γράφεται.

Ὁ Γιαννίδης ξυνίξει τά μοῦτρα του:

«—Θεέ μου, κάνε νά τό ἀπορρίψουνε!»

Εὐτυχῶς τό τραγούδι ἀπορρίπτεται ἀκόμη καί μέ τή συμπληρωματική στροφή πού οἱ ἴδιοι ἐμεῖς τήν χαρακτηρίζουμε «ἀψυχολόγητη».

«—Δέν ἀφήνετε στή ἄκρη τίς ψυχολογίες; Πόλεμο κάνουμε!» μᾶς λένε ἀπό τή διαφώτιση.

Ἐκεῖνοι εἶχαν δίκιο τότε. Οἱ ποιητές θά ἔχουν δίκιο αὐριο!...

Τελικά, τό τραγούδι τῆς Συμφιλίωσης θά τό γράψει ὁ Γ. τῆς κεντρικῆς διαφώτισης πάνω στή μελωδία «Ἡ Ἑλλάδα ποτέ δέν πεθαίνει»: «Συναδέλφωση - ἀντάρτες - φαντάροι!»

Ὁ Γιαννίδης κάνει κριτική:

«—Ἐνῶ τό τραγούδι εἶναι γιά τή συναδέλφωση, βάζει σέ δεύτερη μοίρα τόν φαντάρο, καί μιλάει μό-

νο γιά τόν δικό του άδικοσκοτωμό — άπό μᾶς —
 αλλά...»

Μά δέν εἶναι καιρός γιά θεωρίες! Εἶναι κουτό νά
 ρωτήσουμε:«μήπως μέ ἕνα ἄλλο τραγούδι θά μπο-
 ρούσαμε νά τόν φέρουμε πιό κοντά μας...»

Ἄν εἶναι δυνατόν! Ἐμεῖς μέ τό τραγούδι, ἐκεῖνοι
 μέ τά ἀεροπλάνα τ' ἀμερικάνικα, μέ τά τάνκς τά ἀ-
 μερικάνικα, μέ τούς ἀμερικάνους ἀξιωματικούς, μέ
 ὄλα τους τά ἐφόδια. Ἐμεῖς μέ βρασμένο στάρι κι ἔ-
 να κουτάκι καπνό γιά πέντε μέρες, ἐκεῖνοι μέ τά κα-
 ζάνια τους καί μέ τίς κοκακόλες τους!

...Κυκλοφορεῖ κι ἕνα ἀνέκδοτο στό βουνό. Τό
 ἔχουν φορτώσει κι αὐτό, ἀπό συνήθεια, στή ράχη τοῦ
 Μπαρτζιώτα, ἀλλά ἀργότερα μάθαμε πώς εἶναι τοῦ
 Π.Δ. (Πάλι ἀρχικά γράφω, γιά νά μήν μπλέξω τούς
 ἀνθρώπους, ἀλλά νά πού μπλέκονται μόνοι τους οἱ
 ἴδιοι μέ συνεντεύξεις. Μιλώντας γιά τή διαφώτιση
 τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγείου δέν τόλμησα οὔτε ἀρχικά
 νά βάλω τοῦ Λ.Ε. καί σέ δύο μέρες βλέπω συνέντευ-
 ξη τοῦ Λευτέρη Ἐλευθερίου. Πρέπει κι ἐγώ ν' ἀλλά-
 ζω τακτική.

Τό ἀνέκδοτο, λοιπόν. Ὁ Π.Δ.(Πάνος Δημητρίου)
 δίνει ἐντολή στόν Γιῶργο τόν Τσαπακίδη νά φιάξει
 μιὰ γέφυρα, γιατί ἔπρεπε νά περάσει ἕνα τμήμα.

Γ.Τ.:«Δέν ἔχομεν καρφία».

Π.Δ.:«Γιά τούς κομμουνιστές δέν ὑπάρχουν ἐμ-
 πόδια».

Γ.Τ.:«Σέ ὄποιον κόμμα καί νά εὑρίσκεσαι, γέφυ-
 ρα χωρίς καρφία δέν γίνεται» .

...Ἡ ἀλήθεια εἶναι πώς ὁ Τσαπακίδης -πού δέν εἶ-
 χε χάσει ποτέ τό ποντιακό του χιουῦμορ, καί πού ὄ-
 ταν ἔμαθε πώς τόν κάνανε ὑπουργό εἶπε τό ἀμίμη-
 το«Ἐμαθες τί ἔπαθα;Μέ κάμανε ὑπουργόν!- βρῆκε

καρφία και ξφιαξε τή γέφυρα...

Πέφτουμε πάνω στίς μάχες γιά τήν κατάληψη τοῦ Μπίκοβικ, στό Βίτσι. Ἀνεβαίνουμε κορφές, κατεβαίνουμε χαράδρες, περνᾶμε ἀπό χωριά, τραγουδάμε, κουβαλᾶμε τραυματίες, παίζουμε σατιρικά σκέτς, μεταφέρουμε μέ τίς βάρκες νέα παιδιά σακατεμένα, ἀπαγγέλουμε ποιήματα.

Συμβόλαιο Εὐθανασίας (Ἀπλά περιστατικά)

Αὐτό ἔγινε μετὰ ἀπὸ μιᾶ σκληρῆ μάχη, στό Βίτσι. Βοήθησαν νά κουβαλήσουν μερικούς τραυματίες. Ὑστερα, μπῆκαν σέ μιᾶ ἀποθήκη πού ἔχαν ἓνα καζάνι καί ἔβραζαν νερό γιά λούσιμο. Ἔπρεπε νά ξεπλύνουν τὰ αἵματα — συγνώμη, ἀλλά στό πόλεμο ὑπάρχουν καί αἵματα...

Ὑστερα θά βράζανε τὰ ροῦχα τους.

Ἐτυχε νά ἴναι οἱ δυό τους στήν ἀποθήκη: ὁ Ἀλέξης καί ὁ Πᾶνος. Χαμάμ ἡ ἀποθήκη ἀπὸ τοὺς ἀτμούς. Ἐξω δέκα κάτω ἀπὸ τό μηδέν. Αὐτοὶ γυμνοί, κι οἱ δυό μέσα στοὺς ἀτμούς, μόνο μέ τό φῶς πού ξετρύπωνε ἀπὸ τήν πορτίτσα τῆς σόμπας-τενεκέ!

— Ἐμεῖς, τουλάχιστον, ἔπρεπε νά εἶχαμε βγάλει ἓνα νόμο... δέν ξέρω... Πέστο διαταγή, ἂν θές...

— Νόμο;

— Αὐτή ἡ ἀνθρωπιά τῆς ἐπιστήμης δέν μ' ἀρέσει... Ἀνθρωπιά! Σέ σώζουμε, λέει! Μισός ἀνθρωποσωσμένος!

Ἀπὸ τίς καρφωμένες σανίδες πού τίς λέγανε πόρτα ἔμπαινε τό κρύο. Οἱ σκιές τους παίζανε μέσα στοὺς ἀτμούς, στὸν τοῖχο, στά ξύλα.

— Ἐγὼ θέλω νά κάνουμε ἓνα συμβόλαιο-εἶσαι;

— Συμβόλαιο; ρώτησε ὁ Ἀλέξης καί ἔτριβε ἀπὸ τὰ χέρια του τό ξεραμένο αἷμα τῶν συντρόφων του.

— Ναί βρέ, συμβόλαιο; ναί! φώναξε ὁ ἄλλος σάν θυμωμένος. Συμβόλαιο! Νά, ἔχεις χέρια καί τὰ τρίβεις, ἔχεις πόδια, ἔχεις αὐτιά, μύτη, μάτια, κεφάλι! Αὔριο, ἂν σοῦ τύχει τίποτα σέ παίρνει ὁ γιατρός μας, καλή του ὥρα, καί σέ μπαλώνει στά γρήγορα!

Νά ξνα κομμάτι από τόν πισινό σου, γιά νά σοῦ βάλει στή μούρη, νά ξνα ξύλινο χέρι πού θά μάς στείλουν οί γερμανοί σύντροφοι, νά ξνα μάτι από καλό κρύσταλλο Βοημίας!

‘Ο Ἀλέξης ξοίξε τά ρούχα του μέσα στό καζάνι.

—Νά σέ τρίψω στήν πλάτη; ρώτησε τόν Πᾶνο.

—“Όσο ἔχουμε πλάτη νά τήν τρίβουμε! Δέν βλέπεις τίς προόδους τῆς χειρουργικῆς τώρα τελευταῖα; Ἐξ αἰτίας τοῦ πολέμου, λέει, ἔχει ἀναπτυχθεῖ ἡ χειρουργική στό ἔπακρον! Στό ἔ-πα-κρον!... Σημαίνει ὅτι μπορεῖς νά ζήσεις καί χωρίς πλάτη!

Τώρα κατάλαβε ὁ Ἀλέξης πού τό πήγαινε ὁ Πᾶνος.

—Εἶσαι γιά τό συμβόλαιο; ρώτησε ὁ Πᾶνος πιά ἡρεμος τώρα.

‘Ο Ἀλέξης προσπαθοῦσε νά δεῖ τό πρόσωπο τοῦ Πάνου μέσα στούς ἀτμούς. Τό παιχνίδι τῶν ἀτμῶν καί τῆς φωτιᾶς δημιουργοῦσε μιά ἀτμόσφαιρα ἀπόκοσμη.

—Ἐντάξει, εἶμαι!... Μήν φωνάζεις... Ρίξε τά ρούχα σου στό καζάνι.

‘Ο Πᾶνος ἦρθε κοντά του. Εἶχε φορέσει ξνα μακρύ σῶβρακο—λάφυρο ἀπό τά στρατά καί μιά ἀμερικάνικη φανέλα ζεστή ζεστή.

—“Ακου τό συμβόλαιο... «Οἱ κάτωθι ὑπογεγραμμένοι...»

—Τό θέλω στή δημοτική, ἔκανε τάχα ἀστεῖα ὁ Ἀλέξης.

—Ἐγώ θά τό συντάξω ὅπως μπορῶ κι ἐσύ νά τό μετατρέψεις στή Δημοτική. «Οἱ κάτωθι ὑπογεγραμμένοι Πᾶνος Ἰωαννίδης, καί Ἀλέξης Ρόβας, συμφωνήσαμε σήμερα στό Ὅρος Βίτσι, στό χωριό Πυξοί,... ὅτι, εἰς περίπτωσιν κατά τήν ὁποῖαν εἰς ἐξ ἡ-

μῶν...» Σταμάτησε καί ρώτησε, χαμογελώντας, ἀνάμεσα στους ἀτμούς. Μέ προσέχεις;

—Σέ προσέχω...« ... εἰς περίπτωσιν κατά τήν ὁποίαν κάποιος ἀπό μᾶς τούς δυό τραυματιστεῖ...

-συνέχισε ὁ Ἀλέξης, τρίβοντας τά πόδια του μέ ἓνα κομμάτι τζίβα- καί μένει χωρίς πόδι, ἢ χωρίς χέρι, ἢ χωρίς μάτι...»

Ὁ Πᾶνος γέλασε.

—Πάντως, ἡ ἀτμόσφαιρα δέν εἶναι ἄσχημη γιά τό Συμβόλαιο. Ἀτμοί, καζάνι, πού βράζει-ἴδια κόλαση!

Ὁ Ἀλέξης ἔκανε πώς δέν ἄκουσε καί συνέχισε: —«... ὁ καθένας ἀπό τούς δυό μας πού ὑπογράφουν τό Συμβόλαιο, εἶναι ὑποχρεωμένος νά βοηθήσει τόν ἄλλον νά τελειώσει ἡρεμα τή ζωή του... »

—«Ἡρεμα καί -πρόσεχε αὐτό, εἶναι σημαντικό! Καί χωρίς ταπείνωση! Ταπείνωση!»

—«Νά τελειώσει ἡρεμα καί χωρίς ταπείνωση τή ζωή του... », ἔκανε μέ σιγανή φωνή τή συμπλήρωση ὁ Ἀλέξης.

Ὁ Πᾶνος εἶχε βάλει τό χακί του παντελόνι -ἀγγλικό-καί φόραγε τώρα -ἀμερικάνικο,(θές γι' αὐτό νά τούς λέγανε «ξενοκίνητους συμμορίτες»; ἐπειδή φόραγαν «ξένες» στολές, λάφυρα ἀπό τούς ἄλλους;- τό ἀμπέχωνο. Ἄρχισε καί ὁ Ἀλέξης νά ντύνεται.

Τώρα ἡ στιγμή ἔγινε σοβαρή. Κοιτάχτηκαν. Σέ τόνο, ὄχι συμβολαίου πιά, σιγά μέ μιά φωνή πού ἔβγαινε ἀπό μέσα, βαθιά, ὁ Πᾶνος εἶπε σέ λίγο.

—Μπορεῖ νά χωρίσουμε καί νά εἴμαστε μακριά ὁ ἓνας ἀπό τόν ἄλλον...Θά παρακολουθοῦμε, ὅμως καί θά μαθαίνουμε ποῦ βρίσκεται ὁ καθένας μας. Καί ὁ καθένας μας θά κάνει τά ἀδύνατα δυνατά νά

φτάσει ἐκεῖ πού βρίσκεται ὁ ἄλλος, κατάλαβες;

—Καί βέβαια κατάλαβα... Ξέρεις, ὅμως; Ἡ ζωή...

—Ἡ ζωή! Ἄ ναι! Τό βλέπω! Ὅλοι σέ ὅποια κατάσταση βρίσκονται πιάνονται ἀπό τή ζωή! Τή ζωή! Τέτοια ταπεινωτική ζωή! Νά σέ κουβαλᾶνε μέ τά καροτσάκια, μέ ... Ἄκου! Αὐτό εἶναι ἕνα πρόβλημα, βέβαια... Ξαφνικά, κι ἐγώ πού τωραδά μιλάω, γιά τό Συμβόλαιο αὐτό, μπορεῖ ἀργότερα νά τό ἔχω μετανιώσει. Ἐδῶ εἶναι, ὅμως πού θά δείξει ὁ καθένας μας τήν δύναμή του: καί νά τό ἔχω μετανιώσει, καί νά στό πῶ, νά μπορῶ δηλαδή νά σοῦ τό πῶ ὅτι τό συμβόλαιο ἀκυρώνεται, ἐσύ, ἢ ἐγώ, ὁ ἄλλος, δηλαδή πού θά ἔναι ὁ γερός, δέν θά ἀκούσει, δέν θά λυγίσει! Κατάλαβες; Αὐτό εἶναι τό σοβαρότερο ἀπ' ὅλα σ' αὐτό τό Συμβόλαιο.

—Μά ἄν τό κάνω αὐτό ἐγώ, ἢ ἐσύ χωρίς πιά τή θέληση τοῦ ἄλλου, δέν λέγεται εὐθανασία ἀλλά φόνος.

—Τρίχες-φόνος! Μιλᾶμε τώρα πού εἴμαστε γεροί, πού τά ἔχουμε τετρακόσια, μήν κοιτᾶς τί θά λέμε ὅταν σάν γκρεμισμένες καί μισοκαμένες παράγκες, θά προσπαθοῦμε νά κρατηθοῦμε ἀπό τήν ζωή σάν ἀνθρωπάκια!... Γι αὐτό σοῦ εἶπα, πώς τό σημεῖο αὐτό εἶναι τό σοβαρότερο ἀπ' ὅλα! Ἀκόμη κι ἄν δέ μπορῶ νά μιλήσω, καί σέ κοιτάξω ἔτσι, μέ ἕναν τρόπο παρακλητικό, σά νά σοῦ λέω: ἄσεμε, ζέχνα τό συμβόλαιο, ἐσύ, ἢ ἐγώ, δέν θά ἀκούσεις! Τίποτα! Θά βρεῖς τρόπο καί θά βρῶ τρόπο, ὅπου καί νά ἔμαι, ὅπου καί νά ἔσαι, νά ἔρθεις νά ἐκτελέσεις τό Συμβόλαιο.

—Γιά πρώτη φορά ὁ ὄρος ἐκτέλεση ταιριάζει τόσο καλά μέ τή λέξη Συμβόλαιο, γέλασε ὁ Ἀλέξης.

—Εἶσαι, λοιπόν;

—Εἶμαι!

—Τώρα πού θά πᾶμε στό ἀμπρί θά γράψεις ἐσύ τό Συμβόλαιο καί θά τό ὑπογράψουμε καί οἱ δύο!

—Σύμφωνοι.

—Κοίτα μήν μέ ρίξεις!;

Ἦνοιξαν τήν πόρτα ὁ ἀτμός στροβιλίστηκε, καί πάλεψε γιά λίγο μέ τόν παγωμένο ἀέρα πού μπουκάρησε στήν ἀποθήκη.

Ἦ Ἀλέξης εἶχε ἀποφασίσει νά τόν «ρίξει»!... Δέν θά τό ἔκανε αὐτό στόν Πᾶνο. Δέν μπορούσε νά ξέρει τί θά ἔκανε ἐκεῖνος -μᾶλλον θά ἐκτελοῦσε τούς ὄρους πού βάλανε ὁ Πᾶνος, γιατί ἦταν σοβαρός ἄνθρωπος. Ἦ Ἀλέξης, ὅμως, ἦταν ἀπό τώρα σίγουρος πώς δέν θά ἔκανε τήν παραμικρή ἐνέργεια γιά τήν τήρηση τῶν ὄρων τοῦ Συμβολαίου.

Τόν Ἀλέξη τόν βόλευε ἡ λύση πού ἔδινε ὁ ἄλλος σέ ὅτι ἀφοροῦσε.

Τόν Πᾶνο ὅμως τόν «ἔριχνε». Βέβαια δέν ἦταν σωστό μεταξὺ συντρόφων.

Σκέφτηκε: Λοιπόν... ἐγώ προτιμῶ νά τήν πάθω πρῶτος, γιά νά μήν ἔχω τέτοια προβλήματα! Ἦ Ἀς βγάλει τά κάστανα ὁ Πᾶνος!

Εἶπε μέσα του πάλι πώς δέν εἶναι συντροφικό, ἀλλά βρῆκε μιά δικολαβική ἐξήγηση γιά νά δικαιολογήσει τήν ἀπιστία του.

— Στό κάτω κάτω - ἀποφάσισε -, βάζω ὄρο στόν ἑαυτό μου νά τήν πάθω πρῶτος! Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι τόν ρίχνω τόν Πᾶνο...

Μ' αὐτές τίς σκέψεις, σοβαροί καί οἱ δύο τους, ὑπογράψανε τό Συμβόλαιο Εὐθανασίας ἐκεῖνο τό ἴδιο βράδυ...

Σοφοκλῆς — 8 «ὕπό τό μη δέν»
(Σελίδες ἀπό ἡμερολόγιο)

Τοῦ Γιαννίδη τοῦ ἔχαν δώσει ἄλογο, ἀλλά δέν τό ἔθελε. Δοκίμασε κι ἓνα μουλάρι, κάπως δύστροπο. Καί καταλήξαμε σ' ἓνα καλοθρεμένο γάϊδαρο.

Μπροστά πηγαίνει ὁ γάϊδαρος. Φορτωμένος κάτι κουβέρτες - οἱ αὐλαῖες μας - μερικά «παλούκια» καί ἓνα-δύο πανώ τά «σκηνικά μας». Ὁ Γιαννίδης, κουκουλωμένος μέ τή χλαίνη-του, τό δίκωχο μέ κατεβασμένα «τ' αὐτιά», καί τά χέρια χωμένα στίς τσέπες, ὡς τόν ἀγκώνα, «ἐπί κεφαλῆς» τοῦ Καλλιτεχνικοῦ Συγκροτήματος.

Πηγαίνουμε στό ὕψωμα 2026. Παγωνιά: 8 βαθμοί κάτω ἀπό τό μηδέν. Ἄνεβαίνουμε συνέχεια. Πάνω μας μαῦρα μουντά σύννεφα.

—Προσέξτε, θά βρέξει, λέει ὁ Γιαννίδης.

Καί πραγματικά βρέχει. Δέν κατεβαίνει ἡ βροχή σέ μᾶς, ἀλλά ἐμεῖς ἀνεβαίνουμε στή βροχή. Τά κεφάλια μας χώνονται μέσα στά σύννεφα καί γινόμαστε μούσκεμα.

—«Τρυπᾶμε τά σύννεφα! Τώρα θά βγοῦμε στόν ἥλιο!» λέει ὁ Γιαννίδης.

Καί βγήκαμε στόν ἥλιο. Ἕνας ἥλιος λαμπερός, παγωμένος. Σπάει κόκκαλα.

Ἄργησαμε, ὅμως, καί οἱ θεατές μᾶς περιμένουν. Ὁλη ἡ παγωμένη πλαγιά τοῦ βουνοῦ, γεμάτη ἀντάρτες. Πάνω ἀπό δύο χιλιάδες. Καθισμένοι ἀμφιθεατρικά στά βράχια. Μέ τίς χλαῖνες τους, κουκουλωμένοι.

Ὁ Γιαννίδης χοροπηδάει γιά νά ζεσταθεῖ καί ... τοῦ ἔρχεται μιά ἔμπνευση.

—Θά παίξω τραγωδία.

Τόν κοιτᾶμε σάν χαζοί. Τί τοῦ ῥθε; Ἡ τραγωδία δέν εἶναι στό «πρόγραμμα». Τί θά παίξει; Πῶς θά παίξει; Σέ ποιούς θά παίξει;

—Θά δοκιμάσω τό Σοφοκλῆ, λέει. Νά δῶ ἄν ἀντέχει.

Οἱ ἀντάρτες τραγουδᾶνε, γιά νά μᾶς ζεστάνουνε.

Τουρτουρίζουμε. Ἡ λέξη δέν λέει τίποτα. Ἐχουν παγώσει οἱ μασέλες μας καί εἶναι ἀδύνατο νά τίς κουνήσουμε. Σέ κάθε κίνηση, θαρρεῖς πῶς θά μείνουν ἐκεῖ - κόκκαλο. Ὁ Γιαννίδης λέει, νά δώσουμε μερικά σκαμπίλια ὁ ἕνας στόν ἄλλον νά ζεσταθοῦμε καί, πρὶν ἀρχίσουμε τήν παράσταση, ν' ἀνακατεuthoῦμε μέ τούς ἀντάρτες νά τραγουδήσουμε. Πρέπει νά τούς μάθουμε κι ἕνα καινούργιο τραγούδι. Σκορπᾶμε ἐδῶ κι ἐκεῖ, ὅσο νά ἐτοιμάσει ὁ Ἀντώνης τόν Σοφοκλῆ γιά τήν μεγαλύτερη δοκιμασία τῆς αἰώνιας καριέρας του.

Ἡ ἀτμόσφαιρα ζεσταίνεται. Τά παγάκια πού εἶχε πιάσει ἡ μύτη μας, λυώνουν. Ἄν δέν εἴμαστε ξυρισμένοι, δέν θά πάγωνε τό μούτρο μας ἔτσι!

Ἡ παράσταση ἀρχίζει. Τραγούδια, τά «σκατάκια», καί σέ λίγο ὁ Γιαννίδης. Μιλáει πρῶτα γιά τό ἀρχαῖο θέατρο.

Σέ δύο χιλιάδες ὑψόμετρο, μέ 8 βαθμούς ὑπὸ τό μηδέν, μιλάει γιά τόν Εὐριπίδη, γιά τόν Σοφοκλῆ ἀναλύει τήν «Ἡλέκτρα» τό ρόλο τοῦ Παιδαγωγοῦ. Ἡσυχία. Τά δόντια τοῦ Γιαννίδη χτυπᾶνε. Δίνει μερικά σκαμπίλια στό μούτρο του καί ζητάει συγγνώμη προκαταρκτικά, γιά τήν ἀναγκαστικά «κακή ἀρθρωση», λόγω ψύχους, καί ἀρχίζει.

Νέκρα. Δέν ἀκούγονται οὔτε οἱ ἀνάσες. Μόνο ὁ ἀχνός ἀπό τά στόματα, ἀπό τά σώματα, ἀνεβαίνει ψηλά καί διαλύεται στόν παγωμένο ἥλιο. Ὁ Ἀντώ-

νης μας ζεσταίνεται. Ἡ ἄρθρωση σιγά-σιγά στρώνει. Δέν ἔχει πρόβλημα. Λέει - τόν παιδαγωγό! Ὁ Ὀρέστης μάχεται! Πολεμάει μέ ἓνα ἐχθρό! Τά ἄλογα του τρέχουν. Τό ἄρμα του προπορεύεται! Θά νικήσει! Νικάει! Μά, νά... ἐκεῖ... σέ κάποια στροφή... κάποιος κάνει λάθος... "Ὅλα μπερδεύονται, ἄλογα, ἄρματα, ἄξονες, ρόδες, σώματα... Τόν Ὀρέστη τό σέρνουν τ' ἄλογα, τό χτυπᾶνε στά βράχια...

Τέλειωσε. Ὑποκλίνεται. Μέ σεβασμό. Σά νά ἔναι... Ποῦ σάν νά ἔναι; Ποῦ θά ξαναβρεῖς τέτοιο θέατρο, τέτοιο χῶρο, τέτοιους θεατές;

Ἦσυχία. Δέν κουνιέται κανείς. Ἡ «αὐλαία» κλείνει. Περνᾶνε μερικά δευτερόλεπτα, εἴκοσι... τριάντα... κοντεύει λεπτό. Καί ξαφνικά, τό βουνό ἀντηχάει ἀπό τά χειροκροτήματα καί τίς ζητωκραυγές.

Ὁ Γιαννίδης παραμερίζει τίς κουβέρτες, βγαίνει νά ὑποκλιθεῖ ξανά. Γέρνει τό κεφάλι του μπροστά, καί μένει ἀκίνητος γιά πολλή ὥρα.

—Βλέπεις, λέει σέ λίγο, ὅλες οἱ εἰκόνες ἀπό τόν «Παιδαγωγό», τούς εἶναι γνωστές. Ποιός θά καταλάβει τόν παιδαγωγό καλύτερα ἀπό αὐτούς τούς ἀνθρώπους πού ἀγωνίζονται συνέχεια γιά τή δική τους νίκη, πού σέ κάποια στροφή τά ἄλογα τούς τραβᾶνε καί τούς κοπανᾶνε στά βράχια; Μπράβο σου Σοφοκλῆ! Ἄντεξες!

Μιά ἀντάρτισα τοῦ προσφέρει ἀνθοδέσμη: τσαῖ τοῦ βουνοῦ καί λουμίνια!

Ὁ Ἀντώνης Γιαννίδης
(Τά πρόσωπα)

Ὁ Ἀντώνης Γιαννίδης ἀπαγγέλει:

«Κ' ἡῦρα στά Θρακιώτικα βουνά
κ' ἡῦρα στίς κορφές τῆς Ἥπειρος
καί τήν ἔθρεψα τήν πεῖνα μου τήν λάμια,
κ' ἡῦρα, σάν πρωτάρη, ἓνα λαό,
πού κυλοῦσε ἀπό τίς κλεισοῦρες κι ἀπό
τούς ζυγούς,
μέ τά φουσκωτά ποτάμια...»

Τ' ἄκουσα πολλές φορές ἀπό τόν Ἀντώνη Γιαννίδη, αὐτό τ' ἀπόσπασμα ἀπό τό «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου».

Μπορεῖ, αὐτό τό λαό νά ἔψαχνε νά βρεῖ καί τόν βρῆκε. Ἦταν ἔτοιμος, φαίνεται, γι' αὐτή τήν συνάντηση.

Τήν πρώτη φορά πού τόν ἄκουσα, ἦταν τά Χριστούγεννα τοῦ 1944. Παραμονή. Τό Δημοτικό σχολεῖο στήν ὁδό Ἁγίου Μελετίου ἔχει γίνει νοσοκομεῖο. Ἀπό κάποιο κρεβάτι βογγάει μιὰ γυναίκα. Ὁ Γιαννίδης σταματάει γιά λίγο καί κοιτάζει κατά κεῖ. Εἶναι μιὰ ἡλικιωμένη, μ' ἓνα διαμπερές στό στήθος. Βγῆκε νά βρεῖ κάτι φαγώσιμο καί τήν ἔβαλε στόχο ἓνας ἐλεύθερος σκοπευτής, «ἀπό τούς ἄλλους».

Μιά νοσοκόμα πάει στό κρεβάτι τῆς τραυματισμένης ἐνῶ ὁ Γιαννίδης συνεχίζει:

...«Δέν τά ξέρει τά βιβλία, κι εἶναι ἀκράταγος,

καί τ' ἀγάλματα δέν ἔχει τῶν πολύθεων...»

Ἀπό ἓνα ἄλλο κρεβάτι κάποιος παραμιλάει. Ἔνας νεαρός. Κάποιος πού κάθεται δίπλα του, σκύβει καί τοῦ λέει:

—Σῶπα... δέν κάνει... θά μᾶς ἀκούσει ὁ ἐχθρός!..

ἝΟ νεαρός σταματάει.

(ἝΌταν ξανασυναντηθήκαμε ὕστερα ἀπό τρία χρόνια, ὁ ἝΑντώνης Γιαννίδης μέ ρώτησε:

—Τί ἦταν ἐκεῖνος, παιδί μου, μεθυσμένος;

—Ναί, μεθυσμένος... μεθυσμένος καί τραυματισμένος καί παγωμένος...

Τόν εἶχαν βγάλει μισοπεθαμένο ἀπό ἕναν ὑπόνομο. Στό παραμιλητό του, ἔλεγε, πώς μπῆκαν στόν ὑπόνομο νά βάλουν κάσσες μέ δυναμίτη κάτω ἀπό τό «Ξενοδοχεῖο τῆς Μεγάλης Βρετανίας». Γιά ν' ἀντέξουν στήν παγωνιά καί στά βρώμικα νερά, πίνανε κονιάκ. Εἶχε κ' ἕνα τραῦμα. Τό τραῦμα, οἱ ἀναθυμιάσεις, τό κρύο, τό κονιάκ, τόν εἶχαν φέρει σ' αὐτή τήν κατάσταση).

ἝΕνας ψιλόλιγνος, ξανθός ἐγγλέζος, παιδαρέλι κάθεται στό κρεβάτι καί κοιτάζει τόν Γιαννίδη μέ δέος. Στό διπλανό κρεβάτι ἕνας μαῦρος, τραυματίας. Αὐτός μιλάει συνέχεια γιά τόν Γκάντι. Εἶναι ὁ παδός του, λέει...

(Τό 1948, σέ κάποιο χαράκωμα, ὁ Γιαννίδης θά μοῦ πεῖ:

—«Ξέρεις, παιδί μου, στήν ἀρχή ντρεπόμουνα νά γυρίζω στά νοσοκομεῖα καί στά ὁδοφράγματα καί νά λέω ποιηματάκια. Γιά σκέψου! Αὐτοί σκοτώνονται κι ἐγώ ἀπαγέλλω.

Μιλοῦσε κι ἔξιυε τό χέρι του. Τήν ἀνάστροφη. Πότε τό ἀριστερό, πότε τό δεξί. Καί σάν νά ἔταν πάντα σέ ἔξαψη.

—Πέφτουνε ὀβίδες, χτυπᾶνε τά πολυβόλα, οἱ ἄνθρωποι σκοτώνονται, βογγᾶνε, κι ἐσύ νά λές ποιήματα!

Μέ μιά ἀπότομη κίνηση, παρατάει τό ζύσιμο τῶν

χειριῶν καί ξύνει καί μέ τά δυό χέρια τό κεφάλι του. Ἄνακατεύει τά μαλλιά του ὄλο νεῦρο, καί πάλι μέ μιὰ ἀπότομη κίνηση τά ξαναστρώνει).

Ὁ Ἀντώνης ὁ Γιαννίδης εἶχε ἔρθει ἐκεῖνον τόν Δεκέβρη μ' ἄλλους τρεῖς ἠθοποιούς, μιὰ γυναίκα κι ἕναν ἄνδρα. Γυρνούσανε τά νοσοκομεῖα καί τά ὁδοφράγματα καί ἀπαγγέλανε.

Κάποιος φωνάζει ἀπό τήν πόρτα:

— Ἦρθε ὁ Τσώρτσιλ καί ὁ Ἦντεν! Ἀρχίζουν διαπραγματεύσεις!

Ἀκούγεται ἕνας ἀναστεναγμός. Εἶναι ἀπό τί κρεβάτι τῆς γυναίκας μέ τό διαμπερές.

Ὁ Γιαννίδης γυρίζει καί κοιτάζει. Δίπλα στό κρεβάτι, πάνω σέ μιὰ καρέκλα ἕνα σάλι κ' ἕνα δίχτυ μέ καρότα.

(... Ἀργότερα, σέ κάποια πρόβα, ὁ Γιαννίδης θά πεῖ:

— «Εἶναι στιγμές πού ὄλα μεγαλώνουν, γίνονται τεράστια, γίνονται σύμβολα. Τά πράγματα, οἱ ἄνθρωποι, τά λόγια! Ἕνας ἀναστεναγμός, ἕνα καρότο! Αὐτό νά μου βγάλετε!»)

Ὁ Ἀντώνης τελειώνει τό ἀπόσπασμα ἀπ' τό «Δωδεκάλογο».

Ὁ Ἄγγλος χειροκροτάει. Ὁ Ἰνδός φωνάζει:

— Γκάντι! Γκάντι! Γκάντι!

Κάτι ρωτάει ὁ Ἄγγλος, κάτι γιά τόν Τσώρτσιλ καί τόν Ἦντεν. Ὁ Γιαννίδης τοῦ ἀπαντάει γαλλικά, θυμωμένα. Ὁ Ἄγγλος δικαιολογεῖται: δέν ἤξερε ποῦ τόν πᾶνε. Τούς εἶχαν πεῖ ὅτι θά πολεμήσουν τούς συνεργάτες τῶν γερμανῶν, πού δέν τούς ἀφήνουν νά προελάσουν.

Ἡ ἡλικιωμένη στό διπλανό κρεβάτι δέν κουνιέται

καθόλου. Πέθανε - ζει; Ὁ ἀναστεναγμός πού ἀκούστηκε πρὶν ἀπὸ λίγο, νά ἔταν ἡ ψυχὴ τῆς;

Εἶναι ἡσυχία τώρα. Ὁ μεθυσμένος - τραυματίας κοιμάται. Οἱ ἄλλοι, ὅποιος μπορεῖ, κάθονται στὴν ἄκρη στοῦ κρεβάτι. Κουβεντιάζουμε.

Μᾶς εἰδοποιοῦν ὅτι ἔρχονται τὰ ἀεροπλάνα.

—Μπά, δέν θά χτυπήσουν... Χριστούγεννα... Κι εἶναι κι ὁ Τσῶρτσιλ ἐδῶ, καί ὁ Ἦντεν.

Ὁ ἄγγλος φοβᾶται - κάτι ξέρει ἀπὸ ἄγγλους - καί θέλει νά τόν πᾶνε στοῦ καταφύγιου... πού δέν ὑπάρχει.

—Ἔχουμε ἓναν τεράστιο κόκκινο σταυρό στὴν ταρατάσα! μᾶς καθησυχάζει μιά νοσοκόμα.

Ὁ Γιαννίδης ρωτᾶει, μισοἄστεῖα, μισοσοβάρᾶ:

—Κόκκινο; Καί τεράστιο; θά μᾶς ρίξουν!

Ἄρχισαν νά πέφτουν οἱ ρουκέτες. Στὴν αὐλή, στὴν ταρατάσα μέ τόν Ἐρυθρό Σταυρό. Μέσα σέ λίγα λεπτά ἦρθε ἡ κόλαση...

(Ἄργότερα στοῦ βουνό, ὁ Ἀντώνης θά παραπονιέται πάλι, πῶς οἱ «ἄλλοι πολεμᾶνε, ἐνῶ ἐμεῖς...» Μά νά, ἓνα περιστατικό τόν κάνει ν' ἀλλάξει γνώμη:

Γιὰ νά πᾶμε στὰ «τμήματα» νά δώσουμε παράσταση, ξεκινούσαμε πρὶν ἀπὸ τὸ χάραμα, νά μὴν μᾶς προλάβει ὁ «γαλατᾶς» τὸ ἀεροπλάνο πού ἔρχοτανε νά ρίξει μερικές ὀβίδες ἔτσι, πρῶι-πρῶι, γιὰ νά μὴν ξεχνιέται ἡ συνήθεια.

Ἐνα πρωινό ὅμως μᾶς πρόλαβε. Εἴμαστε κοντά σ' ἓνα ξεροπόταμο. Μόλις τὸ βλέπουμε, νά βγαίνει ἀπὸ τὰ σύννεφα, ἀρχίζουμε νά τρέχουμε. Ἄν περνούσαμε τὸ ρέμα, θά ἔχαμε ποῦ νά κρυφτοῦμε. Δέν προλαβαίνουμε, ὅμως. Καθὼς ἀνεβαίναμε τὴν ἀπότομη ὄχτη, ἀκούγεται τὸ σφύριγμα τῆς μπόμπας.

Πέφτουμε τά μπρούμυτα και σκεπάζουμε τά κεφάλια μας μέ τά χέρια μας. Ξέρουμε ότι χειρότερο μέρος δέν μπορούσαμε νά βρούμε. Ἔτσι ὅπως εἴμαστε σκορπισμένοι στήν ὄχθη, γινόμαστε θαυμάσιος στόχος. Οἱ ὀβίδες πέφτουν ὅλες μέσα στήν κοίτη. Εὐτυχῶς, τό χῶμα ἐκεῖ ἦταν μαλακό, καί χῶθησαν βαθεία. Τά βλήματα κάνανε μεγάλη ὀμπρέλα.

—Τό παράσημό μου, λέει ὁ Ἀντώνης, καί μᾶς δείχνει τή θήκη τοῦ πιστολιοῦ του: ἓνα βλήμα τήν εἶχε τρυπήσει, καί εἶχε ἐξοστρακιστεῖ στό παραμπέλουμ.

—Αὐτό σημαίνει, ὅτι πρέπει νά ἔχεις ὄπλο πάντα! συμπεραίνει ὁ Γιαννίδης, καί βάζει τά γέλια: Θά τό λέω στήν Ἀθήνα νά γελαῖνε).

Ὁ Ἀντώνης δέν βαρυγγόμησε ποτέ. Μᾶς ἔδινε κουράγιο. Κι ἦταν κι ἄρρωστος. Ἐκεῖνο τό ἔκζεμα στά χέρια τόν τρέλλαινε. Μιά μέρα ἔρχεται ὁ Ποργυρογένης στό χωριό μας στούς Πυξούς καί τοῦ φέρνει μιά μπουκάλα μέ φάρμακο γιά τά χέρια του. Ἦταν τόση ἡ χαρά του, κι ἡ δική μας χαρά, πού, παρά λίγο νά τό πιῶμε, νά τό κεραστοῦμε!

Ἀπό τόν Ἀπρίλη τοῦ 1949 δέν τό ξανάδα. Πέρασα «μέσα» γιά νοσοκομεῖο. Τοῦ ἔχα ἀφήσει καί τά «ἔργα» μου, νά μοῦ τά φυλάει ὅσο νά γυρίσω ἀλλά ἀντί νά γυρίσω ἐγώ, περάσανε κι ἐκεῖνοι «μέσα»...

Τοῦ ἔγραψα στήν Τασκένδη ὕστερα ἀπό χρόνια καί μοῦ ἀπάντησε. Εἶπαμε νά γράφουμε. Δέν ξαναγράψαμε. Δέν τόν ξανάδα... παρά στό Περιοδικό «Θέατρο», τοῦ Κώστα Νίτσου στό ἐξώφυλλο: τήν πέτρα μέ τά ρώσικα'στοιχεῖα...

Βλέπεις... στήν εἰρηνική περίοδο, χωρίσαμε... Δέν ξέρεις πιά, ποιός μέ ποιούς εἶναι... μέ ποιούς, ὄχι ἀπό τούς «ἄλλους» ἀλλά ἀπό τούς «δικούς» μας...

Ἄ ν α β ο λ ή . . .
(Ἱστορία ἀγάπης)

—«Ξέρεις... τό παιδί μου πέθανε, εἶπε ἡ Στέλλα. Τό παιδί τό δικό μου καί τοῦ Σωτήρη!...» Καί τόν κοίταξε μέ μίσος.

Ἅ Ἄ λ έ ξ η ς δέν ξέρει τί νά πεῖ. Εἶναι μιά κατηγορία πού τοῦ πετάει. Σά νά τοῦ λέει: «ἐσύ φταῖς πού τό παιδί μου πέθανε!...»

Μήπως ἔχει δίκιο; Μέσα του ἀρχίζει νά νοιώθει πώς ἔκανε κάποιο κακό. Κακό μεγάλο. Καί στήν Στέλλα, καί στό Σωτήρη, καί στόν ἴδιο τόν ἑαυτό του μ' ἐκείνη τήν στάση του, πού τήν ἔλεγε «ρομαντική», μά πού τώρα, — θές νά ἴναι τά κανόνια πού τόν ἀναγκάζουν νά σκεφτεῖ ἀλλιῶς; —, τή βρίσκει ἠλίθια! Δειλία ἀπέναντι στή ζωή.

Τί νά τῆς πεῖ;

Τό βράδυ ἔχουν παράσταση. Οἱ ἀντιπροσωπεῖες — γυναῖκες ἀπό πολλές χῶρες τοῦ κόσμου ἀπό Ἰσπανία, Γαλλία, Ἰταλία, ἀπ' τίς Λαϊκές Δημοκρατίες, γυναῖκες ἀντιφασίστριες ἔχουν πλημμυρίσει τό βουνό.

Συναντιέται καί μέ τήν «ξαδέρφη», τή Φρόσω, πού ἔχει ἔρθει ἀντιπρόσωπος στή Συνδιάσκεψη τῆς ΠΔΕΓ ἀπό τό γυναικεῖο Τάγμα τῆς Ὁξιᾶς.

Ἡ Φρόσω ξέρει τήν ἱστορία τους καί φροντίζει νά βρεθοῦνε καί οἱ τρεῖς μαζί, τό βράδυ, ξάπλα σέ μιά κουβέρτα στήν μεγάλη σκηνή, δίπλα σέ μιά σόμπα πού ἔχει γίνει κατακόκκινη.

—Τί ἔχετε ἐσεῖς οἱ δύο; ρωτάει σιγά ἡ ξαδέρφη, ἔτσι ὅπως εἶναι ξαπλωμένοι μέ τά ροῦχα καί τούς φωτίζει μόνο ἡ φλόγα ἀπό τήν πορτίτσα τῆς σόμπας.

—Ρῶτα τον! λέει ἡ Στέλλα καί γυρίζει τήν πλάτη.

—Ἔ, τί λές, ξάδερφε;

—Ἐχει δίκιο... τὰ ἴκανα θάλασσα!

—Καί δέν μπορεῖ ν' ἀλλάξει τίποτα; ρωτάει ἡ Φρόσω.

Ἡ Στέλλα μέ γυρισμένη τήν πλάτη μουρμουρίζει:

—Ὁ Σωτήρης εἶναι κάπου στό μέτωπο... Ἐλευθέρος σκοπευτής...

—Καλά! Τότε, στήν ἄλλη σας συνάντηση τά λέτε! ἀποφασίζει ἡ Φρόσω. Ὕπνο, τώρα!

Ποιός νά κοιμηθεῖ;

Ἡ Φρόσω μέ τόν Ἀλέξη βγαίνουν ἀπό τή σκηνή. Πηδᾶνε πόδια, πατᾶνε χέρια, ἀκοῦνε κατάρες πού ἐκτοξεύουν οἱ ἄλλοι μέσα στόν ὕπνο τους καί βγαίνουν ἔξω. Τραβᾶνε κατά τίς λίμνες.

Κάνει κρύο. Κάθε ἄστρο κι ἓνα κομμάτι πάγος. Ἡ λίμνη μουρμουρίζει.

—Δέν φταίει κανεῖς σας... Νά, ἡ κατάσταση... Ἐμεῖς οἱ φίλοι φταῖμε περισσότερο ἀπό σᾶς. Ἐμεῖς πού τό ξέραμε ἔπρεπε νά πέσουμε ἀπάνω τους νά τούς κάνουμε ν' ἀλλάξουνε γνώμη! Μά εἶναι ἔτσι τά πράγματα;

—Πῶς δηλαδή;

—Νά, θέλω νά πῶ... σ' ἀγαπάει ἡ Στέλλα;

Ἀκούγεται ἓνα ἀπαλό φλοῦ-φλοῦ-φλοῦ. Κάποια ὀβίδα, περνάει πάνω ἀπό τά κεφάλια τους καί πάει νά σκάσει κάπου μακριά...

Ἡ Φρόσω θυμώνει. Σηκώνει τά χέρια πρὸς τόν οὐρανό καί φωνάζει:

—Σκᾶστε! Γιά τήν ἀγάπη μιᾶμε, μωρέ!...

Εἶχε κι ἡ Φρόσω τή μανία νά μιλάει μέ τόν οὐρανό...

...Σάν χωρίσανε ἡ Στέλλα τοῦ εἶπε:

—Μέ συγχωρεῖς πού... Ἔ, νά... Μέ καταλαβαί-

νεις...

—Ναί... μή νοιάζεσαι, σέ καταλαβαίνω...

—Θά τά ξαναποῦμε... Μόνο νά... δέν ξέρεις-τί γίνεται... Μπορεῖ νά χαθοῦμε. Ἐγώ θά γυρίσω στό Μπουλκες κι ἀπό κεῖ, ἕνας θεός ξέρει. Ἐσύ εἶσαι μέσα στή φωτιά... Μά θέλω νά ξέρεις: Δέν φταίει ὁ Σωτήρης. Ὅταν εἶδα κι ἀπόεἶδα πώς ἐσύ εἶσαι μόνο φίλος κι ἀδερφός μου... ἔ, νά... εἶχαμε δημιουργήσει σχέσεις... Τό βρῆκα σά λύση... Μαύρη λύση... Ὅμως, σ' ἀγαπῶ, νά τό ξέρεις... Κι εἶναι ἀμαρτία πού τό λέω. Τό παιδί μου πέθανε. Κι ὁ Σωτήρης αὐτή τή στιγμή, κάπου σκοτώνεται. Ὅμως θά τά ξαναποῦμε, ἔτσι;

—Ναί... θά τά ξαναποῦμε... Μεῖνε ἤσυχη. Δέ σέ κατηγορῶ γιά τίποτα. Τό φταίξιμό εἶναι δικό μου... Μά θά τά ξαναποῦμε!

Ἦταν πρωῖ, χαράματα.

Φάνηκε στόν ὀρίζοντα ὁ «Γαλατάς».

Πίσω του δυό βομβαρδιστικά.

Ἄρχισαν νά πέφτουν οἱ βόμβες οὐρλιάζοντας σάν θηρία τῆς Ἀποκάλυψης...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

**«Φύλαγέ μας Θεέ μου,
ἀπό αἰφνιδίους θανάτους
καί ἐμφυλίους πολέμους!...»**

Ἡ «ἀναμέτρηση» αὐτὴ ἄρχισε - πότε ἄρχισε ἓνας θεός ξέρει... Σίγουρα, ὅμως, ὁ «γύρος» της, ὅπως τὸν ὀνόμασαν, τέλειωσε στό Γράμμο - Βίτσι.

Τὴν ἀναμέτρηση, λέω, αὐτὴ τὴν εἶχε προετοιμάσει ἡ «ἄρχουσα τάξη» ἀπὸ καιρὸ πολὺ, ἀπὸ αἰῶνες — κι ἀπὸ χιλιάδες χρόνια, θά 'λεγα... Τὴν εἶχε προετοιμάσει μέ μέθοδο καί ἐπιμονή, προβλέποντας ἀκριβῶς κάποια τέτοια ἐξέλιξη καί στηρίζοντας τὴ δύναμή της στὴν ἀγραμματοσύνη τοῦ κόσμου.

Αὐτὴ ἡ ἀγραμματοσύνη, τὸ μορφωτικὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο τῆς πλειοψηφίας, κρατημένο ἐπίτηδες πολὺ χαμηλὰ ἀπὸ τὴν «δεξιὰ» θά πρέπει νά μπεῖ στὴν πρώτη θέση στίς «αἰτίες τῆς ἥττας» τῆς ἐπανάστασης.

Πρῶτο λοιπὸν στήριγμά της τὸ χαμηλὸ μας -στό μηδέν- ἐπίπεδο. Δεύτερη αἰτία ἡ ξένη ἐπέμβαση ἀγγλικὴ καί μετὰ ἡ ἀμερικάνικη. Τρίτη, τὸ ἀνάλογα χαμηλὸ ἐπίπεδο τῆς ἡγεσίας τοῦ ἀγῶνα, σέ σύγκριση μέ τὴν τεράστια πείρα τοῦ κράτους, τῶν ξένων

καί τῶν λειτουργῶν τους, καθὼς καί ἡ ποιότητα μέρους τῆς ἡγεσίας μας. (Ἡ ποιότητα, σημαντική, κατὰ τὴ γνώμη μου αἰτία, φάνηκε μετὰ τὴν ἤττα, καί ἀποδείχτηκε ἀργότερα, μετὰ τὴ «διάσπαση», μέ τό ξέφρενο ἀλληλοξεσκέπασμα μερικῶν τοτινῶν ἡγετῶν...)

Οἱ στατιστικὲς ἀπὸ τὴν ἀπογραφή τοῦ 1971 δείχνουν τό μορφωτικὸ ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ μας: Σέ πληθυσμὸ 8.768.640, τὰ 2.431.160 εἶναι ἀναλφάβητοι - «κατ' εὐφημισμὸν» ἡ στατιστικὴ λέει: «δέν τελείωσαν τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευση». Ἐκεῖνοι πού τέλειωσαν τό Δημοτικὸ εἶναι 3.813.720. Ἔχουμε, δηλαδή, ἓνα 70% (6.244.880!) ἀναλφάβητους, ἢ σχεδὸν ἀγράμματους. Αὐτὸ τό ποσοστὸ τό 1945, καί μετὰ τὴν κατοχὴ μάλιστα, θά πρέπει νά ἔφτανε στό 90%.

Νά λοιπόν, ἡ ἐξυπνάδα τῆς «ἀρχουσας τάξης», πού ἀπὸ καιρὸ σάν νά εἶχε προβλέψει καί ἐτοίμαζε αὐτὴν τὴν ἀναμέτρηση...

Πῶς λειτούργησε ἀνασταλτικὰ αὐτὸ τό χαμηλὸ ἐπίπεδο, εἶναι ἄλλο ζήτημα, καί βγαίνει μέσα ἀπὸ κάθε ἐνέργεια τοῦ κινήματος πού — δημοκρατικά — ἔπρεπε νά στηριχτεῖ στὴν γνώμη τῆς πλειοψηφίας (ὅταν ζητοῦσε αὐτὴ τὴ γνώμη).

« Φύλαγέ μας θεέ μου,
 ἀπό αἰφνιδίους θανάτους
 καί ἐμφυλίους πολέμους!...»
 (Σελίδες ἀπό ἡμερολόγιο)

Δέν ἔχουμε μεγάλη «αἴθουσα» νά δώσουμε παράσταση στήν Μικρολίμνη, γιά τούς μαχητές καί τούς κατοίκους καί ὁ Ἄντωνης ὁ Γιαννίδης ἀποφάσισε νά δώσουμε τό πρόγραμμά μας στήν ἐκκλησία.

Ὁ κυβερνητικός ἐκπρόσωπος διαφώνησε:

—Θά μᾶς ποῦνε ὅτι κάνουμε τήν ἐκκλησία Θέατρο.

—Ἀφῆστε το σέ μένα... ἔξυσε τά χέρια του ὁ Γιαννίδης, νευρικά. Καί τό «ἄφησαν» σ' αὐτόν.

Ἡ ἐκκλησία φίσκα. Καρφίτσα δέν πέφτει. Ἡθοποιοί, μαχητές καί «ἄμαχοι» ἀνακατεμένοι. Μπροστά μπροστά ὁ παπᾶς.

—Τό Θέατρο εἶναι θρησκεία! -ἄρχισε τόν πρόλογο τῆς παράστασης ὁ Ἄντωνης. Δέν λέω ἡ Θρησκεία εἶναι Θέατρο, γιά νά μὴν μᾶς ποῦν ὅτι εἴμαστε ἄθεοι, ἂν καί -ὅπως θά ξέρει πολύ καλά ὁ παπᾶς, καί μπορεῖ νά μᾶς μιλήσει κι αὐτός, ἡ λειτουργία στηρίχτηκε στίς ἀρχαῖες Διονυσιακές παραστάσεις...

Ἐμεῖς χάσκουμε, ἀνακατεμένοι στόν κόσμο! Θά μᾶς κάψει ὁ Διοικητής μας! Ἔνας θεός ξέρει τί θά μᾶς σούρουνε! Ἐγώ, ὑπεύθυνος, δά, πολιτικός τοῦ «θιάσου», τρέμω ἀπό τώρα γιά τό τί ἔχω ν' ἀκούσω ἀπό τή «διαφώτιση», ἀλλά μοῦ δίνει κουράγιο ὁ Κοσκινᾶς, δίπλα μου:

—Μιά χαρά τά λέει! Μπράβο Ἄντωνη!

—Νά -συνεχίζει ἀπτόητος ὁ γέρος μας- ἐδῶ ἔχουμε ἔξι ἐκκλησίες. Πόσα σχολεῖα; Κανένα. Στό χω-

ριουδάκι πάνω στό βουνό μέ δέκα σπίτια, τρία ἐκκλησιάκια. Καί στό διπλανό, στή ράχη, ἄλλα δύο, καί παραπέρα, ἄλλα, δέκα ἐκκλησιάκια. Πόσα σχολεῖα; Κανένα! Κι αὐτό δέ συμφέρει οὔτε στήν ἐκκλησία! Γιατί, νά, ἀπό ὄσα λέει ὁ παπᾶς, πόσα καταλαβαίνουμε; Οὔτε τό ἕνα τρίτο! Δέν ξέρουμε οὔτε τή γλώσσα πού μᾶς μιλάει τό εὐαγγέλιο. Ἄλλά...

Ὁ Γιαννίδης σταμάτησε. Κοιτάζει γύρω του. Ξύνεται, σά νά σκέφτεται ὅτι τό παρατράβηξε, καί συνεχίζει:

—Νά, ἐμεῖς λοιπόν, πού μᾶς λένε πώς θά γκρεμίσουμε τίς ἐκκλησίες, δέν ἔχουμε τέτοιο σκοπό, κι οὔτε ἔτσι νά τό πάρετε, τώρα πού ἀναγκαζόμαστε νά δώσουμε παράσταση ἐδῶ μέσα, σ' αὐτόν τόν ἱερό χῶρο, γιά νά λειτουργήσουμε κι ἐμεῖς μέ τήν τέχνη μας... Ὁ σκοπός ὁ δικός μας εἶναι νά χτίσουμε δίπλα σέ κάθε ἐκκλησιάκι ἕνα σχολεῖο, γιά νά μαθαίνει ὁ κόσμος στό σχολεῖο καί νά καταλαβαίνει στό ἐκκλησιάκι τί τοῦ λένε. Καί σέ κάθε σχολεῖο μιά αἴθουσα γιά Θέατρο. Γιατί τό Θέατρο εἶναι θρησκεία!...

Μίλησε κι ὁ παπᾶς μας. Ἄν καί δέν συμφώνησε, εἶπε ἀπό τήν ἀρχή νά παίξει τό «Καλλιτεχνικό Συγκρότημα τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ» στήν ἐκκλησία, ὕστερα ἀπό ὄσα ἄκουσε ἀπό τόν «συναγωνιστή Γιαννίδη» δέν ἔχει πιά ἀντιρρήσεις, καί μᾶς «δίνει τήν εὐχή του», γιατί καταλαβαίνει τόν ἱερό σκοπό τοῦ Θεάτρου...

Τό νεῦρο καί ἡ διάθεση γιά «καλαμπούρι» πού μᾶς εἶχε πιάσει στήν ἀρχή, ἔδωσε τώρα τή θέση του σέ μιά κατάνυξη ἀληθινή.

—Κι ὄσο γιά τόν πόλεμό μας, εἶναι ἀπό ἐκεῖνα τά κακά πού καί ἡ Θρησκεία τά ἐξορκίζει: φύλαγέ μας

Θεέ! μου, ἀπό ἐμφύλιους πολέμους καί αἰφνιδίους θανάτους! τέλειωσε τό κήρυγμα ὁ παπᾶς.

Οἱ κουβέρτες-αὐλαία κλείνουν καί ὁ Ἄντωνης μοῦ λέει:

—Πές τό ποίημα «Οἱ δυό μάνες».

—Μά... κάνω νά τοῦ πῶ.

—Χωρίς τίς ἀψυχολόγητες στροφές!

Ἡ διαταγή εἶναι διαταγή! Σκέφτομαι νά τά ρίξω ὅλα στόν «διοικητή μου» καί «λέω» τό ποίημα «Οἱ δυό μάνες», πού πᾶνε μέ τίς στάμνες τους στή βρύση γιά νερό, καί χύνεται τό νερό στό ἴδιο ρέμα, ἐνῶ τό αἷμα τῶν παιδιῶν τους ποιός ξέρει πού νά χύνεται!

Ὁ κόσμος κλαίει. Ὅχι μόνο οἱ γέροι καί οἱ γριές πού ἔχουν συναχτεῖ ἐδῶ καί πού ἔχουν σκόρπιους δικούς τους καί στίς δύο παρατάξεις, μά καί οἱ μαχητές πού ξέρουν σίγουρα γιά ἀδέρφια τους πού πολεμᾶνε μέ τούς «ἄλλους»...

Οἱ «ἀψυχολόγητες στροφές» πού μιᾶνε γιά τή «μᾶνα» πού καταριέται τό παιδί της πού εἶναι μέ τούς «ἄλλους», πότε μπαίνουν πότε βγαίνουν, ἀνάλογα μέ τή διαταγή...

Στήν ἀπογευματινή παράσταση, στήν πλαγιά τοῦ Βουνοῦ, σ' ἓνα τμήμα πού ἐτοιμάζεται νά φύγει σέ «ἀποστολή» μπαίνουν καί οἱ «ἀψυχολόγητες».

Λοχαγός στό τμήμα αὐτό εἶναι ὁ Λεωνίδας, ἕνας ἀπό τούς πρώτους πρόσφυγες 20 χρονῶν, ἀπό τήν Καλλιθέα, ἀπό τήν παλιά μας παρέα.

Πρὶν καλά καλά τελειώσουμε τήν παράστασή μας, τό τμήμα ξεκινάει μέσα στό φλεβαριάτικο κρῦο σούρουπο γιά τήν ἀποστολή του. Φορτωμένοι τά ὄπλα τους, προχωρᾶνε σέ φάλαγγα κατ' ἄντρα, στό μονοπάτι πού φιδίζει ἀνηφορίζοντας, καί χάνον-

ται στό σκοτάδι...

... Τόν Λεωνίδα θά τόν ξαναδοῦμε στό πρόχειρο ὄρεινό χειρουργεῖο, σέ δύο μέρες, σακατεμένο... Γύρισε ἀπό τήν μάχη τῆς Φλώρινας. Δέν θά ζήσει...

Ἄρχισαν νά φαίνονται οἱ ἀντιφάσεις τῶν ἀποφάσεων τοῦ Πολεμικοῦ Συμβουλίου. Ἀπό τή μιά «τό χάσαμε τό παιχνίδι», ἀπό τήν ἄλλη «Πρός τή Νίκη». Ἀπό τή μιά συζητήσεις καί ἐτοιμασίες γιά «σταμάτημα» (αὐτές φάνηκαν ὀλοκάθαρα ἀργότερα, ἀπό τίς «συνεντεύξεις»), ἀπό τήν ἄλλη τό μακελειό τῆς Φλώρινας. Ἀπό τή μιά ὁ «προδότης Τίτο», ἀπό τήν ἄλλη οἱ «πράκτορες τοῦ Τίτο» οἱ γκοτσεφικοί μέ τόν ἴδιο τόν Γκότσεφ ἐπί κεφαλῆς στό Πολεμικό μας Συμβούλιο. Ἔχουν ἀρχίσει πιά ἀνοιχτές συζητήσεις ἀνάμεσα στούς ἀντάρτες...

Ἐμεῖς, πού γυρνᾶμε ἀπό τμῆμα σέ τμῆμα, πού συναντᾶμε παλιούς γνωστούς καί φίλους, γινόμαστε, ἄθελα μας δέκτες τοῦ ἐρωτηματικοῦ: ποῦ πᾶμε; Πρωῖ πρωῖ, ἐνῶ ὁ ἀντίλαλος ἀπό τή μάχη φτάνει ἴσαμε ἐδῶ, ὁ Ἀντώνης μᾶς βάζει στή γραμμή καί μᾶς πάει στό ποτάμι -ἕνα χεῖμαρο κοντά μας- νά λουστοῦμε μέ παγωμένο νερό!...

—Προσέχτε, μᾶς λένε! Πότε πότε τρυπώνουν ὡς ἐδῶ οἱ «ἄλλοι» καί ναρκοθετοῦν τίς ὄχθες...

Ἔνας γιατρός ἀφηγεῖται...
(Τά πρόσωπα)

Εἶναι ἓνα «ἄλλο» πρόσωπο. Ἐπὶ τοὺς «ἄλλους»... Δέν τόν εἶχα γνωρίσει τότε τό Γιατρό, ἄν καί, ὅπως ἀποδείχτηκε, εἶχαμε «συναντηθεῖ»...

... Στήν ἰδιωτική Κλινική μόλις εἶχαν ἐγχειρήσει δικό μου ἄνθρωπο... Ἡ νύχτα ἦταν ἀποφασιστική γιά τόν κύκλο ζωῆ-θάνατος. Ὁ Γιατρός μένει ὅλη νύχτα ξάγρυπνος, κοντά μου καί μοῦ ἔχει πιάσει τήν κουβέντα, γιά νά περνάει ἡ δική του ὥρα, μά καί γιά νά μή μοῦ φαίνεται κι ἐμένα ἡ νύχτα ἀτέλειωτη...

—Ποῦ λέτε, ἐγώ εἶμουν ἐκεῖ, στό Βίτσι, στίς μάχες τῆς Φλώρινας... Ἐφεδρος ὑπαξιωματικός... Μ' εἶχαν τιμωρήσει πολλές φορές, γιατί φερόμουν λέει, μαλακός μέ τοὺς συμμορίτες... Νά, γιά νά μέ καταλάβετε... Εἶχαμε ἓνα λοχία ὁ ὁποῖος ἐμαχαίρωνε ὅποιον αἰχμάλωτο πιάναμε... Ἄνδρας, γυναίκα, νέος, ἡλικιωμένος, δέν τόν ἔνοιαζε. Εἶχε μιὰ μανία αὐτός ὁ ἄνθρωπος!... Τό μόνο πού ἐπέτυχα ἦταν νά τοῦ παίρνω τοὺς τραυματίες: «αὐτοί εἶναι δικοί μου!» τοῦ ἔλεγα!... Ἦταν ἐκεῖ κοντά ἓνα ποτάμι καί πηγαίνανε καί τοποθετοῦσαν νάρκες, κρυφά, γιατί ξέρανε πώς θά πᾶνε νά πιοῦνε νερό οἱ συμμορίτες, ἢ γιά νά πλυθοῦν...

...Τό ποτάμι! Σκέφτηκα, σά νά τόν ἄκουσα μόλις αὐτή τή στιγμή. Δέν μποροῦσα νά τόν παρακολουθήσω μέχρι τώρα. Ἦταν ὁ νοῦς μου στήν ἐγχείρηση. Τό ποτάμι! Θεός νά ἔναι τό ποτάμι πού μᾶς ἔστειλε ὁ Γιαννίδης νά πλυθοῦμε;

—Αὐτό δέν μοῦ πολυᾶρεσε, δέν ξεύρω ἄν μέ ἐννοεῖται, κύριε... Τό νερό εἶναι ἱερό πρᾶγμα... Ἐχω μάθει ἀπό τοὺς δικούς μου, ὅτι καί τό φίδι ἀκόμη δέν

σέ πειράζει όταν πίνεις νερό, δέν ξεύρω ἄν μέ καταλαβαίνετε...

...Ναί! Τό ποτάμι! «Προσέξτε! Ἔρχονται καί βάζουν νάρκες!» μᾶς λέγανε. Δυό τρεῖς μέρες πρίν, μιά ἀντάρτικη ομάδα εἶχε πέσει πάνω σέ ναρκοθετημένη μεριά καί σακατεύτηκε. Ἐπό τά βράχια πετάχτηκαν κι ἄλλοι καί πιάσανε δυό αἰχμάλωτους...

—Μιά μέρα εἶχα πάει κι ἐγώ μαζί σέ μιά διεισδυση: εἶχαμε μάθει πώς εἶχαν φύγει πολλά τμήματα καί τό μέρος ἦταν ἀφύλακτο... Εἶδα ἀπό πάνω, τούς συμμορίτες νά πλένονται... Κι ὕστερα νά τινάζονται στόν ἀέρα... Ὁ λοχίας μέ ἄλλους δυό ἀρχίσανε νά βάλλουν μέ τά αὐτόματα... Πιάσαμε καί τρεῖς αἰχμάλωτους... Ὁ ἕνας ἦτο τραυματισμένος στούς ὄρχεις καί σφάδαζε... Ὁ λοχίας πῆγε νά τόν χαράξει μέ τό μαχαίρι του, ἀλλά, ἐπενέβην... Ἦναγκάστην νά χρησιμοποιοῦν καί τό περιστροφό μου διά νά τόν ἀποτρέψω... Ἄσχετον ἄν μέ μεταθέσανε ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος αὐτοῦ... Τόν πόλεμο τόν καταλαβαίνω, μοῦ εἶναι ἀδύνατον νά καταλάβω παρόμοιες ἐνέργειες... Δέν ξέρω ἄν μέ ἐννοεῖται...

... Τή μέρα πού πήγαμε στό ποτάμι μέ τό Θίασο νά πλυθοῦμε μᾶς «ρίξανε». Εὐτυχῶς δέν εἶχαμε κενά θύμα...

—Βέβαια καί οἱ συμμορίτες κάνανε τό ἴδιο... Τώρα ὄλες οἱ ἐφημερίδες γράφουν πώς ὁ πόλεμος ἦτο ἐμφύλιος. Ἐάν τό ἤξευρα, ἐάν τό ἔλεγαν τότε αὐτό, δέν θά ἐλάμβανα μέρος...

... Ἐάν τό ἤξευρε!... Ὁ Γιατρός! Καλός ἄνθρωπος, μά περίμενε νά τοῦ ποῦνε οἱ ἐφημερίδες, ὕστερα ἀπό τριάντα χρόνια πώς ὁ πόλεμος «ἦτο ἐμφύλιος»...

—Βεβαίως, ἐθαύμαζα τόν ἥρωισμόν τῶν συμμορι-

τῶν, ἂν καὶ ὁ ἀγὼν ἦτο ἄνισος... Λόγω ὀπλισμοῦ δικοῦ μας, λόγω ἀριθμοῦ δικοῦ μας... Πάντως ἦσαν θαυμάσια ὀργανωμένοι. Ὅταν κατελήφθη τό Βίτσι, βρέθηκα, ξέρετε, στοὺς Πυξοὺς. Ἐπάνω στό βουνό, εἶχαν τό ὄρεινό χειρουργεῖο τους...

...Στοὺς Πυξοὺς, στό Ὅρεινό Χειρουργεῖο, ὁ Λεωνίδας μετὰ τὴ μάχη τῆς Φλώρινας, τό ποτάμι πού πλενόμαστε...

—Δέν ξεύρω ἂν μέ καταλαβαίνετε... μέ κοίταξε ὁ Γιατρός.

—Ναί, σᾶς καταλαβαίνω... τοῦ ἴπα... Ἐγὼ εἶμουνα ἐκεῖ... στό ποτάμι... ἀπὸ τοὺς «ἄλλους».

Μέ κοίταξε σά νά μ' ἔβλεπε αὐτὴ τὴ στιγμή. Ὑστερα μοῦ χαμογέλασε φιλικά.

—Ὡστε... ἐσεῖς...

—Συμμορίτης! ἀπάντησα, καὶ συμπλήρωσα μέ τίς θρησκευτικὲς γνώσεις πού εἶχα πάρει ἀπὸ τὸν παπᾶ τῆς Μικρολίμνης: «Ὁ θεὸς νά μᾶς φυλάει ἀπὸ ἐμφυλίους πολέμους καὶ αἰφνιδίους θανάτους»!...

Μεῖναμε γιὰ λίγο σιωπηλοί. Τό «αἰφνίδιος θάνατος», τοῦ θύμισε τό καθῆκον του.

—Ἄς δοῦμε τί κάνει ἡ ἐγχειρισμένη... εἶπε, καὶ μοῦ ἔσφιξε τό χέρι μ' ἓναν τρόπο σά νά θελε νά προσταέσει: «Ἐμεῖς, κύριε ξέρουμε!...»

Ὁ Λιπόψυχος...
(Ἀπλά περιστατικά)

Στὴν «Ἀνακαταγραφή» τὸν εἶχαν βάλει στή μέση. Δηλαδή, ὁ Σωτήρης. Ἐκεῖνος ἦταν πού ἔβαλε τὸ θέμα τῆς λιποψυχίας τοῦ Μανώλη.

Ὁ Μανώλης ἦταν ψιλόλιγνος μέ γαλανά μάτια, παιδικά.

—Σύντροφοι, θέλω νά πῶ τὴ γνώμη μου γιά τὸν Μανώλη, ἄρχισε ὁ Σωτήρης σοβαρός.

Τὸ ξέρανε πὼς ἦταν φίλοι καὶ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ δύο τους, καὶ περιμένανε πὼς θά τὸν παινέψει γιά τὴν παλληκαριά του, γιά τὴν πίστη του, τοὺς ἀγῶνες του. Γι' αὐτὸ καὶ παραξενεύτηκαν ὅταν ἄκουσαν, τὰ παρακάτω.

—Λυπᾶμαι πού τό λέω, ἀλλά στὸν Μανώλη δέν μπορεῖς νά στηριχτεῖς...

... Ὁ Μανώλης χαμήλωσε τό κεφάλι του. Ξέρει τί θά πεῖ ὁ Σωτήρης... Ξέρει πολὺ καλά. Ἀσφαλῶς θά πεῖ ἐκείνη τὴν ἱστορία μέ τὸν χειρουργημένο. Ἐναν Καλλιθιώτη, τὸν Ἀντώνη...

—Ναί, δέν μπορεῖς νά στηριχτεῖς στὸν Μανώλη... Κάποια στιγμή, θά σέ ἀφήσει, θά σέ παρατήσει...

...Οἱ ἄλλοι γύρισαν καὶ κοίταξαν παραξενεμένοι τὸν Μανώλη. Ἔστερα πάλι τὸν Σωτήρη.

Ἦταν κι οἱ δύο ἐλεύθεροι σκοπευτές, πού κατέβαιναν ἀπὸ τό βουνό στὸν κάμπο κάνανε κεραυνοβόλες ἐπιθέσεις στίς ἐχθρικές θέσεις, ἀρπάζανε πολυβόλα, μουλάρια, τρόφιμα, ὅ,τι ἔπεφτε στό χέρι τους.

—Ὁ Μανώλης εἶναι ἓνας ἄνθρωπος, τόσο καλός ὁ καημένος, πού μπορεῖ νά σέ ἀφήσει νά πεθάνεις! συνέχισε σχεδόν ἤρεμος ὁ Σωτήρης, δίνοντας, φορ-

τώνοντας στόν χαρακτηρισμό «καλός» ἀρκετή ειρωνία.

Οἱ ἄλλοι παλι δέν κατάλαβαν τί ἤθελε νά πεῖ ὁ Σωτήρης.

...Ὁ Μανώλης ἤξερε... Ἔπρεπε νά γίνει κάποια ἐγχείριση σέ ἕναν τραυματία. Τό πόδι του εἶχε πάθει γάγγραινα καί... ἔ...

—Δέν θέλω νά σᾶς λυπήσω τώρα μέ τό περιστατικό πού στηρίζω τήν γνώμη μου γιά τόν Μανώλη...

—Ὅχι, πρέπει νά μᾶς τό πείς, πέταξε κάποιος. Δέν μπορεῖς νά σηκώνεσαι καί νά λές τέτοια φοβερά πράγματα γιά τόν Μανώλη χωρίς νά ἐξηγήσεις τί ἀκριβῶς συμβαίνει.

Ὁ Σωτήρης κατέβασε τό κεφάλι. Ἦστερα σήκωσε πάλι τό βλέμμα καί κοίταξε τόν Μανώλη.

—Ναί... ἔχετε δίκιο, ἀλλά δέν θέλω νά σᾶς κουράσω μέ ἕνα δυσάρεστο περιστατικό. Βέβαια κι ἐσεῖς γιά νά ἀποφασίσετε, πρέπει νά ξέρετε... Θά σᾶς διηγηθῶ τί συνέβη, μόνο ἂν δέν ἀπαντήσει ὁ Μανώλης στίς ἐρωτήσεις μου. Συμφωνεῖτε, σύντροφοι;

Οἱ ἄλλοι κοιτάχτηκαν. Κάποιος ζήτησε ἐξήγηση:

—Δηλαδή, τό σοῖ ἐρωτήσεις θά κάνεις;

—Στήν πραγματικότητα, μιά ἐρώτηση: θέλω νά τόν ρωτήσω ἐδῶ, μπροστά σας ἂν ἔχω δίκιο σ' αὐτό πού λέω. Ἄν ὁ Μανώλης ἀπαντήσει πῶς ἔχω δίκιο, δέν θά χρειαστεῖ νά ἀναφέρω τό περιστατικό, ἔτσι;

Ὅλοι γύρισαν πάλι τά μάτια στό Μανώλη. Ἐκτός ἀπό τό Σωτήρη.

...Ὁ φίλος ὁ τραυματίας ἔπρεπε νά ἐγχειριστεῖ. Γρήγορα καί ἀποτελεσματικά. Γάγγραινα. Δέν ἀστειεύεται. Ἔλα, ὅμως, πού δέν εἶχαν τίποτα γιά νά τόν ναρκώσουν!... Χρειάστηκαν τέσσερις σύντροφοι νά τόν κρατᾶνε τόν ἄνθρωπο. Τέσσερις γεροί

σύντροφοι. Γεροί ὄχι στά μπράτσα, ἀλλά στήν ψυχή, στό στομάχι, στό μυαλό - πέστο ὅπως θές. Ἔνας ἀπό αὐτούς ἔπρεπε νά ἦταν ὁ Μανώλης.

...Ὁ τραυματίας λιποθυμοῦσε, συνερχότανε, λιποθυμοῦσε... Ὁ Μανώλης δέν ἄντεξε. Τούς παράτησε καί ἔφυγε.

...Τώρα τό ξανασκέφτεται ὁ Μανώλης. Τό ἔχε ξανασκεφτεῖ πολλές φορές ἀπό τότε. Ἦξερε πώς, στό κάτω κάτω, ὁ Σωτήρης εἶχε δίκιο. ἦταν βέβαιος γι' αὐτό. Ἦταν ἀπό τούς λιπόψυχους πού θ' ἄφηναν κάποιο σύντροφό τους νά πεθάνει.

—Ἔ, λοιπόν, Μανώλη; Δέν θά πεῖς τίποτα; Ἐδῶ ἀκούσαμε φοβερά καί τρομερά ἀπό τόν Σωτήρη!

—Υπάρχει μιά ἐρώτηση, ἔφερε στήν τάξη τή συνεδρίαση ὁ γραμματέας πού ὀδηγοῦσε τήν ἀνακαταγραφή τοῦ Μανώλη. Νά σοῦ τήν θυμίσω. Ὁ Σωτήρης ρωτάει: «Εἶναι ἀλήθεια ὅτι σέ κάποια περίπτωση λιποψύχησες, καί ὅτι εἶσαι ἰκανός νά παρατήσεις κάποιο σύντροφό μας σέ ὦρα ἀνάγκης, νά πεθάνει;

Ὁ Μανώλης σήκωσε τό βλέμμα του. Τούς κοίταξε ὄλους.

—Ναί... εἶναι ἀλήθεια... Καί τό κακό εἶναι... τό κακό σύντροφοι, εἶναι πώς... πώς τό λάθος πού ἔκανα θά τό ξανακάνω... ἄν ξανάβρεθῶ σέ τέτοια περίπτωση, θά τό ξανακάνω... Ὁ Σωτήρης ἔχει δίκιο: σέ περιπτώσεις σάν ἐκείνη, δέν μπορεῖ νά βασιστεῖ σέ μένα...

Δέν τόν διαγράψανε, ἀλλά ψήφισαν νά γραφεῖ στό κομματικό του μητρώο ἡ φράση: «Ἐδείξε σημαντικά λιποψυχίας καί, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, δέν τό ἔχει ξεπεράσει ἀκόμη...».

Οί καστανιές
(*Ιστορία αγάπης*)

...Είχαν σκορπίσει πάλι στά τέσσερα σημεία του όριζοντα. Είχε χρόνια νά μάθει νέα από τή Στέλλα—-κανείς δέν τήν είχε δεϊ μετά τήν ύποχώρηση. "Άλλοι λέγανε πώς σκοτώθηκε... άλλοι πώς βρίσκεται «κάπου στήν Έλλάδα», σέ άποστολή...

‘Ο ‘Αλέξης είχε παντρευτεί... Νόμιζε πώς ήταν καθαρός στίς «έξηγήσεις» του. "Έτσι, όταν σμίζανε μ’ εκείνη τήν κοπέλλα, άντάρτισσα ξεσπιτωμένη κι αύτή, 18 χρονών, τής είχε πεϊ:

—«Ξέρεις... είχα μιά ιστορία... πάει καιρός... μέ μιά κοπέλλα πού...»

Μέ μισόλογα, έδινε, τάχα στή γυναίκα του νά καταλάβει πώς αύτή ή ιστορία όχι μόνο δέν είχε τελειώσει γι’ αύτόν, μά και δέν πρόκειται νά τελειώσει ποτέ. Μ’ αύτό, έννοούσε, και ήθελε νά τό καταλάβει και ή γυναίκα του, πώς όταν άνταμώσει τή Στέλλα μπορεί νά χωρίσουν!

Και ή γυναίκα του καταλάβαινε. Μαθημένη στό θάνατο, είχε χάσει τή μάνα της, είχε χάσει τόν πατέρα της, είχε χάσει κι έναν αγαπημένο της, δέν ήθελε και πολύ γιά νά καταλάβει κάτι τέτοιες δύσκολες ιστορίες — μοϊρες...

Βρισκόντουσαν στή Ρουμανία πιά...

‘Ηταν τό βράδυ εκείνο πού είχε γυρίσει από μιά «κομματική τιμωρία». (Τόν είχαν στείλει μέ τή γυναίκα του και τό παιδί του στήν Βραΐλα, γιατί θεώρησαν πώς έχει «άποκοπεϊ από τή μάζα», και τόν στείλανε στό έργοστάσιο νά «πάρει προλεταριακή συνείδηση»...)

‘Ηταν λοιπόν, τό ίδιο βράδυ πού γύρισε στό Βου-

κουρέστι, μέ προλεταριακή συνείδηση, πιά! Τούς δώσανε ἓνα δωμάτιο σέ μιά πολυκατοικία, σέ κεντρικό δρόμο, πού μένανε κι ἄλλοι πρόσφυγες, καί τακτοποιοῦσε τά βιβλία του στά ράφια. Εὐτυχῶς, τώρα πιά εἶχε βιβλία. Ἐπό τούς ἔλληνες τῆς Ρουμανίας, καί ἀπό τά παλαιοπωλεῖα ἔβρισκε ὅ,τι βιβλίο ἑλληνικό ἤθελε!

Εἶχε ἀνοιχτό τό παράθυρο πού ἔβλεπε στό δρόμο, γιατί ἦταν καλοκαίρι.

Τότε ἦταν πού ἄκουσε τή φωνή:

— Ἄλέξη!

Δέν χρειαζότανε νά τό ξανακούσει. Δέν χρειαζότανε νά πάει στό παράθυρο, καί νά δεῖ τό φωτισμένο ἀπό τή λάμπα πρόσωπο τῆς Στέλλας γιά νά καταλάβει πῶς ἦταν ἐκείνη. Τήν περίμενε χρόνια αὐτή τή φωνή.

— Στάσου! Κατεβαίνω! Φώναξε σκύβοντας ἀπό τό παράθυρο πού ἦταν στό ἰσόγειο.

Ἐφυγε χωρίς νά πεῖ τίποτα. Ποῦ πάει; Θά γυρίσει; Πότε; Τίποτα! Τό θεώρησε δικαίωμά του.

Κι ἄρχισε ἓνα νυχτερινός περίπατος στό Βουκουρέστι τό γεμάτο τριαντάφυλλα. Κρατιόντουσαν ἀπό τό χέρι καί δέν μιλοῦσαν. Τί νά ποῦν; Πῶς νά τά ποῦν ὅλα ἐκεῖνα πού εἶχαν μαζέψει τόσα χρόνια;

Ἐκοψε ἓνα τριαντάφυλλο καί τῆς τό ἔδωσε. Κάτσανε σ' ἓνα παγκάκι στό Πάρκο Στάλιν... Κι ὕστερα πάλι βόλτα...

— Ξέρεις... χώρισα, εἶπε ἡ Στέλλα.... Ἄλλά ἐσύ παντρεύτηκες...

— Αὐτό δέν ἔχει σημασία! τή βεβαίωσε. Ἐμεῖς...

— Στάσου, μήν βιάζεσαι! τόν ἔκοψε. Ἐχουμε νά ποῦμε πολλά...

Καί περπάτησαν, περπάτησαν... Φτάσανε κατά-

κοποι σ' ένα μικρό κηπᾶκο καί μπῆκαν μέσα. Δέν εἶχε παγκάκια. Κάτσανε κατάχαμα, στή ρίζα μιᾶς τεράστιας ἀγριοκαστανιάς. Μεσάνυχτα.

Ἐκεῖ ἀγκαλιάστηκαν γιά πρώτη φορά. Γιά πρώτη φορά ὕστερα ἀπό τόσο παιδεμό βρέθηκαν μαζί...

—Τί ὥρα θά συναντηθοῦμε; τή ρώτησε. Πρέπει νά ξεκαθαρίσουμε ὅλη αὐτή τήν κατάσταση.

Ἦταν πολλά πιά τά προβλήματα καί τό ἔφερε. Ἦταν κι ἄλλες ζωές στή μέση. Κι ἡ Στέλλα, πού εἶχε χωρίσει, εἶχε κι ἕνα παιδί - τό δεύτερο, τό πρώτο εἶχε πεθάνει -, πάλι μέ τό Σωτήρη. "Ὡστε ζεῖ καί ὁ Σωτήρης. Κι ἀνταμώσανε πάλι μέ τή Στέλλα...

—Θά θυμώσεις πάλι μαζί μου... τόν κοίταξε στά μάτια ἡ Στέλλα, προσπαθώντας νά διακρίνει τό βλέμμα του στό σκοτάδι.

—Τί τρέχει, πές!; σχεδόν ξεφώνισε.

—Ἡσύχασε, μή φωνάζεις... Ἔτσι δέ θά μπορέσουμε νά κουβεντιάσουμε.

—Τί νά κουβεντιάσουμε! Δέν ἔχουμε τί νά κουβεντιάσουμε! Εἶναι ὅλα ἀποφασισμένα! εἶπε ὁ Ἀλέξης, προσπαθώντας νά πείσει καί τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του ὅτι πραγματικά ἦταν ἔτσι.

—Αὔριο φεύγω... μουρμούρισε ἡ Στέλλα.

—Ἔ, καί!; "Ὅπου καί νά πᾶς θά ἴρθω μαζί σου! Τώρα πιά εἴμαστε...

—Δέν μπορεῖς... δέν γίνεται... Πάω στήν πατρίδα... σέ ἀποστολή... Δέν ἔπρεπε νά στό πῶ, δέν εἶχα τό δικαίωμα αὐτό. Ἄν μάθουν πώς σέ βρῆκα καί στό εἶπα δέν θά μέ στείλουν στήν Ἑλλάδα, καί τό θέλω τόσο πολύ!... Εἶναι λίγες μέρες πού ἦρθα στό Βουκουρέστι, ἔμαθα πώς εἶσαι ἐδῶ, στή Ρουμανία... Σήμερα ἄκουσα τυχαῖα πώς γύρισες ἀπό τήν τιμωρία σου...

Ἦκουσε τό γέλιο της τό σιγανό μέσα στή νύχτα, μά δέν εἶδε τά μάτια της. Αὐτά ἀπό πάντα τους σκοτεινά...

—Νά... ἔκανα πάλι τό ἴδιο λάθος... σάν τότε, στό τραῖνο... θυμᾶσαι; Πού ἔξερα ὅτι δέν θά μείνουμε μαζί, κι ὅμως σ' ἄφησα νά μοῦ μιλήσεις γιά τήν ἀγάπη σου... Ἔτσι καί τώρα, εἶπα πώς δέν μπορῶ νά φύγω ἄν δέν σέ δῶ... Θύμωσες;

Νά θυμῶσει! Πῶς νά θυμῶσει; Μέ ποιόν; Μέ ποιούς; Εἶπε ξέπνοα:

—Καλά...

—Θά ξανανταμῶσουμε θά τό δεῖς! τοῦ ἔδωσε ἐκείνη κουράγιο, πιάνοντάς του τό κεφάλι καί μέ τά δυό της χέρια, καί φέρνοντάς το κοντά κοντά στό πρόσωπό της, σάν νά ἔθελε νά δεῖ τό βλέμα του ἐκείνη τή στιγμή.

—Ναί... κατάφερε νά μουρμουρίσει ὁ Ἀλέξης...

—Ἄσε τά φρύδια σου ἤσυχα!... Μή μέ κατευοδώνεις μ' αὐτό τό κατσούφικο ὕφος... Τό ξέρω πώς ἦταν ἐγωϊσμός αὐτό πού ἔκανα νά ῥθω νά σέ βρῶ καί νά σέ ἀνακατέψω... Θά μέ συγχωρέσεις;

Εἶχε ἀρχίσει νά ξημερώνει. Τώρα μόλις εἶδε πώς οἱ καστανιές ἦσαν δυό. Ξεκινούσαν ἀπό τήν ἴδια ρίζα, καί ὅσο ἀνέβαιναν, ἀπομακρυνόντουσαν ἢ μιά ἀπό τήν ἄλλη καί σχημάτιζαν μιά τεράστια διχάλα...

—Σ' εὐχαριστῶ τῆς εἶπε.

Τήν ἄφησε σέ κάποια γωνία, γιατί δέν ἔπρεπε «νά δεῖ ποῦ θά πάει». Τήν παρακάλεσε νά τοῦ γράψει. Ἔτσι, μιά κάρτα μέ ὑπογραφή Γιωῖργος, Μανώλης, ὅτι θέλει. Μέ μιά φράση: εἶμαι καλά!

Τήν ἄφησε στή γωνία καί ἀπομακρύνθηκε μέ τά χέρια χωμένα βαθιά στίς τσέπες, τίς γροθιές σφιχτές

καί τά μπράτσα κολλημένα γερά στά πλευρά, σά νά
προσπαθοῦσε νά τά συγκρατήσῃ νύ μήν ἀρχίσει νά
χτυπιέται.

Ἔστριψε τή γωνία χωρίς νά γυρίσει νά κοιτάξει
πίσω του...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

“Ένα παράθυρο στὸν ἥλιο!

Τώρα πού γράφω αὐτό τό τελευταῖο κεφάλαιο — τελευταῖο γιατί αὐτή ἡ ἱστορία τελειωμό δέν ἔχει — ξανακοιτάζω τήν «ἐπιλογή». Ἐκεῖνο πού ἔχα ὑποσχεθεῖ ἀπό τήν ἀρχή - τί ἐνδιαφέρει καί τούς ἄλλους τί ὄχι, τί εἶναι γενικό, τί προσωπικό...

Λές νά ἴγιναι, λέω, κι ἐγώ, ἀπό κεῖνα τά μεγάλα στελέχη πού δίνουν συνεντεύξεις δεξιά κι ἀριστερά, προσπαθώντας νά ξεφορτώσουν τήν γερμένη ἀπ' τῆς εὐθύνες πλάτη τους, καί νά φορτώνουν σ' ἄλλους; (Μά ὄχι... Δέν εἶμωνα ποτέ «μεγάλος», δέν εἶχα ποτέ εὐθύνη γιά τῶν ἄλλων τίς ζωές — ἔξω ἀπό τήν εὐθύνη τῶν πολλῶν — ἓνα ἀπ' αὐτούς κι ἐγώ — πού ἀδρανοποιήθηκαν καί προσωπολατρικά δέχτηκαν τίς κατευθύνσεις τῶν ἄλλων... Αὐτή εἶναι ἡ δική μου εὐθύνη. Πρέπει νά φάνηκε...)

Λές νά ἴγιναι, λέω κι ἐγώ, «ἓνας ἀπό τούς κοντινούς συνεργάτες» τοῦ Νίκου Ζαχαριάδη, ἔτσι πού, κολλώντας καθυστερημένα «μεγαλοσύνη», ἀναθυμιέμαι συζητήσεις τέτ-ά-τέτ, «μοῦ εἶπε τοῦ εἶπα», γιά νά κόψω λίγο ἀπό τό μπῶϊ του, καί νά ψηλώσω μιὰ στάλα ἐγώ — ὁ ὅποιος «ἐγώ», καί ξέρουμε πολ-

λούς — μιά και δέν ὑπάρχει τώρα ὁ ἄνθρωπος, νά μέ ἀντικρούσει; (Μά ὄχι... Μιά συζήτηση πού ἀνάφερα στό γενικό ἀρχηγείο, δέν τήν εἶχε κάνει μ' ἐμένα, δέν εἶχα τέτοιες σχέσεις μέ τόν ἀρχηγό, τά 'λεγε αὐτά στόν Λευτέρη τόν 'Ελευθερίου καί στό Γαβρήλο καί στήν Κατίνα 'Ελευθερίου, κι ἐκεῖνοι ἦταν πολύ σύμφωνοι μαζί του.

Λές νά 'γίνα, λέω, κι ἐγώ ἕνας ἀπό κείνους πού ρίχνουνε νερό στ' αὐλάκια αὐτονῶν πού κατασκευάζουν λάσπη καί μᾶς φορτώνουν ἱστορίες «δάσους τοῦ Κατίν», μέ «κονσέρβες» καί «ἐγκλήματα» — ἔνα παραμῦθι μπαμπούλα, πού συνεχίζεται; (Μά ὄχι... ἴσα ἴσα λέω, πού προσπάθησα νά μιλήσω γιά τούς ἀγνοῦς μας ἀνθρώπους, γιά τήν τεράστια πλειοψηφία τῶν ἀγωνιστῶν πού γνώρισα, ἀπό τήν Κρήτη μέχρι τόν Ἔβρο, ἀγωνιστές πού τά 'δωσαν ὄλα γιά τήν πατρίδα, χωρίς νά ζητήσουν γι' ἀντάλλαγμα οὔτε τόν ἔπαινο τῆς κομματικῆς τους συνέλευσης! Ναί, αὐτό πρέπει ὅπωςδήποτε νά φάνηκε...)

Λές, νά 'γίνα, λέω, κι ἐγώ ξαφνικά «ντοκουμεντάριος», ξεφουρνίζοντας καθυστερημένος — καί χωρίς δυνατότητα ἀντίκρουσης — πράξεις καί θέσεις γιά νά στηλώσω τήν «ἡγετική μου προσωπικότητα» σέ κάποιο ἀπό τά «κάπα κάπα», ἦ — γιατί ὄχι; — σέ κανένα καινούργιο πού ἐτοιμάζω; (Μά ὄχι, ἀλλοίμονο!... Μιά ἱστορία εἶπα γιά κοντινούς μου ἀνθρώπους, κι ἀπ' τήν ἀρχή προειδοποίησα «μήν τά πάρετε σάν ντοκουμέντα», κι ὅπου ἀναγκάστηκα καί ἀναφέρθηκα σέ «λόγια μεγάλων», γιά νά ἀντικρούσω σημερινούς «σοφούς», δέν εἶμουνα ποτέ «μεταξύ μας» ἐγώ κι ὁ «μεγάλος» μά κάθε φορά πάνω ἀπό δέκα. Θά φάνηκε αὐτό καί στή συνάντηση

μέ τό Δημητρόφ...)

Λές νά 'μαι, λέω, τελικά κι ἐγώ, ἕνας ἀπό κείνους πού κάνουν τό ἐξεπίτηδες λάθος νά γενικεύουν, μαυρίζοντας ἕναν ἀγώνα ἀπό τούς μεγαλύτερους κι ἀπό τούς πιό παλληκαρίσιους τῆς ἐποχῆς μας; — μεγάλους καί παλληκαρίσιους γιατί μεγάλες καί δυνατές ἦταν οἱ δυνάμεις πού ἀντιμετωπίσαμε; (Μά ὄχι — νά μοῦ κοβότανε τό χέρι! — πῶς θά 'κανα κάτι τέτοιο, ἀφοῦ ἔζησα ἀνάμεσα σ' αὐτούς τούς ἀνθρώπους, ἀπό τίς μάντρες τῆς ἀντίστασης πού περιμέναμε νά σταματήσῃ ἡ κυκλοφορία γιά νά βγοῦμε νά γράψουμε στούς τοίχους «Ζήτω ἡ Λευτεριά», μέχρι τήν ἀνοιχτή μάχη μέ τούς γερμανούς καί τούς συνεργάτες τους, καί τά ὀδοφράγματα μέ τούς ἄγγλους, καί τά βουνά μέ τούς ἀμερικάνους;... Πῶς θά σβήσω τόν ἑαυτό μου; Πῶς νά γκρεμίσω τούς σταυρούς τῶν συντρόφων μου, γιά ν' ἀνάψω φωτιά νά ζεσταθῶ ἐλόγου μου;)

Λές, νά 'γίνα, λέω, κι ἐγώ μέλος τῆς «χορωδίας» — ξένης καί δικῆς — πού φωνασκεῖ κι ἀρπάζεται ἀπό τήν τρίχα γιά νά τήν κάνει σκοινί, γιά νά δεθεῖ γερρά σέ κάποια «ἠγετική καρέκλα», ἥ γιά νά δέσει ὀλη τήν ἀντίσταση στό «νάτα, μόνοι τους τά λένε!»; (Μά ὄχι... Κι ἂν ἀκούστηκε κάπου καί τό δικό μου τό φάλτσο, μέ τά παραφουσκωμένα ἐγώ — σάν παραδείγματα. —, ἥ μέ κάποιο ἄστοχο παράδειγμα πού «τό 'πιασαν» οἱ... μουσικολόγοι τοῦ «Σόφια-Μόσχα εἶναι τ' ὄνειρό μας», εἶναι γιατί δέν εἶναι εὐκολη δουλιὰ τό... σόλο!)

'Από ἀνάγκη — δική μου — τά γράφω αὐτά μά καί ἀπό ὑποχρέωση — σέ σένα πού μέ διάβασες. Κι ἂν τά «μά ὄχι» τά δικά μου, οἱ δικαιολογίες μου, φαίνονται ἀνεδαφικές τωραδά, δέν φταίει ἡ πρόθεσή

μου, μά ὁ συναισθηματισμός καί ἡ πίκρα, κακοί σύμβουλοι στό γράψιμο...

Φταίει ἀκόμη ἡ ἀδυναμία τοῦ χεριοῦ νά παρακολουθήσει τό νοῦ καί τήν καρδιά...

« Ἡ ἀ λ ε π ο ὦ . . . »
 (Σελίδες ἀπὸ ἡμερολόγιο)

... Ἐφησα τὸ «θίασο» στὸ Βίτσι καὶ ἔφυγα γιὰ τὴ Βουλγαρία: «ἐπείγουσα περίπτωση γιὰ νοσοκομεῖο». Σ' ἓνα μῆνα, Ἰούνη τοῦ 1949, βγῆκα, μέ πρῶτο δρόμο ἓνα ρολογάδικο, στή Σόφια. Ἐνας σύντροφος Ἀθηναῖος, ὁ Μανώλης μου τὸ ἔχε χάρισει στὸ Βίτσι γιὰ νὰ τὸ πουλήσω καὶ νὰ «κοιτάξω τὴν ὑγεία μου». (Ὁ ἴδιος ἐλεύθερος σκοπευτὴς τότε, μου ἔφερνε ἀπ' τὶς «διεισδύσεις» του μέλι ἄγριο, γιὰ «νά τὴ βγάλω», πού ἔχα τὰ χάλια μου...) Πούλησα τὸ ρολοὶ γιὰ νὰ γεμίσω τὸ γυλιό: κάλτσες μάλλινες πλεχτές, φανέλες, βουρτσάκια γιὰ τὰ δόντια, ξυραφάκια — αὐτὰ παραγγελία τοῦ Ἀντώνη τοῦ Γιαννίδη.

Ἐστειλα γράμμα στὸν Γιαννίδη στὸ Βίτσι: «Εἶμαι καλά, εἶμαι ἕτοιμος γιὰ τὸ Βουνό! (Θαρρεῖς καὶ μου τὸ ἔχε γράψει ὁ γιατρός τὸ «βουνό» γιὰ ἀνάρρωση. Κάποτε μέ ρώτησαν: «Καλά, ἐσύ τί γύρευες στὸ Βουνό;» — «Εἶχα ἀδενοπάθεια, εἶπα καὶ πῆγα γιὰ καθαρὸ ἄερα».

Ὅσο νὰ ῥθει ἡ ἀπάντηση ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Διαφώτιση, τακτοποιήθηκα στὸ στρατόπεδο — τὸ τέταρτό μου — πολιτικῶν προσφύγων στήν Μπερκόβιτσα. Τὸ ἴδιο βράδυ πού ἔφτασα, κοιμήθηκα σ' ἓνα τραπέζι στήν «αἶθουσα ψυχαγωγίας». Στὸ διπλανὸ τραπέζι ἓνας φίλος, ἀπ' τὸ νοσοκομεῖο κι αὐτός, τῆς 7ης Μεραρχίας.

Ἄγρια μεσάνυχτα, μέ ξύπνησε ἓνα σούρταφέρτα. Κίνηση ἔξω, στήν αὐλή. Ψίθυροι, ὕστερα κάποια αὐτοκίνητα. Ἀνασηκώθηκα στὸ κρεβάτι μου — τραπέζι μου — κι ἐτοιμάστηκα νὰ βγῶ, μά ὁ φίλος ἀπὸ τὸ διπλανὸ τραπέζι ξεκουκουλώθηκε.

—Μή βγεῖς έξω! Ἐπαγορεύεται!

—Τί τρέχει;

—Εἶναι μυστικό... ἔκανε νυσταγμένος καί ξανακουκουλώθηκε.

—Καί ποῖο εἶναι τό μυστικό; ρώτησα, γιατί ἤξερα πώς τά μυστικά τά δικά μας δέν μένανε ποτέ μυστικά.

—Εἶναι ἡ «άλεποῦ», μουρμούρισε. Ἦρθαν τά φορτηγά γιά νά πάρουν μερικούς γιά τό βουνό...

Τά λέγανε «άλεποῦ» τά φορτηγά, γιατί ἐρχόντουσαν νύχτα καί νύχτα ἀκουγότανε τό σούσουρο.

Μένω κι ἐγώ, περιμένοντας τήν «άλεποῦ» μου. Πῆρα καί γράμμα ἀπ' τόν Γιαννίδη: «Σέ λίγες μέρες θά ἔσαι ἐδῶ. Μήν ξεχάσεις τά ξυραφάκια».

Μ' ἀντί νά φύγω ἐγώ, ἄλλες ἀλεποῦδες ἄρχισαν νά ἔρχονται καί νά κουβαλᾶνε κουρασμένους μαχητές «ἀπό κάτω». Εἶχε ἀρχίσει ἡ ὑποχώρηση...

Ἄρχίζει ἡ νέα προσφυγιά πού θά κρατήσει μέχρι σήμερα. Ἄρχίζουν νέα δράματα συναμεταξύ μας, μέ πρῶτο τήν περίπτωση στελεχῶν τῆς 7ης Μεραρχίας. Ἦ τότε ἡγεσία ἔψαχνε νά βρεῖ κάποιον «προδότη», νά τό βάλει κι αὐτό στίς «αἰτίες τῆς ἥττας. (Ἔχουν γράψει πολλοί γι' αὐτήν τήν ἱστορία μαχητῶν καί στελεχῶν, μέ ἀνακρίσεις καί βασανιστήρια πού τά εἶχε ἀναλάβει ὁ Βλαντάς...)

Κακός οἰωνός γιά τήν προσφυγιά. Οἱ ἀντάρτες, ξαναμένοι ἀκόμη ἀπό τίς μάχες στό Μπέλες καί στό Καϊμακτσαλάν, ἀγριεύουν:

—Αὔριο θά δώσετε λόγο!...

« Αὐριο θά δώσουν λόγο! »
(Καθυστερημένο ρεπορτάζ)

Τώρα τό λέμε ὄλοι μας: θά δώσουν λόγο! Τώρα ὄλοι μας τό περιμένουμε. Εἶναι σίγουρο πώς τό Κόμμα θ' ἀρχίσει τήν μελέτη τῆς πρόσφατης ἱστορίας καί θά καταλογίσει εὐθύνες.

Μ' αὐτό τό νόημα πήραμε καί τήν «ἀνακαταγραφή» τῶν μελῶν τοῦ κόμματος μετά τήν ὑποχώρηση. Θά περάσουμε, δηλαδή, μέσα στίς συνελεύσεις μας, ξανά ἀπό τή διαδικασία ἐλέγχου. Οἱ ἀξιοί θά μείνουν στό Κόμμα. Ἐτοιμαζόμαστε νά πιάσουμε τήν εὐκαιρία καί νά κάνουμε τήν κριτική μας στούς στρατηγούς πού μᾶς ὀδηγοῦσαν «πρός τή Νίκη», ξέροντας πώς πᾶμε γιά ὑποχώρηση.

Πρὶν ἀρχίσει ἡ «Ἀνακαταγραφή», μιά «ἀνάλυση» πού μᾶς κάνουν μᾶς ταρακουνάει: «... ἡ ἀνακαταγραφή εἶναι ἀπαραίτητη, γιατί τό Κόμμα ἔχει χάσει τήν προλεταριακή του σύνθεση. Φανταστεῖτε, σύντροφοι, σέ μερικά χωριά χτύπαγε ὁ παπάς τήν καμπάνα κι ἔτρεχε ὁ κόσμος νά γραφτεῖ στό Κόμμα!»

Ἀρχίζουν νά μᾶς τρῶνε πάλι τά φίδια. Δηλαδή; Ἡ Ἀνακαταγραφή θά γίνει γιά νά ξεκαθαριστεῖ τό Κόμμα ἀπό τά μέλη του; Καί ποιοί εἶναι οἱ προλεταριοί ἐκείνη τήν ἐποχή; Πῶς θά τούς βροῦμε; Τί ἄλλο εἶχαμε ὄλοι μας ἔξω ἀπό τά δυό μας χέρια; Τί ἄλλο θά χάναμε ἔξω ἀπό τίς ἀλυσίδες μας; Τί ἄλλο εἶχαμε ἀπό τήν πίστη μας καί τόν ἀγώνα μας, μέ ἰταλούς, μέ γερμανούς, μέ τούς συνεργάτες τους, μέ ἀγγλους, μέ ἀμερικάνους;

Ἀρχίζουν νά λογοδοτοῦν οἱ πολλοί. Ἀπό τίς πρῶτες μέρες κιόλας εἶναι φανερό ὅτι ἡ Ἀνακατα-

γραφή, από διαδικασία κριτικής και έλέγχου σέ αρκετές περιπτώσεις εξελίσσεται σέ μάχη γιά ἀλληλοξεσκέπασμα και κουτσομπολιό γιά συκοφάντηση, μελῶν και στελεχῶν, γιά νά μπει σέ ἀμφιβολία ἡ ἀγωνιστικότητά τους. Ἡ αἰτία φανερή: νά συμμαζευτοῦμε, νά μὴν ἀρχίσουμε νά ψάχνουμε βαθύτερα. Ν' ἀρχίσει ὁ καθένας μας νά σκέφτεται πῶς θά προστατέψει τόν ἑαυτό του και νά ξεχάσει μερικούς μερικούς...

Ἡ ζωή μας ἀναποδογυρίζεται. Φίλοι και συναγωνιστές χρόνια, τώρα μαλώνουν. Κάποιος θυμᾶται πῶς τήν τάδε μέρα, τάδε ὥρα πού ἦρθε σπίτι σου νά σέ βρεῖ, δέν τοῦ ἀνοιξης, ἀν και εἴσουνα μέσα, γιατί εἶδε φῶς κάτω ἀπό τήν πόρτα! Χωρίζουν ζευγάρια — ἀνθρωποι πού γνωρίστηκαν στή μάχη — γιατί ἔπρεπε νά διαλέξουν: ἢ τό κόμμα ἢ τό σύντροφό σου. Χιλιάδες διαγραφές και ἀφαίρεση «προηγούμενης κομματικῆς ζωῆς»! Σοῦ «παίρνανε πίσω» τά χρόνια τοῦ ἀγῶνα σου!

Ἐπάρχει κι αὐτό τό παράδοξο στό κίνημά μας: ἡ καθορισμένη αὐτοκριτική. Θεωρητικά ἔχει κάποια βάση, ἴσως. Σέ περίοδο «καπετανισμοῦ», πού τό «ἐγώ!» δίνει και παίρνει, εἶναι λογικό νά ἐλεγχθεῖ ἡ «ποσότητα» ἐγωῖσμοῦ σου. Πρακτικά ὁμως, και ἡ αὐτοκριτική προχωράει μέ τή γνωστή καλογερίστικὴ μέθοδο:

— «Κι ἐγώ μέ τή σειρά μου, κάνω τήν αὐτοκριτική μου: εἶμαι ἐγωῖστής!»

Ἡ «ἔχω μικρῶστικές ἀδυναμίες» — αὐτό σέ περίοδο πού ἀρχίζουμε νά κοιτᾶμε τό σπιτάκι τῆς προσφυγῆς μας. Ἡ «παρασύρθηκα ἀπό τήν προσωπολατρεία» — αὐτό ἀπό μερικά μέλη τῆς ἡγεσίας, πού

ξοφλᾶνε ἔτσι γιά ὄλη τήν προηγούμενη περίοδο...

Ὁ γραμματέας μας κάποιας περιόδου, ὁ Μάλ εἶναι πάντα πρόθυμος νά κάνει αὐστηρή αὐτοκριτική τελειώνοντας μέ τή φράση: —«Σύντροφοι σιχαινομαί τόν ἑαυτό μου! Φτοῦ!»

Κάθε φορά σιχαινότανε τόν ἑαυτό του, καί πάντα τόν εἶχαμε γραμματέα, σέ πολλές ἀπό τίς «ἀλλαγές». (Τό μυστικό ἦταν πώς τοῦ ἔχανε κολλήσει μιὰ ρετσινιά — τό μάθαμε αὐτό ἀργότερα — γιά κάτι σχέσεις του μέ τή «διορισμένη» ἀπό τό Μανιαδάκη «Διοίκηση», καί βιαζότανε νά πατουλιάσει κάπου, ὅπως λέγαμε, νά βρεῖ δηλαδή μιὰ πατουλιά, κάποιο θάμνο νά κουρνιάσει...)

Τήν ἀνακαταγραφή τήν πλήρωσαν μέλη καί στελέχη, ἀντάρτες καί καπετάνιοι.

Κι αὐτό, γιά νά τοὺς κολλήσουμε κάτι στήν πλάτη, ἔτσι πού ὅταν σηκωθοῦν καί ποῦν κάποια σωστή γνώμη, νά τοὺς ἀρχίσουμε: «Ποιός μιλάει! Αὐτός πού!»

Μερικοί ἀπό τοὺς ὑπεύθυνους ἀντί νά λογοδοτήσουν, ἀναβάλουν τήν ἀνακαταγραφή τους καί τό ἀλληλοξεσκέπασμα, γιά ἀργότερα, μετά τή διάσπαση, γιά νά ἀποδείξουν ἔτσι καί τίς ρωγμές στήν ποιότητα τοῦ χαρακτήρα τους.

Περί ποιότητας...
(Μαρτυρίες και σχόλια)

Έχουμε πάντα τις προσωπικές μας συμπάθειες και αντιπάθειες. Μέ βάση αυτές, προσπαθούμε να ἐξηγήσουμε — και να δικαιολογήσουμε ακόμη —, να κρίνουμε — και να κατακρίνουμε —, πρόσωπα και πράγματα. Πολλά από τὰ πρόσωπα πού ἐκτιμούσαμε και ἐκτιμᾶμε σκορπίσανε, δημιουργώντας τὰ διάφορα «κάπα-κάπα».

Προσωπική μου συμπάθεια ὁ Πᾶνος ὁ Δημητρίου. (Τόν ἀνέφερα σέ ἄλλο κεφάλαιό μέ τὰ ἀρχικά καί ὕστερα πρόστεσα τό ὄνομα ὀλόκληρο γιατί ὁ ἴδιος ἄρχισε νά δίνει συνεντεύξεις...).

Τίς περίμενα αυτές τίς συνεντεύξεις τοῦ Π.Δ., γιατί τόν ἤξερα ἄνθρωπο δίκαιο, ἤρεμο, μετρημένο, λογικό. Κρίση μου — ἄς τήν πῶ — ἀνθρώπινη.

Γνωρίζοντάς τον πιό κοντά, προσπαθοῦσα νά τόν φανταστῶ αὐτόν τόν ἀγωνιστή στό βουνό, στή Μεραρχία του προσπαθοῦσα νά τόν δῶ στήν μάχη του μέ τό Ζαχαριάδη, μάχη δυνατή πού ἔθελε πολύ κουράγιο καί γνώσεις. Πολέμαγα νά ἀνασυγκροτήσω, μά δέν μπορούσα νά δῶ σ' αὐτόν τόν ἤρεμο ἄνθρωπο τόν μαχητή τῆς Τασκένδης. (Κι ἄρχισα νά καλλιερῶ μιά νέα κρίση - λογοτεχνική αὐτή τή φορά: ὁ ἄνθρωπος αὐτός ἔδωσε μιά μεγάλη μάχη. Στίς μάχες ἦ νικιέσαι ἦ νικᾶς. Ὑπάρχουν, ὅμως καί μάχες πού καί γικᾶς μά καί βγαίνεις νικημένος. Μήπως, λοιπόν, ἀπό τήν μάχη του μέ τόν Ζαχαριάδη κουβαλάει ἀπάνω του αὐτός ὁ ἀγωνιστής τήν ἤρεμία τῆς ἀπογοήτευσης καί τῆς πίκρας;)

Περίμενα νά μιλήσει γιά νά προχωρήσω καί στήν πολιτική μου κρίση «περί ποιότητας». Προσωπική.

Καί προσωπική μου απογοήτευση...

Ἄπαντώντας σέ ἐπίμονες ἐρωτήσεις τοῦ Φοίβου Οἰκονομίδη γιά τά γεγονότα τῆς Τασκένδης καί εἰδικά γιά τίς συλλήψεις καί ἀποστολές στή Σιβηρία τοῦ Ζαχαριάδη καί ζαχαριαδικῶν, ὁ Π.Δ. βάζει πρώτους τούς σοβιετικούς — αὐτοί πῆραν τά μέτρα — καί συμπληρώνει πάντα: «βέβαια καί μέ τήν οὐσιαστική ἀποδοχή τῆς ἡγεσίας τοῦ Κ.Κ.Ε.». Δηλαδή καί τή δική του. Δέν τό λέει, ὅμως. Ἡ πρόθεση φανερή: τά ρίχνουμε κι αὐτά σέ ἄλλους. Ἄν καί, γιά ὄσους ἐπιθυμοῦν νά διαβάσουν μέσα ἀπό τίς γραμμές, ἡ ἀλήθεια εἶναι καθαρή: τό Π.Γ. εἶπε «πιᾶστε τους» καί τούς πιάσανε, «ἄστε τους» καί τούς ἄφησαν, «ξαναπιᾶστε τους» καί τούς ξανάπιασαν.

Ἄν ἐβγαίνε ἀνοιχτά νά πάρει τίς εὐθύνες του — ποιός δέν θά καταλάβαινε ἀκόμη καί τέτοιες ἐνέργειες γιά τήν τόσο δύσκολη ἐκείνη περίοδο; — θά ἐνοιωθα ἀνακούφιση. Ἄνεξάρτητα ἀπό ὅποιεσδήποτε σκοπιμότητες, ἡ προσπάθεια αὐτοκάλυψης μειώνει τόν πολιτικό ἡγέτη, κομμουνιστή.

Προσωπική μου απογοήτευση καί ἀπό ἕναν ἄλλον Π.Δ., πού σέβομαι, τόν Πολύδωρο Δανιηλίδη. Ἄντί νά γιορτάζουμε μαζί τά ὀγδόντα ἀγωνιστικά του χρόνια, τίς φυλακές του, τίς ἐξορίες του, τήν πάλη του, λέμε καί λέει ἀνακρίβειες — ἡ πιό ἥπια κρίση —, γιά μιά περίοδο τραγική πού καί ὁ ἴδιος ἔχει τίς εὐθύνες του.

Κι ἔτσι, φτάνουμε νά περιμένουμε ἀναγνώριση ἀπό τούς «ἄλλους» ἐνῶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, δέν ἀναγνωρίζουμε τήν ἀντίσταση καί τήν προσφορά τῶν δικῶν μας, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν τωρινή τους «τοποθέτηση», ὅταν αὐτή δέν εἶναι ἄρνηση, λάσπη, ἀκόμη καί χαφιεδισμός...

(Δέν είναι δύσκολο θαρρῶ νά διαπιστωθεῖ, ὅτι τό σχόλιο αὐτό δέν στηρίζεται τόσο σέ πολιτικά ὅσο σέ συναισθηματικά κριτήρια... Κι οὔτε εἶναι ὀλοκληρωμένο).

Ἕνας ἄλλος ἀπ' τοὺς ἄλλους
(Τά πρόσωπα)

Θά πῶ τ' ὄνομά του; γιατί γιά καλό θά μιλήσω: εἶναι ὁ Γιάννης Β. Ἰωαννίδης. Στά χρόνια τῆς κατοχῆς — τό λέω γιατί καί ὁ ἴδιος τό 'χει γράψει στά βιβλία του — εἶχαμε συνεργαστεῖ κι ἄς ἦταν κάποιος ἀπ' τοὺς «ἄλλους».

Ἐπειδή ἡ περίπτωση δέν εἶναι μοναδική τήν ἀναφέρω.

Ἦταν στήν ὀργάνωση «Βύρωνες». Εἶχαν ἐπαφές καί σχέσεις μέ τίς μυστικές ἀγγλικές ὑπηρεσίες. Μαχητής ὁμως. "Οχι κατάσκοπος. "Οχι πράκτορας. Πρῶτα πρῶτα ἔλληνες αὐτοί: ὁ Γ.Β.Ι. πού ξέρω ἐγώ καί ἡ κοντινή του παρέα, ἄς μήν πῶ ἄλλα ὀνόματα...

Τόν κυνηγούσανε οἱ φασίστες καί τόν ἔκρυψα στό σπίτι μου. Ἐκεῖ θά μείνει κρυμένος ἕνα χρόνο, ἀπό κεῖ θά 'χει τίς «ἐπαφές» του.

Τό παράδοξο! ἐγώ εἶμουνα παράνομος καί δέν μποροῦσα οὔτε ἐξω νά περάσω ἀπό τό σπίτι. "Ετυχε νά πᾶνε νά πιάσουν ἐμένα καί νά βροῦνε ἐκεῖ τόν Γ.Β.Ι. Τόν πᾶνε «στήν Ἐλπίδος», τά λένε καί τόν ἀφήνουν. Ἡ «ἐπίσημη» Ἀσφάλεια καί τό Ἀρχηγεῖο τῆς Ἀστυνομίας τοῦ Ἔβερτ, παίζουν ὁμορφα ὁμορφα τό διπλό τους παιχνίδι.

Δέν θέλω νά πῶ μ' αὐτό πώς δέν κινδύνευε! "Οχι! Ἐκεῖνοι πού παρουσιαζόντουσαν σάν «φίλοι» μέ «κατανόηση», δέν κάνανε παρά νά καρφώνουν μέ τέτοιες ἐνέργειες τήν «πόρτα τους γιά τό χειμῶνα», καί δέν θά δίσταζαν οὔτε στιγμή νά παραδώσουν τόν Γ.Β.Ι. καί τοὺς δικούς του στήν Γκεστάπο, ἄν μυρίζοντουσαν καί τόν ἐλάχιστο κίνδυνο.

Τά Δεκεβριανά βρήκανε τόν Γ.Β.Ι. στό σπίτι μου. Γιά νά φύγει ἔπρεπε νά 'χει «ἄδεια» ἀπό τόν ΕΛΑΣ, γιατί ἡ περιοχή μου ἦταν ἑαμοκρατούμενη.

Ὁ διοικητής τοῦ Η' τμήματος Πολιτυφυλακῆς τοῦ δίνει ἄδεια νά περάσει στήν «Σκομπία» καί τόν ἐφοδιάζει μέ τά ἀπαραίτητα χαρτιά. Τότε πού πολεμάγαμε μέ τούς ἐγγλέζους κι ἄς ξέραμε πώς ὁ Γ.Β.Ι. συνεργάστηκε μαζί τους. Τόν θεωρούσαμε πατριώτη καί εἶναι.

Καί μετά, ὅλα τά χρόνια πού δέν μπορούσες νά γράψεις λέξη γιά τήν ἀντίσταση, ὁ Γ.Β.Ι. κρατάει ἐνα πόστο μέ τό γράψιμό του, δίνοντας μιά πλευρά αὐτοῦ τοῦ ἀγώνα, ἔστω καί περιορισμένη στίς συνενργασίες τῶν μυστικῶν ὑπηρεσιῶν, κάπως πιο πλατιές καί ἀντιστασιακές τότε.

...Γιατί τά γράφω αὐτά; Γιά νά θυμίσω —ἂν καί ὁ ἴδιος δέν τό 'χει ξεχάσει— πώς ἐνῶ ἐκεῖνος θεωρεῖται πατριώτης —καί εἶναι— ἐμεῖς οἱ «ἄλλοι» εἴμαστε συμμορίτες καί δέν «υἰάρχουμε». Καί νά τοῦ πῶ κάτι, πού δέν τοῦ τό 'πα μέχρι τώρα γιά νά μὴν τόν στενοχωρήσω: οἱ φίλοι μας πού τόν βοήθησαν κι αὐτόν καί τούς φίλους τους, πού τόν περιφρούρησαν κι ὅλας εἶναι ἀκόμη ἔξω, πολιτικοί πρόσφυγες «ἀνεπιθύμητοι ἔθνικά» καί ἡ ἀντίσταση τους δέν «ἀναγνωρίζεται»...

...Τά γράφω ἀκόμη αὐτά καί γιά κάτι ἄλλο: ὁ Γ.Β.Ι. ἦταν ὁ ἄνθρωπος πού ὅλα τά χρόνια πού βρισκόμουν μακριά ἀπό τήν πατρίδα, δέν ἔλλειψε οὔτε μιά μέρα ἀπό τό σπίτι μου! Οὔτε μιά Κυριακή —εἰκοστρία χρόνια!— δέν ἔμεινε τό σπίτι χωρίς λουλούδια καί γλυκά! Οὔτε μιά μέρα δέν ἔλλειψε ὁ φίλος γιά τά μικρά —τότε— κορίτσια τοῦ σπιτιοῦ! Καί οἱ κουραμπιέδες καί οἱ μπουναμάδες τήν Πρω-

τοχρονιά! Καί οί λαμπάδες γιά τήν Ἀνάσταση! Τό κέφι καί τά δῶρα στίς γιορτές τους!...

(Κι ὅταν ἦρθε ἡ μητέρα μου ἔξω νά μέ δεῖ, ὕστερα ἀπό εἴκοσι χρόνια μοῦ ἔπε: «Βλέπεις; Τό φουστάνι πού φοράω μοῦ τό πῆρε ὁ ἄλλος μου γιός - ὁ Γιάννης!»)

— Ἔχ, Γιάννη, ἀδερφέ μου... Γιατί, διάολε, νά ἔχουμε γίνει ἔτσι ἀνάκατα;

Φανταστικός διάλογος
(*Ίστορία αγάπης*)

—Μιά μέρα θ' ανταμώσουμε, Στέλλα κι ἄς εἶναι ἄργά, κι ἄς κρατᾶμε μπαστούνια.

—Σ' ἀγαπῶ, Ἀλέξη.

—Θ' ανταμώσουμε στὴν Ἀθήνα μας, στὴν Πλατεία Συντάγματος.

—Σ' ἀγαπῶ, Ἀλέξη.

—Θά πάρουμε σβάρνα τούς δρόμους, τὰ πάρκα, τίς ἀκρογιαλιές.

—Σ' ἀγαπῶ, Ἀλέξη.

—Τό βράδυ θά κρυβόμαστε σ' ἓνα μεγάλο δωμάτιο κάτασπρο.

—Σ' ἀγαπῶ, Ἀλέξη.

—Ἄσπροι τοῖχοι, ἄσπρο ταβάνι, ἄσπρα πατώματα, ἄσπρες πόρτες.

—Σ' ἀγαπῶ, Ἀλέξη.

—Θά πάρω ἀσβέστη, πολὺ ἀσβέστη καὶ θά τό βάψω κάτασπρο.

—Ἄσπρι, τό σπίτι θά τό βάψω ἐγώ.

—Σ' ἀγαπῶ, Στέλλα.

—Θά πάω στό μπακάλη τῆς γειτονιάς καὶ θ' ἀγοράσω πέντε κιλὰ ἥλιο νά βάψω τό σπίτι.

—Σ' ἀγαπῶ, Στέλλα.

—Ἡ μήπως θά 'ταν καλύτερα νά τό βάψουμε μέ φεγγάρι;

—Σ' ἀγαπῶ, Στέλλα.

—Πέντε κιλὰ φεγγάρι Αὐγουστιάτικο, Ἀθηνιώτικο.

—Σ' ἀγαπῶ, Στέλλα.

—Μόνο πού 'σαι μικροαστός καὶ διανοούμενος.

—Σ' ἀγαπῶ, Στέλλα.

—Δέν πειράζει, θά λές «ή γυναίκα μου είναι προλετάριος» καί θά σ' ἀφήνουν ἤσυχο.

—Σ' ἀγαπῶ, Στέλλα.

—Διάβασες πολύ καί τά μπερδεψες. Ὁ Κομμουνισμός δέν είναι αὐτό, δέν μπορεῖ νά ἔναι αὐτό.

—Σ' ἀγαπῶ, Στέλλα.

—Ὁ Κομμουνισμός είναι -λέω- νά μπορεῖς νά πηγαίνεις στόν μπακάλη τῆς γειτονιάς σου ν' ἀγοράσεις πέντε κιλά ἥλιο ἢ πέντε κιλά φεγγάρι γιά νά βάφεις τό σπίτι σου.

—Σ' ἀγαπῶ, Στέλλα.

—Πᾶρε τό μπαστούνι σου...

—Πᾶρε τό μπαστούνι σου... ,

—Νά δοῦμε ἄν φέρανε ἥλιο στά μαγαζιά...

* * *

Ζητάω συγνώμη γιατί ὁ διάλογος αὐτός γράφτηκε τό 1949 καί ἕνα μέρος του δημοσιεύτηκε κι ἄλλοῦ. Δέν μποροῦσα μέ τίποτ' ἄλλο νά κλείσω αὐτήν τήν «ἱστορία ἀγάπης».

Ἄν τήν πῆγαῖνά τήν ἱστορία ὡς τό τέλος της, ὡς τό ἀληθινό της τέλος θά φαινότανε τόσο φιαχτή!...

Νά, ἄς ποῦμε, ἄν σᾶς ἔλεγα: ἦρθε ἡ Στέλλα στήν Ἑλλάδα, παράνομη, καί ὁ τοτινός σύνδεσμός της, ὁ Γούσιας, τήν ἄφησε χωρίς ἐπαφή, γιατί ὁ ἴδιος ἔπρεπε νά ἀποδείξει ὅτι μπορεῖς νά δουλέψεις στήν πατρίδα χωρίς νά πιαστεῖς, καί γιά νά ἔχει τρανταχτή ἀπόδειξη, κρυβότανε...

Νά, ἄν σᾶς ἔλεγα: ἡ Στέλλα, ὁ προλετάριος, βρέθηκε μέ αἱμορραγία, καί κανένα σπίτι δέν τῆς ἄνοιγε, καί πέρασε νύχτες καί νύχτες κρυμένη στά νεκροταφεῖα, ὧσπου τήν πιάσανε...

Κι ἄν σᾶς ἔλεγα ἀκόμη, πῶς γύρισε ὁ Ἀλέξης στήν Ἀθήνα, ὕστερα ἀπό εἴκοσι τρία χρόνια, κι ἔψαξε νά

τήν βρεϊ, δχι γιά νά ανταμώσουνε, ἀλλά γιά νά ξέρει πῶς ζεϊ καί ποῦ βρίσκεται.

Καί μιά μέρα ἕνα τηλεφώνημα:

«—Ἄλέξη, ἐσύ;»

«—Ναί, Στέλλα!»

«—Μέ γνώρισες;»

«—Ναί, Στέλλα.»

«—Θέλω μιά χάρη νά μοῦ κάνεις. Ἔμαθα πῶς εἶναι ἐδῶ ὁ γιός μου, ὁ δικός μου καί τοῦ Σωτήρη... Θά μπορούσες νά μιλήσεις μέ τόν Σωτήρη νά συναντηθοῦμε, νά δῶ τόν γιό μου; Ξέρεις, τόν εἶχα ἀφήσει δύο χρονῶν, δταν ἔφυγα γιά τήν πατρίδα.»

«—Ναί, νά μιλήσω, Στέλλα.»

«—Νά συναντηθοῦμε στό σπίτι σου;»

«—Ναί, Στέλλα.»

«—Δέν θά ἤθελα νά δημιουργηθεῖ πρόβλημα, γιατί ὁ σύντροφος μου εἶναι ἕνας θαυμάσιος ἄνθρωπος...»

«—Ναί, Στέλλα.»

«—Δέν μπορεῖς νά φανταστεῖς πόσο μοῦ παραστάθηκε! Ἔχουμε καί δύο παιδιά, ὁ μεγάλος μου εἶναι 22 χρονῶν.»

«—Ἡ κόρη μου εἶναι 25 καί ὁ γιός μου εἴκοσι...»

«—Μήν μοῦ πεῖς πῶς ἔγινες παπούς;»

«—Πρίν ἀπό τρεῖς μέρες...»

«—Λοιπόν... στό σπίτι σου...»

Καί, ἂν συνεχίσω καί πῶ δτι πῆγε στό σπίτι τοῦ Ἄλέξη ἢ Στέλλα μέ τόν μεγάλο της γιό, τόν τωρινό, τοῦ καλοῦ της συντρόφου πού τῆς παραστάθηκε, καί ἦρθε καί ὁ ἄλλος της γιός, πού τόν ἀφησε δύο χρονῶν στήν ξενιτειά;

Καί ἂν συνεχίσω καί πῶ, δτι ἐκεῖ, στό σπίτι του πού ανταμώσανε, ἐκεῖνος φωνάζει μέ τήν ἄδεια τῆς

Στέλλας και μία ἀνηψιά του, νά εἶναι μπροστά, παρατηρητής τῆς ζωῆς. Καί ὁ Ἀλέξης καθότανε κάτω, σ' ἓνα μαξηλάρι...

Κι ἂν πῶ, ἀκόμη, ὅτι τά δύο τῆς ἀγόρια πηγαίνανε μαζί στό Πολυτεχνεῖο καί γνωρίζόντουσαν, χωρίς νά γνωρίζονται;

Πάει πολύ... ἔτσι δέν εἶναι; Γι' αὐτό σκέφτηκα νά σταματήσω τήν ἱστορία ἀγάπης ἐκεῖ πού τήν σταμάτησα...)

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ένα παράθυρο στον ήλιο...
(Άπλά περιστατικά)

(... Πιό άταιρίαστη λέξη από τούτη έδῶ «έπίλογος», δέ θά μπορούσα νά βρῶ γιά τήν Ιστορία πού άφηγήθηκα. Ίσως έπρεπε νά πῶ: πρόλογος!... Φοβάμαι, όμως, μήν μπερδέσω τόν άναγνώστη.)

Έτοιμάζα τό τελευταίο κεφάλαιο όταν ξαφνικά συναντήθηκα μ' ένα φίλο πού 'ρθε άπ' τήν Τσεχοσλοβακία. Μ' έβαλε κατσάδα:

—Καλά, βρέ παιδί μου, δέν φτάνουν οί τόσοι μας νεκροί, έσύ βάλθηκες να πεθάνεις καί τούς ζωντανούς;

—Ποιούς «πέθανα»;

—Τόν Κοσκινά, πού είχατε στό Καλλιτεχνικό συγκρότημα του γενικού Άρχηγείου;

—Τόν άστυφύλακα;

—Ναί, ντέ!; Λές πώς πέθανε! Κι ό άνθρωπος ζεί, κι είναι μιά χαρά καί δέν βλέπει τήν ώρα νά γυρίσει στην Άθήνα μας.

—Τί λές, βρέ παιδί μου! Μά έτσι είχα άκούσει.

—Άμ, τόν Βασίλη τόν «ξάδερφο», τόν δικηγόρο;

—Ούτε αυτός δέν...

—Ζεϊ καί παντρεύτηκε κι ἔχει καί παιδιά!

—Νά μοῦ δώσεις τὰ τηλέφωνα τους νά τούς καλοσωρίσω στή ζωή!... Νά... ἔτσι τήν ἔπαθα... Εἶχα ἀκούσει πώς...

—Ἄμ γιά τό Σμυρνιό, τόν ταξιτζῆ; τόν ἀθηναῖο μας!

—Ἔ, ὄχι! Σ' αὐτό δέν ἔχεις δίκιο!

Γιά τό Σμυρνιό τουλάχιστον εἶμαι σίγουρος. Πρὶν ἀπὸ πέντε χρόνια εἶχε κυκλοφορήσει καί μιά φωτογραφία: ὁ Σμυρνιός στό φέρετρο σκεπασμένος μέ λουλούδια! Τό ἴσα στό Νίκο τό φίλο μου, καί γέλασε.

—Ἄ, ἔτσι! Τό ἴμαθες κι ἐσύ;

Καί μοῦ ἐξήγησε.

Ὁ Σμυρνιός —τό παρατσούκλι του ἦταν αὐτό— ἕνας ἄνθρωπος κεφάτος ἀπὸ τούς πιό «ἠλικιωμένους» τῆς παρέας μας, τότε, πού δέν ξεπερνούσαμε τὰ εἴκοσι χρόνια ὁ καθένας μας, εἶχε ἀπογοητευτεῖ ἀπὸ τό «σκόρπισμά» μας.

«Βρέ, βρέ! Νά ἴμαστε στή ἴδια χώρα καί νά μὴν βλεπόμαστε! Νά κάνουμε μαῦρα μάτια νά δοῦμε ὁ ἕνας τόν ἄλλον;»

Ἔτσι εἶπε ὁ Σμυρνιός καί τ' ἀποφάσισε. Πῆγε σ' ἕνα «γραφεῖο κηδεϊῶν», μπῆκε μέσα σ' ἕνα φέρετρο, ἔβαλε καί τόν σκέπασαν μέ λουλούδια, σταύρωσε τὰ χέρια του, ἔκλεισε τὰ μάτια, τόν φωτογράφησαν καί... ἔστειλε τῆ φωτογραφία σέ ὄλες τίς πόλεις τῆς Τσεχοσλαβακίας πού εἶχε γνωστούς καί φίλους.

«—Τόν ἀγαπημένο μας φίλο καί συναγωνιστῆ πού πέθανε χτές, ἀποφασίσαμε νά τόν κρατήσουμε ἄλλες εἰκοστέσσερις ὥρες, γιά νά προλάβουν νά ἴρθουν οἱ φίλοι του στόν τελευταῖο χαιρετισμό».

Τ' ἄκουσαν οἱ φίλοι κι ἄλλος μέ τραῖνο ἄλλος μέ

αεροπλάνο, ἄλλος μέ αὐτοκίνητο κίνησαν γιά νά συνοδεύσουν στήν τελευταία του κατοικία τό Σμυρνιό!

Τούς ὑποδέχτηκε ὁ ἴδιος, φρέσκος κι ἀγέραςτος!

—Σά δέ ντρέπεστε! Δηλαδή, πρέπει νά πεθάνουμε γιά ν' ἀνταμώσουμε καί νά ποῦμε τά δικά μας!;

Τρεῖς μέρες καί τρεῖς νύχτες κράτησε τό γλέντι, μέ τά τραγούδια, καί τά «ἄχ», καί τά «θυμᾶσαι»...

—“Ὡστε ζεῖ ὁ Σμυρνιός! εἶπα γελώντας.

Ἐ φίλος σκοτεινίασε.

—“Ὅχι... τώρα, πρὶν ἀπό λίγες μέρες πέθανε στ' ἀλήθεια...

... Λοιπόν; Τί περιμένουμε; Νά πεθάνουμε γιά ν' ἀνταμώσουμε καί νά ποῦμε τά δικά μας; (Φταίω γιά τήν ἀπογοήτευση πού μέ πιάνει;)

Λοιπόν; Τί περιμένουμε; Τό θάνατο φάρσα, ἢ τόν ἀληθινό γιά νά μαζευτοῦμε νά τραγουδήσουμε; (Φταίω ἂν φαλτσάρω πότε πότε;)

Λοιπόν; Τί περιμένουμε γιά νά ποῦμε «γεια σου φίλε μου, δικέ μου», ὅπου κι ἂν εἶσαι, ὅπου ἀπό τούς δικούς μας; (Φταίω, ἂν ἔχει πίκρα αὐτή ἢ φράση;)

Λοιπόν; Τί περιμένουμε, γιά νά μπορέσουμε νά μαζευτοῦμε νά ποῦμε τά δικά μας χωρίς νά πετᾶμε λάσπη ὁ ἕνας στόν ἄλλον; (Φταίω πού θυμώνω;)

Λοιπόν; Τί περιμένουμε γιά νά κινηθοῦμε ὅλοι μαζί γιά νά δικαιωθοῦνε οἱ ἀγῶνες μας; (Φταίω πού ἀγανακτῶ μέ τούς δογματικο-αντιδογματικούς;)

Λοιπόν τί περιμένουμε;

Ἐσένα ρωτάω —κι ἐμένα— πού μέ διάβασες.

Πού σέ πίκρανα.

Πού σέ ἀπογοήτευσά.

Πού σέ ἀγανάκτησα.

Ἦθελα, ὅμως, ν' ἀνοίξω κι ἕνα παράθυρο στόν ἦ-

λιο!

Τό άνοιξα;

Καί χαραμάδα νά 'ναι, θά τό χαρῶ!...

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

— Ἐπιστολές

— Σημειώσεις

Τό «ύλικό» πού ἀκολουθεῖ, ἂν καί τό εἶχα μέσα στά κείμενα, τότε πού δημοσιευότανε τό «Ἡμερολόγιο» στήν «Κυριακάτικη Ἐλευθεροτυπία», σκέφτηκα νά τό δώσω χωριστά, μήπως καί κουράσει τόν ἀναγνώστη, ἢ χαλάσει τό «ὕφος» —ματαιοδοξίες συγγραφικές!...

Εἶναι ἐπιστολές πού εἶχα πάρει καί ἀπαντήσεις πού δημοσίευσα πού παρουσιάζουν καί κάποιο γενικότερο ἐνδιαφέρον...

«ΠΡΟΣ ΑΝΩΝΥΜΟ...»^{*}

Ἔχω κι ἕναν τέτοιο. Ποτέ δέ λείπουν οἱ «ἀνώνυμοι». Τόν ἔχω καί στό τηλέφωνο κάθε Κυριακή μεσημέρι —δέν ξέρω ἂν εἶναι ὁ ἴδιος τῆς ἐπιστολῆς: «Γράψε γιά τά ἐγκλήματα! Γράψε γιά τά ἐγκλήματα!»

Ὁ «ἀνώνυμός» μου μέ παροτρύνει νά γράψω γιά «τούς 95 πού ἀπῆλασαν στήν Ἑλλάδα» ἀπό τό Μπουλκες. (Θά τοῦ ξέφυγε τό κομμάτι πού τό ἀνάφερα).

Μέ «προκαλεῖ» νά γράψω «γιά τήν τρομοκρατία τοῦ Μπουλκες» καί τήν «Ἑπηρεσία Τάξης Ὁμάδας». (Μά, δέ θά διάβασε τό κομμάτι μέ τίς περιβόητες πεντάδες, ἀπό τίς πιό τραγικές —κατά τήν γνώμη μου— ἱστορίες μας...)

Καί συνεχίζει ὁ «ἀνώνυμος» νά μιλάει γιά «κόκκαλα ἀγωνιστῶν», γιά «προδοτική ἡγεσία τοῦ Κ.Κ.Ε.», καί καί...

Μιά συμβουλή στόν «ἀνώνυμο»: αὐτά μπορεῖ νά τά βρεῖ γιά νά διαβάσει σέ ὅλες τίς φασιστοφυλλάδες, μά καί νά τ' ἀκούσει ἀκόμη καί στίς ὀμιλίες «κυβερνητικῶν

έκπροσώπων» σέ διάφορες τελετές, ἀκόμη καί ἀπό «εὐκαιριακούς» θεωρητικούς, πού δέν βρίσκουν τίποτα θετικό στόν ἀγώνα μας, μάχονται γιά τό σοσιαλισμό, ξεσπαθώνοντας κατά τοῦ σοσιαλισμοῦ, καί φορᾶνε τέτοιες παρωπίδες πού δέν βλέπουν οὔτε μία χώρα σοσιαλιστική γύρω τους. Ξοφλᾶνε μέ τόν ὑπαρκτό σοσιαλισμό βάζοντάς του εἰσαγωγικά....

Σέ μένα ἔκανε λάθος...

Δέν εἶμαι ἀπό κείνους πού γενικεύουν. Δέν εἶμαι ἀπό κείνους πού λένε: «φταίει ὁ Παρτσαλίδης πού ὑπόγραψε»... Γιά μένα, γι' αὐτά τά μεγάλα πολιτικά λάθη, δέν φταίει «ὁ»

Τό φταίξιμο τό ἔχει ἡ γενική κατάσταση, καί ἡ ἀνωριμότητα σέ μία ἀναμέτρηση, ὄχι τόσο μέ τή «δεξιά μας», ὅσο μέ τίς μεγάλες ἀντίπαλές μας φασιστικές καί ἱμπεριαλιστικές δυνάμεις. Κι ὅταν μιλάω γιά φταίξιμο ἡγετικών στελεχῶν —καί μίλησα— ἀναφέρομαι περισσότερο σέ μέθοδες πού χρησιμοποιήθηκαν ἐσωκομματικά, καί ἐσω-αγωνιστικά, μέθοδες ἀπαράδεκτες. Καί πάλι ὀνόματα εἶπα, κι ὄχι «ἡ ἡγεσία»!...

*Ὁχι! Ὁ «ἀνώνυμος» δέ θά μέ ἔχει ποτέ συνεργό του!...

*Ἄρχίζω ἀπό τόν «ἀνώνυμο» ὄχι γιατί τοῦ δίνω σημασία, μά ἐπειδή ἡ ἀπάντηση σ' αὐτόν δίνει σέ μένα τόν ἐπώνυμο τή δυνατότητα νά κάνω μία «διακήρυξη ἀρχῶν» —πού τή λένε...

«ΔΕΝ ΕΒΑΛΕΣ ΜΥΑΛΟ!»

(Σ' ένα από τά πρώτα μου κεφάλαια, είχα γράψει για τόν φίλο μου τό Βλαδίμηρο. Γιά νά ἀντικρούσω τίς γνωστές ψευτιές, πώς τάχατες είχαμε... κοινοκτημοσύνη γυναικῶν, είχα ἀναφέρει τήν περίπτωση του: Τόν καθήσαμε σέ μιά συνεδρίαση, καί τόν τιμωρήσαμε γιατί «τόλμησε» νά δημιουργήσει σχέσεις μέ μιά κοπελιά μας. Στά εἴκοσι κι οἱ δύο τους χρόνια!...)

Τόν Βλαδίμηρο τόν είχα χάσει ἀπό τό 1948.

Καί νά ένα γράμμα του! Ἐπό τή Νέα Ὑόρκη!

«Ἀγαπητέ φίλε Μίμη!

Δέν ξέρεις τή χαρά μου πού διαβάζοντας τήν «Κυριακάτικη Πρωϊνή Ἐλευθεροτυπία», πού τήν παίρνω κάθε βδομάδα, είδα τό ἄς τό ποῦμε, ἡμερολόγιο σου.

Ναί, Μίμη, τόσα χρόνια πέρασαν ἀπό τότε ἀλλά τούς καλούς φίλους τούς ἔχω ξεχωρίσει στή συνείδησή μου καί τούς ἐκτιμῶ ιδιαίτερα.

... Βρίσκομαι στή Νέα Ὑόρκη μαζί μέ τή γυναίκα μου, τή Φρόσω —θά τήν θυμᾶσαι— καί τήν κόρη μου, πού σήμερα εἶναι καθηγήτρια καί μητέρα —δηλαδή ἐγώ... παπούς!

Σοῦ γράφω μέσω «Πρωϊνῆς», γιατί δέν ἔχω τήν διεύθυνσή σου.

Μέ ἀγάπη.Βλαδίμηρος.»

(—Ἐ, λοιπόν, Βλαδίμηρε! Δέν ἔβαλες μυαλό! Κι ἄς σέ «σαπουνίσαμε» γιά καλά στήν κομματική συνεδρίαση —ἀκοῦς ἄν θυμᾶμαι τή Φρόσω!— ἐσύ τελικά ἀγνόησες τήν ἀπόφασή μας καί τήν παντρεύτηκες!... Κι ἔγινες καί πατέρας καί νά, τώρα —καλά νά τά πάθεις!— ἔγινες καί παπούς!

Ἐν καί πέρασαν τριάντα καί χρόνια, σ' ἔχω μπροστά στά μάτια μου, ἔτοιμο γιά καλαμπούρι, γιά φάρσα, γιά

πειράγματα, καλό φίλο καί ἄνθρωπο.

Ἔννοια σου, ὅμως, θά σοῦ τά ψάλλω σέ εἰδικό κλειστό γράμμα, καί, μέ τήν πρώτη εὐκαιρία, θά φροντίσω νά... βάλω τό θέμα σου στή συνεδρίαση γιά νά πάρουμε μέτρα!...

Πάντα μέ ἀγάπη!...)

ΜΙΚΡΟΙ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΙ «ΠΕΡΙΚΛΗΔΕΣ»

«Κύριε Διευθυντά,

Σᾶς παρακαλῶ νά δημοσιεύσετε στή σελίδα τήν ἐπικεφαλίδα «'Απ' τήν πίκρα τῆς Βάρκιζας στήν καρδιά τοῦ 'Εμφυλίου» τό παρακάτω διευκρινιστικό σημείωμα:

'Επειδή στό ἀνάγνωσμα τῆς ἐφημερίδας πού δημοσιεύεται κάθε Κυριακή μέ τίτλο «Τό ἡμερολόγιο τῆς προσφυγιᾶς ἐνός ἀντάρτη», τοῦ κ. Δ. Ρεντῆ στό φύλλο τῆς 9/3/80 ἀναφέρεται τό ὄνομα Π ε ρ ι κ λ ῆ ς, πότε ὡς ὑπεύθυνου διαφώτισης καί ἄλλοῦ ὡς μέλους τοῦ Γραφείου τῆς Κομματικῆς Ὀργάνωσης τοῦ Μπούλκες κτλ. καί ἐπειδή ἐξῆσα κι ἐγώ στό Μπούλκες ἀπό τό Μάη 1945 ἕως τόν Ὀκτώβρη 1946 μέ τό ὄνομα Π ε ρ ι κ λ ῆ ς, θέλω νά κάνω γνωστό στούς ἀναγνῶστες τοῦ δημοσιεύματος ὅτι τό δικό μου ὄνομα Γιώργος, ψευδώνυμο «Περικλῆς» δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τόν Π ε ρ ι κ λ ῆ πού ἀναφέρεται στό δημοσίευμα τοῦ κ. Δ. Ρεντῆ.

Θεωρῶ τή διευκρίνιση αὐτή ἀπαραίτητη ὄχι γιά τούς τυχόν ἀναγνῶστες πού ἐξῆσαν στό Μπούλκες —ἐκεῖνοι γνωρίζουν πολύ καλά ὅτι ὁ Περικλῆς στόν ὁποῖο ἀναφέρεται, ὁ κ. Δ. Ρεντῆς δέν εἶμαι ἐγώ—. 'Αλλά γιά κείνους πού μέ γνωρίζουν μέ τ' ὄνομα Περικλῆς, χωρίς νά ξέρουν ὅτι αὐτό εἶναι ψευδώνυμο τῆς Κατοχῆς καί ὄχι τό πραγματικό μου ὄνομα. Γιά κείνους πού δέν γνωρίζουν, ἀλλά ἀκοῦνε καί πιστεύουν αὐτούς πού ἄρπαξαν τήν εὐκαιρία, ἐκμεταλλευόμενοι τή σύγκριση καί τήν ἄγνοια τῶν ἀνθρώπων, γιά νά δημαγωγήσουν σέ βάρος μου, διαδίδοντας στούς κύκλους τους καί ὅπου ἄλλοῦ βρίσκουν εὐκαιρίες ὅ,τι τούς ἐξυπηρετεῖ καί τούς ταιριάζει.

Καί μέ τήν εὐκαιρία αὐτή θέλω νά παρακαλέσω τόν κ. Δ. Ρεντῆ ὁ ὁποῖος ἐξῆσε, ἔχει πείρα, καί ξέρεي μέχρι ποῦ μπορεῖ νά ὀδηγήσει ὁ φανατισμός, ἂν δέν ἀμφιβάλλει γι' αὐτά πού γράφω, ὅτι δηλαδή καί ἡ σύγκριση ἀπό τό ὄνο-

μα στό δημοσίευσμά του, έγινε αντικείμενο έκμετάλλευσης, κι ἄν τό θεωρεῖ σκόπιμο, ἄς κάνει καί αὐτός μιά διευκρίνιση μέ ὅποιον τρόπο θεωρεῖ καλύτερο.

Λαμία, 17 Μαρτίου

Εὐχαριστῶ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΟΥΛΙΑΡΑΣ - «Περικλῆς»

Ἐπίκληση - Διευκρίνιση

Στόν κ. Γιώργο Χουλιάρη - Περικλῆ.

Λυπᾶμαι, καπετάν Περικλῆ, πού σᾶς δημιούργησα «ἱστορίες».

Ναί, ξέρω, ὅπως ξέρετε, ὅτι μιά «σύγκριση» μπορεῖ νά τήν ἐκμεταλλευτεῖ κάποιος «καλοθελητής».

Τό μπερδεμα ἐγινε γιατί προσπαθῶ ν' ἀποφύγω τά ὀνόματα ὀνόματα ὅπου δέν εἶναι ἀπαραίτητο. (Τό προσέξατε κι ἐσεῖς; Στό γράμμα σας, τόν διαφωτιστή μας τοῦ Μπουλκεῖς τόν λέτε μόνο «Περικλῆ». Κι ὄχι καί τό ἐπώνυμό του: Καλοδίκη. Φαίνεται κι ἐσεῖς, ὅπως κι ἐγώ λέμε: ἄσε, τά ὀνόματα δέν ἔχουν σημασία. Τά γεγονότα, ναί...)

Ἦχι, λοιπόν: ὁ Περικλῆς πού ἀναφέρω σάν ἕναν ἀπό τούς «κακούς» τοῦ γραφείου δέν εἶναι ὁ Γιώργος ὁ Χουλιάρης, ἕνας ἀπό τούς καπετάνιους μας, τούς περήφανους, πού μᾶς ἔκανε κι ἐμᾶς περήφανους.

Μέ τήν ἴδια παλιά ἀγάπη κι ἐκτίμηση, ὅπου καί νάσαστε - ὅπου ἀπό τούς δικούς μας τούς σκόρπιους καί πικραμένους...

ΟΙ ΜΟΥΛΑΡΑΔΕΣ...

«'Αγαπητέ Φ.Φ.!»*

Δέ λέω όλόκληρο τό παρατσούκλι σου, γιά νά μή σέ «έκθέσω», ἄν εἶσαι ἐσύ, βέβαια, μ' αὐτό τό μακρύ διπλό ὄνομα. Μά ἐσύ πρέπει νά 'σαι. Ξέρω πώς εἶχες τό ψευδώνυμο Δῆμος Ρεντῆς ἀπό τό 1947. Τελευταία φορά συναντηθήκαμε —σοῦ θυμίζω— στό βουνό, στό Βίτσι, στή Μικρολίμνη. Εἶχατε ἔρθει τότε μέ τόν μάρμπα-Ἀντώνη καί δώσατε παράσταση μέσα στήν ἐκκλησία στή Μικρολίμνη.

Ἐσύ εἶσαι; Εἶμαι ἐγώ ὁ σύνδεσμος πού μοῦ 'δινες τά σατιρικά ποιηματάκια καί τά χρονογραφήματα νά τά παραδώσω στό Ἀργηγεῖο, στή Διαφώτιση γιά τήν ἐφημερίδα μας «Πρός τή Νίκη» καί τό Σταθμό «Ἐλεύθερη Ἑλλάδα».

Λοιπόν, λέω: ἄν εἶσαι ἐσύ, καλά κάνεις πού ἄρχισες νά μιλάς. Βρέ, ἄδερφέ, νά πέσει λίγο τό ἐπίπεδο τῶν συζητήσεων καί τῶν μαρτυριῶν — μήν παρεξηγήσεις αὐτό τό «νά πέσει» πού γράφω. Νά πέσει ἀπό τό ὕψος τῶν διαφόρων μεγάλων στελεχῶν, πού τώρα λένε ὅτι τούς κατέβει σέ μᾶς, πού, στό κάτω κάτω ὅπως μᾶς ἔχουν πεῖ «γράφουμε τήν Ἱστορία». Ἦ, ψέματα μᾶς εἶπαν: Θά 'χεις πολλά νά πεῖς, καί θά 'μαστε κι ἐμεῖς κοντά σου — ἐμεῖς, ἐγώ δηλαδή, καί ἄλλοι, λέω σάν ἐμένα πού δέν ξέρουμε τί καί πώς τά συζήτησαν οἱ κορφές μέ ἄλλες κορφές. Νά, ἄς ποῦμε, γιά ἐκεῖνο τό περιβόητο θέμα γιά τά 3.000 κανόνια πού εἶχε ὑποσχεθεῖ ἡ Σοβιετική Ἐνωση. «Εἶναι τά κανόνια, δέν εἶναι τά κανόνια, τά ὑποσχεθήκανε, δέν τά ὑποσχεθήκανε οἱ Ρῶσοι»;

Καλά, λέω: γιατί δέ ρωτᾶτε καί τούς μουλαράδες; Εἶναι ἀνάγκη νά ρωτήσετε τό Ζαχαριάδη καί τόν Στάλιν, καί δέν ξέρω ποιόν ἄλλον; Ἄς γράψουν οἱ ἱστορικοί:

«παρακαλούνται οί κύριοι κύριοι μουλαράδες τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ Ἑλλάδας νά μᾶς ποῦν ἄν ξέρουν τίποτα γι' αὐτά τά κανόνια».

Ἐγώ, ἕνας «μούλαρᾶς» — καταλαβαίνεις βέβαια, τήν ἔννοια: ἀπλός ἀγωνιστής— ἔχω νά πῶ: μά τά κανόνια εἶχαν ἔρθει. Πῶς διάολο κάνουν ὅτι δέν τό ξέρουν αὐτό οἱ διάφοροι πού γράφουν «ντοκουμέντα»; Βέβαια τό ΚΚΕ καί τά στελέχη του δέν μιᾶνε. Λέω, θά ἔπρεπε νά μιλήσουν κι αὐτοί. Μά καί πάλι, λέω, γιατί νά μπλεχτοῦνε σ' αὐτό τό χάος;

Λοιπόν, σοῦ γράφω γιά τά κανόνια καί μπορεῖς νά τό χρησιμοποιήσεις: Τό 1949, τόν Ἀπρίλη μᾶς εἶχαν μαζέψει μιά ὀμάδα ναυτικούς γιά νά προετοιμαστοῦμε νά μᾶς παραδώσουν μερικές τορπιλάκατες. Θά ἔχαμε πιά καί καράβια! Τρομάρα μας!... Κάτι καθυστέρησε, καί δέν καταφέραμε νά πάρουμε τά καράβια, κι ἀναβλήθηκε γιά ἀργότερα. Στό μεταξύ, γιά νά μᾶς φυλάξουνε, ἄν πέφταμε στίς μάχες δέν θά ἔχε ποιός νά κινήσει τά καράβια, μᾶς στείλανε ἔξω.

Περνώντας ἀπό τό Γράμμο, στή Θέση Χ —μπορῶ νά στή σημειώσω καλά στό χάρτη— κάτσαμε νά περάσουμε τή νύχτα. Ἦταν ἕνα δάσος μέ μικρές ὀξιές, καί πιο πέρα συνέχιζε τό γέρικο δάσος. Βγαίνω λίγο πέρα ἀπό τό μονοπάτι «πρός νεροῦ μου» μέ τό συμπάθειο, καί τί νά δῶ: κάτι τρύπες νά χάσκουν δυό μέτρα μπροστά μου. Ξανακοιτάζω... Ναι! Εἶναι κόννες κανονιῶν ἀραδιασμένες ἤ μιά πάνω στήν ἄλλη σέ πυραμίδες, καί σκεπασμένες μέ καραβόπανα. Πιο πέρα ἄλλη στοιβα, κι ἄλλη! Πόσες μέτρησα; 20; Δέν πῆγα κοντά στίς ἄλλες. Ξεχωρίζαν ὁμως ἀνάμεσα στίς νεαρές ὀξιές. Ποιό πέρα θά ἔταν ρόδες θά ἔταν καί ὀβίδες... Αὐτά πού ἔδα'εγώ, ἄν τίς λογαριάσω θά ἔταν καμμιά πεντακοσαριά κόννες πεδινῶν πυροβόλων.

Ἔφυγα, μάλιστα, γρήγορα γρήγορα: «Θές λέω, νά μοῦ

ανάψουν καί καμμιά;» Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς δέν πρέπει νά φύλαγε κανένας γιατί κανεῖς δέ μᾶς φάνηκε νά μᾶς πεῖ νά μὴν πλησιάσουμε.

Σέ λίγες μέρες συναντηθήκαμε μέ τόν Βασίλη Μπαρτζιώτα στήν Ἀλβανία. Εἶχα δέν εἶχα, ἔφερα τήν κουβέντα.

«Κι εἶναι καί κάτι κανόνια ἐκεῖ, ἀδέσποτα, εἶπα...»

Ὁ Μπαρτζιώτας κούνησε τό κεφάλι του:

«Ναί... ἔχουμε ἓνα σωρό κανόνια, μόνο πού γιά νά τά χρησιμοποιήσουμε δέν μᾶς φτάνει ὀλόκληρος ὁ Δ.Σ.Ε...»

Κάποτε θά μιλήσει τό Κόμμα, ὡς τότε, πᾶρε αὐτή τήν μαρτυρία τοῦ «μουλαῖρα»... Μπορεῖ νά τήν χρειαστεῖς. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς ἀπό καιρό ἤθελα νά τά γράψω αὐτά στόν Γρηγοριάδη πού προσπαθεῖ ὁ ἔρμος νά φιάξει ἱστορία, ὅπως ὁ ἀρχαιολόγος προσπαθεῖ νά φιάξει ἓνα βάζο χιλιοκομματιασμένο πού τράβηξαν μέ τά δίχτυα τους ψαράδες ἀπό ἓνα βυθό γεμάτο λογιῆς λογιῆς συντρίμμια, λογιῆς λογιῆς λάσπη, ... (Τό αἷμα τό ξέπλυνε ἢ θάλασσα...)

Μὴν πεῖς ποιός εἶμαι! Μόνο ἂν σέ ζορίσουνε, δέν ξέρω γιά ποιό λόγο καί κινδυνεύεις νά βγεῖς ψεύτης, μόνο τότε μπορεῖ νά πεῖς τό ὄνομά μου. Οὔτε τό γράμμα θά δώσεις. Στή σύνταξη, στό Νίτσο, πέστο.

Καί πρόσεξε: ὄχι λάσπη! Ἄσε ἄλλους πού εἶναι πολύ πιό εἰδικοί ἀπό σένα, ἀπό μένα, ἀπ' ὄλους νά κάνουν λάσπη ξεχνώντας πῶς χρησιμοποιοῦνε γι' αὐτό τό σκοπό ἀντί νερό, αἷμα!

Ἐκεῖνο πού πρέπει νά βγεῖ τουλάχιστον ἀπό τά δικά σου γραφτά εἶναι «ἐμεῖς»! Ἐμεῖς! βρέ ἀδερφέ! Ἀκοῦνε καί οἱ νέοι τίς φαγωμάρες καί λένε: «Ἄ, τέτοιοι εἴσαστε; Κι ἐσεῖς καί τό Κόμμα σας;»

Πρέπει νά τούς ποῦμε: Ὅχι, δέν εἴμαστε τέτοιοι! Ἐμεῖς, οἱ χιλιάδες, οἱ δεκάδες χιλιάδες, εἴμαστε ἐκεῖνοι

πού σηκώσαμε στήν πλάτη μας τό βάρος τοῦ ἀγώνα χωρίς βαρυγγμία! Καί, νά πάρει ἡ ὀργή, τό ξέρει, πώς πάντα θά εἶμαστε ἔτοιμοι γιά τήν πατρίδα μας!

Τέτοιοι εἶναι μιά μερίδα τῆς τοτινῆς καθοδήγησης —τό 'δειξαν ἄλλωστε μέ τό σκορποχώρι τους!— ἀλλά αὐτοί δέν εἶναι τό κόμμα! "Ὅχι, δέν εἶναι τό Κόμμα! Τό κόμμα εἶμαστε ἔμεῖς! Δέν εἶναι οὔτε οἱ Βλαντάδες, οὔτε οἱ Γούσιδες, ἢ δέν ξέρω ποιός ἄλλος «σοφός» πού «ξέρει»...

'Ακόμα καί γι' αὐτό τό Μποῦλκες πού τό 'χουνε σκυλοβρίσει, καί χιλιολασπώσει, πές τους αὐτό: ἐκτός ἀπό πέντε-ἕξι ἀνάξιους καθοδηγητές, 6 χιλιάδες ἀπλοί ἀγωνιστές καί ἄξια στελέχη καί καπετάνιοι δημιούργησαν μιά ἰσχυρή ὀμάδα πού ἔβγαλε παλληκάρια!

Γειά σου καί... χωρίς λάσπες...!

Ἄ «Σύνδεσμος τῆς Κεντρικῆς Διαφώτισης»

* «Γι' αὐτό τό Φ.Φ. πρέπει νά πῶ, τώρα, τό παρατσούκλι πού ὁ φίλος «μουλαράς» δέν τό λέει ὀλόκληρο γιά νά μήν μέ ἐκθέσει. Ὀλόκληρο εἶναι: «Φούς-Φούς». Καί μοῦ τό κόλλησαν οἱ Ἀθηναῖοι στήν ὑποχώρηση, στά Δεκεβριανά. Γιά νά διασκεδάσουμε τήν ἀτέλειωτη πορεία ἀπό βουνά καί λαγγάδια, καί λασπωμένα χωράφια, εἶχα σκαρώσει ἕνα ποίημα μέ ὁμοιοκαταληξίες -φούς. (Γιά τήν ἱστορία: «Ἐξεκινήσαμε τσιφους-γύρω ἢ ἀτμόσφαιρα φούς φούς, πήραμε κι ἄλλους ἀδελφούς κλπ.») Ὅταν θέλαμε νά «διασκεδάσουμε» μ' ἀνέβραζαν σέ δέντρα, χαλασμένα πολυβολεῖα, καμένα αὐτοκίνητα «νά πῶ τό Φούς-Φούς». Ὅταν πολύναμε καί ἡ παρέα μου οἱ Ἀθηναῖοι φώναζαν «Φούς-Φούς» κι ἔβγαῖνα ἐλόγου μου νά ἀπαγγεῖλω τό κατασκευάσμα, οἱ ἄλλοι νόμιζαν πώς εἶναι τό ὄνομά μου αὐτό, καί ἔτσι μοῦ κόλλησε μέ τίς διάφορες παραλλαγές του: Φουσφούς, Φουσφουσίδης, Φουσφουσόπουλος καί, καί...»

ΣΧΟΛΙΑ...

«Ἐλεος! Μᾶς φλομώνετε μέ τά ψέματά σας...!»*

Πρῶτα πρῶτα, ζητάω συγνώμη γιά τόν τίτλο, πού τόν δανείζομαι, χωρίς νά τόν υἱοθετῶ, ἀπό ἄρθρο τοῦ Δημήτρη Βλαντᾶ (στήν Κυριακάτικη Ἐλευθεροτυπία, στίς 14.1.1979) γιά τόν Γιώργη Βοντίσιο-Γούσια.

Ὁ Βλαντᾶς, λοιπόν, γράφει γιά τό Γούσια: «...Ἐλεος, μᾶς φλόμωσες!» — «...οἱ ἀηδίες τοῦ Γούσια...» — «τίς ἀηδίες πού ἔγραψε ὁ Γούσιος γιά τά 3.000 κανόνια...» — «...οἱ μποῦρδες τοῦ Γούσια...» — «...τά χοντροκομμένα ψέματα...» — «...ὁ Γούσιος γράφει ψέματα...» — «...ὁ φαντασιόπληκτος Γούσιος...» — «...οἱ παρλαπίπες πού χωρᾶνε στό ἄρωστο κεφάλι τοῦ Γούσια...» — «...τά ἀνόητα συμπεράσματα...» — «...καί ξανατονίζω ὅτι γράφει ἀηδιαστικά πράγματα ὁ Γούσιος...» — «...τό ψευδολόγο καί καυχησιάρικο κατασκευάσμα...»

Αὐτά τά γράφει ὄχι ἓνας κάποιος Δημήτρης Βλαντᾶς γιά ἓναν κάποιον Γιώργο Γούσια (πού στά δικά του ἄρθρα καί μαρτυρίες τοῦ ἀνταποδίδει τά ἴσια), ἀλλά ὁ Βλαντᾶς γιά τόν Γούσια πού ἦσαν κι οἱ δύο τους, τήν ἴδια περίοδο γιά τήν ὁποία γράφουν, μέλη τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ Κ.Κ.Ε., κι οἱ δύο τους, γιά τήν ἴδια περίοδο μέλη τοῦ Πολεμικοῦ Συμβουλίου τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ, κι οἱ δύο τους γιά τήν ἴδια περίοδο, στρατηγοί μέ βλέψεις ἀρχιστρατῆγων...!

Ὅταν, λοιπόν, δύο ἀπό τά πιά σημαντικά στρατιωτικά καί πολιτικά στελέχη τοῦ Δ.Σ.Ε. συμπεριφέρονται ἔτσι συναμεταξύ τους, εἶναι φανερό πώς τίς αἰτίες τῆς ἥττας πρέπει νά τίς ἀναζητήσουν οἱ ἱστορικοί ὄχι μόνο στά πολιτικά καί τά στρατιωτικά αἴτια, ἀλλά καί στίς ἱκανότητες καί, κυρίως, *τήν ποιότητα* μερικῶν ἀτόμων τῆς τότε ἡγεσίας.

Σ' ένα μόνο συμφωνοῦν ἀπόλυτα Γούσιας - Βλαντᾶς: στό νά ρίχνουν τά λάθη ὁ ἕνας στόν ἄλλον, κι οἱ δύο μαζί στους κάθε φορά ἄλλους, καί πάντα στή Σοβιετική Ἐνω-ση καί τήν ἡγεσία τοῦ ΚΚΣΕ, καί «στίς ἐπεμβάσεις της στά ἐσωτερικά τοῦ κόμματος». Ἔτσι συμφωνο-διαφωνοῦν καί στό θέμα τῆς μάχης γιά τήν κατάληψη τῆς Ἐδεσσας τό 1949, ἄν καί δέ δίστασαν καί οἱ δύο τους νά δικάσουν, νά καταδικάσουν καί νά ἐκτελέσουν τό παλληκάρι ἐκεῖνο, τόν Γιώργο Γεωργιάδη, σάν ὑπεύ-θυνο γιά τήν ἀποτυχία.

Καί «ἔπρεπε» νά τό κάνουν, γιατί εἶχε ἐξαιρετική ση-μασία ἡ μάχη ἐκεῖνη: ἦταν στίς ὑποσχέσεις πού ἔδινε ὀ-λοένα ἡ τότε ἡγεσία στά ἀδελφά κόμματα καί στίς χῶρες πού μᾶς ὑποστήριζαν, ὅτι «εἶναι σέ θέση νά καταλάβουν μιά πόλη καί νά τήν κρατήσουν». Κι ἦταν ἀνάγκη, γιατί μόνο ἔτσι θά ἄνοιγε ὁ δρόμος γιά τήν ἀναγνώριση τῆς Κυ-βέρνησης τοῦ Βουνοῦ ἀπό τίς ἀνατολικές χῶρες καί τή Σοβιετική Ἐνωση.

Σέ μιά περιοδεία στή Ρουμανία μέ τόν Ἀντώνη Γιαννί-δη, φτάσαμε καί στό Βουκουρέστι τό 1947, τόν Ἀπρίλη. Ἐκεῖ στό Βουκουρέστι, μάθαμε πώς «ὁ Δ.Σ.Ε. ἐλέγχει ἢ κατέχει τά 75% τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους». Στό Κτίριο τῶν Τηλεπικοινωνιῶν, στήν βιτρίνα, ὑπῆρχε τότε ἕνας τερά-στιος χάρτης τῆς Ἑλλάδας, μέ σημαιοῦλες πού ἔδειχναν τά «ἀπελευθερωμένα ἀπό τό Δ.Σ. ἐδάφη.» Φίσκα. ση-μαῖες ὁ χάρτης!

Ἦταν φανερό πώς γινότανε προσπάθεια νά ἐκβιαστεῖ μιά ἀναγνώριση. Οἱ ἡγεσίες, ὅμως, πού ξέρανε τί ἀντι-προσωπεύουν στήν πραγματικότητα οἱ σημαιοῦλες μέ τό Δ.Σ.Ε. θέλανε κάτι πιά συγκεκριμένο, κάτι πού νά δι-καιολογεῖ ἀπόλυτα τήν ἀναγνώριση: θέλανε μιά πόλη! Μιά πρωτεύουσα τῆς Προσωρινῆς Δημοκρατικῆς Κυβέρ-νησης. Γι' αὐτό καί οἱ ἀπεγνωσμένες προσπάθειες γιά τήν

κατάληψη τῆς Νάουσας, τῆς Ἔδεσσας, τῆς Φλώρινας. Μιλᾶνε, λοιπόν γιά τίς ἐπεμβάσεις τῆς Ἡγεσίας τοῦ ΚΚΣΕ καί ξεχνᾶνε καί οἱ δύο, καί ὁ Βλαντᾶς καί ὁ Γούσιος ὅτι αὐτές τίς ἐπεμβάσεις οἱ ἴδιοι τίς προκάλοῦσαν, μερικά μέλη τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ Κ.Κ.Ε. μέ τίς διάφορες ἐκθέσεις τους, συκοφαντικές ἤ ὄχι, ἀληθινές ἤ ψεύτικες στίς ὁποῖες ἀλληλοκατηγοριόντουσαν (ἐκθέσεις Βλαντᾶ, Μάρκου, Μπαρτζιώτα, κλπ. κλπ.) ζητώντας τήν ἐπέμβαση τοῦ ΚΚΣΕ.

(Ὁ Βλαντᾶς θά πεῖ ὅτι «ἔκανε λάθος» μ' ἐκείνη τήν ἐκθεσή του, στό ἴδιο ἄρθρο, καί ὅτι εἶχε τόν «ἀνδρισμό» νά τό ἀναγνωρίσει, προσπαθώντας νά ἰσοφαρίσει τήν ἔλλειψη «ἀνδρισμοῦ» μέ τήν ἐκθεση ἐκείνη κατά τοῦ στενοῦ συνεργάτη του καί ἀρχηγοῦ του, τοῦ Ζαχαριάδη).

Ἄκόμη καί μερικά ἀπό τά ἀνώτατα ἡγετικά στελέχη τοῦ σημερινοῦ ΚΚΕ εἰς. κάνανε τό ἴδιο «λάθος». Ὑστερα ἀπό τήν ἀποχώρησή τους ἀπό τή 12η Ὀλομέλεια πού γινότανε στή Βουδαπέστη, κάλεσαν σέ μυστική συνεδρίαση περίπου δεκαπέντε ἀνώτατα καί ἀνώτερα στελέχη ἀπό τοῦς διαγραμμένους καί ἀπό ὄσους συμφωνοῦσαν μαζί τους, καί ἀνάμεσα τους 4-5 πού δέν ἦταν στελέχη ἀλλά εἶχαν κάποια ἐπιρροή στόν κόσμον τῆς προσφυγιάς.

Σ' αὐτή τή συνεδρίαση, ἔκανε ἀνάλυση τῆς κατάστασης ὁ Ζήσης ὁ Ζωγράφος καί ἀνάμεσα στ' ἄλλα μᾶς εἶπε: «εἶχαμε πάει τό προηγούμενον Σάββατο, μαζί μέ τόν Παρτσαλίδη στή Μόσχα νά μιλήσουμε μέ τήν ἡγεσία τοῦ ΚΚΣΕ καί νά τοῦς κατατοπίσουμε γιά τήν κατάσταση στό κομμουνιστικό ΚΚΕ καί γιά τόν ἀντικομμουνιστικό κατήφορον τῆς ἡγεσίας Κολλιγιάννη». Στή Μόσχα δέν τοῦς δέχτηκε κανένας.

Ἄν, ὁμως τοῦς δεχόντουσαν; Καί ἂν ἀντί νά ὑποστηρίξουν τόν Κολλιγιάννη λέγανε: «μπράβο, ἐσεῖς εἴσαστε οἱ καλοί σύντροφοι, ἐσεῖς θά πάρετε τήν ἡγεσία», τί θά γινό-

τανε; Τότε δέν θά ἦταν «ἐπέμβαση», ἀλλά σωστή λύση καί συντροφική βοήθεια στό ΚΚΕ; (σ' ἐκείνη τή συνεδρίαση στό Βουκουρέστι, σχηματίστηκε ἡ Ἐνωτική Ἐπιτροπή τοῦ Κόμματος πού θά ἐξελλισσότανε σέ λίγο καιρό σέ ΚΚΕ εσ.)

Ἄς κλείσω αὐτό τό σημείωμα, μέ τήν προφητεία τοῦ Βλαντᾶ, στό ἴδιο ἄρθρο τῆς Ἐλευθεροτυπίας: «Θά μᾶς πούνε, —λέει— αὔριο: «Τούς κανάγηδες! Μᾶς φλόμωσαν μέ τά ψέματά τους!»

Στή φράση ἔχει δίκιο. Δέν ἔχει δίκιο στή χρονολογία, στό «αὔριο»: Σέ «καθοδηγητές» τέτοιου τύπου τό ἄχαμπεϊ ἀπό καιρό...

* Εἶναι μιά ἐξήγηση - παράδειγμα γι' αὐτό πού ἔλεγα περί ποιότητας μερικῶν ἀπό τά ἡγετικά στελέχη στήν περίοδο τοῦ Ἐμφύλιου.

« ΘΥΜΑΣΑΙ; »

Ἄγαπητέ Παῦλο,*

Ὅπως βλέπεις, δέν ἀναφέρω τό πραγματικό σου ὄνομα, καί οὔτε δημοσιεύω τό γράμμα σου, μιά καί ἔτσι θές, ἀλλά δέν μπορῶ νά μὴν ἀπαντήσω...

Λοιπόν... ἔχεις ἀπόλυτο δίκιο. Δέν πρέπει νά ῥχόμαστε μέ τό «πηλοφόρι» καί νά ρίχνουμε λάσπη. Ὅταν σέ ἔνα ἀπό τά κεφάλαια τοῦ «Ἡμερολόγιου» ἀναγκάστηκα νά χρησιμοποιήσω τό ὄνομα τοῦ Ζήση Ζωγράφου —πού τά ἴδωσε κι αὐτός ὄλα στόν ἀγώνα καί πέθανε στήν ξενιτεία— δέν εἶχα τέτοιο σκοπό. Οὔτε, ἄλλωστε καί ἡ ἀναφορά μου στό Βασίλη Μπαρτζιώτα εἶχε αὐτό τό στόχο.

Ἦθελα νά δώσω παραδείγματα γιά σημερινούς «ἀντιδογματικούς», —πρῶτη περίπτωση— καί γιά ἄλλους, ἡ-

γετικά στελέχη τότε μέ πολλά ἀρνητικά στή δράση τους, γιά νά μήν τό ξεχνᾶνε οἱ ἴδιοι-δεύτερη περίπτωση...

Θυμᾶσαι; Στή Λογοτεχνική Ἐπιτροπή τοῦ Κ.Κ.Ε., στήν ξενητεία τά δύο μέλη τοῦ τότε Πολιτικοῦ Γραφείου πού παρακολουθοῦσαν κι ἔβαζαν τή δογματική «γραμμή», ἦταν —συμπτωματικά— ὁ Ζ.Ζ. καί ὁ Π.Δ., σήμερα τῆς «ἀντιδογματικῆς γραμμῆς».

Πιστεύω ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀλλάζουν, ἀλλά νά τό ποῦν! Νά μετρήσουν σωστά τήν προηγούμενη ἀρνητική προσφορά τους, νά μή ρίχνουν σέ ἄλλους δικές τους εὐθύνες.

Θυμᾶσαι; Μᾶς εἶχαν πεῖ «ἀντικολλιγιαννικούς» τό 1957 —καί εἴμαστε: ὄχι ἀντικομματικοί, ἀλλά δέν μᾶς ἄρεσε τό «στυλ» τοῦ Κολλιγιάννη καί τό λέγαμε ἀνοιχτά. Οἱ πρῶτοι τότε πού ὑποστηρίζανε «ἐν λευκῶ» τόν Κολλιγιάννη, καί μᾶς κλείσανε τό στόμα, ἦταν οἱ πιό δραστήριοι ἀπό ἐκείνους τούς συντρόφους μας, πραγματικά παλληκάρια, πού εἶχαν δραπετεύσει ἀπό τά Βουῦρα.

Θυμᾶσαι; Ὁ Κ.Α. μᾶς εἶχε πεῖ: «Δέν εἴσατε καλοί σύντροφοι.» «Ποῦ τό ξέρεις; Ἐσύ μόλις ἦρθες ἐδῶ». «Ἔτσι μοῦ εἶπαν». «Γιατί δέν περιμένεις λίγο νά βγάλεις τά δικά σου συμπεράσματα;»

Θυμᾶσαι; Ὅταν πέθανε ὁ Κολλιγιάννης, ἐμεῖς οἱ «ἀντικολλιγιαννικοί» πήγαμε στήν κηδεῖα του, γιατί τιμούσαμε τόν ἀγωνιστή, ἐνῶ οἱ τοτινοί ὑποστηριχτές του, καί δικοί μας κυνηγοί, ἀντί γιά χῶμα ρίξανε λάσπη στόν τάφο του. (Ἐγώ —σχώραμε πού τό λέω— ὁ ἀντικολλιγιαννικός ἔγραψα καί χρονογράφημα στήν «Πρωϊνή»...)

Θυμᾶσαι; Σημερινοί ἀντιδογματικοί ἦταν ἐκεῖνοι πού εἶχαν ἀπαγορέψει τά τραγούδια τοῦ Θεοδωράκη ἀπό τό σταθμό τῆς «Φωνῆς τῆς Ἀλήθειας». Οἱ «δογματικοί», ἐμεῖς, ταχτήκαμε κατὰ τῆς γραμμῆς ἐκείνης. Δέν δεχτήκαμε νά γράψουμε ἄρθρα, τότε, γιά νά ἐνισχύσουμε τήν καμπάνια πού εἶχε ὀργανωθεῖ στήν «Αὐγή» κατὰ τοῦ Θεο-

δωράκη.

Θυμᾶσαι; Ἦρθες ἕνα βράδυ καί μου ἔπες: «Ἦρθε ὁ Θεοδωράκης στό Βουκουρέστι. Τό βράδυ ἔχει δεξίωση. Δέ σέ καλέσανε γιά νά μὴν τά βγάλεις στήν φόρα! Μὴν πατήσεις τό πόδι σου ἀπό κεῖ».

Δέν πῆγα, ἀπό δικό μου φόβο, μήπως πραγματικά, πάνω στό ξάναμμά μου πῶ τίποτα καί πικράνω τόν Θεοδωράκη. Κι ἤθελα τόσο πολύ νά τόν συναντήσω!...

(Θυμᾶσαι; Νά τό ποῦμε τώρα; Νά ποῦμε γιά τή συνωμοσία; Ὁ «Σταθμός» ἔβαζε τραγούδια τοῦ Θεοδωράκη χωρίς νά τό ξέρει ὁ τότε δογματικός καί κατοπινός ἀντιδογματικός ὑπεύθυνος τῆς «Φωνῆς τῆς Ἀλήθειας». Ἕνα δυό σύντροφοί μας τοῦ Σταθμοῦ εἶχαν φιάξει μιά ταινία μέ τραγούδια Θεοδωράκη, ἀπό δίσκο πού εἶχαν ζῦσει τόν χάρτινο κύκλο μέ τά ὄνόματα!)

Οἱ σημερινοὶ ἀντιδογματικοὶ ἔχουν πιάσει τὴν ἄλλη ἄκρη, τώρα. Εἶναι ὁ νεοδογματισμὸς τοῦ ἀντιδογματισμοῦ. Ὁχι, δέν εἶναι λογοπαίγνιο. Πρόκειται γιά τὴν κατ' ἀρχὴν ἄρνηση τοῦ ἀγώνα μας, ἄρνηση τοῦ Κ.Κ.Ε., ἄρνηση τῆς σοσιαλιστικῆς πραγματικότητας σέ τόσες χῶρες, ἄρνηση γιά κάθε τί πού ἔρχεται ἀπ' τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση.

Διάβασες, μήπως ἕνα «ἄρθρο» στήν «Αὐγή» πού μίλαγε γιά «κοριούς»; Ἀπὸ τίς γραμμές του βγαίνει τό συμπέρασμα ὅτι ἡ Σοβιετικὴ Ἕνωση κατοικεῖται ἀπὸ κοριούς!

Πρῶτα πρῶτα, ξέρεις καλά, πὼς δέν εἶμαι ἀπὸ ξεκίλους πού δέχονται τό «πετάει ὁ γαῖδαρος»...

Θυμᾶσαι; Ὅταν μοῦ εἶπανε τό 1951 νά πάω στή Μόσχα γιά σπουδές, ἀρνήθηκα αἰτιολογώντας τὴν ἄρνησή μου: «ἔμαθα πὼς στή Σοβιετικὴ Ἕνωση δέν ἀκούγονται οἱ ἑλληνικοὶ σταθμοί, καί ἐγὼ θέλω νά ἀκούω κάθε ὥρα». Ἀληθινὴ ἡ δικαιολογία μου, ὅπως ξέρεις, χωρίς κανέναν ἀντισοβιετισμό, τότε μάλιστα!... Τό τί ἔγινε μ'

αυτήν μου τήν ἄρνηση, τά ξέρεις...

Θυμᾶσαι; Στόν τρίτο χρόνο, ἐγκατάλειψα τίς σπουδές μου στή Ρωσική Φιλολογία, στό Βουκουρέστι, γιατί ἐγώ, ὅπως εἶχα ἐξηγήσει, στό Πανεπιστήμιο δέν πῆγα γιά νά «μάθω» μά γιά νά μάθω νά μαθαίνω... Τί ἔγινε καί πάλι πού «ἄφησα τά ρωσικά» τά ξέρεις. Μέ «κοπανήσανε» σημερινοί ἀντισοβιετικοί σέ συνεδρίαση καί ἀποφάσισαν ὅτι πρέπει νά πληρώσω —νά δώσω δηλαδή πίσω— τά λεφτά πού εἶχε ξοδέψει τό ρουμάνικο κράτος γιά μένα τά τρία χρόνια τῶν σπουδῶν μου! Εὐτυχῶς, τό ρουμανικό κράτος, μέ ἐκπρόσωπό του τόν Πρύτανι, μέ ὑποστήριξε καί εἶπε στόν τότε καθοδηγητή μας — τόν Ἕλληνα — στό Πανεπιστήμιο, ὅτι εἶναι καλύτερα νά μ' ἀφήσουν ἐμένα ἤσυχο — εἶχα ἀρχίσει πιά νά συνεργάζομαι στά ρουμάνικα περιοδικά καί ἐφημερίδες καί εἴμωνα κάπως γνωστός — καί νά πάει στή θέση μου κάποιος ἄλλος πού θά τοῦ χρειάζεται τό δίπλωμα περισσότερο ἀπ' ὅτι μοῦ χρειάζεται ἐμένα.

Θυμᾶσαι; Τό 1964, οἱ σημερινοί ἀντισοβιετικοί, μέ εἶχαν βγάλει ἐμένα «ἀντισοβιετικό» —δέν εἴμωνα!— καί ἀναθεωρητή, γιατί συνέχισα νά ἔχω σχέσεις μέ τούς διαγραμένους ζαχαριαδικούς καί ἀντιζαχαριαδικούς καί ἀντικολλιγιανικούς καί καί. Εἶχαν εἰδοποιήσει τότε τήν ὀργάνωσή μου, τήν Ἑνωσὴ Συγγραφέων τῆς Ρουμανίας, ἀλλά δέν πῆρε ὑπόψη τῆς «ἐπέμβαση».

Θυμᾶσαι; Ἐσύ ὁ ἴδιος μοῦ εἶχες πεῖ: «τό ποτήρι ξεχείλισε καί δέν ξέρω τί θά γίνει μέ σένα. Νά πᾶς στήν συνεδρίαση πού θά γίνει καί πού ἔχουν ἀποφασίσει νά σοῦ τά «ποῦνε» καί νά κάνεις αὐτοκριτική —τί θά χάσεις— πῶς ναί, εἶσαι ἀναθεωρητής καί ἀντισοβιετικός, ἀλλά...»

Θυμᾶσαι; Ἐκανα τότε τήν «αὐτοκριτική μου», ἀλλά ὄχι ὅπως μοῦ εἶχες ὑποδείξει ἐσύ, γιατί ἤξερα ἀπό πείρα ἐτῶν, πῶς ἂν ὁμολογοῦσα κάτι τέτοιο, θά μοῦ κόλλαγαν

τόν ντενεκέ στήν πλάτη καί ἄντε βγάλτον! Ἔκανα, λοιπόν, ἐκείνη τήν αὐτοκριτική, δείγμα ἀτομιστικῆς εὐελιξίας — ποῦ φτάσαμε! — ξεφουρνίζοντας ἐκεῖνο τό περίφημο: «Σύντροφοι, δέν εἶμαι ἀναθεωρητής, γιατί δέν ξέρω τή θεωρία γιά νά τήν ἀναθεωρήσω! Οὔτε κι ἀντισοβιετικός εἶμαι κι αὐτό τό δείχνουν τά γραφτά μου. Ἐγώ πάσχω ἀπό... διανοουμενίστικο μικροαστικό συμφιλιωτικό συναισθηματισμό!»

Θυμᾶσαι τόν Γιώργο τόν Κέλα; Περίμενε μέ ἀγωνία νά δεῖ πῶς θά ξεφύγω ἀπό τόν λαβύρινθο καί ὅταν μ' ἄκουσε δέν κρατήθηκε καί πετάχθηκε πάνω:

«— Ἔεεε! Αὐτό δέν τό ἔχουμε ξανακούσει!»

Θυμᾶσαι καί τήν ἀστεία πλευρά; (Τό προηγούμενο, δέν εἶναι ἀστεῖο, εἶναι δραματικό. Γιατί, πραγματικά μόνο ἔτσι μπορεῖς νά χαρακτηρίσεις τόν ἐξαναγκασμό σέ τέτοια μικροπρέπεια, ἀπό δικούς σου ἀνθρώπους...) Ὁ Κέλας λοιπόν, πού ζωγράφιζε κιόλας, ἔφιαξε μάνι μάνι ἕνα σκίτσο: μιά «βεσπασιανή» πού ἔγραφε ἀπάνω «Ρεβιζιονισμός», καί μέ σκितσάρισε κι ἐμένα μπροστά... ἐν λειτουργία! Τό σκίτσο, περνώντας ἀπό τά διακόσια περίπου ἄτομα πού βρισκόντουσαν στή συνέλευση, ἔφτανε ἀπό χέρι σέ χέρι σ' ἐκείνους πού... «ἔπρεπε καί μποροῦσαν νά τό χαροῦνε»...

Γιατί στά θυμίζω αὐτά; Γιά νά κλείσω μέ τούς «κοριούς» τή σημερινή ἐπιστολή. Ὁ νεοδογματισμός τοῦ ἀντιδογματισμοῦ — καί πάλι χωρίς λογοπαίγνιο — καί οἱ τέως «πετάει ὁ γάιδαρος — πετάει» ἔχουνε γιά πρῶτο τους στόχο τή Σοβιετική Ἐνωση. Κράτος κοριῶν!

Καλά, λέω, βρέ ἀδερφέ, πές πῶς δέν συμφωνεῖς μέ τή Σοβιετική Ἐνωση. Πές ὅτι δέν εἶναι σοσιαλιστική — ἀκόμη κι αὐτό! Πές ὅτι εἶναι μιά καπιταλιστική χώρα σάν ὄλες τίς καπιταλιστικές. Γιά τήν Ἀμερική δέν ἄκουσα νά λένε ὅτι εἶναι κράτος κοριῶν! Οὔτε γιά τή Γερμα-

νία! Για κανέναν! Πῶς μιᾶνε ἔτσι γιὰ τίς ἑκατοντάδες τὰ ἑκατομμύρια τῶν σοβιετικῶν ἀνθρώπων; Πῶς ἀπό τήν ἄλλη μεριά τήν ὀνομάζουν οἱ ἴδιοι «ὑπερδύναμη»; Πῶς ἔγινε ὑπερδύναμη ἡ Ρωσία τῶν ζητιάνων; Πῶς αὐτή ἡ χώρα ἀπό τό 1917 —μόνο— καί μέ τήν ξένη ἐπέμβαση, ἔφτασε σέ λίγα χρόνια —τό 1941— σ' ἐκεῖνο τό μεγαλεῖο, στόν ἀντιφασιστικό πόλεμο; Καί πῶς, μέ 20.000.000 νεκρούς, καί χιλιάδες πόλεις καί δεκάδες χιλιάδες χωριά ξεριζωμένα, κατάφερε νά σταθεῖ πάλι στά πόδια της καί νά γίνεῖ ἡ ὑπερδύναμη πού τήν ὀνομάζεις; Μέ «κοριοῦς» γίνανε ὅλα αὐτά;

Υ.Γ. (Στό ὑστερόγραφο, ὅπως πολύ καλά γνωρίζεις, γράφεις τά πιό σημαντικά πού ἔχεις νά πεῖς: πολλές φορές τήν οὐσία τοῦ γράμματος). Λοιπόν: ξέρεις πῶς ἐγώ, ὅπως κι ἐσύ, δέν εἶμαι αὐτή τή στιγμή «πουθενά». Δέν παινεύομαι γι' αὐτό, καί φαντάζομαι οὔτε κι ἐσύ, οὔτε χαίρομαι. Λυπᾶμαι. Γιατί δέν βρίσκομαι οὔτε στήν ἡλικία συνταξιοδότησης, οὔτε σ' ἐκείνη τῶν ἀπομνημονευμάτων...

«ΛΕΛΕΒΩ—ΣΕ!»

Τελειώνω τό «Παράρτημα» παρουσιάζοντας ὀλόκληρη αὐτή τήν ἐπιστολή χωρίς νά πῶ καί τό ὄνομα τοῦ ἀποστολέα ὀλόκληρο — μήπως δέν θέλει ὁ ἀνθρωπος:

«Ἄγαπητέ ἄγνωστε φίλε Δημήτρη

Διαβάζω τακτικά μέ πολλή ἀγάπη κάθε Κυριακή, στήν ἀγαπητή «Πρωϊνή Ἐλευθεροτυπία», «τό Ἡμερολόγιο τῆς Προσφυγιᾶς ἐνός ἀντάρτη», καί ἐπειδή τήν λέξη «ἀντάρτης» τήν ἔμαθα ἀπό πολύ μικρός, μέ συγκίνησε ἀφάνταστα, ἀκούγοντας τά ἡρωϊκά κατορθώματά τους μά καί τά λεβέντικα τραγούδια τους ὅπως τό «ᾠ, ἀντάρτες κατεβεῖτε ἀπό τά βουνά», ἡ «χέρια ἀτσάλινα κρατᾶνε

σημαία ελληνική», μά και ἐκεῖνο τῆς λεβέντικῆς φυλῆς μου: «Ἄντάρτες στά ψηλά ρασιά ποιός μαϊρέβ καί φάϊσας»...

Ἔζησα ὅλη τή φρίκη τοῦ πολέμου, βρέθηκα ἀνάμεσα στά πυρά μέ τήν κατάληψη τοῦ Κιλκίς ἀπό τούς ἀντάρτες καί ἀντάρτισσες καί μάτωσε ἡ παιδική μου ψυχὴ ἀπό τό ἀδελφοφάγωμα, πού καί ἡ δική μου οἰκογένεια ὑπέφερε πολλά.

Ἔτσι διαβάζοντας τό «ἡμερολόγιο» εἶδα νά γράφεις γιά ἓναν συμπατριώτη μου, Γιώργο Τσαπακίδη, συγκινήθηκα καί ἀμέσως κάθησα καί ἔγραψα μερικά ποντιακά δίστιχα πού μιᾶνε γιά τούς ἀντάρτες, εἴτε στό χῶμα βρίσκονται, εἴτε στά ξένα, ὅπως ὁ ἀδερφός μου Λεωνίδας, πού δέν μπορεῖ νά ῥθει ἔστω καί λίγο νά δεῖ τόν τόπο του, τό χωριό πού εἶδε τό πρῶτο φῶς...

Σέ σένα φίλε Δημήτρη καί σέ ὅλους τούς ἀγνοούς ἀντάρτες, στέλνω θερμό ἀγωνιστικό χαιρετισμό...

Στούς ἀντάρτες μέ ἀγάπη
(κατοχή)
Ντό ἐγέντα τά παιδιά
πού ἐδέβαν στά ρασία,
γιά νά κροῦν τήν Γερμανίαν,
καί νά φέρνε Ἐλευθερίαν;

(ρεφρέν)
Ἄλλ' ἀδᾶ καί ἄλλ' ἐκεῖ
ἐπεμνᾶνε στό ρασίν—
τή ξενήτιας τό δράμαν
ζοῦνε καί κλαῖγνε ἀντάμαν.

(ἐμφύλιος)

Οὔλια τοῦ λαοῦ παιδιά
καί ἀσήμ φτωχολογίαν,
ἐπολέμναν γιά νά φέρνε
δίκαιον καί λαοκρατίαν.

Ἔρθεν τό μάβρον χαμπάρ
σή Καϊμαξαλάν ἀπάν',
ὁ ἀγώνας ἐπροδόθεν
καί σ' ἐμᾶς λόγον καί ἐδόθεν.

(σήμερα)

Ντό ἐγένταν τά λιοντάρια
καί οὔλια ἐκεῖνα τά βλαστάρια:
ἄλλ' σό χῶμαν, ἄλλ' σά ξένα
στέκνε παραπονεμένα.

Μέ ἀγάπη Γ.Ντέβ...»

Δημήτρης Ραβάνης—Ρεντῆς
 Ὁ Δρομάκος μέ τήν Πιπεριά —4η ἔκδοση
 Μυθιστόρημα, σελ.688 — ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΗΡΙΑΔΑΝΟΣ

Ἡ Ἀντίσταση στήν Κατοχή, ὁ Δεκέβρης, ἡ Βάρκιζα εἶναι ὁ «χῶρος» πού κινοῦνται οἱ ἥρωες τοῦ «Δρομάκου μέ τήν πιπεριά». Τό μυθιστόρημα εἶναι μιά «τοιχογραφία» γιά τή περίοδο τοῦ 1940—1945.

Ξεκινώντας ἀπό ἓνα μικρό δρόμο τῆς Ἀθήνας, ὁ συγγραφέας παρακολουθεῖ τίς ἀλλαγές στίς σχέσεις, στή συνείδηση τῶν ἀνθρώπων σ' αὐτήν τήν περίοδο. Τίς συγκρούσεις καί τίς ἀνακατατάξεις πού ταράζουν τήν προσωπική τους ζωή, μά καί ὀλόκληρη τήν Ἑλλάδα.

Κυκλοφόρησε γιά πρώτη φορά σέ μετάφραση στά ρουμάνικα, καί σέ ἑλληνική ἔκδοση στό ἐξωτερικό τό 1964.

Ὁ συγγραφέας δέν θέλησε ν' ἀλλάξει τίποτα ἀπό τήν παλιά ἔκδοση, γιά νά μὴν ἀλλοιωθεῖ μέ τίς προσθέσεις καί τίς ἀφαιρέσεις τό πνεῦμα τοῦ βιβλίου, πού γράφτηκε τό 1949

ΔΥΟ ΠΑΙΔΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Τοῦ Δημήτρη Ραβάνη—Ρεντῆ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΗΡΙΑΔΑΝΟΣ

1. «ΤΑ ΔΩΔΕΚΑ ΣΠΙΡΤΑ»

Εἶναι μιά σύνθεση ἀπό τὰ στοιχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ παραμυθιοῦ, πού πήρε τό Βραβεῖο τῆς Γυναικείας Λογοτεχνικῆς Συντροφιάς τό 1974.

Τό σκεπτικό γιά τή βράβευση, λέει:

«... Στό χαριτωμένο λαϊκό ὕφος τοῦ ἥρωα, τοῦ Καλόκαρδου. Μέ ἀπλή φράση καί ἀπλή γλῶσσα παρουσιάζει τίς παράξενες περιπέτειες καί τὰ ἀπίθανα γυρίσματα τοῦ ἀγοριοῦ, πού δέν ὀπισθοχωρεῖ στίς δυσκολίες καί δέν τρομάζει ἀπό τίς προσπάθειες. Καί ἐνῶ ὅλα εἶναι παραμυθένια στή διήγηση καί ἀπίστευτα, οἱ φυσικές καταστάσεις πού περιγράφονται, μέ τόση φαντασία, ὅπως ἡ ἀναβροχιά, ἡ δίψα, ἡ πλημμύρα, τὰ ἠφαιστεια εἶναι ὀλόσωστα στή βάση τους.»

«Τά Δώδεκα Σπίρτα εἶναι ἀξιοθαύμαστη προσφορά αἰσιοδοξίας στά παιδιά μας καί ταυτόχρονα συμβολή στήν ἀνανέωση τοῦ λαϊκοῦ ὕφους τῶν παραμυθιῶν χωρίς ἐκζητηση...»

2. «ΚΑΙ Η ΘΑΛΑΣΣΑ ΗΤΑΝ ΤΟΣΟ ΚΟΝΤΑ...»

Εἶναι ὀκτώ διηγήματα γιά παιδιά, πού ὁ συγγραφέας τά λέει «χαρούμενα», ἄν καί τὰ θέματά του εἶναι παρμένα ἀπό τήν κατοχή, ἢ ἀπό καθημερινές καταστάσεις καθόλου χαρούμενες. Τήν αἰσιοδοξία τή βρίσκει ὁ συγγραφέας —παρά τό κρῦο, τήν πείνα, τό θάνατο— στή δύναμη τοῦ ἀνθρώπου πού δέν τό «βάζει κάτω», πού ἀγωνίζεται γιά τήν ἀνθρωπιά.

Τό βιβλίο αὐτό εἶναι μιά «ἐξήγηση» πού δίνει ὁ συγγραφέας στά παιδιά γιά τή «μανία πού ἔχουν οἱ μεγάλοι» νά μι-

λᾶνε γιά τίς δυσκολίες πού πέρασαν οἱ ἴδιοι στή ζωή τους. Φέρνοντάς τες κάθε στιγμή παράδειγμα γιά σύγκριση μέ τίς «εὐκολίες» πού ἀντιμετωπίζουν «τά σημερινά παιδιά». Τό βιβλίό βραβεύτηκε ἀπό τήν Ἑταιρία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν.

Καί τά δύο βιβλία μέ πλούσια πρωτότυπη εἰκονογράφηση σέ τετραχρωμία.

«ΤΟ ΦΙΜΩΜΕΝΟ ΦΩΣ»

14 Διηγήματα τοῦ Δημήτρη Ραβάνη—Ρεντῆ

Ἐκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ

Σελίδες 128

Ἀπό τόν ἐμφύλιο πόλεμο καί τίς συνέπειές του, παίρνουν τά θέματά τους τά διηγήματα τοῦ Δημήτρη Ραβάνη—Ρεντῆ, πού περιλαμβάνονται στό νέο του βιβλίο, μέ τό γενικό τίτλο «Τό Φιμωμένο Φῶς».

Ἡ τραγικότητα ἐκείνων τῶν ἡμερῶν καί οἱ συνέπειες στή ζωή τῶν ἀνθρώπων πού βρέθηκαν στό κέντρο τῆς σύγκρουσης, «ἀπό δῶ, ἢ ἀπό ἐκεῖ», ἀλλά καί τά δράματα πού δημιουργήθηκαν διαφαίνονται σέ κάθε σελίδα τοῦ βιβλίου, κι ὅταν τό θέμα εἶναι ὁ ἴδιος ἐμφύλιος πόλεμος («Ὅταν εἶχε ἡσυχία», «Οἱ Ἀντίπαλοι»), ἀλλά καί ὅταν μέσα στήν καταστροφή βρίσκει τόν τρόπο νά πει τό λόγο της ἡ ἀγάπη. («Ἄν σοῦ πῶ σ' ἀγαπῶ τί θά κάνεις;» «Ἱστορία ἀγάπης» κλπ)

Γενικά, «ΤΟ ΦΙΜΩΜΕΝΟ ΦΩΣ» δίνει τήν ἀτμόσφαιρα μιᾶς ἐποχῆς, μέ τίς προεκτάσεις της ἀκόμη καί στή σημερινή καθημερινή ζωή.

Τό βιβλίο τοῦ Δημήτρη Ραβάνη-Ρεντῆ φωτοστοι-
χειοθετήθηκε ἀπό τήν ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΙΡΗΝΗ Ε.Π.Ε.
Ἰασκληπιοῦ 36, τηλ., 36.10.465 — 36.39.259 γιά
λογαριασμό τῶν ἐκδόσεων ΗΡΙΑΔΑΝΟΣ Ἰασκλη-
πιοῦ 3, τηλ., 36.17.942 τό Μάιο τοῦ 1981.